

**SOSYAL, BEŞERİ
VE İDARİ BİLİMLER
ALANINDA ARAŞTIRMA
VE DEĞERLENDİRMELER
CİLT 1**

Kitap Adı	: Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler Cilt 1
İmtiyaz Sahibi	: Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni	: Doç. Dr. Atilla ATİK
Kapak&İç Tasarım	: Melek ZORLUSOY
Sosyal Medya	: Arzu ÇUHACIOĞLU
Yayına Hazırlama	: Gece Akademi Dizgi Birimi
Yayıncı Sertifika No	: 15476
Matbaa Sertifika No	: 34559
ISBN	: 978-605-7623-97-3

Editör (ler)

Prof. Dr. Orhan ÇOBAN
Prof. Dr. Serpil AĞACAKAYA
Doç. Dr. Enderhan KARAKOÇ
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU
Öğr. Gör. Ayşe ÇOBAN

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission. Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Gece Akademi, Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

Birinci Basım/First Edition ©Mart 2019/Ankara/TURKEY ©copyright

Gece Publishing

ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor, New York, 10016, USA

Telefon/Phone: +1 347 355 10 70

Gece Akademi

Türkiye Adres/Turkey Address: Kocatepe Mah. Mithatpaşa Cad. 44/C Çankaya, Ankara, TR

Telefon/Phone: +90 312 431 34 84 - +90 555 888 24 26

web: www.gecekitapligi.com — www.gecekitap.com

e-mail: geceakademi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

CHAPTER 1:	Finansal Serbestleşme Düşüncesi ŞENOL KANDEMİR, CANOL KANDEMİR.....	5
CHAPTER 2:	Çalışma Yaşamında Bireyin Psikolojisine Etki Eden Sorunlar BANU ÖZBUCAK ALBAR.....	21
CHAPTER 3:	Kent Merkezinde Yaşamayanların Kentsel Gelişim Üzerindeki Algıları: Edirne İli İpsala İlçesi Örneği SENEM DEMİRKIRAN	33
CHAPTER 4:	Örgütsel Değişimin Sağlanmasında Değişim Elçisinin Rolü: Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Bağlamında Bir Değerlendirme FİLİZ TUFAN EMİNİ	59
CHAPTER 5:	Self Oryantalist Ve Yerli İslamofobik Düşüncenin 2000'ler Sonrası Türk Sinemasına Yansıması: Kış Uykusu Filmi Örneği BURAK MEDİN.....	73
CHAPTER 6:	Post-Endüstriyel Toplumlarının Karakteristik Özelliği Olarak İşe Yabancılaşma Olgusunun Kaynaklarına Kavramsal Bir Yaklaşım ve Yabancılaşma Yönetimi ZEHRA EROL KARACA, ADEM UĞUR.....	91
CHAPTER 7:	Amerikan Bağımsız Sineması ve Bir Post-Klasik Dönem Akımı Olarak Mumlecore ÖZCAN DEMİR	107
CHAPTER 8:	Muhasebenin Sosyal Boyutu SEYHAN ÖZTÜRK	119
CHAPTER 9:	Türkiye'de Deniz İşletmeciliğinin ve Turizminin Sürdürülebilirliği: Lisansüstü Eğitime Yönelik Bir Araştırma ÇİĞDEM ÖZKAN, YASİN KARADENİZ.....	131
CHAPTER 10:	Cahit Külebi'nin Şiirlerinde Su ve Susuzluk ŞERİFE ÇAĞIN	147

CHAPTER 11: Büyük Veri ve Endüstri 4.0 ÖZGÜR YILMAZEL	157
CHAPTER 12: Sivil Toplum, Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetişim CERAY ALDEMİR.....	171
CHAPTER 13: Siber Güvenliğin Ulus-Devlet ve Toplum Boyutu KEMAL ER.....	185
CHAPTER 14: Veri Madenciliğinden Büyük Veri Analizine (n = N Mi Olmalı?) SINAN KUL, ÜSTÜN ÖZEN.....	195
CHAPTER 15: Yönetim Sistemlerinde İki Aşamalı Akış Kuramı: Etik Lider BELİS ŞAHİN.....	213
CHAPTER 16: Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Büro Personelinin Sosyal Medya Kullanımı YASEMİN BİLİŞLİ	225
CHAPTER 17: Örnek Ve Teorisi İle Gri İlişki Analizi VEYSEL GÖKHAN AYDIN, ELİF BULUT.....	241

Finansal Serbestleşme Düşüncesi

Şenol KANDEMİR¹

Canol KANDEMİR²

CHAPTER 1

¹ Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Çağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ekonomi ve Maliye Bölümü

² Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Çağ Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Finans ve Bankacılık Bölümü

1. GİRİŞ

Finansal serbestleşme para ve maliye politikası araçları ile devlet tarafından baskı altında tutulan finansal sistemin serbestleştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Finansal baskı araçlarının kaldırılması ve finansal piyasalarda oluşacak bütün iniş ve çıkışların arz ve talep koşullarınca belirlenmesi durumunda finansal serbestleşmeden söz edilebilmektedir. Bu çerçevede, 1980'li yıllardan bu yana geçen dönemde dünya ekonomisinde önemli değişimler yaşanmış, finans piyasalarında baskıdan serbestliğe geçiş de bu dönemin önemli değişimlerinden birisi olmuştur. Ülkeler arasında finansal hizmetler alanında görülen rekabet uluslararası sermaye hareketliliğinde büyük bir rol oynamaktadır, çünkü uluslararası sermaye finansal etkinliklerin serbestçe yürütülebildiği ülkelere akmakta, bu da devletleri serbestleştirmede rekabete yöneltmektedir. Sermayenin getiri oranlarındaki farklılıklara göre hareket etmesi spekülasyon amaçlı kazançları arttırmakta, uluslararası sermaye hacmindeki artış ve hareketlilik özellikle gelişmekte olan ülkelerde makro ekonomik istikrarın sürdürülebilmesinde sorunlara neden olmaktadır.

Küreselleşme olgusunun ekonomik ayaklarından birisi olan finansal serbestleşme, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması, finans piyasalarının, çeşitli denetim ve sınırlamalardan arındırılarak uluslararası rekabete açılması, piyasalarda paraların konvertibiliteye sahip olmaları, kurların dalgalanmaya bırakılması, uluslararası sermaye akımlarının artması, yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki ağırlıklarının artması biçiminde tanımlanmıştır. Finansal serbestleşme ise, finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaların kaldırılması, uluslararası sermaye akımlarına açılma, genel olarak serbestleştirme biçiminde tanımlanmış ve öncelikle gelişmiş ülkelerin uluslararası nitelikteki finansal faaliyetlerini ülkeye çekmek amaçlanmıştır. Borç krizi ile daralan dış finansman olanaklarının genişletilmesi, tasarruf-yatırım açığının kapatılması, IMF ve Dünya Bankası'nın finansman için yeşil ışığının alınması gibi diğer önemli amaçlar da belirtilmiştir.

Ekonomik serbestleşme düşüncesi ve uygulamaları, 20. Yüzyılın sonlarında Avrupa ve Kuzey Amerika'dan Doğu Asya'ya, Amerika'nın diğer kısımlarına ve soğuk savaşın bitiminden sonra da Orta ve Doğu Avrupa ile Çin'e kadar yayılmış, ithal ikamesi ve korumacılık düşüncesi ve uygulaması bir zamanlar bunları izleyen ülkelere geniş ölçüde terk edilmiştir. Nitekim (1950-1996) döneminde dünya üretimi 6 kat, dünya mal ticareti 16 kat, mamul mallar üretimi 9 kat ve mamul mallar ticareti 31 kat artış göstermiştir. Bununla birlikte, Asya, Rusya ve Latin Amerika krizlerinden sonra küreselleşmenin sınırlarından ve bir küreselleşme krizinden söz edilmeye başlanmıştır. Küreselleşmenin karşılaştığı krizlerden önce serbest piyasa ekonomisinin seçenek durumundaki ekonomik örgütlenme biçimlerine yol gösterdiği savı duraksamadan kabul edilir iken günümüzde kuşku ile karşılanmaktadır. Küreselleşmenin karşılaştığı kriz parasal ve ekonomik krizlerden ve menkul değerler piyasalarındaki artan oynaklıktan ileri gelse de söz konusu olgularla sınırlı olmamış, bu nedenle çoğunlukla hem bir ekonomi, hem de bir yönetim krizi olarak nitelendirilmiştir. Yönetim krizi ile Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra uluslararası ekonomi yönetiminden sorumlu bir kurumun olmaması ve ABD'nin doları sistematik olarak kendi haline bırakması anlatılmak istenmiştir. Doların serbest dalgalanmaya bırakılması uluslararası finansal sistemin serbestleştirilmesinin temelinde olmuş ve dalgalı kur sistemi ile teknolojik gelişmeler birlikte dünyayı ihtiyat fonlarına, çıpalı döviz kurlarına ve para krizlerine sürüklemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Asya Krizi'nin başlaması arasında geçen sürede serbestleşme ve açık piyasanın refah yarattığı savları düşünsel ve istatistiksel planda genel kabul görmüştür.¹

¹ Financial Times, 18 Mayıs 1998, 4.

1970'li yıllar dünya ekonomisinin bütünleşmesi yönünden dönüm noktası oluşturmuştur. Nitekim Ağustos 1971'de, Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle sabit kur sistemi bırakılmış ve gelişmiş ülkeler ardi ardına sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmıştır. Sözü edilen ülkelerde sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması finansal serbestleşme ile olağanüstü bir ivme kazanmıştır. OPEC petrol fiyat şokları sonrasında Avrupa piyasalarına akan petro-dolarların giderek artması ve 1974'ten başlayarak gelişmiş batı ülkelerinde kendini gösteren ekonomik durgunluk önemli ölçüde petro-dolar fonlarının gelişmekte olan ülke piyasalarına akmasına neden olmuştur. Ekonomik durgunlukla birlikte getiri oranı düşen sermaye getirisi görelî olarak daha yüksek olan gelişmekte olan ülke piyasalarına yönelmiş ve yüksek miktardaki petro-dolar fonları bu piyasalara akmıştır. Öte yandan, 1970'lere kadar Amerikan kökenli çok uluslu şirketler dünya üretiminin hemen hemen yarısını karşılarken, 1970'lerden başlayarak öteki gelişmiş ülkeler ve Japonya ile kimi Latin Amerika ülkeleri ABD ile rekabete girişmiştir. Özellikle Alman ve Japon firmaları Amerikan firmaların verimlilik çizgisini yakalamış ve uluslararası piyasalarda bu ülke firmalarının önemli rakibi konumuna gelmiştir. Bütün bu gelişmeler dünya ticaret hacminin ve rekabetin artmasına ve dolayısıyla üretimin küreselleşmesine ortam hazırlamıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre, dünya ticaret hacmi 1979'da 1, 6 trilyon dolar iken, 2003'de 15, 5 trilyon dolara yükselmiştir, ki bu yaklaşık %8.700'lik bir artışa karşılık gelmiştir.

1980'li yıllarda finansal kesiminde hızlı bir büyüme görülmüş ve ulusal piyasalar birbirleri ile bütünleşmiştir. Finans kesimi bu büyümeyi hızlı bir serbestleşme süreci ile birlikte sağlamıştır. Bu dönemde finansal kesimde görülen büyüme reel kesimdeki büyümeden daha çok ve hızlı olmuştur. İletişim ve bilgi işlem teknolojilerinde görülen göz alıcı gelişmeler var olan finansal yapının işleyişinde ve finansal kurumların işlevlerinde büyük değişikliklere yol açmış ve 2000'lerin başında dünyadaki toplam ticaretin hemen hemen ¼'ünü hizmetler ticareti oluşturur duruma gelmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) verilerine göre, dünya hizmet ticareti 2003 yılı sonunda 3, 5 trilyon dolarlık hacme ulaşmıştır. 1990'ların başlarında eski Doğu Bloğu ülkelerinin ekonomik ve siyasi çöküşüyle bu süreç doruğa çıkmıştır. Sürekli ekonomik büyüme, refah, toplumsal adalet, istihdam ve ekonomik kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik piyasa ekonomilerini geliştirmek amacına bağlı olarak 21 Kasım 1990 tarihinde imzalanan Paris Şartı ile piyasa ekonomisine geçmek isteyen ülkelere tam destek verilmiştir. Paris Şartı'na planlı ekonominin egemen olduğu ülkeler de imza atmış, uzun yıllardan beri egemenliğini sürdüren güdümlü ekonomik sistemler yerini piyasa ekonomilerine bırakmıştır. Aynı biçimde, GATT görüşmeleri çerçevesinde 1986-1994 yılları arasında 123 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen ve tarihin en kapsamlı ticari anlaşması olarak nitelendirilen Uruguay Görüşmeleri ekonomik küreselleşme açısından en önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Eylül 1986'da Uruguay'ın Paunta del Esta kentinde Ticaret Bakanları Toplantısı ile başlayan ve yedi yıl süren yoğun görüşmeler Nisan 1994'de sonuçlanmış, "Nihai Senet"le (*Final Act*), de 1 Ocak 1995'de yürürlüğe girmiştir. Nihai Senet, salt dünya ticaretinde serbestleşme sağlamakla kalmayıp dışsattımdaki desteklemelerin kaldırılması, anti-damping uygulamaları, ticaretteki teknik engellerin kaldırılması ve koruma önlemleri gibi pek çok alanda çok taraflı ilke ve kuralların yaşama geçirilmesine de olanak sağlamıştır. Nihai Senet yanında üç önemli ek anlaşmayı da (Çok Taraflı Ticaret Anlaşması-MTA, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması-GATS, Fikri Mülkiyet Haklarının Ticareti Anlaşması-TRIPS) anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olarak getirmiştir. GATS ile GATT ile mal ticaretinde olduğu gibi hizmet ticaretinde serbestleşme ve hizmet ticareti hacminin artması beklenmiş, ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımları düzenlenmiş, insani hizmetlerin ve elektronik verilerin sınırlar ötesine geçiş kuralları belirlenmiş ve bundan böyle yapılacak çok taraflı ticaret görüşmelerinde de hizmetler ticareti konularının ele alınarak genişletilmesi öngörülmüştür. TRIPS ile fikri mülkiyet haklarının korunmasında ve uygulanmasında çok çeşitli standartların

ve sahte malların uluslararası ticareti ile ilgili ilkeler ve yasal düzenlemelerin çok taraflı bir yapı kazanmamış olmasının uluslararası ekonomik ilişkilerde önemli sorunlara neden olduğu belirtilmiş ve bir tarafın başka bir tarafın yurttaşlarına sağladığı faydayı tüm tarafların yurttaşlarına da tanınmasını zorunlu kılan uluslararası fikri mülkiyet anlaşmasında bir yenilik olan en çok kayırılan ülke ilkesini de kapsamıştır. Bu sonuçların uygulanmasını sağlamak için kurulan Dünya Ticaret Örgütü ekonomik küreselleşme açısından çok önemli bir gelişme olarak görülmüştür. Ekonomik küreselleşme yönünden önemli başka bir gelişme de Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)' olmuştur ve bu anlaşmaya göre uluslararası alanda etkinlik gösteren herhangi bir firmanın bu anlaşmayı onaylayan ülkenin firması imiş gibi o ülkede rahatça etkinlik gösterebilmesi öngörülmüştür.

Bununla birlikte Asya krizi ile başlayan zincirleme krizler finansal serbestleşme savlarının daha uzunca bir süre tartışılması ve buradan birtakım dersler çıkarılması gerektiğini ortaya koymuştur. Birinci ders, piyasaların tamamıyla serbest piyasa güçlerinin eline bırakılamayacak kadar önemli toplumsal kurumlar ve yapılar olduğudur. Krizlerin ortaya çıktığı koşullar incelendiği zaman kontrol işlevlerinin ve organlarının olmadığı ve serbest fonların piyasalar arasında hiçbir denetim ve gözetim ile karşılaşmadan başıboş dolaştıkları görülmüştür. Piyasalardaki gelgit olaylarından sonra suların çekildiği yıkıntı halindeki dünya koşulları kısa vadeli sermaye hareketlerinin kontrol edilmesi gerektiğini kanıtlamıştır. İkinci ders, ekonomik istikrar ve politik desteğin birbirlerinden bağımsız süreçler olmadıkları ve ancak birbirleriyle etkileşim halinde başarıyla gerçekleştirilebilecekleridir. Hükümetler artık her zaman olduğundan daha çok makroekonomik talep ve farklı yönetim stratejilerinden çıkan politik sonuçların yönetilmesinde işlev sahibi olmuştur. Söz konusu krizler hangi nedenden dolayı ortaya çıkmış olursa olsun, tüm dünyadaki yansımaları genel olarak serbestleşme ve küreselleşmeye ve özel olarak serbest uluslararası finansal piyasalara inancı zayıflatmıştır.

Asya'daki finansal serbestleşme deneylerinden yapılan kapsamlı araştırmalara göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir: (Cho ve Khatkhake, 1989:16-8)

- Derinliği olmayan piyasalara sahip ülkelerde makroekonomik istikrar başarılı serbestleştirmelerin ön koşulu olmuştur.
- Finansal piyasalar küçük ve sermaye hareketleri serbest iken faiz oranlarının serbest bırakılması faiz oranlarını döviz kuru değişiklik beklentilerine daha duyarlı hale getirerek yukarıya doğru itmiştir.
- Bankacılık sistemine dayalı finansal serbestleşme denemeleri kendi içinde olumsuz risk tercihi ve ahlaki tehlike içermiştir.
- Yüksek reel faiz oranları kontrollü faiz oranları gibi dengesizleştirici etkilere sahip olmuştur.
- Finansal sistemin uzun süredir kontrol altında tutulduğu ülkelerde, banka yöneticileri, borç alanlar, ödünç verenler ve kamu görevlilerinin rekabetçi bir sistemde iş yapma alışkanlığı bulunmamıştır.
- Az gelişmiş ülkelerdeki finansal serbestleştirme deneyleri ileri sanayi ülkelerindeki finansal serbestleştirme deneyimlerinin aynısı olmadığından çoğu durumda serbestleştirme denemesinin aşamalı biçimde yapılması gerekmiştir.
- Finansal serbestleşmeden sonraki süreçte tasarruf ya da yatırıma ilişkin sistemli hiçbir eğilim yada model saptanamamıştır.

Asya krizi önce bir ülkede başlamış, sonra bulaşma etkisi göstererek bölgeye yayılmış, daha sonra da Rusya krizi kanalıyla tüm dünyayı etkisi altına alabilmiştir. Kimi yazarlara göre sorun, kapitalizminin büyümesi olarak görülmüş, bu çerçevede serbest piyasa ilkelere uygulanan denetimsizlik tüm dünya ekonomisi ve finansal piyasalara nüfuz etmiş, piyasalar çok hızlı bir biçimde genişlemiş, ancak ne ulusal ve kurumsal politika ya-

pıcıları tarafından etkileri değerlendirilmiş, ne de onları zaptürapt altına alma yeterliliğini gösterilmiştir. Piyasaların sosyoekonomik yapılar olduğu, içerideki işlevinin meşruiyet ve demokratik kitleler içindeki desteğe bağlı bulunduğu, refah devletinin serbest uluslararası ekonomi için gerekliliği ve devletin en azından “*gece bekçisi*” sıfatını taşıdığı kabul edildiğinde, Doğu Asya krizinde alınması gereken ders, devletin ekonomi ile ilgisinin tek başına bir kriz kaynağı olmadığı, daha çok bu ilginin amaçlarına ve yöneldiği kesimlere göz atmak gerektiği olmuştur. Devletin egemenlik kaynağı, kural koyucu ve ulusal güvenlik sağlayıcı işlevleri henüz ikame edilememiş ve aynı zamanda riskin toplumsallaştırılmasında son çare ve küreselleşme-serbestleşme süreçlerinde karşılaşılan olumsuzluklara eşgüdüm içinde karşı koyma faaliyetlerinin orkestra şefi konumu değişmemiştir. Bu bakımdan, sosyal devletin yönlendirdiği bir küreselleşme ve serbestleşme toplum onayının sağlanmasında önkoşul olarak belirlenmektedir ve devletin hızlı değişim karşısında uyum sağlama yeterliliğini arttırmak da olanaklıdır. Küreselleşme ya da serbestleşme tüm insanlığa yararlı olmak zorundadır ve bu gerçekleşir ise başarılı sayılmak gerekmektedir ve devlet bu amaçla işlevsel olabilmektedir.

Finansal serbestleşme düşüncesinin (*söyleminin*) ve uygulama sonuçlarının (*eyleminin*) büyük tutarsızlıklar göstermesi ve giderek öngörülenin tam tersi sonuçların ortaya çıkması söz konusu söylem ve eylemin yeniden gözden geçirilmesini ve tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle uygulama sonuçlarına yoğunlaşan tartışma ve araştırmaların düşünce alanına da yönlendirilmesi gerektiği düşünülmüş ve bu amaçla finansal serbestleşme akımını besleyen belli başlı teorilerin ana çizgileriyle ortaya konulması ve yeniden tartışılması sağlanmak istenmiştir.

2. FİNANSAL SERBESTLEŞME KURAMLARI

Klasik serbestleşme kuramına göre, uluslararası sermaye hareketliliği dünya tasarruflarının en üretken biçimde kullanım alanlarına ayrılmasında işlevsel olmakta ve ülkelerin kısa vadeli gelir dalgalanmalarını giderici çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Sermaye hareketleri sınırlandırılmadığında yatırım riskleri de dağıtılabilmekte, sermaye ithal eden ülkeler uluslararası düzlemlerde var olan teknolojilere daha kolay erişim kazanabilmekte, sermaye girişleri alıcı ülkelere kendi evlerinde ileri finansal sistemler geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir. Tüm bu olumlu savlar temel olarak “*sermaye denetimlerinin olmadığı ülkelerin denetimlerin olduğu ülkelere daha hızlı büyüyeceği*” hipotezine dayanmaktadır. Bununla birlikte birtakım araştırma bulguları söz konusu hipotezi doğrulamamıştır. Sözelimi yaklaşık 100 ülkede sermaye denetimleri ve ekonomik büyüme bağlantısını araştıran bir incelemede, sermaye denetimleri olmayan ülkelerin daha hızlı büyüdüklerini destekleyen hiçbir bulguya rastlanmamıştır. (Rodrik, 1998:8) Aynı biçimde, başka bir araştırmada ilk sermaye birikimi ve beşeri sermaye gibi öteki büyüme faktörleri sabit tutulur iken, sermaye denetimleri ile büyüme arasında bir ilişki belirlenmemiştir. (Grilli ve Milesi-Ferretti, 1995:515-51)

Öte yandan, sermaye girişlerinin türü büyüme üzerinde farklılıklara neden olabilmektedir. Nitekim yabancı doğrudan sermaye biçimindeki girişler olumlu büyüme sonuçları elde edilmesinde yardımcı olabilmemiş, doğrudan yatırımların tersine özellikle kısa vadeli sermaye hareketleri krizlere daha açık ve yatkın olmuştur. Bu bağlamda, yeni ortaya çıkmakta olan piyasaların iç finansal sistemler zayıf olduğu sürece menkul değerlere ve özellikle hisse senetlerine gelen sermaye girişlerine açık olması, ancak borç ile ilgili sermaye girişlerini ise caydırması gerektiği savunulmuş, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy-hisse senedi yatırımlarının büyüme ile güçlü bir ilişki gösterdiği, portföy-tahvil yatırımlarının ekonomik büyüme ile güçlü bir ilişkisinin olmadığı, sermaye yetersizliği olan bankacılık sistemlerine sahip ülkelerde banka ile ilgili kısa ve uzun vadeli sermaye girişlerinin büyüme ile ters yönlü bir bağlantı sergilediği belirlenmiştir. (Soto, 2000:23)

Alıcı ülkeler üretimin tamamlayıcı bir faktörü olarak beşeri sermaye açısından yeterli kadar donanımlı ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme etkilerinin çok

ciddi boyutlarda olacağını da savunulmuştur. (Borenstein, 1998: 115-35) Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının birörnek özellik göstermediği, büyüme etkilerinin zaman ve mekan ile ilgili etkenlere göre değişeceği bulunmuştur. (Nunnenkamp, 2002:16-7) Öte yandan, yeni sermaye piyasalarının diğer sermaye girişlerine oranla doğrudan yatırımları teşvik ettiği düşüncesi kabul edilmemiş, doğrudan yatırımların artmasının yüksek büyümeye yol açmayacağını ve büyüme etkilerinin kısa ve uzun vadeli kredilerden daha zayıf olduğu da gösterilmiştir. (Hausmann, 2000:4)

Finansal serbestleşme olgusunu inceleyen başlıca kuramsal yaklaşımlar *McKinnon-Shaw Yaklaşımı*, *Yapısalcı Yaklaşım*, *Stiglitz-Weiss Yaklaşımı* (*Yeni Keynesyen Yaklaşım*) ve *Minskiyen Yaklaşım* (*Post Keynesyen Yaklaşım*) olarak sıralanabilmektedir. *McKinnon-Shaw Yaklaşımı* günümüzde de geçerliliğini sürdüren ve en çok kabul gören finansal serbestleşme kuramı olmuş, diğer üç kuram ise temel olarak McKinnon-Shaw yaklaşımı çerçevesinde savunulan finansal serbestleşme düşüncelerine getirilen sistemli eleştirileri içermiştir. *Geleneksel Keynesci kuram* finans kavramı üzerinde fazla durmamış, sermaye birikimini sağladığı sürece faiz oranlarının düşük olmasını savunmuş, ancak 1970'lerde finansal serbestleşme ve faiz oranlarına yaklaşım *McKinnon-Shaw hipotezi* ile değişime uğramış, yüksek reel faiz oranlarının tasarruf istemi ve sunumunu birbirine eşitleyeceği ve hızlı kalkınma için daha yüksek tasarruf oranlarına yol açacağı ileri sürülmüştür. Söz konusu hipoteze göre, düşük faiz oranları ülkeden sermaye kaçışına neden olmakta ve içeride yatırım için yapılan tasarrufları azaltmaktadır. Eğer faiz oranları piyasada serbest bir şekilde belirlenir ise, az karlı yatırımlardan yüksek verimli yatırımlara doğru kaymalar gerçekleşmektedir. Az gelişmiş ülkelerde denge faiz oranlarının altında ve hem nominal, hem de reel anlamda düşük olan oranları gereksiz biçimde sermaye yoğun yatırımlara neden olmaktadır. Eğer finansal piyasalar serbestleştirilir ise, finansal piyasaların gelişmesi, vadelerin uzaması ve finansal kurumlar ve araçların çeşitlenmesi de bunu izlemektedir. (Aşikoğlu, 1995: 29-46) Buna karşılık, Stiglitz-Weiss yaklaşımında çoğu az gelişmiş ülkede sermaye piyasaları bulunmamaktadır, eksik bilgiden dolayı olumsuz risk tercihi söz konusudur, makroekonomik istikrarsızlık ödünç almaya konu olan miktarları azaltmaktadır, zayıf mevzuat ve kurallarla birlikte mevduat sigortaları ahlaki tehlikeye (*bankaların bilinçli olarak aşırı risk alma davranışlarına*) yol açmaktadır. (1981: 912-27)

2.1. Neoklasik Yaklaşım

Finansal serbestleşmenin temel kurumsal dayanağını oluşturan neoklasik yaklaşım, yabancı tasarrufların girişi ile yatırım ve büyüme için yeni kaynaklar yaratılmasını öngörmektedir. Buna göre, sermaye sermaye gereksinimi içinde bulunan ve bu nedenle de faiz oranları yüksek düzeylerde seyreden gelişmekte olan ülkelere yönelmekte, sermaye girişleri yatırımların getiri oranları her yerde eşit oluncaya kadar sürmektedir. Finansal serbestleşme kaynak ayırımını ve gelir dağılımını düzeltici etkilerde bulunmakta, finansal piyasalar yatırım kararlarının doğru bir biçimde verilebilmesi için kaynak arzı ve talebi arasındaki uyumu sağlamakta, bunun için gerekli bilgiyi toplamakta, böylece kaynak fazlası olanlar doğru yatırım kararı verebilmekte ve toplam kaynaklar etkin biçimde dağılmaktadır. Neoklasik düşüncedeki piyasaların enformasyonel etkinliği paradigması, piyasalardaki fiyat mekanizmasının gerekli bilgiyi iktisadi ajanlara tam ve eşit olarak aktardığı savına dayanmaktadır. Ajanların gereksinim duydukları bilgi piyasalarda hazır ve ulaşılabilir olduğundan bu ajanlar bilgi toplamak için ek bir maliyete katlanmamakta, bu çerçevede bütün iktisadi ajanlar piyasaların geleceği hakkında birörnek beklentiye sahip olmaktadır. (Sak, 1995:16) Söz kurama göre, piyasadaki katılımcıların ticari değişimde bulunabilecekleri tek bir genel denge faiz oranı olmakta, optimum noktada yapılan son yatırım projesinden elde edilen getiri piyasa faiz oranına eşitlenmektedir. Tek bir faiz oranına sahip tam rekabetçi bir piyasada bir firma firma değerini ençoklaştırmak için yatırım yapmakta ve firmanın yatırım kararları hissedarların tercihlerinden ayrılabilir.

Firma var olan tüm yatırım fırsatlarının bugünkü değerini ve buradan firma değerini en yükseğe çıkarmaya çalışmakta, bu aynı zamanda tüketim tercihleri ne olursa olsun paydaşların çıkarlarını da en yükseğe çıkarmaktadır. (Aşıkoğlu, 1995: 6) Burada finansman yönteminin önemi olmamakta, bir borçlanma aracı bir pay senedi ya da bir banka kredisi birbirinden farksız görülmektedir. Tam rekabetçi bir piyasada yalnızca tek bir getiri oranı bulunmakta, birim başına getiri eşit olmakta, tüm finansal araçlar birim getiri açısından aynı fiyata satılmakta ve yatırımcılar var olan tüm araçların getiri oranlarını bilmektedir. Tam rekabetçi piyasada, bütçe açıklarının yada fazlalarının dönem içi dağılımının finansal piyasalar üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamakta, hükümet salt bugünkü değer açısından değil, aynı zamanda her bir dönem içinde denge sağlamak için eşit miktarda vergileme yapmakta ve harcama yapmakta, hasılanın geri kalan bölümü tüketicilerce harcanmakta, bu nedenle toplam cari hasıla, yatırım, toplam cari hükümet harcamaları ve cari tüketim arasında dağılmakta, sonuç olarak kapalı ekonominin bu basit türünde özel ve kamu tasarrufu sıfırlanmaktadır. (Barro, 1974: 1095-117)

2.2. McKinnon-Shaw Yaklaşımı

Para ve büyüme arasında bir bağlantı bulunmakta olup hanehalkları tasarruflarını para ve sermaye malları arasında dağıtmakta, sermaye mallarının getirisi faizden büyük olduğu sürece hanehalkları verimli sermaye malları yatırımına yönelmektedir. Bu bağlamda, faizin düşük olması, verimli sermaye malları yatırımını hızlandıracak ve toplumsal refahın artmasına neden olmaktadır. Bu refah artışı ise ancak mevduat faizlerinin düşük tutulması, paranın vergilendirilmesi, enflasyon oranının arttırılması ya da para stokunda büyüme yaratılması ile mümkün olmaktadır. (Tobin, 1965:671-84) Keynes'in "likidite tercihi" teoremine göre ise, faiz oranı likitide tercihi düzeyinde iken, para politikalarının etkisi bulunmamaktadır. Bu durumda, insanlar olası bir faiz artışı durumunda refahlarında bir azalma olmaması için paralarını yatırımlarda tutmak yerine nakit olarak tutmaktadır. Faizleri daha da düşürerek tasarruf-yatırım dengesini sağlamak mümkün olmadığından bu denge gelirin/tasarrufun düşmesi ile sağlanmaktadır. Keynes, tam istihdamda bulunan bir ekonomide bu dengenin gelir/tasarruf azalışı ile değil, faiz oranlarının devlet tarafından kontrol edilmesi ile sağlanmasını önermekte, bu durumda tasarruf-yatırım dengesine düşük faiz oranlarında yatırımlar uyarılarak ulaşılmakta ve tam istihdam gelir düzeyi sağlanmaktadır. (Fry, 1995:12)

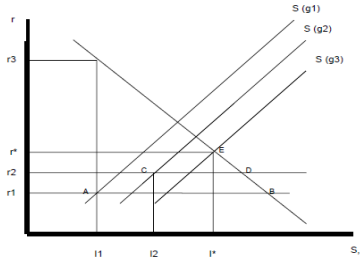
Yukarıdaki iktisat politikaları McKinnon ve Shaw tarafından "Finansal Baskı Kuramı" olarak adlandırılan görüş çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre, bir ülkede finansal piyasaların fiyat denetimleri vb yöntemlerle etkin bir biçimde çalışmasına izin verilmiyor ise o ülkenin finansal sistemi baskılanmaktadır. (McKinnon, 1973:69) McKinnon ve Shaw genel olarak, Keynes ve Tobin'in yaklaşımlarına karşı finansal baskının ekonomik kalkınma ve büyümeye zarar verdiğini ortaya koyan kuramsal bir çerçeveyi savunmuştur. (Atamtürk, 2003:42) Sözü edilen kuramsal çerçevede baskılanmış finansal piyasa sermaye piyasalarının işleyişini düzenleyen hükümet müdahaleleri ile nitelendirilmekte, bu müdahalelerin en tipik biçimleri faiz tavanları, yüksek karşılık oranları ve selektif kredi politikaları olarak belirlenmektedir. Faiz oranlarına sınırlama getirilmesi ekonomide dört ayrı kanamaya yol açmaktadır. İlk olarak, faiz oranları olması gereken düzeyden daha düşük bir düzeyde olduğu için bu durum cari tüketim lehine bir dürtü oluşturmakta, bu durumun doğal sonucu olarak ise tasarruf hacminin toplumsal açıdan olması gereken düzeyinin altında gerçekleşmektedir. İkinci olarak, tasarrufçular tasarruflarını düşük faiz oranları nedeniyle banka mevduatı olarak tutmak yerine altın ve döviz gibi kayıt dışı (informal) piyasalarda değerlendirmektedir. Üçüncü olarak, düşük faizle kredi alanlar göreceli olarak sermaye yoğun projelere yatırım yapabilmektedir. Dördüncü olarak ise, potansiyel olarak kredi alacak olanlar piyasa ekonomisi koşulları altında oluşacak kredi faiz oranlarını karşılayabilecek kadar getirisi bulunmayan yatırım projelerinin sahiplerinden

oluşabilmektedir. Bankaların yatırım projelerini değerlendirme sürecine rastsallık olgusu girdiği zaman, kredi kullandırabilen birtakım yatırım projeleri piyasa faiz oranlarının ön-göreceği düzeyin altında bir karlılık oranına sahip olmaktadır. (Fry, 1997: 755)

Bu kuramda, firmalar (*yatırımcılar*) ve yöneticiler (*tasarruf sahipleri*) birbirinden yalıtılmış olarak sermaye ve mala göre farklılık gösteren efektif fiyatlara karşı durmak zorunda kalmakta ve aynı teknolojiyi kullanmamaktadır. Örgütlü finans piyasalarının olmadığı varsayıldığında, yatırımcılar ve tasarruf sahipleri arasında bir ayırım olmaksızın bütün ekonomik birimler otofinansman yoluyla ayakta durmak zorunluluğu ile karşı karşıya gelmekte, bu aşamada yatırımcı ve tasarruf sahipleri birbirlerine borç vermemekte ve birbirlerinden borç almamaktadır. Yatırım bir ön birikim gerektirmemekte ve iki ayrı görünüm (*reel üretkenliği olmayan aktif biçimde bir tasarruf yada reel nakit para*) arz edilmektedir. Reel nakit paranın (banka mevduatları) reel karşılıklara ve mevduatlara uygulanan faiz oranlarının artan bir fonksiyonu olduğu varsayılmakta bu oran yüksek olduğu sürece yatırımlara teşvik artmaktadır. Para ve sermaye birbirinin yerine geçmekten öteye birbirini tamamlamaktadır. McKinnon kısmen parasallaşmış bir ekonomi betimlemekte, nominal faiz oranları arttırmak ya da enflasyonu düşürmek yoluyla reel faiz oranını arttırmak bir tasarruf piyasası yaratarak ekonominin parasallaşması sürecini başlatmaktadır. Show ise, "*borcun aracılendirilmesi*" modelinde mevduatlara uygulanan faiz oranlarındaki artışın işlemcilerin mevduat talebini teşvik ederek bankacılık piyasasının kredi kapasitesini arttırdığını, bunun ise yatırımları uyardığını göstermektedir. Bu kurama göre, faiz oranlarının denetim altında tutulması, tam rekabet piyasalarındaki düzeylerine göre hem yatırımları, hem de tasarrufları azaltmakta, bunun yanında bankalar potansiyel olarak yüksek getirili projelerden risk primi tahsil edemedikleri için faiz tavanları ekonomide risk alma eğiliminin azalmasına ve yatırımların ortalama getirilerinin düşmesine neden olmaktadır. Son olarak, enflasyonist koşullarda faizlerle ilgili düzenlemelerin yeteri kadar değiştirilememesi de negatif faiz oranlarına yol açmaktadır ve bu da borç para verme isteğini caydırmaktadır. (McKinnon, 1973:5-56; McKinnon, 1993:11-2)

Faiz oranlarının baskı altında olmasının etkileri aşağıdaki Şekil 1'den de görülebilmektedir. (Venet, 2003:60) Buna göre, yatırımın (I) reel faiz oranının azalan bir fonksiyonu, tasarrufun (S), milli gelir (g) ve reel faiz oranının (r) artan bir fonksiyonu olduğu varsayılmakta, $g_1 < g_2 < g_3$, $r_1 < r_2 < r^*$ ve $r^* \cdot I^* = S^*$ (Denge Faiz Oranı) olarak kabul edilmektedir. Başlangıçta ekonominin büyüme oranının g_1 olduğu alınmaktadır. r_1 'de (*banka mevduatlarına uygulanan faiz oranları*), tasarruflar I_1 'e eşittir. Bankalar kredi faizlerini istedikleri düzeyde sabitleyebilir, bu durumda faizler (*I1 yatırımları için*) r_3 'de sabitlenmekte ve düzenlenmiş, fakat rekabetçi bankacılık sektörü tarafından el konulan ($r_3 - r_1$) arasındaki marj fiyat dışı rekabet işlemlerinin finansmanında kullanılabilir. Bununla birlikte, oranlardaki düşüşün yönetimine hem kamu mevduatları hem de bankalar tarafından verilen borçlar eklenmektedir. Hükümet açısından kimi öncelikli sektörlerde borcun maliyetini kısarak yatırımcıyı teşvik etmek söz konusu olmaktadır. r_1 oranı hem mevduat oranına hem bankalardaki kamu borçlarının oranına eşitlenmekte, bu oranda tasarruflar I_1 'de sabitlenmekte ve I_1 düzeyinde bir yatırıma olanak vermektedir. AB doğru parçasına eşit miktarda yatırıma yanıt verilememekte, bu aşamada kredi sınırlandırılmakta ve girişimcilerin bir bölümü karlı olabilecek yatırımlara finansman bulamamaktadır. Finansmanı bulunmuş projelerin reel faiz oranının r_1 'den daha yüksek bir verimlilik oranına sahip olacağı varsayılabilir. Kredilerin sınırlandırılması bankaları ihtiyatlı olmaya zorlamakta ve daha az riskli projeleri tercih etmeye yönlendirmekte, bu tutum bankacılık sektörünün daha riskli projelerin finansmanı için risk primini karşılamadaki yetersizliği ile açıklanabilmektedir. AB bölümünde ise verimliliği yüksek ancak daha riskli bir dizi proje bulunabilmekte, bu projeler finansman zorluğundan ötürü gerçekleşmemektedir. r_1 'den r_2 'ye geçiş bankacılık sektörü üzerindeki baskının hafiflediğini göstermekte, r_2 oranların kontrol altında tutulduğu bir duruma karşılık gelmekte birlikte oranı daha yük-

sek bir noktada sabitleyerek karşılanmamış talep ($CD < AB$) halini almaktadır. r 'nin r^* 'a eşit olduğu yerde karşılanmamış yatırım talebi ortadan kalkmakta, ekonominin büyüme oranı g^3 'e gelmektedir.

Kaynak: Baptiste VENET: (Çev.Canan ÖZATAY), "Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Gelişme, Literatüre Bir Bakış", *İktisat Dergisi*, 2003 Haziran, Sayı: 263, 60.

Şekil 1: Finansal Baskının Yatırım ve Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Baskılanmış bir finansal sistemde enflasyonun da etkisi ile reel faiz oranları negatif olabilmektedir. Kamu borçlanmasının bu düşük ve negatif faizlerle yapılma olanağı, baskılamayı özellikle bütçe açıkları yüksek olan gelişmekte olan ülkeler için çekici bir finansman yöntemi durumuna getirmekte, bu ucuz kredi çeşitli yöntemlerle öncelikli sektörlerle aktarılmaktadır. Söz konusu sektörler finansal sistemin bir diğer ayağı olan döviz kurunun denetimleri ile de korunmakta, aşırı değerlendirilmiş yerli para politikası ile bu sektörler ucuz ara malı girdisi sağlamak amaçlanmakta, ancak böyle bir ortam her şeyden önce tasarrufların miktarını azaltmaktadır. Nitekim finansal baskılamanın en önemli sonucu tasarrufların azalmasının büyümeyi yavaşlatması ve işsizliğe yol açması olmaktadır, ayrıca düşük faiz oranları nedeni ile kredi talebi aşırı artmakta ve ekonomi kredi tayinlaması olgusu ile karşı karşıya kalmaktadır. (Karabulut, 2002: 42) Öte yandan, McKinnon-Shaw'a göre kimi girişimcilerin düşük faizli krediye ulaşabilmesi ve kullanabilmesi, kimilerinin ise kullanamaması ekonomide ikili bir yapıya yol açmaktadır. Düşük faizli krediyi kullanan yatırımcılar doğal olarak getirisi yüksek projelere, ötekiler ise yalnızca kendi fonları ile ayakta durabildiklerinden geleneksel üretim teknikleri ile düşük getirili projelere girişebilmekte, bir bütün olarak bakıldığında ise yatırımların marjinal getirisi maliyetlere eşit olmamaktadır. Bu yapı aynı zamanda gelir eşitsizliğine de yol açmakta, bir yandan ekonomik rantın büyük bölümü düşük faizli kredi kullanıp yüksek getirili projelere girişebilen yatırımcılara gider iken, öte yandan sermaye yoğun üretim niteliksiz işgücüne olan talebi azaltacağından işsizlik artacak ve/veya niteliksiz işgücü ücretlerinde düşüş ortaya çıkabilmektedir. (Fry, 1995: 30-38)

McKinnon ve Shaw finansal baskı altındaki bir ekonomiye çözüm modeli olarak bir yandan fiyat düzeyinin uygun makroekonomik önlemlerle istikrarlı kılınır iken, bir yandan da reel faiz oranlarının ucuz kredi tahsis yetkilerini, faiz oranı tavanlarını, yasal rezerv yükümlülüklerini karşılayacak biçimde pozitif ve daha yüksek tutulmasını önermektedir. Bu noktada, yurtdışı tasarruf sahipleri ve yatırımcılar sermaye fiyatının kısıtlılığını daha iyi görebilmekte ve yatırımların karlılığındaki büyük yayılmayı azaltmakta, benzer biçimde reel faiz oranlarının denge düzeyine yaklaşmasıyla yurt içi fiyat düzeyi kararlılığa kavuşmaktadır. Bu aşamada, finansal akımlar döviz kurunun daha az hareketli olmasına (*oynaklaşmasına*) neden olmakta, nominal ve reel faiz oranları ise çok az sayıda dalgalanmaya maruz kalmakta, böylece ticarete konu malların ikamelerini üreticiler güvenli bir biçimde hem daha karlı, hem de daha uzun vadeli yatırımlara yönelebilmektedir. (McKinnon, 1993:12)

2.3. Yapısalci Yaklaşım

Finansal serbestleşme yaklaşımına sistemli bir biçimde eleştirenlerin başını yapısalci okul çekmektedir. (Kar ve Tunçer, 1999:15-30) Söz konusu modelin McKinnon-Show yaklaşımından temel farklılığı beş sava dayanmaktadır: (Fry, 1995:18)

- Ücretler, sınıf savaşlarından bağımsız, dışsal ya da yapısal bir biçimde belirlenmektedir.
- Enflasyon, işçilerin ve sermayedarların göreceli ağırlığına göre belirlenmektedir.
- Tasarrufun kaynağı ücretler değil, kardır.
- Fiyatlar genel düzeyi, çalışma maliyetleri, dışalım ve üretken sermayenin finansmanı üzerindeki sabit oranlara göre belirlenmektedir.
- Gelişmekte olan ülkeler hammadde, donanım malları ve ara malı dış alımlarına önemli oranlarda bağımlıdır.

Firmalar değişken maliyet olarak işletme sermayesi gereksinimi duymaktadır. Finansal piyasalar ve haberleşme/ulaşım tekniklerinin yeterince gelişmediği gelişmekte olan ülkelerde firmalar aramalı ve işgücü gereksinimi için önceden büyük miktarda işletme sermayesi tutmak zorunda bulunmaktadır. Bu nedenle, işletme sermayesi maliyetindeki bir artış firmaların karlılığını etkilemekte ve maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. (Taylor, 1983:90-1) Yapısalcılara göre, reel faiz oranlarındaki değişimin neden olduğu işletme sermayesinin maliyet arttırıcı etkisi finansal serbestleşme programında çelişkili ayarlamalar gerektirmekte, bu ise yapısalcıların finansal ve reel kesim arasında bağlantıyı sağlayan işletme sermayesinin maliyet arttırıcı etkisine önem verdiklerini göstermektedir. Girdilere (*emek ve hammadde*) yapılan ödemelerin finansmanı için gereksinim duyulan işletme sermayesi az gelişmiş ülkelerde genellikle bankalara başvurularak ve resmi olmayan para piyasaları aracılığı ile sağlanmaktadır. İşletme sermayesine ve buradan bir borç sözleşmesine duyulan sürekli gereksinim kredi maliyetini ya da reel faiz oranını açıklamakta ve girdi maliyetlerinin önemli bir bileşeni durumuna gelmektedir. Kalecki'nin mark-up fiyatlama kuralları faiz oranlarındaki bir artışın fiyatı olarak hemen maliyet arttırıcı bir etki ile sonuçlanmaktadır. (Yüle, 1998: 3-5)

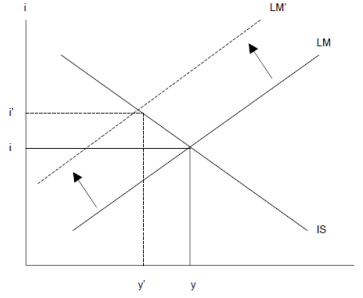
Öte yandan, faizlerdeki artış yatırım talebindeki daralmanın bir sonucu olarak fiyat düşüşüne de yol açmaktadır. Hangi fiyat değişimi egemen olursa olsun karlılık oranındaki artışın tasarrufu yatırımlardan fazla etkilemesi sonucunda standart istikrar şartı gereği faiz artışları ekonominin büyüme hızını düşürmektedir. Yapısalcılar, ilgili kredi maliyetini resmi olmayan para piyasalarındaki faiz oranına yükleyerek resmi olmayan para piyasaları üzerindeki ilgilerini de sürdürmüş, resmi olmayan para piyasaları işletme sermayesi fonlarının en önemli sunucusu olarak görülmüştür. Bu yaklaşım, sıkı para politikalarının pahalı kredilere yol açtığını, firmaları resmi olmayan para piyasalarına yönlendirdiğini ve resmi olmayan para piyasalarındaki faiz oranlarını yukarıya çekerek girdi maliyetlerinde artış oluşturduğunu savunmaktadır. Mark-up fiyatlama enflasyonu uyarmakta, aynı zamanda kısıntının talep azaltıcı etkilerinden dolayı üretimi azaltmaktadır. Bu nedenle, parasal kısıntı ya da faiz oranındaki anormal artışlar az gelişmiş ülkeler bağlamında bu tür politikaları stagfasyonist olmaya götüren ek bir arz yanlı şok özelliği göstermektedir. İşletme sermayesinin maliyet arttırıcı etkisinin geçerli olduğu ayarlama dönemi, bu ülkelerdeki kredi vadelerinin kısa olmasına bağlı olarak kısa bir dönem oluşturmakta, bu nedenle arz şoku geçici nitelikli olmakta ve sistem tarafından hızla çözümlenmektedir. Talep bastırıcı etkisi ise daha inatçı olmakta, öncelikle toplam talebi ve yatırımı azaltmakta bu da işsizliği arttırmakta ve daha sonra reel ücret baskısı ve enflasyonu yavaş yavaş gevşetmektedir. Para politikasının bir kerelik sıkılmasına tipik bir tepki enflasyon oranı için ters U biçimli bir yol olmaktadır. Toplam talep etkisinin egemen olmaya başladığı zaman enflasyon önce hızlanmakta, sonra yavaş yavaş azalmaktadır. (Sikorsky, 1996:94)

Yapısalcılar, gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların finansman gereksinimini ban-

kanlılık sektörü dışında çalışan finansal aracılık kurumlarından karşılamak durumunda olduklarını vurgulamaktadır. Bunlara göre, resmi olmayan ve bankacılık dışında gelişen bu sektörün çalışması daha verimlidir, çünkü bu tür kurumlar piyasa ilişkilerinde birbir çalıştıklarından mevduat munzam karşılığı gibi herhangi bir karşılık tutmamaktadır. Yapısalcılar bankacılık sektöründeki mevduat munzam uygulamasının bazı ülkelerde çok yüksek olduğunu ve bunun bir kaynak kaybı oluşturduğunu belirtmektedir. Kaynakları resmi bankacılık kurumlarına çekmek isteyen politikalar, bankacılık sektörü dışında çalışan finansal aracılık kurumlarının çalışmasını göz önüne almadıkları için toplamda daha az finansal aracılık yaratmaktadır. (Sikorsky, 1996: 92-102) Hanehalkları tasarruflarını mevduat dışında enformel piyasalarda firmalara kredi vererek de değerlendirmektedir. Taylor modelinde, paranın ikamesi hem verimli olmayan yatırımlardan, hem de enformel piyasalardan gelmektedir. Enformel piyasalar gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir uygulama olup rekabetçi bir yapıya sahip olmaktadır. Modele göre, finansal baskı kuramında belirtildiği gibi mevduat faiz oranlarındaki bir artış kullanılabilir kredide bir artışa yol açmayabilmektedir. Finansal serbestleşme ve tasarruf hacmi arasındaki ilişki, faiz oranlarındaki artış sonucunda artan mevduatın kaynağına bağlı bulunmakta, eğer mevduatın kaynağı verimsiz yatırımlardan (*altın, taşınmaz değerler vb*) geliyor ise banka kredilerinin artması ve yatırım talebinin uyarılması mümkün olabilmekte, buna karşılık yüksek mevduat faizleri sonucunda tasarruf sahipleri enformel piyasalarda firmalara sağladıkları kredileri kesip mevduata yönelir ise kredi daralması yaşanmaktadır. Öte yandan, reel faiz oranlarındaki artışın iki büyük sonucu olmaktadır. İlk olarak üretken sermayenin maliyeti arttırmakta, bu da fiyatlar genel düzeyinde bir artışa ve ekonomik büyüme oranını düşürecek olan yatırımlarda bir azalmaya yol açmaktadır. İkincisi, faiz oranlarındaki artış nakit para istemini kısabilmekte, bu da enformel finans piyasalarındaki nominal faiz oranlarında bir artışı tetikleyerek borç sunumunun kısılmasına neden olmaktadır. (Taylor, 1983: 92, 100, 197)

Van Wijnbergen (1983), enformel piyasalarda ajanların reel zenginliğinin, para, vadeli banka mevduatları ve üretken sektörün doğrudan borçları arasında dağıldığını varsaymaktadır. Bu üç aktifin de birbiriyle ikame edilebilir olduğu ve aynı değişkenlere (*enflasyon oranı- π , enformel sektörün nominal denge faiz oranı- i , vadeli mevduatlara uygulanan reel faiz oranı- r t_d ve gelir- y*) bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Mevduatlara uygulanan reel faiz oranlarındaki bir artışın etkileri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Buna göre, mal piyasasını etkilemeyen, mevduatlara uygulanan reel faiz oranlarındaki ($r t_d$) bir artış sonucunda yalnızca enformel sektörün reel faiz oranlarına ve gelire (y) bağımlı IS değişmemekte, para piyasalarındaki etkisi ise çelişkili olmaktadır. Bir yandan, $r t_d$ 'deki artış nakit para talebini arttırmakta ve LM'nin yukarı doğru kaymasına (LM') yol açmaktadır. Öte yandan, para ve vadeli mevduatlar arasında bir ikame etkisi meydana gelmekte, ekonomik ajanlar nakit para tutmak yerine vadeli mevduatlara yönelmekte, bu da para arzında artışa yol açmaktadır. LM üzerindeki etki ise, zorunlu rezervler ve enformel sektörün aktif ve para isteminin göreceli esnekliklerine ve vadeli mevduatlara uygulanan oranlara göre değişmektedir. Ajanlar portföylerindeki vadeli mevduatları enformel sektörün aktifleriyle ikame ederlerse üretken sektör açısından kullanılabilir fonların toplam sunumu artmaktadır, çünkü vadeli mevduatlardaki artışın bir kısmı zorunlu rezervlere ayrılmakta, LM bu durumda yukarı doğru kaymaktadır. (LM') Vadeli mevduat faiz oranlarındaki artış enformel piyasadaki nominal faiz oranlarındaki bir artışla ve gelirden bir azalmayla kendini göstermektedir. Ajanlar vadeli mevduatlara yönelirler ise, üretici sektör açısından toplam kullanılabilir fon sunumu artmakta, LM doğrusu aşağıya doğru kaymakta, bu ise enformel sektörün nominal faiz oranlarında bir düşüşe ve gelirden bir artışa neden olmaktadır. (Venet, 2003:263-6)

Şekil 2: Vadeli Mevduata Uygulanan Reel Faiz Oranlarındaki Artışın Etkileri

3. SONUÇ VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1980'lerin başından itibaren birçok gelişmekte olan ülkede piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde finansal serbestleşme politikaları uygulanmıştır. Ancak söz konusu ülkelerin finansal serbestleşme sürecine ekonomik altyapı sorunlarını tam olarak çözmeden ve çok hızlı bir biçimde dahil olmaları uygulanmak istenen piyasa disiplininin oluşturulamamasına neden olmuş, bu nedenle sık sık ve yüksek maliyetli ekonomik ve finansal krizler yaşanmıştır. Buna somut bir örnek oluşturan Türkiye'de finansal serbestleşme sürecinin arkasında yatan temel dürtü artan etkinlik ve tasarruflar aracılığıyla büyümeyi yeniden sağlamak ve kararlılığı sürdürmek ise de, finansal istikrarsızlık ve krizler ortaya çıkmıştır. Kısa vadeli sermaye girişleri yeni ve üretken yatırımlarda kullanılmak yerine mevcut iç ve dış borçların çevrilmesinde kullanılarak geri ödeme kaynağı belli olmayan yeni döviz yükümlülükleri yaratmıştır. Söz konusu para hareketleri aynı zamanda ekonominin bütçe açıkları, parasal istikrarsızlık ve piyasa çarpıklıkları gibi halen yaşanan ve var olan sorunlarını da giderek ağırlaştırmıştır. Türkiye'nin özellikle kambiyo rejiminin değiştirildiği 1989 sonrası deneyimi, kronik yüksek enflasyon koşullarında finansal sistemini içerde ve dışarıya karşı hemen tümüyle serbestleştiren az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları karakteristik sorunların hemen tümünü kapsamıştır. Sermaye kaçı riski politika oluşturmada ana bileşen olmuş, sürdürülmesi olanaksız yüksek reel faiz oranlarına bağımlılık yaratmış ve ucuz döviz için beklentiler oluşturmuştur. Bu arada finansal kesim ile reel kesim arasındaki ilişkiler büyük ölçüde tersine çevrilmiş, finansal kesim reel kesimin gelir ve kazançlarından daha çok pay almaya başlamış, reel kesim ise sertleşen rekabet koşullarında azalan karlılık sorununu çözümlemek amacıyla finansal kesime daha çok yatırım yapmaya ve daha çok finansal operasyon yapmaya başlamıştır. Tüm bu finansal serbestleşme süreci özellikle 2000'lerin başından sonra öncelikle finansallaşma sürecine ve daha sonra aşırı finansallaşma (*balonlaşma*) sürecine evrilmiş 2008 küresel finansal krizini üretmiştir.

Doğu Asya Krizi, hükümetin finansal piyasalar üzerinde yeterli denetim ve yönetim mekanizmasını kuramamasının önemli bir etken olduğunu göstermiştir. (Aghion ve Bacchetta, 2001:1) Finansal serbestleşmenin uygun bir kurumsal altyapı olmadan ve uygun makroekonomik koşullara ulaşılmadan yapılması sorunların daha da büyümesine yol açmaktadır. Özellikle, finansal piyasaların oldukça sığ olduğu gelişmekte olan ülkelerde finansal yeniliklere uygun düzenlemelerin yapılmaması sermaye giriş-çıkışlarını arttırmış, ancak bu sermaye genellikle uzun vadeli sermaye yerine "sıcak para" olarak adlandırılan kısa vadeli sermayeden oluşmuştur. Bu tür sermaye, ekonomik kararlılığı olumsuz etkilemiş ve genellikle sabit kur rejiminin terk edilmesine yol açarak büyük maliyetlere neden olmuş, öte yandan finansal piyasalardaki şeffaflık ve denetim eksikliği asimetrik bilginin oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Güçlü bir ekonominin varlığı büyüyen ve sağlıklı çalışan bir finansal sektör ile mümkündür. Finansal kaynakların toplanması ve kullanıcılara aktarılmasında çok önemli bir işlevi üstlenmiş olan finansal kesim, piyasa mekanizmasının beyni konumuna yerleşmiştir. Türkiye gibi kaynak açığı olan ülkelerde finansal tasarrufların ekonomik açıdan en verimli biçimde kullanılmasında finansal kesimin etkin ve sağlıklı olarak çalışması büyük önem taşımaktadır. Etkin, sağlıklı çalışan ve büyüyen bir finansal sistemin oluşturulması ise büyük ölçüde bu sisteme duyulan güvene ve politik istikrarın desteği ile sağlanmış makroekonomik istikrara dayanmaktadır. Gerçekte tüm ekonomiyi ve piyasaları serbestleştirmede önemli olan tarihin o anında sahip olunan ekonomik güç olmakta, eğer bir ülkenin ekonomik gücü ve rekabet yeteneği yüksekse ekonomi ve piyasaları zararlı olmayacak biçimde ve ancak o ölçüde serbestleşmekte hiçbir sakınca bulunmamaktadır. Buna karşılık, her açıdan gelişmekte olan güney ülkelerinin rakipleriyle orantılı iktisadi ve rekabetçi güce sahip oluncaya kadar kendi piyasalarına, deyim yerindeyse çok kısıkanç davranmaları bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, hem ulusal ekonomi için, hem de dış dünya ile rekabet edecek olan ulusal burjuvazi için aynı derecede önemli ve geçerli olmaktadır, çünkü böyle davranılmadığı zaman piyasaları kullanan değil, kullandıran ve bunun için aracılık yapan bir kamu ve özel kesim ya da reel ve finansal kesim konumuna düşmek kaçınılmaz duruma gelmektedir. Dünyada küreselleşme ve serbestleşme deneyimlerinde örnek ülke olabilmek için denetimli bir biçimde planlı adımlarla serbestleşmek ve ekonomik yapıyı dış rekabet düzeyinde güçlendirinceye kadar bu yolla zaman kazanmak gerekmekte, serbestleşmeyi istemek ancak ve ancak o zaman gelişmekte olan ülkeler için bir talebe dönüşebilmektedir. Bu bakımdan ulusal ve küresel ölçülerde ciddi ekonomik ve finansal krizler ile sonuçlanan bir sürecin arkasında yatan düşüncelerin yeniden tartışılması önem kazanmıştır. Finansal serbestleşme düşüncesini besleyen belli başlı kuramların uygulama ile sınanması ve ortaya çıkan tutarsızlıklara ve yetersizliklere göre yeniden oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu kuramların yaşanan finansal serbestleşme gerçekliğini açıklayamamaları ya da doğrulamamaları durumunda ayakta kalma olasılıkları azalmakta, tam tersine bu gerçekliği açıklamaları ya da doğrulamaları durumunda güç kazanmaktadır. Dolayısıyla finansal serbestleşme düşüncesinin ve kuramlarının uygulamada ekonomik ve finansal krizlerin ortaya çıkmasına neden olmayacak ve özellikle gelişmiş batı dışındaki dünyanın ekonomik büyüme ve kalkınmasını engellemecek biçimde yanlışlıklarını ve yetersizliklerini gidermesi ve bu yapılamıyor ise krizlere yol açmayan ve kalkınmayı destekleyen finansal serbestleşme uygulamalarını tasarımıyan yeni düşüncelere açılması zorunluluğu ile karşıya bulunmaktadır. Kriz üreten ve kalkınmayı sağlayamayan finansal serbestleşme düşüncelerinin yanlışlığı ve yetersizliği kabul edilmek ve söze konu düşüncelere göre oluşturulan ve kurumlaştırılan finansal sistemlerin artık sistem olmaktan çıktığı ve kriz üretmeyen ve kalkınmayı destekleyen yeni sistemlere ihtiyaç duyulduğu teslim edilmek durumundadır.

KAYNAKÇA

1. Aghion, P., Bachetta, P. (2001). "Currency Crises And Monetary Policy In An Economy With Credit Constraints", <http://www.szgerzensee.Ch/download/wp.007.pdf>.
2. Aşıkoglu, Y. (1995). Finance, Exchange Rates and Financial Liberalization, SPK Yayını, No:24, Ankara, s. 4-6, 29- 46.
3. Atamtürk, B. (2003). "Finansal Liberalizasyonun Etkileri", İktisat Dergisi, Sayı:438, Haziran, 42.
4. Borensztein, E., De Gregorio, J. and Lee, W. (1998). "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?" Journal Of International Economics, 45:115-135.

5. Barro, R. (1974). "Are Government Bonds Net Wealth?", *Journal Of Political Economy*, Vol.82, November-December, 1095-1117.
6. Cho, Y. and Khatkhate, D. (1989). *Lessons of Financial Liberalization in Asia*, Washington, The World Bank Discussion Papers, s. 16-18
7. *Financial Times*, 18 Mayıs 1998, 4.
8. Fry, M. (1995). *Money, Interest and Banking in Economic Development*, Johns Hopkins University Press, s. 9-18.
9. Fry, M. (1997). "In Favour of Financial Liberalization", *The Economic Journal*, 107 (May), 1997, 755.
10. Grilli, V and Milesi-Ferretti, G.M. (1995). *Economic Effect And Stuructural Determinants of Capital Control*, IMF Staff Papers 42, 517-551.
11. Hausmann, R. (2000). *Will The FDI Boom Bring More Growth? Inter-American Development Bank And OECD Development Centre*, Paris.
12. Kar, M. ve Tunçer, M. (1999). "Finansal Kalkınma Ve Ekonomik Büyüme: Teorik Görüşler, Ampirik Sonuçlar Ve Yeni Gelişmeler, Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 17, Güz, Ekim.
13. Karabulut, G. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*, Der Yayınları, İstanbul, 42.
14. Krugman, P. (1979). "A Model Of Balance of Payments Crises", *Journal of Money Credit and Banking*, Vol.11, No:3, August, s.322
15. Krugman, P. (1998). "The Eternal Triangle: Explaining International Financial Perplexity", www.web.mit.edu.
16. Krugman, P. (1998a) "Currency Crises", <http://web.mit.edu/krugman/www/crises.html>
17. McKinnon, R.I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*, The Brooking Institution, Washington, 69.
18. McKinnon, R.I. (1993). *The Order Of Economic Liberalization*, Johns Hopkins University Press, 11-12.
19. Nunnenkamp, P. (2002). *Foreign Direct Investment In Developing Countries: What Policymakers Should Not Do And What Economists Don't Know*, Working Paper, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/2616/1/kd380.pdf>.
20. Rodrik, D. (1998): "Who Needs Capital-Account Convertibility?" in Fischer S. et al, *Should The IMF Pursue Capital-Account Convertibility?* Princeton University, Essay in International Finance 207, Princeton.
21. Sak, G. (1995). *Public Policies Towards Financial Liberalization*, SPK Yayınları, No, 22, Ankara.
22. Sikorski, T. (1996). *Financial Liberalization In Developing Countries*, Edward Elgar Publication, 92-104.
23. Soto, M. (2000). *Capital Flows And Growth In Developing Countries: Recent Emprical Evidence*, OECD Development Centre, Technical Paper 169, Paris.
24. Stiglitz, J. and Weiss, A. (1981). "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information," *American Economic Review*, 71.
25. Taylor, L. (1983). *Structuralist Macroeconomics:Applicable Models For The Third World*, Basic
26. Tobin, J. (1965). *Money and Economic Growth*, *Econometrica*, 33 (4), 671-684.
27. Venet, B. (2003). "Finansal Liberalizasyon ve Ekonomik Gelişme, Literatüre Bir Bakış", *İktisat Dergisi*, Haziran, Sayı: 263, 60.
28. Yülek, M. (1998). *Financial Liberalization and The Real Economy*, SPK Yayını, Ankara, 3-5.

Çalışma Yaşamında Bireyin Psikolojisine Etki Eden Sorunlar¹

Banu ÖZBUCAK ALBAR²

CHAPTER 2

¹ Bu çalışma 26-29 Nisan 2018 tarihlerinde Ukrayna'nın Kiev kentinde düzenlenen 2. Uluslararası Dmitri Yavoronitski Avrupa Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Bölümü,

GİRİŞ

Çalışma hayatında işletmelerin yaşadığı yoğun rekabet, çalışanların geleneksel iş stresi kaynaklarından günümüz iş stresi kaynaklarına bir dönüşüm yaşamasına sebep olmaktadır. Geçmişten günümüze bilinen geleneksel iş stres kaynakları örgütten, yapılan işten ve çalışan kişiden kaynaklı sorunlardan oluşmaktadır (Keser, 2013:25). Bu sorunlar işyerinin olumsuz çalışma koşullarından, aşırı iş yükünden, örgüt içi adaletsizlikten, kariyer sorunlarından, örgüt yapısından, sosyal destek yoksunluğundan, kişi ile iş arasındaki uyumsuzluktan ya da kişinin istemediği işte çalışma zorunluluğundan kaynaklanabilmektedir. Günümüzde ise bu geleneksel sorunlara ek olarak çalışanlar farklı güncel iş stresi kaynaklarını da yaşamaktadırlar. Bu güncel sorunlar özellikle işletmelerin rekabetten kaynaklı hizmet kalitelerini ve müşteri memnuniyetlerini arttırmaya yönelik sergiledikleri davranışlardan ve çalışanlar üzerindeki baskılardan meydana gelmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, iş hayatında çalışanların günümüz iş stresi kaynaklarına dikkat çekerek, bu sorunların hem çalışanların sosyal iyilik halleri üzerindeki olumsuz etkilerini hem de örgüt üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede öncelikle güncel iş stresi kaynakları olan psikolojik taciz, tükenmişlik sendromu, cam tavan sendromu, iş güvencesizliği, teknolojik denetim baskısı, duygusal ve estetik emek kavramları ayrı ayrı ele alınarak teorik çerçevesi ile aktarılmıştır. Ardından bu sorunlar arası ilişki sonuç bölümünde, çalışan ve örgüt açısından değerlendirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1. PSİKOLOJİK TACİZ (MOBBİNG)

Psikolojik tacizin iş yaşamını kapsayacak şekilde kullanımı ilk kez 1980'li yıllarda İsveç'te yaşayan Alman endüstri psikoloğu Heinz Leymann tarafından gerçekleştirilmiştir. Leymann psikolojik tacizi, 1984 yılında "İş Hayatında Güvenlik ve Sağlık" konulu raporda incelemiş ve "duygusal taciz" olarak nitelendirdiği bu kavramı, "Bir veya birkaç kişi tarafından, bir diğer kişiye yönelik (nedeni, düşünce ve inanç ayrılığından, kıskançlık ve cinsiyet ayrımına kadar çok çeşitli olabilen), sistematik bir biçimde, düşmanca, ahlak dışı bir iletişim yöneltilmesi şeklinde ortaya çıkan bir çeşit psikolojik terör" olarak tanımlamıştır (Tınaz vd., 2008:5).

Psikolojik taciz; çalışanlara üstleri, astları ya da eşit statüdeki diğer çalışanlar tarafından uygulanabilen her türlü kötü muamele, saldırgan davranış, gücü kötüye kullanarak kurbanın kendisini tehdit altında hissedip aşağılanmasına neden olan davranışlardır (Tutar, 2004:10). Terminolojide psikolojik tacizi ifade etmede yıldırma (mobbing), zorbalık (bullying), duygusal istismar (emotional abuse), kötü davranma (mistreatment), psikolojik terör (psychological terror), günah keçiciliği (scapegoating), işyeri travması (workplace trauma) gibi kavramlar kullanılmaktadır (Özen Çöl, 2012:426).

Örgüt içerisinde bir davranışın psikolojik taciz olarak değerlendirilebilmesi için, bu davranışların belirli bir süreyi içermesi (haftada en az 1 kez gerçekleşmesi ve bunun da en az 6 ay boyunca sürmesi) ve süreklilik arz etmesi şartı aranmaktadır. Psikolojik taciz süreci içerisinde rol alan gruplar; psikolojik taciz uygulayanlar (tacizciler, zorbalılar, saldırganlar), psikolojik tacize maruz kalanlar (kurbanlar, hedefler) ve psikolojik taciz izleyicilerinden oluşmaktadır (Özbucak Albar ve Ofluoğlu, 2017:542). Ayrıca psikolojik taciz, hem özel sektör hem de kamu kurumlarında sıklıkla karşılaşılan bir ortak sorun olup, bu yönüyle tüm çalışanları yakından ilgilendirmektedir. Özellikle işyerlerinde görülen psikolojik taciz çoğunlukla işverenler tarafından, çalışanlar üzerinde sistematik ve sürekli baskı yaratıp bezdirerek, onları işten ayrılmaya zorlamak ve böylece tazminat ödemekten kurtulmak amacıyla da uygulanmaktadır (Bozbel ve Palaz, 2007:68).

2. TÜKENMİŞLİK SENDROMU

Tükenmişlik kavramı, ilk olarak 1970'li yıllarda Amerika'da müşteri hizmetlerinde çalışanların iş hayatında yaşadığı bunalımı ifade etmek için kullanılmış bir kavramdır. Fakat 1961 yılında yayınlanan Greene'nin "Bir Tükenmişlik Olayı", orijinal adıyla "A Burn-Out Case" isimli romanında bu kavram, bir mimarın ruhsal çöküntüsünü ve hayal kırıklığını anlatan ve sonrasında her şeyini bırakıp Afrika'ya göçünü konu alarak yer bulmuştur. "Büyük bir bıkkınlık ve kişinin işine duyduğu bağlılık ile idealizminin sönmesi" şeklinde tanımlanmıştır (Sürgevil Dalkılıç, 2014:5).

Tükenmişliğin sözlük anlamı, "insanların yoğun çalışma, stres, doyumsuzluk gibi nedenlerle işlerinin gereklerini yapamama hali" olarak tanımlanmaktadır (Önsal, 2017:508). Freudenberger ise tükenmişliği; başarısız olma, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya karşılanamayan istekler, zorlanmalar sonucunda oluşan iç kaynaklarda tükenme hali olarak tanımlamış ve tükenmenin sebebi ne olursa olsun her insanı etkisiz ve pasif hale getirdiğini belirtmiştir (Freudenberger, 1974:159). Maslach bu kavramı "iş gereği insanlarla yoğun iletişim içerisinde olanlarda görülen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi" şeklinde üç boyutta tanımlamıştır (Maslach ve Zimbardo, 1982:3). Bu boyutlar şu şekildedir (Yirik vd., 2014:6225-6226):

Duygusal Tükenme: tükenmişliğin bireysel stres boyutunu ifade etmekte olup, duygusal tükenme (işe gitme düşüncesinin yorgunluk hissettirmesi) ve fiziksel tükenme (kronik baş ağrıları, üşüme, uykuda azalma gibi) şeklinde kendini göstermektedir.

Duyarsızlaşma: tükenmişliğin kişiler arası boyutunu ifade etmekte olup, kişinin müşterilere karşı ilgisiz, katı ve negatif tutum sergilemesi, mümkün olduğunda az iş yapma eğilimi göstermesi, meslektaşlarına karşı alaycı davranışlarda bulunması şeklinde kendini göstermektedir.

Kişisel Başarı (Kişisel Yeterlilik): tükenmişliğin kişisel gelişme boyutunu ifade etmekte olup, kişinin iç dünyasında kendini yeterli ve başarılı hissetmesinde eksilen duyguları, kendini olumsuz değerlendirmesi ve kendine olan inancındaki eksilme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İş ilişkisinde örgütten kaynaklı, çalışanın tükenmişlik duygusunu etkileyen dört temel faktör bulunmaktadır. Bu faktörler yıldırma davranışına maruz kalma, aşırı iş yükü altında kalma, rol çatışması yaşama ve örgütsel adalet sorunu olarak sıralanabilmektedir. Yıldırma davranışına maruz kalma; örgütte bireye yönelik gerçekleştirilen yıldırma davranışına psikolojik taciz (mobbing) adı verilmektedir. Belirli bir saldırganlık ve yıkıcılık içeren yıldırma davranışının altında yatan amaç, çalışana rahatsız ve huzursuz ederek, bu zorbalıkla baş etmeye zorlamaktır. Aşırı iş yükü; aşırı görev yükü olarak da ifadesi mümkün olan bu kavram, bireyin normal zaman dilimi ve yetenekleriyle belirli bir kalitede yapabileceğinden daha fazla işle görevlendirilmesini ifade etmektedir. Rol çatışması yaşama; çalışma hayatında bireyin çoklu yetki sahibi olmasından kaynaklanan ve iş tükenmişliği ile pozitif ilişkili olduğu ortaya konulan bir kavramdır. Bireyin yapması gerektiğine inandığı iş baskı grubunun (diğer çalışanlar ya da yöneticiler) kendisinden yapmasını beklediği iş arasında kalma ve çatışma yaşama halidir. Örgütsel adalet; bir işyerinde çalışanlar açısından önemli bir değişken olup, eksikliği hali önemli bir stres kaynağıdır. Bireyler arasında eşitlik ilkesinden uzaklaşmayı ifade eden adaletsizlik, örgütte değişik şekillerde kendini göstermektedir. Bunlar arasında en yaygın olanları işe alım aşamasındaki adaletsizlik, ücret adaletsizliği, çalışanın değerlendirilmesinde ve ödüllendirilmesinde adaletsizlik, kariyer olanaklarındaki adaletsizlik ve sosyal haklar açısından adaletsizliktir. Örgüt içerisinde algılanan adaletsizliğin bireyin tükenmişliği üzerindeki etkisi, hem duygusal açıdan üzücü ve yıpratıcı olmakta hem de bireyin örgüte karşı bağlılığını yitirerek hızla duyarsızlaşmasını tetikleyici olmaktadır (Özbucağ Albar, 2017:79-80).

3. CAM TAVAN SENDROMU

Cam Tavan (Glass Ceiling) kavramı, 1970'lerde Amerika Birleşik Devletlerinde "kadın çalışanların üst kademe yönetim pozisyonlarına ulaşmasını engelleyici davranışsal ve örgütsel önyargılardan kaynaklanan, görünmez ve yapay kariyer engellerini" ifade etmek için kullanılmıştır (Wirth, 2001:1). Cam tavan sendromu iş yaşamıyla ilgili ilk kez 1986'da Wall Street Journal için hazırlanan "İş Yaşamında Kadın" konulu bir haberde Hymowitz ve Schellhardt tarafından ifade edilmiştir. Genel olarak cam tavan "kamu ve özel işletmelerde, eğitim kurumlarında ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarda, üst pozisyonlara gelmeyi arzulayan ve çabalayan kadınların karşılaştığı engeller" olarak tanımlanmaktadır (Lockwood, 2004:2). Diğer bir ifade ile "yetenekleri ve başarılarını dikkate almaksızın azınlıkları ve kadınları işletmenin üst basamaklarına çıkmaktan alıkoyan, görünmez ve kırılmaz engeller" olarak açıklanmaktadır (Cotter vd., 2001:656).

Kadınların iş hayatında karşılaştıkları temel ayrımcılık türleri işe alınmada, terfi etmede ve ücretlendirmede ayrımcılıktır. Terfi sürecinde ortaya çıkan bu ayrımcılık, cam tavan kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur (İncaz, 2011:30). İş hayatında kadınların üst yönetici pozisyonlarına gelememelerinin altında yatan üç engel olduğu belirtilmektedir. Bu engeller ise şunlardır (Örücü vd., 2007:119-120);

1. *Erkek yöneticiler tarafından konulan engeller*; Kadınlara yönelik kişilik, kararlılık ve azim açısından olumsuz geliştirilen önyargılar sonucu, erkek yöneticiler kadınların üst düzey işleri yapamayacağı ve yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Bu tip önyargıların yanı sıra erkekler tarafından oluşturulan diğer engeller ise kadınlarla iletişim kurmanın zor olduğu ve erkeklerin gücü elde tutma isteğine yönelik ayrımcı bakış açısıdır.
2. *Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller*; kadınların hemcinslerine karşı sergiledikleri önyargılı tutumlar, kendini referans alma yanılığısı ve kraliçe arı sendromuyla açıklanmaktadır. Kendini referans alma yanılığısı, kadınların bilinçaltındaki "Ben bu noktaya nasıl geldiysem onlar da gelebilir" düşüncesinden hareketle ortaya çıkmaktadır. Kraliçe arı sendromu ise, kadınların birbirlerini çekememelerinden kaynaklanan ve en üst yönetim pozisyonunda tek kadın olma başarı ve ayrıcalığı paylaşmama ve kendi konumunu koruma isteğidir.
3. *Kişinin kendi kendine koyduğu engeller*; Toplumsal değerleri sorgulamadan benimseme, iş- aile çatışması ve suçluluk duygusuyla başa çıkamamak, özgüven eksikliği, kararsızlık ve kadının çalışma hayatında olmasına ilişkin negatif önyargıları kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

1979 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen, 1981 'de yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW) (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) ile kadınlara karşı ayrımcılığın evrensel bir problem olduğunu ve bu ayrımcılığın hak eşitliği ve insanlık onuruna saygı ilkelerinin ihlalinde kaynaklandığını ortaya koymuştur (İncaz, 2011:30).

4. İŞ GÜVENCESİZLİĞİ

İş güvencesi kavramı, Dünya'da ilk kez 1917 yılında Meksika Anayasası'nda işverenlerin çalışanlarını işten çıkartmalarının geçerli bir nedene dayandırılması gerekliliği kapsamında bir hüküm olarak yer almıştır (Candan, 2002:8). Ülkemizde ise ilk kez 1960-1970'li yıllarda iş iklimi envanterleri araştırmalarında ve iş tatminini etkileyen faktörlerden biri olarak literatürde karşımıza çıkan iş güvencesi kavramı, 1980 ve sonrasında işletmelerin küçülme ve kapanmaları, yeniden yapılanma stratejileri, esnek çalışma düzenlemeleri ve geçici iş sözleşmelerindeki artışlar gibi temel değişikliklerle üzerinde sistemli bir şekilde

çalışılmaya başlanılan sosyal bir olgu haline gelmiştir (Çetin, 2015:7). İş güvencesi kavramı temelinde, geçimini emeği ile sağlayan bağımlı çalışanların, herhangi geçerli bir neden olmaksızın ve sebep göstermeksizin işveren tarafından iş sözleşmesine son verilmesinin engellenmesi amaçlı normatif düzenlemelerdir (Önsal, 2017:224).

İş sözleşmesinin geçerli bir nedeni olmaksızın işveren tarafından feshedilebilme olasılığı, çalışana işverenin haksız uygulamasına karşı hakkını arayamayacağı, her an işten çıkartılma korkusu, stresi ve belirsizliği yaşadığı bir çalışma ortamı sunmaktadır. Ayrıca bu olasılığın gerçekleşmesi hali de, çalışanın gelirini kaybederek hem kendisi hem de bakmakla yükümlü olduğu ailesinin yaşamının maddi açıdan sıkıntıya düşeceği tehdidini yaratmaktadır. Bu açıdan iş güvencesinin önemi, iş güvencesizliğinin sonuçlarından beslenmektedir. Bu çerçevede iş güvencesizliği, çalışan için bir işsizlik tehdidi olarak algılanmakta ve bireyin işe devamlılığının tehdit altında olması sebebiyle, istekli olarak çalışmaya devam etmesindeki güçsüzlük olarak tanımlanmaktadır. Bireyin örgütteki istihdamı ile ilgili inançlarının değişime uğraması ve her an işini kaybetme kaygısı yaşaması halidir (Özbucak Albar, 2017:75-76). İş güvencesizliğinin altında yer alan unsurlar; belirsizlik, algılanan tehdit ve işsizlik kaygısıdır. Çalışma hayatında işten çıkarılıp çıkarılmayacağı konusunda belirsizlik yaşayan bir birey, hem iş hem de özel yaşamında geleceğine ilişkin kararsızlık, kontrolsüzlük ve çaresizlik yaşamaktadır. Mevcut işini kaybedeceğine ilişkin bir tehdit algılayan çalışan, kendisini güçsüz hissediyorsa, iş güvencesizliği kaygısı da şiddetlenecektir. Yaşanılan güçsüzlüğün sebebi çalışanın sendika ya da iş sözleşmesine tabi olmaktan kaynaklanan bir korumasızlığı nedeniyle olabileceği gibi, çalışanın yaşı, eğitimi, tecrübesi gibi bireysel nitelikleri kaynaklı da olabilmektedir (Çakır, 2007:122).

İş güvencesizliğinin bireysel ve örgütsel sonuçları bulunmaktadır. Bireysel sonuçlar kapsamında psikolojik sözleşme gereği, çalışanın örgüte olan sadakati ve verimli çalışmasına karşılık örgütten beklediği iş güvencesinin sağlanamamış olması iş tatminsizliği, işe bağlılık sorunları ile iş stresine bağlı fiziksel ve zihinsel sağlık sorunları yaşanmasına sebep olabilmektedir. Örgütsel açıdan ise, örgüte bağlılık ve güven sorunlarının yanı sıra çalışanın uzun vadede iş performansında azalma, işe devamsızlık durumu ve işten ayrılma eğilimi gözlemlenebilmektedir. Psikolojik sözleşmenin ihlal edildiği düşüncesinden hareketle, çalışan bilinçli bir şekilde iş sözleşmesini fesh etmeden geri çekilme davranışı sergileyerek içsel işten ayrılma yaşayabilir. İçsel işten ayrılma, çalışanın bilinçli bir davranış kalıbı olarak mesleki adanmışlıklarını ve performansını azaltarak, yalnızca görevinin gerektirdiği asgari talepleri yerine getirmesidir (Seçer, 2011:48). Çalışan işine duyduğu isteksizlik nedeniyle, işi yapmama yolları arayışına yönelebilir. Örneğin, işi yavaşlatmak, makinelere zarar vermek, sık aralıklarla tuvalete gitmek, sık mola kullanmak ve uzun zaman dönmek gibi davranışlarda bulunmak başvurulabilecek yollar arasında yer almaktadır (Can vd., 2006:255).Güvence ihtiyacı işveren tarafından karşılanmayan çalışan, adaletsizliği dengelemek amacıyla pasif ve kayıtsız hale gelip içsel işten ayrılma durumu yaşamaktadır.

5. TEKNOLOJİK DENETİM BASKISI

Günümüz iş yaşamında bilgi teknolojisindeki gelişmeler, işletmeler arası rekabette işverenlere ve yöneticilere avantajlar sağlamıştır. Ancak her geçen gün işletmeler arasında yaygınlaşan elektronik performans izleme sistemleri (EPİS), çalışanlar açısından olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Bilgisayar tabanlı izleme olarak da adlandırılan EPİS, çalışanların işlerini nasıl yaptıklarına ilişkin bilgilerin otomatik olarak toplanmasını sağlayan bir sistemdir. EPİS'nin en önemli bileşeni gözetim kavramı olup, tek bir uygulamadan oluşmamaktadır (Yılmaz, 2005:3-5).

Literatürde işletmelerdeki gözetim uygulamaları, genellikle şu şekillerde gözlemlenmektedir (Yılmaz, 2005:4):

- Basılan tuşların sayımı,
- Telefon görüşmelerinin sayımı (görüşmenin kiminle yapıldığı, aramanın yapıldığı saat, toplam süresi, görüşme maliyeti vb.)
- Telefon görüşmelerinin dinlenmesi (müşteri hizmetleri çalışanlarının sağladığı kalitenin izlenmesi)
- E-postaların okunması,
- Akıllı kartların kullanımı ile giriş-çıkışların kontrolü
- Ürünlerin taranması ve ödenen para miktarının elektronik olarak belirlenmesi (çalışanların satışları ve hızlarının izlenmesi)
- Görsel gözetim amaçlı video kameraların kullanımı.

Bilgi ve internet teknolojilerinin gelişimiyle birlikte işyerlerinde, fabrikalarda çalışanlar üzerinde uygulanan denetim yoğunlaşmış, teknolojik gelişmelerle işlevini arttırmıştır. Kamera ve internet vasıtasıyla kurulan denetim sistemleri günümüz çalışma yaşamında yeni bir panoptikon oluşturmuştur (Kalfa- Topateş, 2010:443). Panoptikon kelimesi “görülen her alan” anlamına gelmektedir. İngiliz filozof Jeremy Bentham tarafından geliştirilen ve ideal hapisane tasarımı olarak adlandırılan panoptikon, elektronik gözetimin kavranması için güçlü bir metafor oluşturur (Yılmaz, 2005:14). Bentham’ın panoptikon planı asimetric gözetim felsefesiyle ifade edilmekte olup, bu gözetimde kişi ne zaman gözetlendiğini bilmemektedir. Bireyler tek başına, sürekli görülebilir durumda ve tamamen yalınlaştırılmıştır. Elektronik izleme sistemleri bir nevi panoptikon anlayışının sanal bir simülasyonudur. Tüm kamera ve ses kayıtları, elektronik izler, GPS sinyalleri günlük hayatımızda en ufak bir karanlık noktaya izin vermeyerek bir hapisane ortamı yaratmaktadır (Büyük ve Keskin, 2012:67).

İşletmelerdeki EPİS bu felsefeye dayanarak tasarlanmakta ve bu şekilde çalışanlar yönetimin istediği şekilde davranışlarda bulunmak zorunda kalmaktadırlar. Sürekli izlenme ve daha yüksek hızda çalışma baskısının artması sonucu çalışanlarda stres kaynaklı sağlık problemleri baş göstermektedir. Ayrıca işletmelerdeki EPİS uygulanması, çalışanlarda mahremiyetin kalmadığı ve özel hayatlarından taviz verdiklerinin düşünmelerine sebep olmaktadır (Yılmaz, 2005:12-14).

6. DUYGUSAL EMEK

Duygusal emek, işi gereği müşterilerle birebir iletişim halinde olan çalışanların duygusal tepkilerini örgüt amaçlarıyla uyumlu hale getirmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram ilk kez 1983 yılında Arlie Hochschild’in yayımladığı “The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling” (Yönetilen Kalp: Duyguların Ticarileşmesi) isimli kitabında ele alınarak sonraki yıllarda birçok araştırmaya konu olmuştur. Hochschild duygusal emek kavramını, çalışanların herkes tarafından açıkça gözlemlenebilen yüz ifadeleri ve beden hareketlerinin hizmet alanlarının beklentileri doğrultusunda yönetilmesi olarak açıklamaktadır. Bu durumda iş ortamı sahne, çalışanlar aktör, müşteriler ise seyirci olarak nitelendirilmektedir (Hochschild, 1983:7).

Duygusal emek, örgüt amaçlarını gerçekleştirmek için hem duyguların hem de dışarı vurulan ifadelerin rol yapmak, duyguları arttırmak ya da duyguları bastırmak şeklinde düzenlenmesi sürecini ifade etmektedir (Grandey, 2000:97). Duygusal emek olgusuyla ilgili ilk araştırmalar havayolları kabin çalışanları ile alacak tahsildarları üzerinde yapılmıştır. Delta Havayollarında çalışan hosteslerle ilgili bir çalışmada Hochschild, eğitim merkezi kurslarına katılarak hosteslerin duygusal emek süreçlerini incelemiştir. Bu çalışmada Hochschild, kendilerinden sürekli gülümsemeleri istenilen hosteslerin aslında çoğu zaman bu gülümsemelerin kendilerine ait olmadıklarından dolayı şikâyetçi olduklarını ortaya çıkartmıştır (Hochschild, 1983:8).

Duygusal emeğin, yüzeysel davranış (surface acting), derinlemesine davranış (deep acting) ve samimi davranış (genuine emotion) olarak üç şekilde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bunlar (Yürür ve Ünlü, 2011:85-86; Özbucak Albar, 2018:13-14);

- Yüzeysel davranış (duygusal çelişki); çalışanın samimi ve içsel duygularını sergilemeksizin, kendisinden beklenen duygusal davranış kurallarına uygun olacak şekilde davranmasıdır. Çalışanlar hissetmese dahi, örgütün oluşturduğu ve kendisinden beklediği duyguları, yüz ifadesindeki jest ve mimiklerle veya ses tonlaması ile dış görünüşünde bazı değişiklikler yaparak hissediyormuş gibi davranmasıdır.
- Derinlemesine Davranış (duygusal çaba); çalışanın kendi duygularını ondan beklenen davranış kuralları gereği değiştirmesi ve kendisinden istenilen duyguyu gerçekten hissetmeye çalışmasıdır. Bu davranışın içeriğinde çalışanların içsel duygularını, sergilemesi gereken duygulara adapte etmesi yatmaktadır. Çalışan bu duygusal emek davranışı türünde bir anlamda kendini müşteri yerine koyarak ve empati kurarak hareket etmektedir. Duygusal çaba olarak da adlandırılan derinlemesine davranış gerçekleştirilmenin iki yolu vardır. İlki çalışanın hislerini bastırması ya da doğrudan uyarıya çalışması, diğeri hayal gücünü kullanarak gerekli olan hislerin dolaylı olarak uyarılması şeklindedir. Örneğin evliliğin mutluluk verdiğini düşünmek gibi.
- Samimi davranış; çalışanların göstermesi gerektiği duyguyu gerçekten hissedebilecekleri durumların da olabileceğini görüşünden doğan, duygusal emek şeklindedir. Samimi davranışlara örnek olarak bir hemşirenin küçük bir çocuğa sempati duyarak davranması veya kreşte çalışan bakıcı annenin içinden gelen doğal duygularıyla çocuklarla ilgilenmesi gösterilebilmektedir.

7. ESTETİK EMEK

Estetik emek kavramı, çalışma hayatında hizmet sektöründe yer alan işletmelerin rekabetle mücadelesinde artan öneme sahiptir. Bu sektör çalışanlarından özellikle kadınların bedenlerinin estetik görünümü, işverenler tarafından şekillendirilerek bir rekabet avantajı sağlanmaktadır. İşverenler özellikle işe alma aşamasında sonrasında ise eğitim, izleme, ödüllendirme vb. süreçlerde çalışanlarının kapasitelerini bilinçli olarak harekete geçirmekte ve ticari menfaatleri doğrultusunda bireyleri metalaştırmaktadır (Seçer, 2016:40-41).

Estetik emek kavramı, bedensel ve cinsel emek ya da örgütsel cinsellik gibi birçok farklı kavramla iç içe geçmiş olup, bireylerin tüketerek haz duydukları ürünlerin pazarlanması ve satışında, işletmenin faydası gözetilerek çalışanların da birer tüketim nesnesi olarak metalaştırılmalarının aracı olarak ifade edilmektedir (Kalfa Topateş, 2015:33). Estetik emek, çalışanların hem fiziksel görünümleri hem de müşterilerle kurdukları iletişim esnasındaki ses tonları, konuşmaları, tutum ve davranışlarıyla yönetimce belirlenen normlara göre şekillenen emek türünü ifade etmektedir (Kalfa, 2009:54). İşgücü piyasalarının bu türünde hizmet sektörü çalışanları, istihdam edildikleri kurum imajları doğrultusunda, "iyi görünmek ve doğru konuşmak" için yapılandırılmış canlı bileşenler olarak yer almaktadırlar. Bu tür çalışma faaliyetinde ön plana çıkan bedenselliği ifade eden estetik emek olgusu ilk kez Warhurst, Nickson, Witz ve Cullen tarafından, "Aesthetic Labor In Interactive ve Service Work: Some Case Study Evidence From The New Glasgow" (2000) isimli eserde ele alınarak literatüre girmiştir (Seçer, 2016:40). Emek sürecinde çalışan bedenlerin var olma ve işi yapabilmeye yollarında yönetim tarafından bedenlerinin cisimleştirilmesi, müşteriler tarafından algılanan hizmet kalitesinde olumlu bir etki yaratarak işletmenin satışlarını arttırması amaçlıdır.

Estetik emeğin en çok sarf edildiği sektörler, çoğunlukla kadınların istihdam edildiği havayolu, konfeksiyon, kozmetik ya da güzellik endüstrisinin yan kolları olarak sıralanabilmektedir. Örneğin havayolu çalışanları işe alınırken boy ve kilo ölçüleri kontrol edil-

mekte, işe alındıktan sonra da düzenli olarak kilo kontrollerinden geçirilmektedirler. Ayrıca diş ve cilt güzellikleri de değerlendirilmektedir. Satış elemanlarının genel olarak dış görünüşlerine dikkat edilerek el bakımlarının yapılmış olması talep edilmekte, sade ve koyu renkli kıyafet giyinmeleri sağlanmaktadır. Güzellik ve kozmetik sektöründe ise çalışanların özellikle saç modelleri, makyajları, cilt bakımları, kiloları ile kıyafetleri ve çalışan üniformaları da işverenleri tarafından kurgulanmaktadır (Kalfa Topateş, 2015:41-46). İşverenlerin çalışanların bedenlerine yönelik bu kurguları yeni bir ayrımcılık türü olan "görünücülük" olgusunu tetiklemektedir. Görünücülük olgusu, çalışanın dış görünümüne dayanarak fiziksel olarak daha iyi görünen, daha çekici olan kişileri, daha az çekici olan kişilere kıyasla istihdam ve iş devamlılığı açısından ayrımcılık yaparak lehine karar vermeyi ifade etmektedir. Ancak günümüzde bu ayrımcılık kanıtlanması zor ve henüz yeni beliren bir alan olduğu için hukuki açıdan dava açmanın bile zor olduğu bir ayrımcılık türüdür (Seçer, 2016:44-45).

SONUÇ

Günümüzde işletmelerin rekabet avantajı elde etme konusundaki arayışları her geçen gün çalışanlar üzerinde farklı bir baskı unsuru oluşturarak iş motivasyonları, performans ve verimlilikleri üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. En güncel iş stresi kaynaklarından biri olan psikolojik tacizin çalışan üzerindeki etkisi, Maguire tarafından işletmelerde "kansız savaş" olarak ifade edilmiştir (Cemaloğlu, 2017:112). Bu savaşın nedenlerinden biri de işletmelerde yoğun teknolojik denetim baskısı altında sürekli izlenme ve gözetlenmeden kaynaklanmaktadır. Örgüt çalışanlar üzerinde bu şekilde yönetim hakkını kullanırken, çalışanlar izlenme sonucunda aşağılanarak küçük düşürüldüğü hissiyle mahremiyetlerinin ihlal edildiği düşünmektedirler. Bu durum çalışanlarda düşük moral, stres ve stresin getirdiği sağlık problemlerine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle hizmet sektörü çalışanlarının estetik emek aracılığıyla bedenlerinin örgüt tarafından denetlenmesi ve tek tip haline getirilmesi çalışanlar üzerinde benzer olumsuz duygulara sebep olabilmektedir. İş hayatında çalışanın çoğu zaman gerçek duygularından farklı, örgütün istediği duygular içerisine girerek müşteriyi memnun etme çabasına yönelik davranışlar sergilemeye çalışması da zamanla duygusal açıdan yorgunlukla birlikte metalaşma, yabancılaşma ve dolayısıyla iş stresine sebep olmaktadır.

Çalışma hayatında iş güvencesizliği sebebiyle her an işini kaybetme korkusu yaşayan birey, yaşadığı psikolojik taciz, cam tavan sendromu, teknolojik, duygusal ve estetik emek baskısının yarattığı yoğun iş stresi ve getirisindeki diğer olumsuzluklara rağmen içinde bulunduğu savaşta işini kaybetmemek için öncelikle yoğun mücadele vermektedir. Bu süreçte çalışanın duygusal tükenme hali, performansında düşüşe sebep olarak örgüt karlılığına yansımaktadır. Ayrıca çalışanın içinde bulunduğu yoğun stres hali, bireyin duyarsızlaşarak örgüte olan bağlılık ve sadakatinde eksilmeye sebep olabilmektedir. Bahsedilen tüm güncel sorunların neticesinde şiddeti ve etkisi değişse de, çalışan iş stresi ve tükenmişlik yaşamaktadır. Bu olumsuz duygu ve düşünce halinin uzun vadede devam etmesi durumunda, bireyin içine kapanması, işe yabancılaşması, sağlık problemleri yaşamaması, işsel işten ayrılmaya yönelmesi söz konusu olabilmektedir.

Çalışma hayatında yaşanan bu sorunların özünde, işveren ya da yöneticilerin içinde buldukları rekabet koşullarında, ilerleyen teknolojiye de ayak uydurarak, varlıklarını devam ettirme ve kar maksimizasyonu hedefi yer almaktadır. Bu vizyon doğrultusunda üretim sürecinde yer alan işgücü piyasası çalışanları bahsedilen bu sorunları en derinden yaşamaktadırlar. Kamu sektörü çalışanları için de geçerli olan bu güncel sorunlar özellikle özel sektör çalışanlarında çok daha yoğun hissedilmektedir. Özel sektör içerisinde özellikle inşaat sektöründe taşeron işçilerin yaşadığı iş güvencesizliği günümüzde çok sık karşılaşılan iş kazalarını da önemli ölçüde artırmaktadır. İşgücü piyasasında emeğin estetik ve duygusal olarak örgüt menfaatleri açısından değişime uğratılması ise günümüzde

özellikle kadınların yaşadığı ciddi sıkıntılar arasında yer almakta olup görünümçülük adı verilen ayrımcılığı yaygınlaştırmaktadır. Çalışanların sürekli hedef baskısıyla, ceza odaklı teknolojik sıkı denetim altında, iş güvencesinden yoksun ya da çalışanlar arası eşitlikten uzak koşullarda olmanın verdiği kaygı yoğun iş stresi yaşamasına sebep olmaktadır. Kuşkusuz ki yaşanan bu mağduriyetlerin işletme politikalarıyla ve yasal düzenlemelerle sona erdirilmesi, çalışanların verimlilik ve yaşam kalitelerini yükselterek insan onuruna yakışır bir iş çevresini mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

4. Bozbel, S. Ve Palaz, S. (2007), "İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Ve Hukuki Sonuçları". Tisk Akademi, Cilt: 2, Sayı; 3.
5. Büyük K. Ve Keskin, U. (2012), "Panoptikon'un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme", İş Ahlakı Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, İstanbul.
6. Can, H., Aşan, Ö., Aydın, E.M. (2006), Örgütsel Davranış, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
7. Candan, M. A. (2002), "Ülkemizde İş Güvencesi Tartışmaları Ve İş Güvencesi Yasa Tasarısı Üzerine", Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi, Sayı:9.
8. Cemaloğlu, N. (2007), "Örgütlerin Kaçınılmaz Sorunu: Yıldırma", Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig Dergisi, Sayı: 42.
9. Cotter, A. D., M. J. Hermsen, S. Ovadia, R. Vanneman (2001), The Glass Ceiling Effect, Social Forces, 80 (2).
10. Çakır, Ö. (2007), "İşini Kaybetme Kaygısı: İş Güvencesizliği, Çalışma Toplum Dergisi, Sayı:1.
11. Çetin, C. (2015), "Zabita Çalışanlarında İş Güvencesizliği İle Tükenmişlik İlişkilerine Yönelik Bir Araştırma", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, Haziran.
12. Freudenberger, H. J. (1974), "Staff Burn-Out", Journal Of Social Issues, 30 (1).
13. Grandey, A. A. (2000), "Emotion Regulation In The Workplace: A New Way To Conceptualize Emotional Labor", Journal Of Occupational Health Psychology, 5/1, S.97.
14. Hochschild, A. R. (1983), "The Managed Heart: Commercialization Of Human Feeling", University Of California Press.
15. İncaz, S. (2011), "Cinsiyete Bağlı Yönelimsel Farklılıklar Ve Ayrımcılık İlişkisi", Editörler: Demirel, E.T., M. Tikici Ve C. Çetin, Türk İş Yaşamında Ayrımcılık, Nobel Yayıncılık.
16. Kalfa, A. (2009), "Çalışma Yaşamında Beden Denetimi Bağlamında Estetik Emek: Kozmetik Reyonlarında Çalışan Kadınlar", 11. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültür Kongre Merkezi, 9-11 Aralık 2009, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği.
17. Kalfa, A. Ve H. Topateş (2010), "Çalışma İlişkilerinde Denetimin Gizilleşmesi Bağlamında Elektronik Gözetim Pratiklerinin Otoritesi", Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Ed.) Gülmez, Mesut Vd., Petrol İş Yayıncılık, İstanbul.
18. Kalfa Topateş, A. (2015), "Tüketim Toplumunda Tükenen Bedenler Kozmetik Reyonu Çalışanları Ve Estetik Emek", Çalışma İlişkileri Dergisi, 6 (2).
19. Keser, A. (2013), "Geleneksel Ve Güncel Boyutlarıyla İş Stresi Kaynakları", Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
20. Lockwood, N. (2004), "The Glass Ceiling: Domestic And International Perspectives", Society For Human Resource Management.

21. Maslach, C. Ve P. G. Zimbardo (1982), "Burnout- The Cost Of Caring, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
22. Önsal, N. (2017), "Endüstri İlişkileri Sözlüğü", Türk Metal Sendikası Araştırma Ve Eğitim Merkezi Yayınları-12, Ankara.
23. Örucü, E., R. Kılıç, T. Kılıç (2007), "Cam Tavan Sendromu Ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Cilt:14, Sayı:2.
24. Özbucak Albar, B. (2017), "İş Güvencesizliği Ve Tükenmişlik İlişkisi: Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlara Yönelik Araştırma", Current Debates İn Labour Economics, Demography Gender Studies: Labour Economics Neoliberalism, Labour Markets And Case Studies, Ijopec Puplication Limited, London.
25. Özbucak Albar, B. Ve G. Oflluoğlu (2017), **Çalışma Hayatında Mobbing Ve Tükenmişlik İlişkisi**, Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi, Cilt:6, Yıl:6, Sayı:16.
26. Özbucak Albar, B. (2018)."Emeğin Değişen Yüzü: Duygusal Ve Estetik Emek", Current Debates İn Labour Economics & Industrial Relations, Ijopec Puplication Limited, Cilt:22, London.
27. Özen Çöl, S. (2012), "İşyerinde Psikolojik Şiddet (S.423-453), Editörler: Keser, A., G. Yılmaz Ve S.Yürür , Çalışma Yaşamında Davranış Güncel Yaklaşımlar, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
28. Seçer, B. (2011), "İş Güvencesizliğinin İçsel İşten Ayrılma Ve Yaşam Doyumuna Etkisi", İş-Güç Endüstri İlişkileri Dergisi, Cilt:13, Sayı:4.
29. Seçer, H.Ş. (2016), "Estetik Emek: Çalışan Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Yeni Görünümü", Karatahta İş Yazıları Dergisi, 5.
30. Sürgevil Dalkılıç, O. (2014), "Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri" Nobel Yayınevi, Ankara.
31. Tınaz, P., F. Bayram Ve H. Ergin (2008), Çalışma Psikolojisi Ve Hukuki Boyutlarıyla İşyerinde Psikolojik Taciz, Beta Yayınları, İstanbul.
32. Tutar, H. (2004), İş Yerinde Psikolojik Şiddet, Ankara: Platin Yayınları.
33. Wirth, L. (2001), Breaking Through The Glass Ceiling: Women İn Management, Geneva: International Labour Office.
34. Yılmaz, G. (2005), "Elektronik Performans İzleme Sistemlerinin Çalışanlar Ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4, Sayı:7.
35. Yirik, Ş., D. Ören Ve R. Ekici (2014), "Dört Ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Çalışan Personelin Örgütsel Stres Ve Örgütsel Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Demografik Değişkenler Bazında İncelenmesi", Journal Of Yasar University, Sayı:9 (35).
36. Yürür, Ş. Ve O. Ünlü (2011), "Duygusal Emek, Duygusal Tükenme Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi", İş Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi, 13 (2).

Kent Merkezinde Yaşamayanların Kentsel Gelişim Üzerindeki Algıları : Edirne İli İpsala İlçesi Örneği

Senem DEMİRKIRAN¹

CHAPTER 3

¹ Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi İpsala MYO Hukuk Bölümü İpsala/Edirne

1. GİRİŞ

Nüfus artması, yaşam koşullarının değişmesi, buluşlar, keşifler, liberal ekonomi politikaları ve bilgiye kolay erişim olanakları kentlerde toplumsal ve fiziksel mekan ihtiyaçlarını arttırmıştır. Buda kentlerin artan nüfus ve ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayabilmesi için yeniden planlanması ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Liberal ekonominin rekabetçi yapısı kentleri değişime zorlamış ve uluslararası ekonomide daha fazla yer edinmek isteyen kentlerin kalkınma ve imar planlarıyla gelişmesi zorunluluk haline gelmiştir. Türkiye’de de imar planları “Belde halkının sağlığını korumak, sosyal ve kültürel gereksinimlerini, iyi yaşama düzenini ve çalışma koşullarını ve güvenliğini sağlamak amacıyla, oturma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi kentsel fonksiyonlar arasında var olan ve sağlanabilecek olanaklar ölçüsünde en iyi çözüm yollarını bulmak için halihazır haritalar üzerine çizilen planlardır” şeklinde İl Bankası tarafından tanımlanmıştır. Bu kapsamda yöneticiler, kentte yaşayanların, turistlerin, yatırımcıların ilgisini çekerek kentin yaşanabilirliğini arttırıp, ekonomisini canlandırmayı ve kalkınmayı sağlamayı hedeflemektedirler. Bu hedef doğrultusunda hem kentin ihtiyaçlarını karşılamayı hem de cazibe kenti yaratmayı isteyen kent yöneticileri, kentsel planlama, çevre planları ve imar planları ile kentleşmeyi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

2. MATERYAL VE METOD

Araştırmanın evrenini 2018 yılında, Edirne İpsala ilçesinde ikamet eden 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Edirne’nin kentsel gelişiminin imar planları üzerinden değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmamızda, Edirne ilinde ikamet eden 18 yaş üstü kişilere literatür ışığında hazırlanan 26 sorudan oluşan anket formu dağıtılmıştır. 280 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin analizi SPSS 21 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ilde yapılan survey çalışmasının araştırma coğrafyasını bütüncül olarak temsil edebilecek düzeyde olduğu düşünülmektedir. Araştırmada öncelikle araştırmaya katılan 280 kişinin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımları verilmiştir. Daha sonra, istatistiki analiz olarak non parametric testlerden; Ki kare, testi yapılmıştır. Amaçlarına göre uygulanan istatistiksel analizlerin uygulandığı modeller aşağıda belirtilmiştir

2.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Edirne’nin kentsel gelişiminin imar planları üzerinden değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme yapılırken ayrıca, kentsel gelişmeye yönelik yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek, Edirne’de ikamet edilen süre, Edirne’de yaşama sebebi gibi faktörlerin Edirne’nin kentsel gelişiminin algılanmasındaki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kapsamını Edirne ili İpsala ilçesi oluşturmaktadır.

2.2. Araştırma Modelleri

İmar planı ve kentsel planların, kentsel gelişme ve kentin unsurları üzerindeki olası etkilerinin Edirne kenti örneklem alanı boyutunda incelenmesi amacıyla kullanılan ölçüm ve örneklem araçları aşağıda belirtilmiştir.

2.2.1. Örneklem ve Ölçüm Araçları

Araştırmanın evrenini 2018 yılında, Edirne ilinde ikamet eden 18 yaş üstü bireyler oluşturmuştur. Zaman kısıtından ötürü evren büyüklüğü 500 alınmıştır. 0, 03 örnekleme hatası için ($p = 0.8$, $q = 0.2$) evrenin 500 olduğu durumlarda örneklem sayısı 289 olarak hesaplanmıştır (Şekil 1). Bu çalışmada da evrenin 500 civarında olduğu hesaplanmış ve örneklem 289 kişi olarak belirlenmiştir.

Şekil 1. $\alpha=0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüküğü	± 0.03 örnekleme hatası (d)			± 0.05 örnekleme hatası (d)			± 0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5	p=0.8	p=0.3	p=0.5	p=0.8	p=0.3	p=0.5	p=0.8	p=0.3
	q=0.5	q=0.2	q=0.7	q=0.5	q= 0.2	q=0.7	q=0.5	q= 0.2	q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Kaynak: www.baskent.edu.tr/~matemel/courses/ornekleme_notlari

Bu araştırmada uygulamaya yönelik birincil verilerin elde edilmesinde en yaygın yöntem olan yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk ve ikinci bölümde, belirlenen amaca yönelik kaynak ve yayın taramaları yapılmıştır. Kavramsal çerçeveyi oluşturan bileşenler ve alt bileşenler belirlenmiştir. Çalışmanın konu alanını oluşturan ana kavramların belirlenerek tanımlanmasını sağlayan araştırma çalışması; kent, kentleşme, planlama, kent planı ve imar planı kavramlarını kapsamaktadır. Üçüncü Bölümde; Edirne'ne hakkında yapılan literatür taraması sonucunda genel bilgi verilerek Edirne'nin kentsel gelişiminin imar planları üzerinden değerlendirilmesi ile ilgili anket çalışması yapılmıştır. Edirne'nin kentsel gelişimi imar planları üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırmada veri analizi SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada öncelikle araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdeler dağılımları verilmiştir. Daha sonra, istatistikî analiz olarak nonparametrik testlerden; Ki kare testi yapılmıştır. Araştırma modeline göre oluşturulan hipotezler şunlardır:

- H_1 = Demografik özelliklere göre Edirne'nin kentsel gelişiminin algılanması arasında farklılık yoktur.
- H_2 = Eğitim durumuna göre Edirne'nin kentsel gelişiminin algılanması arasında farklılık vardır.
- H_3 = Demografik özelliklere göre Edirne'nin en önemli unsuru algısı üzerinde farklılık yoktur.
- H_4 = Eğitim durumuna göre Edirne'nin en önemli unsuru algısı üzerinde farklılık vardır.

Dördüncü bölümde; değerlendirmeler ve araştırmalarda elde edilen veriler sonucunda elde edilen bilgilerle çalışma yazımı bitirilmiştir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. İlk olarak kent, kentleşme kavramları ardından Planlama, Kent Planı ve İmar Planı kavramları kısaca tanımlanacaktır.

3.1. Kent

Kent ile ilgili pek çok tanım yapılmaktadır. Simmel, Weber ve Manuier kent ile ilgili tanımların sistematik ve çok yönlü olması gerektiğini belirtmişlerdir (Bal, 2002:98). Kent; nüfus büyüklüğü, idari statüsü, iş bölümü, uzmanlaşma vb gibi özelliklerine bakılarak tanımlanabilir (Dinçer, 1998:105). Genel kabul gören tanıma göre ise, belirli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerler kent; bu sınırların dışındaki alanlar ise köydür. Bu nedenle belediye sınırları içindeki nüfus kentli nüfus olarak adlandırılmaktadır. Keleş, nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşmeleri "kent" olarak tanımlamıştır (Keleş, 2000:85). Yapılan tanımlar incelendiğinde kent kavramı için dört unsur olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar; nüfus, ekonomi, tarım dışılık oranı ve yönetim. Bu dört unsuru kapsayan tanımlar kent ile ilgili genel kabul gören tanımlardır.

3.2. Kentleşme

Kentleşme, dar anlamda kentin sayısal olarak fazlalaşması ve kentte yaşayan nüfusun artmasıdır. Kentleşme ile kentlerde sanayileşme ve ekonomik gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte kentler büyümüş, örgütlenme, iş paylaşımı ve uzmanlık ortaya çıkmıştır (Keleş, 2012:5-31). Yaşanan bu gelişmelerin ardından "Kentleşme", ekonomik, teknolojik, siyasal, sosyal ve psikolojik nedenlerden ötürü kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payının yükselmesi, kent sayılan yerleşim yerlerinin sayısının artması, kent ekonomisinin sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe büyümesi, kente ait yaşam tarzının oluşması olarak tanımlanmaktadır. (Şahin, 2010:49).

3.3. Planlama

Planlama, hedefe ulaşabilmek için var olan kaynakların en verimli şekilde kullanılmasının belirlenmesidir. Planlamanın uygulama aracı "plan"dır (Aydemir, 2004:94). Planlama genel olarak şöyle tanımlanmaktadır: Önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleşmesine dönük olarak kaynakların harekete geçirilmesi ve etkin kullanılmasını gerekli kılan bilgi. (Yılmaz, 1999:85).

3.4. Kent Planı

Kent planlaması "toplumsal ve iktisadi gereksinimler göz önünde bulundurularak kentlerin fiziksel gelişimlerinin biçimlenmesine bir yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşılmasıdır." Kentsel alanların değişimine ve gelişimine yön verilmesidir (Keleş, 2000:123). İnsanların bir arada yaşamaya başladıkları andan itibaren ortaya çıkan kentsel planlamada, modern kent planlamasının ortaya çıkışı sanayi devrimi sonrasında rastlanmaktadır. Onsekizinci yüzyılın başlarında uygulanmaya başlayan modern kent planları sanayileşen kentlerin özellikle sosyal sorunlarına çözüm bulmak amacıyla uygulanmıştır (Tekeli, 1980:58).

3.5. İmar Planı

İmar planları, Nazım ve Uygulama imar planlarını içermektedir. Belediyelerce yapmakta veya yaptırılmaktadır. Belediye meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe giren bu planlar, onay tarihinden itibaren Belediye Başkanlığı tarafından tespit edilen ilan yerlerinde bir ay süre ile ilan edilmektedirler. Bir aylık ilan süresi içinde bu planlara itiraz

edilebilmektedir. İtiraz var ise; Belediye Başkanlığı tarafından belediye meclisine gönderilmektedir. Ardından Belediye Meclisi tarafından onbeş gün içinde incelenerek karara bağlanmaktadır (İmar Kanunu, Madde 8).

Nazım İmar Planı :Onaylı halihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olan, varsa bölge ve çevre düzeni planlarına uygun olarak hazırlanan ve arazi parçalarının; genel kullanım biçimlerini, başlıca bölge tiplerini, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunluklarını, gerektiğinde yapı yoğunluğunu, çeşitli yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri ile ilkelerini, ulaşım sistemlerini ve problemlerinin çözümü gibi hususları göstermek ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olmak üzere 1/2000 veya 1/5000 ölçekte düzenlenen, detaylı bir raporla açıklanan ve raporu ile bir bütün olan plandır.

Uygulama İmar Planları:Onaylı halihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olan ve nazım imar planına uygun olarak hazırlanan ve çeşitli bölgelerin yapı adalarını, bunların yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama için gerekli imar uygulama programlarına esas olacak uygulama etaplarını ve esaslarını ve diğer bilgileri ayrıntıları ile gösteren ve 1/1000 ölçekte düzenlenen raporuyla bir bütün olan plandır.

Belediye ve mücavir alan dışında kalan yerlerde yapılacak planlar valilik veya ilgili kişi tarafından yapılır veya yaptırılır. Valilik tarafından uygun görülen planlar onaylanarak yürürlüğe girer. Onay tarihinden itibaren valilikçe tespit edilen ilan yerlerinde bir ay süre ile ilan edilirler. Bir aylık ilan süresi içinde planlara itiraz edilebilmektedir. İtirazlar valiliğe yapılmaktadır. Valilik itirazları ve planları onbeş gün içinde inceleyerek karara bağlamaktadır (İmar Kanunu, Madde 8). İmar planı, belirli bir tarihsel süreçte ve zaman içinde gelişen, fonksiyonlarda uzmanlaşmış bugünkü yerleşik alanlar ile bunların çevresindeki gelişme alanlarının oluşturduğu, çeşitli alan kullanışları arasında en uygun kentsel gelişme biçimini belirleyen ve uygulamaya yönelik ayrıntıda olan planlardır. Bu plan, üst düzeydeki bölge ve çevre düzeni planları ilke kararı uyarınca düzenlenir ve uygulamaya dönük ayrıntı içerir. İmar planı, belde halkının sağlığını korumak, sosyal ve kültürel gereksinimlerini, iyi yaşama düzeyini, çalışma koşullarını ve güvenliğini sağlamak amacıyla, oturma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi kentsel fonksiyonlar arasında varolan ve sağlanabilecek olanaklar ölçüsünde en iyi çözüm yollarını bulmak için onaylı haritalar üzerinde nazım plan ve uygulama planı olarak düzenlenen, getirdiği tüm kentsel yerleşme, alan kullanımı, koruma ve kısıtlama kararları ve uygulama ilkeleri açısından bütün ilgili taraflar için uyulması gereken plandır (Teknik Şartname, 1986). Türkiye’de imar planı uygulama süreci; imar programları, imar parselasyon planları, İmar Yasası’nın 18. Maddesinin uygulanması, kamulaştırmalar, yapı izinleri ve yapı kullanma izinleri gibi kendisi bir düzenleyici idari işlem olan imar planı işleminin devamı niteliğindeki idari işlemlerden oluşmaktadır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Edirne ili ile ilgili genel bilgi verilmiş ve SWOT analizi yapılmıştır. Ardından Edirne ilinde uygulanan anket çalışmasının bulgularının analizi yapılarak sonuçları frekans ve ki kare analizleri ve tabloları verilmiştir.

4.1. Edirne Hakkında Genel Bilgi

Edirne tarih boyunca önemli olan bir kent olma özelliğine sahiptir. Edirne’nin ilkçağlarda Orta Asya’dan göç edip buraya yerleşen Traklar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Kent pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve I. Sultan Murat tarafından fetih edilerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olmuştur. Kent ile ilgili ; nüfus, coğrafi yapı , iklim, sınır kapıları, eğitim, kültür ve turizm ile ilgili bilgiler şu şekildedir (Edirne Belediyesi Web Sayfası):

Nüfusu: Edirne 2016 yılı itibarıyla (158400) nüfusu ile Trakya'nın İstanbul'dan sonra ikinci büyük kentidir. İlin toplam nüfusu ise (406791)'dir. Kent nüfusumuzun gösterdiği seyir, Edirne'nin tarihsel, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşadığı gelişmelere sıkı sıkıya bağlıdır. Osmanlı Döneminde başkent iken imparatorluğun en büyük kenti olan Edirne'de nüfus hareketleri düzensiz bir seyir takip etmiştir. İl Merkezinin yıllık nüfus artış hızı Binde 15.32'dir. Edirne'nin toplam nüfusu ise 1997 yılı sayımına göre artmış olup yıllık nüfus artış hızı Binde eksi 0.49'dir. İl ve İlçe merkezlerinin yıllık nüfus artış hızı ise Binde 9.29, köylerin yıllık nüfus artış hızı ise binde eksi 12.30'dur.

Coğrafi Yapısı: Edirne yurdumuzun kuzey batısında olup 41 40 kuzey paraleli, 26 34 doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Kuzeyinde Istranca Dağları, orta bölümünde Ergene Havzası, güneyinde dağ ve platolar ile Meriç Deltası bulunur.

Edirne'de bulunan nehirler içinde en büyüğü Meriç nehridir. Yunanistan ile sınır oluşturan nehrin Türk toprakları ve sınır boyunca uzunluğu 187 kilometredir. Karaağaç üçgeni içinde Türk toprakları içinden geçen kısmı yaklaşık 13 kilometredir. Edirne'de Meriç nehri dışında Tunca, Arda ve Ergene nehirleri yer almaktadır. Bunlardan toplam uzunluğu 56 kilometre olan Tunca nehrinin 12 kilometrelik bölümü Bulgaristan ile sınır oluşturmaktadır.

İklimi: Edirne'de koyu bir kara iklimi hüküm sürmektedir. Kış ayları çok soğuk ve uzun, yaz ayları ise sıcak geçmektedir. Yağmur en fazla ilkbaharda yağmaktadır. Yıllık yağış ortalaması 452, 95 kg/m²'dir. Sıcaklığın en çok olduğu aylar Temmuz ve Ağustos'tur. En soğuk aylar ise Ocak ve Şubat'tır.

Sınır Kapıları: Edirne, ülkemizin Avrupa'ya kara ve demiryolu ile bağlantısını sağlayan 5 sınır kapısına sahiptir. Kapıkule sınır kapısı, ülkemizin en büyük kara ve demiryolu sınır kapısıdır. Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya açılan Kapıkule haricinde, Yunanistan ile Türkiye'yi birleştiren İpsala ve Pazarkule sınır kapıları mevcuttur. Ayrıca Uzunköprü'den yine Yunanistan'a giden demiryolu sınır kapısı mevcuttur.

Eğitim: Edirne, Osmanlı İmparatorluğu döneminde önemli bir eğitim ve kültür merkeziydi. Cumhuriyet döneminde Edirne'de eğitim konusunda hızlı bir gelişme göstermiş olup, şu anda okur-yazar oranı son yıllarda %99'a ulaşmıştır. Edirne'de okulu olmayan köy bulunmamaktadır. Kentte bir üniversite haricinde 180 ilköğretim okulu, 20 lise, 15 meslek lisesi ve dengi okul, 3 özel okul, 2 özel ana okul ve 94 okul öncesi ana sınıfı vardır.

Kültür & Turizm: Edirne, Anadolu'yu Avrupa'ya birleştiren bir konumda olması nedeniyle zengin bir kültüre de sahiptir. İl genelinde Osmanlı Türk kültürünü yansıtan 612 tarihi eser vardır. Bu eserlerden bir bölümü (ki bunlar Selimiye Camii, Üç Şerefeli Cami, Kervansaray, Meriç Köprüsü, Eski Cami v.b.) sağlamlılığını korumakta olup halen kullanılmaktadır. Bunlara benzer bir bölüm tarihi yapı da restore edilmektedir. Ayrıca il genelinde 29 adet SİT alanı mevcuttur.

4.1.1. Edirne'nin SWOT Analizi

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Edirne ili SWOT analizi yapılarak zayıf ve güçlü yönler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Zayıflıklar

- Yapılan tanıtım ve pazarlamanın yetersiz olması.
- Alt yapı yetersizliği,
- Tarihi eserlerin korunması konusunda eksikliklerin olması,
- Yetersiz konaklama imkanı,
- Yeme içme ve eğlence tesislerinin yetersiz olması,
- Yatırımların yetersiz olması,

- Orman ve yeşil alanların düzenlenerek halka açılmaması
- Kurumlar arası iletişim ve koordinasyon eksikliği.
- Kent imajının reklamının yapılmaması

Üstünlükler

- Tarihi ve kültürel zenginliği,
- Girişimciliğe açık olması,
- Kültür, inanç, deniz, kamp ve karavan turizmi gibi çeşitliliğin varlığı,
- Tarih, doğa turizmi için uygun olması,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde bilim, sanat, kültür ve spor alanlarında lider, tercih edilen ve saygınlığı olan bir üniversiteye sahip olması.
- Balkan Kongre Merkezi'nin olması,
- Sultan II. Beyazid Külliyesi Sağlık Müzesi'nin Avrupa'daki ödüllü müzeler arasında yer alması.
- Edirne'ye ulaşımın kolay olması.
- Edirne'nin, 648 yıldır kesintisiz yapılan Yağlı Güreş Sporuna sahip olması.
- Kültürel ve tarihi mirasın sergilendiği müzelere sahip olması.
- Avrupalı Seçkin Destinasyonlar Proje'sinde Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri birincilik ödülüne sahip olması.
- Edirne'nin, kente özgü yemek ve el sanatı ürünlerine sahip olması.
- Edirne'nin bölgesine özgü halk müziği ve halk oyunlarının olması,
- Marka kent logosunun olması.

Tehditler

- Uluslararası ulaşım yolunun kent dışına alınması nedeniyle kentin uğrak yeri olmaktan uzaklaşması.
- Şehrin iç turizme yönelik yapılanması.
- Kültür turizminde konum almak isteyen şehirlerin çalışmaları
- Tanıtımı profesyonelce yapılmadığından, yetersiz kalması.
- Farklı ülke ve bölgelerden gelen (göçmen) nüfus yapısı nedeniyle kent bilincinin oluşmaması.
- İstanbul-Çerkezköy-Çorlu-Kırklareli eksenli yayılan sanayi kuruluşlarının Edirne'ye doğru yayılma göstermesi ve oluşturduğu kirlilikten etkilenmesi.

Fırsatlar

- Edirne'de Trakya Üniversitesi'nin bölgede akademik düzeyde sağlık hizmeti veren tek kurum olması.
- Büyüyen bir üniversiteye sahip olması.
- Edirne'nin Avrupa Birliği'ne üye ülkelere sınır ve Balkan Ülkelerine yakın olması,
- Edirne'de Avrupa Birliği Ofisi'nin bulunması.
- Edirne'nin Organize Sanayi Bölgesinin bulunması.
- Edirne Evleri ve tarihi varlıkların koruma altına alınması,
- Avrupa-Asya kıtaları arasında köprü kent olması.
- Meriç ve Tunca nehirlerinin kent içinden geçmesi,

- Yeşile yakın bir kent olması,
- Ulaşımın kolay olması.

4.2. Araştırma Bulgularının Analizi

Çalışanın bu bölümünde Edirne ili İpsala ilçesinde 280 kişiye yapılan anket araştırmasının frekans ve ki kare analizleri yer almaktadır. Edirne ilinde yapılmış olan survey çalışmasının, araştırma coğrafyasını bütüncül olarak temsil edebilecek düzeyde olduğu düşünülmüştür. Araştırma veri analizi SPSS 21 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

4.2.1. Frekans Analizi

Tespit edilen multi parametrelere göre araştırmada öncelikle araştırmaya katılan 280 kişinin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımları verilmiştir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kadın	70	25,0	25,0	25,0
	Erkek	210	75,0	75,0	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 1: Cinsiyet

Alan araştırmasına başlamadan önce eşit oranda kadın ve erkek katılımcıya ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak, beklenilenin aksine erkek katılımcılar anketi cevaplama konusunda daha katılımcı olmuşlardır. Tablo 1’de görüldüğü üzere toplam 280 kişiye uyguladığımız ankete katılanların %25’i (70 kişi) kadın, %75’i (210) erkektir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	17-22	56	20,0	20,0	20,0
	23-28	30	10,7	10,7	30,7
	29-35	52	18,6	18,6	49,3
	36-44	56	20,0	20,0	69,3
	45-54	34	12,1	12,1	81,4
	55-64	35	12,5	12,5	93,9
	65 ve üstü	17	6,1	6,1	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 2: Yaş

Araştırmaya katılanların %20 (56)’si 17-22 yaş aralığında, %10,7 (30)’si 23-28 yaş aralığında, %18,6 (52)’si 29-35 yaş aralığında, %20 (56)’sı 36-44 yaş aralığında, %12,1 (34)’i 45-54 yaş aralığında, %12,5 (35)’i 55-64 yaş aralığında, %6,1 (17)’i 65 ve üstü yaş aralığında hesaplanmıştır. Bu tablonun bize gösterdiği üzere araştırmaya katılanların çoğunu 36-44 yaş aralığındaki kişiler oluşturmaktadır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Okur yazar	1	,4	,4	,4
	İlköğretim	101	36,1	36,1	36,4
	Lise	75	26,8	26,8	63,2
	Ön lisans	64	22,9	22,9	86,1
	Lisans	32	11,4	11,4	97,5
	Yüksek Lisans ve Üstü	7	2,5	2,5	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 3: Eğitim Durumu

Tablo 3'te araştırmaya katılanların eğitim durumları verilmiştir. Katılımcıların %0,4'ü (1 kişi) okur yazar olduğunu ifade etmiştir. İlköğretim mezunu olanlar %36,1 ile örneklemimizdeki en büyük oranı oluşturmaktadır. Lise mezunu olduğunu belirtenlerin oranı %26,8, ön lisans mezunu olduğunu belirtenlerin oranı %22,9, lisans mezunu olduğunu belirtenlerin oranı %11,4 ve yüksek lisans ve üstü mezunu olduğunu belirtenlerin oranı da %11,4'tür. Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların eğitim durumlarının ilköğretim mezunu grubunda yoğunlaştığı görülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Bekar	97	34,6	34,6	34,6
	Evli	181	64,6	64,6	99,3
	Boşanmış	2	,7	,7	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 4: Medeni Hal

Katılımcıların %34,6'sı bekar, %64,6'sı evli ve %0,7'si boşanmıştır. Ankete katılanlardan eşini kaybeden ya da nişanlı olan yoktur.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kamu	35	12,5	12,5	12,5
	Özel Sektör	76	27,1	27,1	39,6
	Emekli	26	9,3	9,3	48,9
	Öğrenci	55	19,6	19,6	68,6
	Çalışmıyor	13	4,6	4,6	73,2
	Serbest Meslek	75	26,8	26,8	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 5: Meslek

Ankete katılanların %12,5'i kamu kurumunda, %27,1'i özel sektörde, %9,3'ü emekli, %19,6'sı öğrenci, %4,6'sı çalışmıyor, %26,8'i serbest meslek sahibidir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 yıldan az	9	3,2	3,2	3,2
	1-5 yıl	37	13,2	13,2	16,4
	6-15 yıl	38	13,6	13,6	30,0
	15 yıldan çok	9	3,2	3,2	33,2
	Doğduğumdan beri	187	66,8	66,8	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 6: Edirne il sınırları içinde ikamet etme süresi

Katılımcıların %3,2'si 1 yıldan az, %13,2'si 1-5 yıl arasında, %13,6'sı 6-15 yıl arasında, %3,2'si 15 yıldan daha uzun süredir ve %66,8'i doğduğundan beri Edirne'de yaşadığını ifade etmiştir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	İş	34	12,1	12,1	12,1
	Eğitim	47	16,8	16,8	28,9
	Sağlık	163	58,2	58,2	87,1
	Diğer	36	12,9	12,9	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 7: Edirne'ye gelme sebebi

Katılımcıların %12,1'i iş, %16,8'i eğitim, %58,2'si sağlık, %12,9'u diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. Katılımcıların büyük kısmı Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Yaşam Merkezinde ankete katılım sağladığından, tıp fakültesi hastanesine gelen kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle Edirne'ye gelme nedeni olarak "sağlık" seçeneği ağırlıklıdır. Sorunun yanlış anlaşıldığı düşünülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Mimari	132	47,1	47,1	47,1
	Tarihi Mekanlar (Selimiye, Beyazıt Külliyesi vb)	105	37,5	37,5	84,6
	Doğal Güzellikler	8	2,9	2,9	87,5
	Tava Ciğer	10	3,6	3,6	91,1
	Turizm	25	8,9	8,9	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 8: Edirne'nin En Önemli Unsuru

Katılımcılara sorulan Edirne'nin en önemli unsuru sorusuna verilen cevaplara göre; %47,1 ile Edirne'nin en önemli unsuru mimardır. İkinci sırada ise %37,5 ile tarihi mekanlar yer almaktadır. Ayrıca bu soruya katılımcıların %2,9'u doğal güzellikler, %3,6'sı tava ciğer, %8,9'u ise turizm cevabını vermişlerdir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	12	4,3	4,3	4,3
	Katılıyorum	162	57,9	57,9	62,1
	Kararsızım	66	23,6	23,6	85,7
	Katılmıyorum	32	11,4	11,4	97,1
	Kesinlikle Katılmıyorum	8	2,9	2,9	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 9: Edirne'nin kentsel gelişmesinin olması gereklidir

Tablo 9'a göre katılımcıların %57,9'u Edirne'nin kentsel gelişiminin olması gerektiğini düşünmektedir. %2,9'u ise Edirne'nin kentsel gelişiminin olmasına gerek olmadığını düşünmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	30	10,7	10,7	10,7
	Kararsızım	23	8,2	8,2	18,9
	Katılmıyorum	106	37,9	37,9	56,8
	Kesinlikle Katılmıyorum	121	43,2	43,2	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 10: Edirne'nin kentsel gelişmeye ihtiyacı yoktur

Tablo 10'a göre katılımcıların %43,2'si Edirne'nin kentsel gelişime ihtiyacı olmadığını düşünmektedir, %8,2'si ise kararsızdır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	46	16,4	16,4	16,4
	Kararsızım	130	46,4	46,4	62,9
	Katılmıyorum	89	31,8	31,8	94,6
	Kesinlikle Katılmıyorum	15	5,4	5,4	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 11: Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olma

Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi misiniz sorusuna katılımcıların %16,4'ü katılıyorum, %46,4'ü kararsızım, %31,8'i katılmıyorum, %5,4'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	61	21,8	21,8	21,8
	Kararsızım	24	8,6	8,6	30,4
	Katılmıyorum	189	67,5	67,5	97,9
	Kesinlikle Katılmıyorum	6	2,1	2,1	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 12: Edirne'nin imar planları halka duyurulmaktadır

Edirne'nin imar planları halka duyurulmaktadır sorusuna katılımcıların %21,8'i katılıyorum, %8,6'sı kararsızım, %67,5'i katılmıyorum, %2,1'i kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevapların %67,5 ile katılmıyorum seçeneğinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	141	50,4	50,4	50,4
	Katılıyorum	51	18,2	18,2	68,6
	Kararsızım	73	26,1	26,1	94,6
	Katılmıyorum	15	5,4	5,4	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 13: Edirne'nin imar planları askıya çıktığında yapılan itirazlar dikkate alınmamaktadır

Edirne'nin imar planları askıya çıktığında yapılan itirazlar dikkate alınmamaktadır sorusuna katılımcıların %50,4'ü kesinlikle katılıyorum, %18,2'si katılıyorum, %26,1'i kararsızım, %5,4'ü katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevaplar kesinlikle katılıyorum cevabında yoğunlaşmıştır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	18	6,4	6,4	6,4
	Katılıyorum	57	20,4	20,4	26,8
	Kararsızım	132	47,1	47,1	73,9
	Katılmıyorum	59	21,1	21,1	95,0
	Kesinlikle Katılmıyorum	14	5,0	5,0	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 14: Edirne'nin kentsel gelişmesi iyi yöndedir

Edirne'nin kentsel gelişmesi iyi yöndedir sorusuna katılımcıların %6,4'ü kesinlikle katılıyorum, %20,4'ü katılıyorum, %47,1'i kararsızım, %21,1'i katılmıyorum, %5'i kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevapların kararsızım seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	74	26,4	26,4	26,4
	Kararsızım	164	58,6	58,6	85,0
	Katılmıyorum	33	11,8	11,8	96,8
	Kesinlikle Katılmıyorum	9	3,2	3,2	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 15: Edirne tarihi dokusunu koruyarak kentsel gelişimini sağlamaktadır

Edirne tarihi dokusunu koruyarak kentsel gelişimini sağlamaktadır sorusuna katılımcıların %26,4'ü katılıyorum, %58,6'sı kararsızım, %11,8'i katılmıyorum, %3,2'si kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Cevaplar kararsızım seçeneğinde yoğunlaşmıştır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	94	33,6	33,6	33,6
	Katılıyorum	69	24,6	24,6	58,2
	Kararsızım	117	41,8	41,8	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 16: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden göç almasıdır

Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden göç almasıdır sorusuna katılımcıların %33,6'sı kesinlikle katılıyorum, %24,6'sı katılıyorum, %41,8'i kararsızım cevaplarını vermişlerdir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	66	23,6	23,6	23,6
	Katılıyorum	39	13,9	13,9	37,5
	Kararsızım	91	32,5	32,5	70,0
	Katılmıyorum	84	30,0	30,0	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 17: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden sanayileşmesidir

Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden sanayileşmesidir sorusuna katılımcıların %23,6'sı kesinlikle katılıyorum. %13,9'u katılıyorum, %32,5'i kararsızım, %30'u katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	206	73,6	73,6	73,6
	Katılıyorum	35	12,5	12,5	86,1
	Kararsızım	39	13,9	13,9	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 18: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir

Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir sorusuna katılımcıların %73,6'sı kesinlikle katılıyorum, %12,5'i katılıyorum, %13,9'u kararsızım cevaplarını vermişlerdir. Cevaplar kesinlikle katılıyorum seçeneğinde yoğunlaşmıştır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	161	57,5	57,5	57,5
	Katılıyorum	16	5,7	5,7	63,2
	Kararsızım	31	11,1	11,1	74,3
	Katılmıyorum	20	7,1	7,1	81,4
	Kesinlikle Katılmıyorum	52	18,6	18,6	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 19: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir

Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir sorusuna katılımcıların %57,5'i kesinlikle katılıyorum, %5,7'si katılıyorum, %11,1'i kararsızım, %7,1'i katılmıyorum, %18,6'sı kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevaplar kesinlikle katılıyorum seçeneğinde yoğunlaşmıştır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	153	54,6	54,6	54,6
	Katılmıyorum	127	45,4	45,4	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 20: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden ranttır

Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden ranttır sorusuna katılımcıların %54,6'sı katılıyorum, %45,4'ü katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Diğer seçenekler katılımcılar tarafından işaretlenmemiştir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	219	78,2	78,2	78,2
	Kararsızım	42	15,0	15,0	93,2
	Katılmıyorum	19	6,8	6,8	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 21: Edirne'de şehir içi ulaşım kolaydır

Edirne'de şehir içi ulaşım kolaydır sorusuna katılımcıların %78,2'si katılıyorum, %15'i kararsızım, %6,8'i katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevapların katılıyorum seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	135	48,2	48,2	48,2
	Katılıyorum	110	39,3	39,3	87,5
	Kararsızım	4	1,4	1,4	88,9
	Katılmıyorum	31	11,1	11,1	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 22: Edirne sosyal mekanlar açısından zengindir

Edirne sosyal mekanlar açısından zengindir sorusuna katılımcıların %48,2'si kesinlikle katılıyorum, %39,3'ü katılıyorum, %1,4'ü kararsızım, %11,1'i katılmıyorum cevabını vermiştir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	152	54,3	54,3	54,3
	Katılıyorum	119	42,5	42,5	96,8
	Kararsızım	3	1,1	1,1	97,9
	Katılmıyorum	6	2,1	2,1	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 23: Edirne doğal güzelliklere sahiptir

Edirne doğal güzelliklere sahiptir sorusuna katılımcıların %54,3'ü kesinlikle katılıyorum, %42,5'i katılıyorum, %1,1'i kararsızım, %2,1'i katılmıyorum cevabını vermişlerdir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	184	65,7	65,7	65,7
	Kararsızım	7	2,5	2,5	68,2
	Katılmıyorum	89	31,8	31,8	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 24: Edirne’de çevre temizliğine çok önem verilmektedir

Edirne’de çevre temizliğine çok önem verilmektedir sorusuna katılımcıların %65,7’si katılıyorum, %2,5’i kararsızım, %31,8’i katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevapların katılıyorum seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	27	9,6	9,6	9,6
	Kararsızım	171	61,1	61,1	70,7
	Katılmıyorum	67	23,9	23,9	94,6
	Kesinlikle Katılmıyorum	15	5,4	5,4	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 25: Edirne’de kentsel planlama yapılmaktadır

Edirne’de kentsel planlama yapılmaktadır sorusuna katılımcıların %9,6’sı katılıyorum, %61,1’i kararsızım, %23,9’u katılmıyorum, %5,4’ü kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevapların kararsızım seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kesinlikle Katılıyorum	64	22,9	22,9	22,9
	Katılıyorum	165	58,9	58,9	81,8
	Kararsızım	44	15,7	15,7	97,5
	Katılmıyorum	7	2,5	2,5	100,0
	Total	280	100,0	100,0	

Tablo 26: Edirne’de yeşil alan sayısı fazladır

Edirne’de yeşil alan sayısı fazladır sorusuna katılımcıların %22,9’u kesinlikle katılıyorum, %58,9’u katılıyorum, %15,7’si kararsızım, %2,5’i katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Cevaplar katılıyorum seçeneğinde yoğunlaşmıştır.

4.2.2. Ki Kare Analizi

Çalışmada İki kesikli değişken (parametrik olmayan, nominal) arasında ilişkinin derecesinin belirlenmesinde Ki-kare (χ^2) analizi uygulanmıştır. Ki-kare testi, çapraz tablolardan frekansa dayalı değişkenler arasında sistematik ilişki olup olmadığının belirlenmesinde sıkça kullanılan bir testtir (Malhotra, 2004).

Ki-karenin formülü aşağıdaki gibidir: (Gujarati, 1995) Formülde;

$$c^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(Q_i - E_i)^2}{E_i}$$

c^2 : Ki-kare değeri, Q_i : Gözlenen frekans değeri, E_i : Beklenen frekans değeri

Elde edilen Ki-kare değerlerinden yorumlanması mümkün olanlar; p önem seviyesine göre yorumlanmaktadır. $P > 0,05$ değişkenler arasında bağlantı yoktur. $p < 0,05$ ise değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğundan söz edilmektedir. Araştırmamızda Ki kare-nin yorumlanmasında P önem seviyesi kullanılacaktır. $P < 0,05$ olan değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu anlamlı ilişkinin ne oranda güçlü olduğu ise bağımlılık katsayısı ile ortaya konacaktır. Bağımlılığın belirtilmesi için kullanılan istatistik ölçüm testi Pearson'un Kontingenz (Coefficient of Contingency) bağımlılık katsayısıdır. Kontingenz (Coefficient of Contingency) bağımlılık katsayısına ilişkin formül aşağıdaki gibidir (Düzgüneş ve ark., 1983);

$$CC = \sqrt{\frac{x^2}{N + x^2}}$$

CC = Bağımlılık Katsayısı

χ^2 = Ki-kare değeri

N = Gözlem sayısı

İstatistiki analiz olarak nonparametric testlerden; Ki kare, testinin sonuçları aşağıda verilmiştir.

Katılıyorum Kararsızım			Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olma				Total
			Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum			
Cinsiyet	Kadın	Count	6	26	38	0	70
		%of Total	2,1%	9,3%	13,6%	,0%	25,0%
	Erkek	Count	40	104	51	15	210
		%of Total	14,3%	37,1%	18,2%	5,4%	75,0%
Total		Count	46	130	89	15	280
	%of Total	16,4%	46,4%	31,8%	5,4%	100,0%	
P değeri 0,000 p < 0,001 çok yüksek düzeyde anlamlı.							

Tablo 27: Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olma ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki

Tablo 27'ye göre yapılan ki kare testi sonucunda, kadın ve erkeklerin Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olma durumları istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). Erkekler kadınlara oranla imar planları hakkında daha fazla bilgi sahibidirler.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum		Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir			Total	
		Kararsızım				
Yaş	17-22	Count	14	17	25	56
		%of Total	5,0%	6,1%	8,9%	20,0%
	23-28	Count	23	4	3	30
		%of Total	8,2%	1,4%	1,1%	10,7%
	29-35	Count	44	5	3	52
		%of Total	15,7%	1,8%	1,1%	18,6%
	36-44	Count	48	1	7	56
		%of Total	17,1%	,4%	2,5%	20,0%
	45-54	Count	32	2	0	34
		%of Total	11,4%	,7%	,0%	12,1%
	55-64	Count	28	6	1	35
		%of Total	10,0%	2,1%	,4%	12,5%
	65 ve üstü	Count	17	0	0	17
		%of Total	6,1%	,0%	,0%	6,1%
Total		Count	206	35	39	280
		%of Total	73,6%	12,5%	13,9%	100,0%
P değeri 0,000 p<0.001 çok yüksek düzeyde anlamlı.						

Tablo 28: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir düşüncesi ile yaş değişkeni arasındaki ilişki

Tablo 28'e göre yapılan ki kare testi sonucunda, Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir düşüncesi ile yaş değişkeni istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). 17-22 yaş grubundakiler kararsızken, diğer yaş grubundakiler kesinlikle katılmaktadırlar.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum			Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir			Total
			Kararsızım			
Eğitim Durumu	Okur yazar	Count	0	0	1	1
		%of Total	,0%	,0%	,4%	,4%
	İlköğretim	Count	94	5	2	101
		%of Total	33,6%	1,8%	,7%	36,1%
	Lise	Count	64	6	5	75
		%of Total	22,9%	2,1%	1,8%	26,8%
	Ön lisans	Count	26	15	23	64
		%of Total	9,3%	5,4%	8,2%	22,9%
	Lisans	Count	18	8	6	32
		%of Total	6,4%	2,9%	2,1%	11,4%
	Yüksek Lisans ve Üstü	Count	4	1	2	7
		%of Total	1,4%	,4%	,7%	2,5%
	Total	Count	206	35	39	280
		%of Total	73,6%	12,5%	13,9%	100,0%
P değeri 0,000 p < 0,001 çok yüksek düzeyde anlamlı.						

Tablo 29: Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir düşüncesi ile eğitim değişkeni arasındaki ilişki

Tablo 29'a göre yapılan ki kare testi sonucunda, Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir düşüncesi ile eğitim değişkeni istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). İlköğretim mezunları diğer gruplara göre daha yüksek oranda Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli nedenin yerel yönetim birimleri olduğunu **düşünmektedir**.

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum			Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir			Total
			Kararsızım			
Medeni Durum	Bekar	Count	47	22	28	97
		%of Total	16,8%	7,9%	10,0%	34,6%
	Evli	Count	157	13	11	181
		%of Total	56,1%	4,6%	3,9%	64,6%
	Boşanmış	Count	2	0	0	2
		%of Total	,7%	,0%	,0%	,7%
Total		Count	206	35	39	280
		%of Total	73,6%	12,5%	13,9%	100,0%
P değeri 0,000 p < 0.001 çok yüksek düzeyde anlamlı.						

Tablo 30: ?????

Tablo 30'a göre yapılan ki kare testi sonucunda, Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli neden yerel yönetim birimleridir düşüncesi ile medeni durum istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). Evli olanlar diğer gruplara göre daha yüksek oranda Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli nedenin yerel yönetim birimleri olduğunu düşünmektedirler.

Katılıyorum Kararsızım			Edirne'de şehir içi ulaşım kolaydır			Total	
			Katılmıyorum				
Meslek	Kamu	Count	26	8	1	35	
		%of Total	9,3%	2,9%	,4%	12,5%	
	Özel Sektör	Count	50	20	6	76	
		%of Total	17,9%	7,1%	2,1%	27,1%	
	Emekli	Count	23	3	0	26	
		%of Total	8,2%	1,1%	,0%	9,3%	
	Öğrenci	Count	50	5	0	55	
		%of Total	17,9%	1,8%	,0%	19,6%	
	Çalışmıyor	Count	13	0	0	13	
		%of Total	4,6%	,0%	,0%	4,6%	
	Serbest Meslek	Count	57	6	12	75	
		%of Total	20,4%	2,1%	4,3%	26,8%	
	Total		Count	219	42	19	280
			%of Total	78,2%	15,0%	6,8%	100,0%
P değeri 0,000 p<0.001 çok yüksek düzeyde anlamlı.							

Tablo 31: Edirne'de şehir içi ulaşım kolaydır düşüncesi ile meslek değişkeni arasındaki ilişki

Tablo 31'e göre yapılan ki kare testi sonucunda, Edirne'de şehir içi ulaşım kolaydır düşüncesi ile meslek değişkeni arasındaki ilişki istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). Serbest meslek sahipleri diğer mesleklere göre daha yüksek oranda Edirne'de şehir içi ulaşımının kolay olduğunu düşünmektedirler.

Katılıyorum			Edirne'de çevre temizliğine çok önem verilmektedir			Total	
			Katılmıyorum				
Kararsızım							
Meslek	Kamu	Count	31	0	4	35	
		%of Total	11,1%	,0%	1,4%	12,5%	
	Özel Sektör	Count	46	1	29	76	
		%of Total	16,4%	,4%	10,4%	27,1%	
	Emekli	Count	22	0	4	26	
		%of Total	7,9%	,0%	1,4%	9,3%	
	Öğrenci	Count	44	3	8	55	
		%of Total	15,7%	1,1%	2,9%	19,6%	
	Çalışmıyor	Count	7	1	5	13	
		%of Total	2,5%	,4%	1,8%	4,6%	
	Serbest Meslek	Count	34	2	39	75	
		%of Total	12,1%	,7%	13,9%	26,8%	
	Total		Count	184	7	89	280
		%of Total	65,7%	2,5%	31,8%	100,0%	
P değeri 0,000 $p < 0.001$ çok yüksek düzeyde anlamlı.							

Tablo 32: Edirne'de çevre temizliğine çok önem verilmektedir düşüncesi ile meslek değişkeni arasındaki ilişki

Tablo 32'ye göre yapılan ki kare testi sonucunda, Edirne'de çevre temizliğine çok önem verilmektedir düşüncesi ile meslek değişkeni arasındaki ilişki istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). Serbest meslek sahipleri büyük oranda Edirne'de çevre temizliğine çok önem verilmediğini düşünmektedir. Diğer meslek grupları ise Edirne'de çevre temizliğine çok önem verildiğini düşünmektedir.

Katılıyorum Kararsızım			Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi biyim				Total
			Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum			
Edirne'ye Gelme Sebebi	İş	Count	11	16	6	1	34
		%of Total	3,9%	5,7%	2,1%	,4%	12,1%
	Eğitim	Count	6	31	7	3	47
		%of Total	2,1%	11,1%	2,5%	1,1%	16,8%
	Sağlık	Count	19	76	61	7	163
		%of Total	6,8%	27,1%	21,8%	2,5%	58,2%
	Diğer	Count	10	7	15	4	36
		%of Total	3,6%	2,5%	5,4%	1,4%	12,9%
	Total	Count	46	130	89	15	280
		%of Total	16,4%	46,4%	31,8%	5,4%	100,0%
P değeri 0,000 p < 0,001 çok yüksek düzeyde anlamlı.							

Tablo 33: Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünme ile Edirne'ye Gelme Sebebi değişkeni arasındaki ilişki

Tablo 33'e göre yapılan ki kare testi sonucunda, Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünme ile Edirne'ye Gelme Sebebi değişkeni arasındaki ilişki istatistiksel olarak çok yüksek düzeyde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$). **İş, eğitim, sağlık için Edirne'ye gelenler Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi oldukları konusunda kararsızdırlar.** Bu amaçlar dışında Edirne'ye gelenler ise Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını düşünmektedirler.

6. SONUÇ

Edirne tarihi geçmişi olan bir kenttir. Stratejik öneme sahip olan bu kent için farklı amaçlarla imar planları hazırlanmıştır. Tarihsel süreç incelendiğinde, 1930-1950 yılları arasında Edirne'nin kentsel gelişim sürecinde Cumhuriyet dönemi kentleşme politikalarının etkili olduğu görülmektedir. 1930 yılından itibaren çıkarılan Belediye Kanunu, Hıfzı-sıhha Kanunu, Yapı ve Yollar Kanunu vb imar planlarının hukuki altyapısını oluşturmuştur. Bu dönemde kentler istenilen hızda planlanamamıştır. Edirne'de kentleşme süreci yavaş olmuştur. Bunun temel nedeni ise Edirne'nin tarihi bir kent olması ve bütçe yetersizliğidir. 1930-1950 döneminde planlamada Umumi Müfettişliklerin önemli role sahip oldukları görülmektedir. Edirne'nin de kentsel gelişimi incelendiğinde Umumi Müfettiş Kazım Dirik'in Edirne'yi geliştirme stratejisi olarak turizm kenti yapma düşüncesinde olduğu ve bu konuda çalışmalar yaparak Edirne'nin kentsel gelişimini planladığı görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda Edirne'de ulaşım, tanıtım, tarihi eserlerin restorasyonu, konaklama ve eğlence yapılarının inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca Edirne'nin o dönemde ki kentsel gelişiminde sanayileşmeye de önem verildiği görülmektedir. Kentsel gelişimde Edirne'de ulaşım da önem verilerek karayolu bağlantıları yapılmıştır. Talep edilen bütçeler ile Edirne'de devlet hastanesi, verem hastanesi, otel, restoran-gazino gibi çeşitli konaklama ve eğlence yapıları, banka binası gibi ticari yapılar, istasyon binası gibi ulaşım yapıları, çeşitli okul ve öğrenci yurt binaları gibi eğitim yapıları, yıkılan veya hasar görmüş olan köprülerin tadilatı, kapalı spor salonu, fidanlık gibi spor ve rekreasyon alanları düzenlemeleri ve

eski eserlerin restore edilerek yeniden işe yarar konuma getirilmesi gibi çalışmalarda o dönemde yapılmıştır.

Edirne'nin şu anki kentsel yapısı incelendiğinde, kentsel gelişiminde tarihi geçmişi-nin izlerini taşıdığı ancak buna tamamen bağımlı kalmayıp modern anlamda da geliştiği görülmektedir. Ayrıca Erken Cumhuriyet döneminde Edirne'de yapılan yapıların çoğunun bugünde kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında, Edirne'nin kentsel gelişimin imar planları çerçevesinde incelenmesi çerçevesinde Edirne'de İpsala ilçesinde ikamet eden 18 yaş üstü 280 kişiye anket uygulanmıştır. Bu anket çalışmasının amacı Edirne'de ilçede yaşayan halkın imar planları ve Edirne'nin kentleşmesine yönelik algılarının tespit edilmesi ve düşüncelerinin belirlenmesidir. 26 sorudan oluşan anket formunda; 1-8 arası sorular genel sorulardır. Katılımcıları tanımaya yöneliktir. 1-4 arası demografik özellikler ile ilgili sorular, 5-8 arası Edirne'de yaşama süresi, Edirne'ye gelme nedeni ve Edirne'nin en önemli unsuru soruları sorulmuştur. 9-26 ncı sorular algı ile ilgilidir. Çalışma kapsamında aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir.

H1 =Demografik özelliklere göre Edirne'nin kentsel gelişiminin algılanması arasında farklılık yoktur.

H2=Eğitim durumuna göre Edirne'nin kentsel gelişiminin algılanması arasında farklılık vardır.

H3= Demografik özelliklere göre Edirne'nin en önemli unsuru algısı üzerinde farklılık yoktur.

H4=Eğitim durumuna göre Edirne'nin en önemli unsuru algısı üzerinde farklılık vardır.

Bu hipotezlerden;

H1 hipotezi ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır :

- Erkekler kadınlara oranla imar planları hakkında daha fazla bilgi sahibidirler.
- 23 ve üstü yaş grubundakiler Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli nedenin yerel yönetim birimleri olduğunu düşünmektedirler. 17-22 yaş grubundakiler ise bu konuda kararsızdırlar.
- Evli olanlar diğer gruplara göre daha yüksek oranda Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli nedenin yerel yönetim birimleri olduğunu düşünmektedirler.
- Serbest meslek sahipleri diğer mesleklere göre daha yüksek oranda Edirne'de şehir içi ulaşımının kolay olduğunu düşünmektedirler.
- Serbest meslek sahipleri Edirne'de çevre temizliğine çok önem verilmediğini düşünmektedir. Diğer meslek grupları ise Edirne'de çevre temizliğine çok önem verildiğini düşünmektedir.
- H2 hipotezi ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır :
- İlköğretim mezunları diğer gruplara göre daha yüksek oranda Edirne'nin kentsel gelişimini etkileyen en önemli nedenin yerel yönetim birimleri olduğunu düşünmektedir.
- H3 hipotezi yanlışlanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:
- Medeni durum dışında demografik özelliklere göre Edirne'nin en önemli unsuru algısı üzerinde anlamlı farklılık vardır.
- Katılımcılar Edirne'nin en önemli unsurunun mimari olduğunu düşünmektedirler. Ancak katılımcıların büyük kısmının mimari seçeneğini Selimiye ve Beyazıt Külliyesi dışındaki tarihi yapılar olarak algılama ihtimalleri olduğundan güvenilir bir sonuç değildir. İptal edilen 9 ankette bu soru ile ilgili yanlış anlaşılma vardır.

- H4 hipotezi yanlışlanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:
- Eğitim durumuna göre Edirne'nin en önemli unsuru algısı üzerinde farklılık yoktur.

Araştırma sonucunda, demografik özelliklere göre Edirne'nin kentsel gelişiminin algılanması arasında farklılık olduğu sonucuna ulaşılmış ve H1 hipotezi yanlışlanmış. Ancak incelemeye açıktır. Çünkü ankete katılan kadın ve erkek katılımcıların sayısı birbirinden farklıdır. Araştırma sonucunda, eğitim durumuna göre Edirne'nin kentsel gelişiminin algılanması arasında farklılık olduğu sonucuna ulaşılmış ve H2 hipotezi doğrulanmıştır. Ayrıca çalışma sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır: İş, eğitim, sağlık için Edirne'ye gelenler Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi oldukları konusunda kararsızdılar. Bu amaçlar dışında Edirne'ye gelenler ise Edirne'nin imar planları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını düşünmektedirler. İş, eğitim ve sağlık dışında Edirne'de ikamet edenler yerli halkı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. ABAMA, M., (1994), İmar Kanunu Mevzuatı ve Uygulaması, Ankara.
2. AKÇEŞME, H., (2006), "İmar Planlarının Uygulanmasında ve Kentsel Rantın Kamuya Aktarılmasında Kullanılan Araçlar- 18. Madde Uygulaması", GAZİ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
3. ALTAY, H., (1991) , "Ülkemizde İmar Mevzuatının Tarihsel Gelişimi ve 3194 Sayılı İmar Mevzuatının Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
4. ATALIK, G., (1982), Kent Planlaması Teknikleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Baskı Atelyesi, İstanbul,
5. AYDEMİR, Ş., Aydemir, S., Beyazlı, D., Ökten, N., Öksüz, A., Sancar, C., Özyaba, M., Türk, Y., (2004), "Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı", Akademi, Trabzon.
6. BAL, H., (2002). Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, 2. Baskı, Isparta.
7. BAL, H. (2003), Kentsel Yapı ve Kentleşme Süreci, Fakülte Kitabevi, Isparta.
8. CEVAT, G., (1978), Şehircilik Sorunları, Uygulama ve Politikası, Ankara Üniversitesi, Ankara.
9. DİNÇER, Y., (1998), Kent, Kentleşme ve Kent Planlaması, Sivil Toplum İçin "Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi" Semineri, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Yayınları (WALD), Aka Yayını, İstanbul.
10. ERGEN, C., (2009), İmar Planları, Seçkin Kitabevi, Ankara.
11. GÜLER, M.&TURAN, M., (2013), "Trakya Bölgesi'nin Kentleşmesinde Sanayileşme ve Demografi İlişkisi ", Çağdas Yerel Yönetimler, Cilt 22, Sayı 2, Nisan 2013, s. 17-43.
12. İSİK, S., (2005), "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri", Ege Coğrafya Dergisi, Sayı 14, s. 57-71.
13. KELEŞ, R., 2000, "Kentleşme Politikası", İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ocak, Ankara.
14. KELEŞ, R., (2006), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
15. KELEŞ, R., (2014), 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu, İstanbul.
16. KÜÇÜK, Y. (1978), Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Tekin Yayınevi, Ankara.
17. LEVENT, S., (2011)Y, asemin, "Kent, Planlama ve Kamu Yararı", Toplum ve Demokrasi Dergisi, yıl 5, Sayı 11, s. 1-4. Mimarlar Odası. (1971), Türkiye'de Kentleşme, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara.
18. ÖZEK, V.&SİREL, A., (1995), Edirne'de Konut Yakın Çevre Organizasyonunda Rehabilitasyonlar ve Gelecek Önerileri, Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, İstanbul.

19. SİREL, A., (1996), Edirne'nin Kentleşme Sürecinde Yeni Konut Alanları Ve Planlama Sorunları, Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, M.M.O, Yayın No.183, s:58-62, Edirne.
20. TEKELİ, İ., (1980), Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, Türkiye'de İmar Planlaması, Odtü Yayınları, Ankara.
21. TEKELİ, İ., (1983), Yiğit Gülöksüz, Kentleşme Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul, s:1223-1238
22. YILMAZ, E. (2011), Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kentleşme ve Konut Politikaları,
23. Seminer, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
24. KELES, R.(1998), Kent Bilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.
25. <http://www.edirne.bel.tr/s/genel-bilgi-8.html> Erişim: 13 Haziran 2018.

Örgütsel Değişimin Sağlanmasıda Değişim Elçisinin Rolü: Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Bağlamında Bir Değerlendirme

Filiz Tufan EMİNİ¹

CHAPTER 4

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

GİRİŞ

Post-modern dünyanın rekabetçi ve hızlı değişen yapısı örgütleri uzun vadede hayatta kalabilmek açısından değişime ayak uydurmak ve değişimi yönetmek zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Örgütsel değişim, karmaşık yapısı dolayısıyla yönlendirilmesi zor bir süreçtir. Bu nedendir ki değişimi yönlendirecek kişi, örgütsel değişim politikalarını belirleyecek ve politikaları pratiğe dökerek örgüt çalışanlarının anlayabileceği, yönlendirebileceği ve değerlendirebileceği düzenlemeler yapabilecek uzmanlığa ve deneyime sahip olmalı, örgütteki kişiler gruplar ve roller arasındaki ilişkileri ve davranış kalıplarını ve örgüt çalışanlarının her birinin fikirlerini göz önünde bulundurabilmeli, değişimin sürekli artan hızı ve örgütü etkileyen olayların giderek daha karmaşık bir hal alması sonucunda gelecekte karşılaşılacak değişim baskısının türünü önceden tahmin edebilme yeteneğine sahip olmalıdır. Bu işlevler, örgüt yöneticilerinin daha önceden karşı karşıya kaldığı diğer yönetsel görevlere benzemeyen ve özel uzmanlık gerektiren görevler olduğu için değişimin yönlendirilmesinde değişim ajanı şeklinde de nitelendirilen değişim elçilerinin yardımı tercih edilmektedir.

Son dönemlerde görülen değişim dalgasının kamu sektörünü de etkisi altına aldığı ve kamu hizmeti sunum ilkelerinin önemli oranda dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Kamu yönetiminde yeniden yapılanma, reform, reorganizasyon isimleri ile anılan bu değişim ve dönüşüm, kamu sektörünün, öncesine kıyasla daha vatandaş odaklı, verimli ve etkili olması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Bununla beraber, kamu sektörü örgütlerinin, bu değişim ve yeniden yapılanma hızını yakalama konusunda zayıf bir performans gösterdikleri dikkati çekmektedir. Bu noktada, kamu örgütlerinde değişim ve yeniden yapılanma sürecini profesyonelce yönetecek değişim elçilerine olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, örgütsel değişim ve değişimin yönetilmesinde değişim elçilerinin rolüne değinildikten sonra değişim elçilerinin niteliklerine ve kamu sektöründe yeniden yapılanma sürecinde değişim elçilerinin üstlenebilecekleri işlevlere yer verilecektir. Bu yönüyle çalışma, belirli bir konuda yayınlanmış olabildiğince çok eserin derinlemesine ve sistematik olarak araştırılması ve belirlenmesini (Köroğlu, 2015: 61) ifade eden tarama yöntemine, bu yöntem içerisinde de tematik tarama yaklaşımına dayanmaktadır.

ÖRGÜTSEL DEĞİŞİMİN TANIMI VE GEREKLİLİĞİ

Teknoloji ve rekabetteki yaygın değişim iş örgütlerinde stratejik, yapısal ve iş yapma yöntemleri açılarından sürekli ve bazen de dönüştürücü değişimler yapma gereksinimine yol açmış (Oxtoby vd., 2002: 310); değişim, çağın temel belirleyicisi durumuna gelmiştir (İnal ve Durna, 2004). Sürekli ve yoğun şekilde esen değişim rüzgârları, siyasetten, örgütlerin iş görme yöntem ve yaklaşımlarına kadar pek çok alanda son derece belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda en mikro ölçeklisinden en globaline kadar tüm örgütler değişime ayak uydurabilme ve değişimi yönetebilme zorunluluğunu her zamankinden daha çok hissetmektedirler (Karpuzoğlu, 2004). Hatta bugün örgütlerde değişimin gerekliliğinden çok, örgütlerin yeterli hızda değişip değişmediği, sürekli değişimin nasıl sağlanabileceği tartışılmaktadır (Koçel, 2001: 509). Buna göre günümüzde yöneticiler çevredeki kısa dönemli değişimlerle dahi başa çıkmak hatta bunlara ayak uydurmak durumundadırlar (Duening, 1997: 6). Kısaca post-modern çağda dış çevresindeki değişimlere ayak uyduran, erken uyarı sistemleriyle değişimi önceden görüp planlayan ve yöneten, hatta çevresindeki değişim oranından daha ileride ve sürekli değişimi yakalayan örgütler, rekabetçi ortamda ayakta kalabilecek, diğerleri ise yok olma mahkûm olacaklardır.

Değişim, bir evre ya da aşama ile diğeri arasında meydana gelen farklılıktır (Quattrone ve Hopper, 2001: 407). Örgütsel değişim ise, örgütün çeşitli alt sistemlerinin birbirleri ile ilişkilerinde ortaya çıkabilecek her türlü değişim faaliyetlerini kapsayan bir süreç olarak ifade edilebilir. İçinde buldukları toplumsal çevrenin bir ürünü olan örgütler dış çevrede sürekli değişmelerin meydana gelmesi karşısında kendilerini çevreden gelen bu değişikliklere uyarlamak zorundadırlar (İnce ve Bedük, 2003: 15). Dolayısıyla örgütsel değişim aynı zamanda örgüt çalışanlarının yeni yeteneklere sahip olmalarını ve olaylara bakış açılarının değişimini de gerektirmektedir (Hanson, 2004).

Örgütsel etkinliği artırmanın, bazen de etkinliğin azalmasına engel olmanın (Leblebici, 2004) amaçlandığı örgütsel değişim gerçekleştirilmeden önce değişime neden olan problemlerin belirlenmesi, değişim sağlanamazsa nelere yol açacağı, değişimin beraberinde ne tür sorunlar getireceği, hangi grupların değişimden olumsuz etkileneceği ve etkilenen gruplara ne tür bir yardım ve destek sağlanacağı konularının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir (Hanson, 2004).

Örgütsel değişim iki kısma ayrılır: planlanmamış ve planlanmış değişim. Planlanmamış değişim ani ve rastgele gelişirken bu gelişim elçisinin dikkatinin de dışında şekillenir. Bu tür değişimler yararlı veya içinden çıkılmaz sonuçların yaşanacağı yararsız yönleri gidebilir. Planlanmış değişim ise, bir örgütte değişim yaratabilmek için davranış bilimlerine ait teknikleri uygulayan bir değişim elçisi tarafından belirli bir sistem içinde oluşturulan süreç anlamına gelmektedir (Aydemir, 2004) ve kasıtlı, hedef odaklı ve belli bir amaca yöneliktir (Ghani ve Jayabalan, 2000: 11). Buna göre planlı değişim bilimsel bilgilerden yararlanarak örgütün bilinçli bir şekilde geliştirilmesi amacıyla değişim elçisi ve örgüt arasında gönüllü işbirliğinin sağlanması yöntemi olarak tanımlanabilir (Şimşek ve Akin, 2003: 245). Planlı değişim işleri oluna koymak için personelin, yöneticilerin, bölümlerin ya da bazı önemli noktalardaki örgüt mensuplarının amaçlı olarak örgütün geleceği üzerinde düşünmesini hedeflemektedir. Bu nedenle planlı değişim fazla üretim, yeni teknolojiyi işgörenlerin kabul etmesi, personelin daha fazla güdülenmesi, piyasa payının artırılması gibi özel amaçları olan etkinlikleri içermektedir (Tabanca, 2000: 327).

ÖRGÜTSEL DEĞİŞİME ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Modern yönetim anlayışı örgütleri çevreyle sürekli ilişki halinde olan açık birer sistem olarak görür. Örgüt dış çevreden bir takım girdileri alır, dönüşüm sürecinden geçirir ve sonuçta bunları çıktılar biçiminde yine çevreye verir. Elde edilen çıktı bir sonraki dönüşümün girdisi olarak yine sisteme döner ve bu süreç böyle devam eder (Arıkan, 1994: 140). Çevredeki değişime ayak uyduramayan ve değişimi başaramayan örgütler yok olmaya mahkûmdur. Örgütler fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirebilmek için teknoloji, örgütsel yapı ve çalışanların beklentileri gibi iç çevre elemanları ile sosyal, politik, ekonomik ve kültürel faktörler gibi dış çevre elemanları arasında denge kurmayı başarmak zorundadırlar. Bu nedenle örgütler değişen çevreye adapte olmak için değişmek zorundadırlar (Ghani ve Jayabalan, 2000: 10).

Küreselleşen dünyada örgütler dinamik bir çevre içerisinde faaliyet göstermek zorundadırlar. Bunun sonucu olarak sürekli değişim, örgütlerin büyük bir çoğunluğu için stratejilerinin bir parçası olmuştur. Ancak değişim sürecine konu olan fenomenler incelendiğinde, özellikle yönetsel yapıdaki değişimlerin insanlar üzerinde çok büyük oranda tedirginlik yarattığı görülebilir. İnsanlar çoğunlukla mevcut durumlarında ya da çevreleriyle olan ilişkilerinde meydana gelen değişime ayak uydurmakta güçlük çekerler. Çoğu kişi bu nedenlerle açık ya da gizli olarak değişikliklere engel olma eğilimindedirler. Bu da sürekli değişimi ilke edinmiş örgütleri bir direnç sorunuyla karşı karşıya bırakır (Leblebici, 2004).

Değişime direniş, değişim amacının açık bir şekilde belirtilmemesinden, örgüt içi iletişim kopukluğundan, değişimin fiziksel, duygusal veya entelektüel açıdan maliyetinden, değişim elçisine karşı güven eksikliğinden değişimden etkilenen kişilerin değişime ihtiyaç olmadığını düşünmelerinden (Henry, 1997: 146), çalışanların işleriyle veya prestijleriyle ilgili gelecek kaygısı hissetmelerinden (Hussey, 1997: 34-41) veya değişim sonrası iş yükünün artmasından duyulan endişeden ve buna bağlı olarak değişim sürecinde örgüt çalışanlarının desteğinin sağlanamamasından kaynaklanabilir (Watson, 1971: 496). Değişim kararı alınırken geniş kapsamlı bir katılım sağlanması, tüm değişikliklerde sebeplerin açıklanması, aciliyet derecesinin anlaşılması ve tüm ilgililerin değişimin ne demek olduğunu öğrenmeleri için iyi bir iletişimin sağlanması ve eğitim değişime direnişin azalmasına yardımcı olur (Hussey, 1997: 34-41).

Değişimin başarısı için, örgütte mükemmel bir değişim yönetimi stratejisi oluşturulması gerekir. Bu stratejinin temel elemanları hedefler, politikalar ve planlardır (Maşrap, 2000: 111). Ayrıca değişim liderinin belirlenmesi, etkin bir takımın kurulması, takım üyeleri arasında iyi bir iletişim ve anlaşma olması (Oxtoby vd., 2002: 313), bu iletişimin sürekli, herkesin anlayabileceği şekilde ve kişilerin dikkatini belli bir yöne çekecek nitelikte olması (Hammer ve Stanton, 1998: 32), kullanılacak metot ve materyallerin geliştirilmesi, zaman ve mekanın düzenlenmesi, gelişmelerin devamının sağlanması için sürecin her aşamasında tüm çalışanların desteğinin alınması önemli hususlardır (Oxtoby vd., 2002: 313).

Değişim liderliğinin önemi, bir değişim elçisi olarak genel ve tartışmasız bir ortam yaratmaktan kaynaklanmaktadır. Değişimi yönlendiren kişinin güvenilirliği konusundaki bir fikir ayrılığı; lider değişim sürecinde bir katalizator işlevi üstlendiği için, değişim çabalarının etkinliğini azaltma tehlikesi taşımaktadır (Düren, 2000:239). Dolayısıyla değişim çabaları örgütün başarısından sorumlu olan çalışanların değişim elçisine olan güvenlerinin kaybolmasına bağlı olarak da başarısızlığa uğrayabilir (Armenakis ve Bedeian, 1999: 306).

Değişim yönetimi işin her açıdan yeniden gözden geçirilmesini gerektirir ve işlerin değiştirilmesinden ziyade yönetim tarzının değiştirilmesi üzerine odaklanır. Yeni organizasyon anlayışı yeni bir yönetim felsefesine gereksinim duymaktadır. Eski yönetim tarzı düşünce, örgütlenme, planlama, uygulama ve ödüllendirme açılarından değişmelidir. Bu nedenle yöneticilerin işi bütünleşik tarzda organize etmeyi öğrenmeleri gerekir. Buna göre yöneticiler örgütün katı yapısını birbirinden izole olmuş departmanlarda çalışan bireyler yerine çeşitli departmanlar arasında işlevsel takımlar kurulması amacıyla değiştirmelidirler (Attaran ve Wood, 1999: 755).

DEğİŞİM ELÇİSİNİN NİTELİKLERİ VE ÖRGÜTSEL DEğİŞİMİN SAğLANMASINDAKİ ROLÜ

Örgütün insan kaynaklarının örgüt problemlerinin belirlenmesi ve çözümlenmesi aşamalarında kollektif bir şekilde çalıştığı ve örgütün bu süreçlerin devamı ve gelişimi için kurumsal destek sağladığı değişim çabaları planlı değişim şeklinde tanımlanır ve bu süreçte, değişim ajanı olarak da nitelendirilen değişim elçilerinin aracı katılımı oldukça yaygındır (Chin ve Benne, 1971: 47).

Değişim elçisi, örgütlerin değişim çabalarında amaca ulaşmalarına aracılık eden ve değişim yönetimi konusunda geçerli bilgiye sahip olan (Barnes, 1971: 81), örgüt çalışanlarını yeniliklere adapte olmaları yönünde etkileyerek değişimi teşvik eden (Maienhofer ve Finholt, 2002: 259), bilinmeyen konuları anlama, analiz etme ve bu konulara anlam verme yeteneği olan ve görevini ifa edebilmesinde kendi kendini cesaretlendirebildiği bir self-motivasyon eğilimi olan (Brantley, 2001: 230-231) davranış bilimcisidir ve gücünü yasal güç (örgütün karar vermeye yetkili yöneticileri tarafından yetkilendirilme), uzman

güç (uzman bilgiye sahip olma), bilişsel güç (örgütün güçlü ve zayıf yönleri hakkında bilgi sahibi olma)'ten alır (Seppanen ve diğerleri, 2004).

Değişim elçisi, örgüt içinden bir uzman olabileceği gibi örgüt dışından da olabilir. Bazı yazarlara göre değişim ancak örgüt dışından bir değişim elçisinin vereceği heyecanla sağlanabilir. Bu görüşe göre örgütsel kalıpların değişmesi için gerekli enerjiyi ve buna yönelik bakış açısını ancak yeterli bilgiye sahip örgüt dışından bir danışman sağlayabilir. Bu görüşün aksini savunanlara göre ise örgüt içinden seçilen değişim elçisi, örgüt hedefleri ve sistemi hakkında dışardan gelecek değişim elçisine göre daha yeterli bilgiye sahip olduğu için hem daha başarılı olacak hem de daha az şüphe ve güvensizlik uyandıracaktır (Bennis ve Schein, 1971: 339).

Değişim çabaları değişimi yönlendirecek kişinin örgüt politikalarını belirleyen ve politikaları pratiğe döken örgüt çalışanlarının anlayabileceği, yönlendirebileceği ve değerlendirebileceği düzenlemeler yapabilmesini, örgütteki kişiler gruplar ve roller arasındaki ilişkileri ve davranış kalıplarını ve örgüt çalışanlarının her birinin fikirlerini göz önünde bulundurmasını, değişim dinamiklerine yönelik düzenlemeler yapmasını gerektirdiği (Bennis, 1971: 66) değişimin sürekli artan hızı ve örgütü etkileyen olayların giderek daha karmaşık bir hal alması sonucunda gelecekte en önemli sayılabilecek değişim baskısının türünü öğrenmek giderek zorlaştığı (İnal ve Durna, 2004) ve bütün bunlar örgüt yöneticilerinin daha önceden karşı karşıya kaldığı diğer yönetsel görevlere benzemeyen (Duck, 1998: 56-57) ve özel uzmanlık gerektiren görevler olduğu için tüm bu konulara aşina olan değişim elçilerinin yardımı tercih edilmektedir (Bennis, 1971: 66). Buna göre değişim elçileri örgüt yöneticilerinin başarısız olduğu veya riskli bulunduğu görevleri üstlenmektedir (Bennett, 2004).

Değişim elçisi verileri işlemeye ve bilgiye anlam vermek için yeniden yapılandırma-ya ilişkin bilişsel yetenekleri olan ve örgüt çalışanlarının karmaşık konuları anlamasına yardımcı olan kişidir (Brantley, 2001: 230). Buna göre değişim elçileri her şeyden önce gerçekçi olmalıdırlar. Değişimi başarabilmek için değişimin sağlanabileceğine önce kendilerinin inanmaları gerekmektedir. Değişim sürecinin başarıyla sonuçlanması oldukça zor bir görevdir. Değişim elçisi açısından önemli olan atılan yanlış adımlardan sonra tekrar başarısız olmaktan korkmak yerine deneyimlerden ders çıkarmaktır. Değişim elçisi, örgüt içerisinde değişime adapte olabilen bir kültür yaratabilmek için çalışanların katılımına olanak tanımalıdır (Townsend, 2004).

Değişim elçisi, sosyal bilimlerin bütün dalları ile örgütsel değişim teorileri ve metotları hakkında detaylı bilgiye (Bennis ve Schein, 1971: 346), sürekli öğrenme azmine (Keçecioglu, 1998: 30); ayrıca gözlemlene, dinlene, arabuluculuk, hakemlik gibi yeteneklere, bağımsız çalışabilme, alçakgönüllülük ve özgüven gibi kişisel özelliklere ve örgüt politikalarını yönlendirebilecek yeterliliğe sahip olmalıdır (Pettigrew, 2003: 387-388).

Değişim elçisi, hem teknik uzmanlığa hem de yönetsel konularda çabuk karar alabilme (Binbaşıoğlu ve Winston, 2003: 518) ve örgüt yapısında, kültüründe ve normlarında değişimin başarısının önüne geçecek engelleri görebilme (Bennet, 2004) yeteneğine sahip olmalıdır. Bazı durumlar değişim elçisini risk almaya ve bazen da yeni metotları uygulamaya itebileceği için değişim elçisi sonuca ulaşmak için hızlı değişim ve belirsizlik karşısında değişik durumlara uygun taktikler geliştirmek (Seppanen ve diğerleri, 2004) ve tüm bunları yaparken de örgüt değerlerini göz önünde bulundurmaktır (Bennis ve Schein, 1971: 346).

Örgütsel değişim, kuruluş içinde tepe yönetimin ve/veya kurucuların inisiyatifli ile kararlaştırıldıktan sonra değişim elçisi rolünü benimseyen bağımsız yönetim danışmanları tarafından örgütlenir ve yönlendirilir. Fikir üretme, planlama ve uygulama desteği ile işletmede varolan potansiyeli güçlendiren ve harekete geçiren değişim elçileri, kuruluşun dışındaki kişiler olmalarının avantajıyla mevcut duruma objektif yaklaşabilir

ve kuruluşun acil ihtiyaçlarını bağımsız bir gözle teşhis edebilir (www.dd.com.tr).

Örgütsel değişimin başarılabilmesi için her şeyden önce açık bir vizyona ihtiyaç vardır (Swuste ve Arnoldy, 2003: 19-20). Değişim elçisinin neyin mümkün olduğuna dair seçimlerini yönlendirme niteliği olan vizyonun (Bender, 2000: 110,113), stratejilerin başarıya ulaşmasına yönelik olarak değişik görüşlere sahip ortakları bir araya getirici nitelikte olması (Wertheimer, 2004b) ve bu vizyonun çalışanlar tarafından paylaşılmasının sağlanması gerekmektedir (Kotter, 1998: 7). Kurumsal bir vizyonun paylaşılması demek vizyonun ifade ettiği değerlerin amaçlara, stratejilere, taktiklere, politikalara, süreçlere, oluşturulacak planlara aktarılması demektir (Acuner, 2004). Buna göre örgütsel değişim sürecinde değişim elçisinin rolü örgüt vizyonunun gerçekçi bir plana aktarılması ve bu planın sürdürülmesinin başarılmasıdır (McNamara, 2003: 2).

Değişim elçisi, örgütsel değişim sürecinde bireysel ya da örgütsel direnişle veya her ikisiyle karşılaşabilir. Değişime karşı bireysel direniş bireylerin bazı alışkanlıklarından ödün vermek istememelerinden, değişim sonrası belirsizlik, görevin yeni gerekleri karşısında yetersiz kalma veya güç ve çıkar kaybetme korkusundan kaynaklanabilir (Agocs, 1997: 917). Örgütsel direniş sebepleri ise örgütün hiyerarşik yapısının iletişimi engellemesinden, kaynakların sınırlı oluşundan ve değişimin maliyetinden kaynaklanabilir (Tabancalı, 2000: 334). Değişim elçisinin bu türden direnişlere ilişkin bilgi dağarcığı geniş olmalı (Buchanan ve Budham, 1999: 610) ve bu direnişler değişim elçisi tarafından bir değişim stratejisinin geliştirilmesi ve bu strateji kapsamında eğitim ve iletişim programlarının, karşılıklı görüşmelerin, ortaklarla işbirliğinin, takımlar halinde çalışmanın, geribesleme sürecinin ve davranış bilimlerine ait diğer yaklaşımların benimsetilmesi yoluyla aşılabilmelidir (Agocs, 1997: 918).

Değişim elçisinin üstlendiği rol, örgütsel değişimin karmaşık yapısı ve bu karmaşıklığın beklenmeyen sonuçlarının istemeyen durumlara yol açabilme potansiyeli dolayısıyla oldukça risklidir (Bennis ve Schein, 1971: 346). Bu nedenle başarılı bir örgütsel değişim için değişim elçisinin başvuracağı bilimsel bilgi bütününün her şeyden önce; örgütün içsel işleyiş ve ilişkiler sistemini, dinamik bir sistem olarak örgütün çevreyle olan karşılıklı etki-tepki ilişkilerini, hem değişim elçisi hem de uygulamacıların kolaylıkla anlayıp üzerinde değerlendirilebilecekleri bir takım değişkenleri ihtiva eden disiplinler arası uygulamalı bilimlere içermesi gerekir. Bununla beraber değişim sürecinin başarısı için örgütler değişim elçilerinin üzerinde anlaşabilecekleri bir takım normatif amaçlar tespit etmelidir. Bu bağlamda yöneticilerin kişiler arası yetki durumlarını geliştirilmesi, etkili bir takım yönetimi geliştirilmesi ve böylece fonksiyonel grupların daha etkin çalışma kapasitesine kavuşturulmaları, iş grupları arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesi gerekmektedir (Şimşek ve Akın, 2003: 246-247).

Değişim elçisi, bilgi, vizyon, strateji ve yeteneği eyleme dönüştürür (Casse, 1995: 48), değişimin sürdürülebilmesi için değişim ihtiyacına bağlı olarak statükoyu sorgular (www.baltas-baltas.com), sisteme yeni faktörlerin dahil edilmesinin ne tür sonuçlar doğuracağını önceden tahmin etmeye çalışır (Chin, 1971: 308) ve örgüt yapısını stratejik planlar, politikalar ve prosedürler de dahil olmak üzere değiştirir (McNamara, 2003: 2).

Değişim liderleri, değişimi başarmak için örgüt içinde kaynakları, yeterli bilgiyi veya politik etkinliği elinde bulunduran kişilerin katılımına ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle değişimin takım çalışmasıyla sürdürülmesi için koalisyonlar kurulmalı, değişim elçisi, takımın desteklenmesi, çalıştırılması, takıma kaynak sağlanmasına (Kanter, 2004) ve insanların yeteneklerini harekete geçirmek amacıyla herkesin bilgi, beceri ve tecrübelerini kullanabileceği bir çalışma ortamı yaratılmasına katkıda bulunmalı (Casse, 1995: 48), takım çalışmasının başarısı için örgüt içi iletişimin tüm örgüt üyeleri arasında ve yeterli düzeyde olmasını sağlamalıdır (McNamara, 2003: 2) Bunun için de değişim elçisinin örgüt üyeleriyle sürekli iletişim halinde olması ve değişim sürecinin başarısı için örgüt üyelerinin

sürecin her aşamasında istek, düşünce ve duygularındaki değişimleri izleyerek direnişi en aza indirmesi gerekmektedir (Todd, 2003: 33).

İşbirliği; planlı değişim çabalarının başarılı olabilmesi için hayati öneme sahiptir. Ortakların ve çalışanların işbirliğiyle yürütülen değişim süreci daha hızlı sonuçlanır (Wertheimer, 2004a). Bununla beraber örgüt-değişim elçisi ilişkileri uyumlu olduğu sürece değişime karşı oluşan direniş engellenir ve bu durum değişim sürecinin başarısını doğrudan etkiler (Bennis, 1971: 77-78). Buna göre değişim elçisiyle örgüt gönüllü bir işbirliği çerçevesinde ve örgütün faaliyet ve işleyişinde verimlilik ve etkinliği sağlamak amacıyla bir araya gelmelidir. Değişim elçisi ile örgüt arasında gönüllü ve işbirliğine dayalı bir ortamın kurulması için önemli bazı faktörlerin varlığı zorunludur. Bu faktörler; amaçların tespiti için ortak çaba gösterilmesi, birlikte alınan kararlara güven duyulması, gelişen ve gönüllü bir işbirliği, değişim elçisi ve yöneticilerin birbirlerini yapıcı yönde etkilemelerine imkân veren bir yetki dağılımının sağlanması şeklinde sıralanabilir (Şimşek ve Akin, 2003: 246).

Radikal yenilikçi yaklaşımlar genellikle ilk önerildiklerinde benimsenmez, insanlar genelde tavsiye ve çözüm önerilerini dinlemek yerine kaçmayı tercih ederler. Başarılı bir değişim elçisi ne zaman hareket edeceğini ve ne zaman sessiz kalacağını iyi analiz etmeli (Mott ve Rainey, 2004), örgütsel değişimi çalışanlara ve yöneticilere benimsetmek ve ikna etmek doğrultusunda ısrarcı olmalıdır (Sayın, 2004).

Değişim elçisi, örgütsel değişim sürecinde örgütün rollerini, sorumluluklarını, yapılarını, süreçlerini, sistemlerini, teknolojisini veya diğer kaynaklarını yeniden biçimlendirir (Buchanan ve Budham, 1999: 610). Bu nedenle değişimden doğrudan etkilenenlerin ortaya konulan vizyonunun farkında olmalarını, ideal olarak vizyonu paylaşmalarını ve onun gerçekleştirilmesi konusunda kararlılık göstermelerini sağlamalı (Hussey, 1998: 78), örgütsel değişim sürecinde örgütün ahlaki değerlerini değiştirmemeye ya da onlara ters düşmemeye de özen göstermeli (Wadsworth, 1999: 114); değişimi örgüt kültürüne ters düşmeyecek biçimde sağlamalıdır (Capocci, 2004).

KAMU YÖNETİMİNDE YENİDEN YAPILANMA AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Kamu yönetimi, son yıllarda politika, ekonomi, bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimlerin etkisi ile yeniden değerlendirmeye alınan ve değişimi zorunlu sayılan bir alandır. Özellikle Batı'da, kamu hizmetlerinde maliyet, etkinlik ve kalite üzerinde önemli etkiler yapacak bir değişime tanık olunmakta; global bir yapıya bürünmekte olan dünyada yoğun olarak yaşanan değişim süreci, karmaşıklaşan ve gittikçe büyümekte olan kamu örgütlerinin yapılarında ve yönetim yaklaşımlarında köklü değişiklikler için bir baskı oluşturmaktadır (Akçakaya ve Yücel, 2007: 15). Kamu yönetiminde yeniden yapılanma şeklinde anılan bu değişim, siyasal ve yönetsel kurumların amaçlarına, görevlerine, yapısına ve işleyişine ilişkin kapsamlı düzenlemeler şeklinde tanımlanmaktadır (Tutum, 1994: 135).

1980'li yıllarda başlayan kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması anlayışı, İngiltere, ABD, Fransa ve Sovyetler Birliğinde hem iç kamuoyunun ilgi odağı haline gelmiş hem de dünya kamuoyunun çok yakından izlediği bir konu olmuştur. 1990'lı yıllarda da bu alandaki gelişmeler, 1992'de ABD'de Osborne ve Gaebler tarafından yazılan, "Reinventing Government" adlı kitabın yazılması ile ivme kazanmıştır (Aykaç, 1999: 6). Bu çalışmanın ardından süreç, kamu sektöründe yönetim yaklaşımını ve hizmet sunumunda vatandaş odaklılığı beraberinde getirir şekilde ilerlemiştir (O'Reilly ve Reed, 2010: 960). Reinventing Governmen adlı kitap aşağıda kısaca içeriği verilen 10 bölümden oluşmaktadır (Osborne ve Gaebler, 1992):

- Katalitik Kamu Yönetimi; yapmak yerine yönlendirmek,

- Yerel Ağırlıklı Kamu Yönetimi; hizmet vermek yerine yerel kuruluşlara ve topluluklara yetki vermek,
- Rekabetçi Kamu Yönetimi; kamu hizmet sunumunda rekabet olgusunu yerleştirmek,
- Misyon Odaklı Kamu Yönetimi; kurala dayalı organizasyon dönüşümünü sağlamak,
- Sonuç Odaklı Kamu Yönetimi; girdiler yerine çıktılarının finansmanını sağlamak,
- Müşteri Güdümlü Kamu Yönetimi; bürokrasinin değil, müşterinin ihtiyaçlarına odaklanması,
- Girişimci Kamu Yönetimi; harcamak yerine kazanmaya odaklanmak,
- İleriye Yönelik Olmak; önleyici kamu yönetimi anlayışını hayata geçirmek,
- Desantralize Edilmiş Kamu Yönetimi; hiyerarşi yerine, katılım ve takım çalışmasının ön plana çıkarılması,
- Piyasa Güdümlü Kamu Yönetimi; değişimi piyasanın gücü ile gerçekleştirmek.

Kamu yönetiminde değişime yönelik çabalar, genellikle idari reformları hedefleyen mevzuat değişiklikleri yoluyla hayata geçirilmektedir. Ancak, kalıcı bir örgütsel değişimin gerçekleştirilebilmesi için tek başına mevzuat değişikliği yeterli olmamaktadır. Temel prensipleri yasal mevzuat ile belirtilen değişiklikleri kurumsal ölçekte hayata geçirmek için örgüt kültüründe ve çalışanların davranışlarında da değişim gereklidir. Dolayısıyla, örgütün özelliklerine ve örgütsel değişimin türü ve boyutuna göre, kamu çalışanlarına yönelik yöntem ve uygulamalar belirlenmesi ve bunların sistematik bir şekilde yürürlüğe konmasına ihtiyaç vardır (Kerman ve Öztop, 2014: 16-17).

Yeniden yapılanma ve değişim ile ilgili hedefleri göz önüne alındığında, üç tür değişim elçisinin varlığından söz edilebilir (Cummins ve Huse, 1989: 441-442):

- İlk yaklaşım, bireyler davranışlarını değiştirirse (özellikle bu konuda yeterli birey sayısına ulaşılabirirse), örgüt yeniden yapılanmayı başarır düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım türünde değişim elçisi, örgütte çalışanların davranışlarını değiştirmek amacı doğrultusunda ve yönetim için çalışır.
- İkinci yaklaşım, rasyonel temellere dayanmaktadır. Yaklaşımın odak noktası, çıktılarının etkinliği ve verimliliğinin sağlanması için örgüt yapısının veya teknolojisinin değiştirilmesi üzerinedir ve bu yaklaşımda yenililerin gerçekleştirilmesi için bilgisayar destekli bilgi işleme süreçlerinin hayata geçirilmesi ve yeni görev gruplarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.
- Son yaklaşım türü, yeniden yapılanma ve değişim çabalarının, birden çok tekniği içermesi gerektiğini ve aynı zamanda örgütün bütünüyle yeniden dizayn edilmesini de beraberinde getirdiğini savunmaktadır.

Devlet güdümlü reform ve yeniden yapılanma çalışmalarında aracı rolü üstlenen (Wallace, 2011: 13) değişim elçileri, kamu örgütünü yeniden yapılanmaya adapte etme sürecinde dört yöntem kullanabilirler (Rusaw, 2007: 350-357):

- Amaç-araç modeli; metodolojik düşünce sistemini gerektiren bu model, var olan problemlerin kök sebeplerinin tespiti, olası çözüm yollarının geliştirilmesi, bu yollar arasından en iyi alternatifin seçilmesi, uygulanması ve amaca ulaşma derecesinin değerlendirilmesi süreçlerini içerir. Bu metod, kamu sektöründe stratejik planlama, toplam kalite yönetimi ve değişim mühendisliği alanlarında kullanılır.
- Kademeli model; var olan sistemde ufak çaplı değişimleri ifade eder, kısa vadeye odaklanır ve görünür sonuçlar üretir. Bu modelde değişim ufak adımlar ile gerçekleştirilir ve genellikle herhangi bir hedef veya plan ile ilişkilendirilmez. Kademeli değişim çoğunlukla belirli bir görevin, iş sürecinin veya kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesi konularını içerir. Bu tür bir akışta değişim elçilerinin işlevi, kırtasyeciliğin

önlenmesi ve vatandaşa daha cevap verebilir olma yollarının bulunmasıdır.

- Çoğulcu model; belli bir problem, konu ile ilgilenen tüm bireylerin, diyalog süreci, politika yapımı ve eyleme geçme yöntemleri aracılığı ile bir araya getirilmesidir. Dolayısıyla bu model, kamusal bir problem hakkında bilgi sahibi olan bireylerin eyleme geçmesine dayanmakta ve yenilikçi/yaratıcı kamu politikalarının geliştirilmesinde özellikle 19. yy'dan itibaren etkili olmaktadır. Bu modelde değişim elçileri, yenilikçi fikir ve yaklaşımların oluşumu için çeşitli katılım yöntemlerini kullanmaktadır.
- Bireysel ve sosyal model; örgütsel değişimin sağlanmasında, bireylere işleriyle ilgili problemlerini ve geleceğe dair fırsatlarını yönetebilecekleri yeterlilikleri kazandırmak/öğretmek üzerinde durmaktadır. Bu öğrenme süreci, insan kaynaklarının sosyal, ekonomik ve teknolojik problemleri tanımlanma ve çözme kapasitesinin geliştirilmesine ve bu yönde motive edilmelerine odaklanmaktadır. Öğrenme süreci formal olabileceği gibi informal de olabilir.

Bu yöntemlerden hangisinin kullanılacağı, örgütün karakterine bağlıdır. Bu karakter, örgüte kimlik ve amaç kazandırır ve örgüt üyelerinin fikir birliğine vardığı inançları, var-sayımları, değerleri olduğu kadar limitleri, tarihsel/kültürel mirası, sosyal ağı içerir. Kamu örgütlerinin sosyal ağı, birbirinden oldukça farklı ve hatta zaman zaman çatışmalı aktörlerden (baskı grupları, yargı, özel sektör örgütleri, yasa koyucular, düzenleyici kurumlar, medya, vs) oluşur. Bu ortam içerisinde kamusal ihtiyaçları sınırlı kaynak ve sınırlı takdir hakkı ile karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu nedendir ki kamu örgütlerinin karakteri karmaşıktır (Rusaw, 1998: xi-xii).

Bu süreçte değişim elçisi, yeniden yapılanma sürecinin kararlı bir şekilde sürdürülmesinde kişisel olarak risk alan ve sürecin sağlıklı bir şekilde ivme kazanmasında kendisine güvenilen kişi olarak ön plana çıkmaktadır (Fernandez ve Rainey, 2006: 171) ve görevinin zorluğu nedeniyle de marjinal bir kişi olarak tanımlanmaktadır (Huse, 1980: 446).

Ancak, yeniden yapılanma sürecinde kritik bir rol üstlenen ve değişimi yönlendiren/planlayan/organize eden değişim elçisinin görevi, kamu örgütlerinin yapısından dolayı problemleri bir hal alabilir (Cox vd., 2016: 201). Çünkü, kamu sektöründe süreci yürüten değişim elçilerinin, kamu sektörünün doğası gereği, uymakla yükümlü oldukları daha fazla kural, yönetmelik, prosedür ve düzenlemeler ile katı bir bürokratik yapı bulunmakta ve bu uzmanlar, özel sektör değişim elçilerine kıyasla daha az takdir hakkı/yetkisi kullanabilmektedirler (Robertson ve Seneviratne, 1995: 548).

SONUÇ

Tüm dünyada yaşanan hızlı değişim rüzgârları, örgütlerin vatandaş istek ve beklentilerine cevap verebilmek açısından rakiplerine göre avantaj elde etmek, sürekli gelişimi sağlamak ve her şeyden önemlisi uzun vadede hayatta kalmak amacıyla etkin değişim yönetimi stratejileri geliştirmelerini zorunlu kılmıştır.

Değişimin karmaşık yapısı dolayısıyla örgütsel değişimi başarma ve sürdürme sorumluluğunun yüklendiği değişim elçisi, vizyonunu strateji ve planlara aktararak değişimi yönlendirir. İnsanları peşinden sürüklemeye güç ve dayanağını yasal, uzman ve bilişsel gücünden alan değişim elçisi, değişim sürecini örgüt kültürüne ters düşmemek kaydıyla örgüt çalışanlarının ve ortaklarının işbirliği ile sağlamaya çalışır, örgütsel değişimi çalışanlara ve yöneticilere benimsetmek ve onları ikna ve motive etmek yönünde aracılık eder.

Değişim elçisinin değişimi yönlendirmedeki başarısı; gerçekçi bakış açısına, sosyal bilimlerin bütün dalları ile örgütsel değişim teorileri ve metotları hakkında detaylı bilgiye, sürekli öğrenme azmine, ayrıca gözlemleme, dinleme, arabuluculuk, hakemlik gibi yeteneklere, bağımsız çalışabilme, alçakgönüllülük ve özgüven gibi kişisel özelliklere ve örgüt

politikalarını yönlendirebilecek yeterliliğe sahip olmasında yatmaktadır.

Kamu sektörüne yeniden yapılanma, reform, reorganizasyon kavramları ile yansıyan değişim süreci, sektörün kendine has yapısı nedeniyle önemli oranda direnç ve zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır. Kamu sektörünün farklı ülke ve kültürlerde farklı görüntüler arz eden yapısı da göz önüne alındığında, kamu sektörü değişim elçilerinin işinin daha da çetrefilli bir hale gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedendir ki marjinal bir iş yaptığı ifade edilen kamu sektörü değişim elçilerinin de marjinal kişiler olduğu ifade edilmektedir.

Kamu sektörü değişim elçilerinin, yeniden yapılanma ve reform çalışmalarının hayata geçirilmesi sürecinde dönüşüne dair yönetsel istek ve amaçları planlamak, dizayn etmek, yapılandırmak ve gerçekleştirmek-sonuçlandırmak gibi bir işlevleri bulunmaktadır. Son dönem kamu sektörüne hakim olan yönetim yaklaşımı baz alınır, değişim elçilerinin yeniden yapılanma sürecini başarıyla yürütmeleri, değişik fikirlere ve önerilere açık olmalarını ve örgütün değişik kademelerinden gelen yaratıcı fikirleri değerlendirmelerini gerektirmektedir. Bu tür bir çalışma tarzı ile yönetsel karar verme süreçlerine bütün çalışanları dahil eden bütüncül bir yaklaşım tercih edilmiş olur ve yeniden yapılanma sürecine karşı örgütsel direnç de en aza indirgenebilir.

Kamu sektörüne hakim olan karmaşık sosyal ağ nedeniyle, kamu sektörü değişim elçilerinin söz konusu ağı çatışmalara ve diğer benzeri sorunlara mahal vermeden yeniden yapılanma sürecini organize etmeleri beklenmektedir. Üstelik bu görevi, kendilerine tanınmış olan sınırlı takdir hakkı ile başarmalıdır. Bu noktada kamu sektörü değişim elçilerinin sahip olmaları gereken bir başka önemli nitelik ortaya çıkmaktadır: sosyal ve teknik beceri. Bu beceriler ve değişim elçisinin ilgilendiği alandaki profesyonelliği-potansiyeli, yaratıcılık, esneklik gibi post-modern çağın gereklilikleri ile de birleşmelidir.

KAYNAKLAR

- Acuner, T., (2004), "Değişim sürecinde organizasyonel süreklilik", <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi05/acuner.htm> (05.04.2004)
- Agocs, C., (1997), "Institutionalized resistance to organizational change: denial, inaction and repression", *Journal of Business Ethics*, 16, pp. 917-931.
- Akçakaya, M. ve Yücel, N. (2007), "Değişim mühendisliği ve Türk kamu yönetiminde uygulanabilirliği"; *Sayıştay Dergisi*, Sayı 66-67(334), ss. 3-34.
- Arıkan, S., (1994), "Değişim önderliği", *Verimlilik Dergisi*, 2, ss. 139-148.
- Armenakis, A.A., Bedeian, A.G., (1999), "Organizational Change: A Review of Theory and Research in the 1990's", *Journal of Management*, 25 (3), pp.293-315.
- Attaran, M. ve Wood, G.G., (1999), "How to succeed at reengineering", *Management Decision*, 37 (10), pp. 752-757.
- Aydemir, S.R., (2004), "Kurumsal etkinlikte anahtar bir kavram: örgütsel değişim", <http://www.kutso.org.tr/bilgihizmetleri/aydemir/orgutsel.doc> (05.04.2004).
- Aykaç, Burhan (1999); "Türkiye'de kamu yönetiminin küçültülmesi, yerel yönetimler ve yerel demokrasinin amaçları", *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(1), ss. 1-12.
- Barnes, L.B., (1971), "Approaches to organizational change", W.G. Bennis, R. Chin, K.D. Benne (Ed.), *The Planning of Change*, London: Holt Rinehart & Winston Inc., pp. 79-85.
- Bender, P.U., (2000), İçten Liderlik, İ.Kalyoncu ve F.C.Akbaş (Çev.), İstanbul: Hayat Yayınları,.

- Bennett, A., (2004), "The 21 indispensable qualities of a change agent", <http://www.stc-online.org/stc2002proceedings/SpkrPDFS/WedTracs/p535.pdf> (06.04.2004)
- Bennis, W.G., (1971) "Theory and method in applying behavioral science to planned organizational change", W.G. Bennis, R. Chin, K.D. Benne (Ed.), *The Planning of Change*, London: Holt Rinehart & Winston Inc., pp. 62-79.
- Bennis, W.G., Schein, E.H., (1971), "Principles and strategies in the use of laboratory training for improving social systems", W.G. Bennis, R. Chin, K.D. Benne (Ed.) *The Planning of Change*, London: Holt Rinehart & Winston Inc., pp. 335-357.
- Binaşoğlu, M., Winston, E., (2003), "Knowledge based management support: An application to the IS change agent role problem", *Expert Systems with Applications*, 25, pp. 517-532.
- Brantley, B.I., (2001), "Field independence and change agent correlation in emerging communities of Irian Jaya, Indonesia", *Pastoral Psychology*, 49 (3), pp. 227-239.
- Buchanan, D., Badham, R., (1999), "Politics and organizational change: The lived experience", *Human Relations*, 52 (5), pp.609-629.
- Capocci, D., (2004), "The change agent: Leveraging the testing role", <http://www.sasqag.org/pastmeetings/Dave-8-2002/ChangeAgent.pdf> (06.04.2004)
- Casse, P., (1995), "Liderlik öğrenilebilir", M. Özel (Ed.), *Stratejik Yönetim ve Liderlik*, İstanbul:İz Yayıncılık, ss. 46-51.
- Chin, R., (1971), "The utility of system models and developmental model for practitioners", W.G. Bennis, R. Chin, K.D. Benne (Ed.), *The Planning of Change*, London: Holt Rinehart & Winston Inc., pp. 297-312.
- Chin, R., Benne, K.D., (1971), "General strategies for effecting changes in human systems", W.G. Bennis, R. Chin, K.D. Benne (Ed.), *The Planning of Change*, London: Holt Rinehart & Winston Inc., pp. 32-59.
- Cox, Raymond W, Buck, Susan ve Morgan, Betty (2016), *Public Administration in Theory and Practice*, USA: Routledge.
- Cummings, T. G. ve Huse, E. F. (1989), *Organizational Development and Change* (4th Edition). USA: West St. Paul, MN.
- Duck, J.D., (1998), "Managing Change", *Harvard Business Review on Change*, pp. 55-81.
- Duening, T., (1997), "Our Turbulent Times The Case for Evolutionary Organizational Change", *Business Horizons*, January-February, pp. 2-8.
- Düren, Z. (2000), 2000'li Yıllarda Yönetim, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Fernandez, Sergio ve Rainey, Hal G., (2006), "Managing Successful Organizational Change in the Public Sector", *Public Administration Review*, March- April, ss. 168-176.
- Ghani, K.A. ve Jayabalan, V., (2000), "Advanced Manufacturing Technology and Planned Organizational Change", *The Journal of High Technology and Management Research*, 11 (1), pp. 7-18.
- Hammer, M., Stanton, S.A., (1998), Değişim Mühendisliği Devrimi Ne Yapmalı Ne Yapmamalı, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Hanson, R., (2004), "Organizational Change: How to Survive and Thrive", <http://www.washington.edu/admin/hr/traindev/alliance/articles/org-change.pdf> (05.04.2004)
- Henry, P.K., (1997), "Overcoming Resistance to Organizational Change", *Journal of American Dietetic Association*, 97 (10), October, pp. 145-147.
- <http://www.baltas-baltas.com/kaynakdergiyazi.asp?PRI=176&SAYI=9> (06.05.2004)
- <http://www.dd.com.tr/neden.asp> (06.05.2004)
- Huse, E.F. (1980), *Organizational Development and Change*, West Publishing, St. Paul MN.

- Hussey, D.E., (1998), A. Çimen (Çev.), Daha İyi Nasıl Değişim Yönetimi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Hussey, D.E. (1997), Kurumsal Değişimi Başarmak, T. Savaşer (Çev.), Rota Yayınları, İstanbul
- İnal, M. E., Durna, U., (2004) “Değişmeyeceğim Diyebilir misiniz? İşletmelerde Değişim Değeri” <http://baum.nigde.edu.tr/~iibf/udurna.htm> (05.04.2004)
- İnce, M., Bedük, A. (2003), “Değişimin örgütler üzerine olan etkileri”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (3), Aralık, ss. 9-35.
- Kanter, R.M., (2004), “The enduring skills of change leaders”, <http://www.pfdf.org/leaderbooks/121/summer99/kanter.html> (05.04.2004)
- Karpuzoğlu, E., (2004) “Değişim ve KOBİ’ler”, <http://www.insankaynaklari.com/cn/ContentBody.asp?BodyID=260> (05.04.2004)
- Keçecioğlu, T. (1998), Liderlik ve Liderler, İstanbul: Kalder.
- Kerman, Uysal ve Öztop, Sezai (2014), “Kamu çalışanlarının örgütsel değişim direncini etkileyen uygulamalar”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 10, ss. 1-20.
- Koçel, T., (2001), İşletme Yöneticiliği, İstanbul: Beta.
- Kotter, J.P., (1998), “Leading change”, *Harvard Business Review on Change*, U.S.A., pp. 1-20.
- Köroğlu, Serdar Aytekin (2015), “Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği”, *GİDB Dergi*, (1), ss. 61-69.
- Leblebici, Ö., (2004), “Örgütsel değişim ve değişim liderliği”, http://www.mcozden.com/ikf10_odd1.htm (05.04.2004)
- Maienhofer, D., Finholt, T., (2002), “Finding optimal targets for change agents: A computer simulation of innovation diffusion”, *Computational & Mathematical Organization Theory*, 8, pp. 259-280.
- Maşrap, A., (2000), *Yönetmel Sistem*, Ankara: Gazi.
- McNamara, C., (2004), “Basic context for organizational change”, <http://www.mapnp.org/library/mgmt/orgchnge.htm> (05.04.2004)
- Mott, J., Rainey, W., (2004), “Change agent”, <http://learningcommons.evergreen.edu/pdf/spring2000d.pdf> (05.04.2004)
- O’Reilly, D. and Reed, M. (2010) ‘Leaderism’ : an evolution of managerialism in UK public service reform. *Public administration*. 88 (4), pp. 960-978 Oxford: Blackwell Publishing
- Osborne, D. ve Gaebler, T. (1992), *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Plume: New York.
- Oxtoby, B., McGuinness, T., Morgan, R., (2002), “Developing organizational change capability”, *European Management Journal*, 20 (3), pp. 310-320.
- Pettigrew, P.J., (2003), “Power conflicts and resolutions: a change agent’ perspective on conducting action research within a multiorganizational partnership”, *Systematic Practice and Action Research*, 16 (6), December, pp. 375-389.
- Quattrone, P., Hopper, T., (2001), “What does organizational change mean speculations on a taken for granted category”, *Management Accounting Research*, 12, pp. 403-435.

- Robertson, P.J., and Sonal J. Seneviratne (1995), "Outcomes of planned organizational change in the public sector: a meta-analytic comparison to the private sector", *Public Administration Review*, 55 (6), ss.547 – 558.
- Rusaw, A. C. (2007), "Changing public organizations: Four approaches", *International Journal of Public Administration*, 30:3, ss. 347-361.
- Rusaw, A. C. (1998), *Transforming the Character of Public organizations: Techniques for Change Agents*, USA: Greenwood Publishing Group.
- Sayın, E., (2004), "Kurumsal yeniden yapılanma" <http://medisat.eng.emu.edu.tr/re-engineering1.htm> (07.04.2004)
- Seppanen, L., Buharist, P., Virtaharju, J., (2004), "Power behaviour of the change agent", http://www.tuta.hut.fi/library/raportit/working_paper/pdf/seppanen.pdf (05.04.2004)
- Swuste, P., Arnoldy, F., (2003), "The safety adviser/manager as agent of organizational change: A new challenge to expert training", *Safety Science*, 41, pp. 15-27.
- Şimşek, Ş. Akın, B., (2003), *Teknoloji Yönetimi ve Örgütsel Değişim*, Konya: Çizgi.
- Tabancalı, E., (2000), "Örgütsel değişim", C. Elma, K. Demir (Ed.), *Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar Uygulamalar ve Sorunlar*, Ankara: Anı Yayıncılık, ss. 313-341.
- Todd, J., (2003), "Do you have change agents on your staff", *Long Term Care Management*, August, pp. 33-35.
- Townsend, M.M., (2004), "The seven secrets of a change agent", http://www.purdue.edu/retention/pages/resources/capstone2/seven_secrets.pdf (05.04.2004).
- Tutum, C. (1994), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*, Ankara: TESAV.
- Wadsworth, W.J., (1999), E.S.Yarmalı (Çev.), *Liderlik*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Wallace, M. (2011), "Mobilizing public service leaders as change agents through leadership development initiatives in England: Problems and prospects", Public Management Research Association Conference, Syracuse University, 2nd-4th June 2011.
- Wertheimer, D.M., (2004a), "Building coalitions", http://www.nasmhpd.org/general_files/publications/ntac_pubs/toolbox/agent2.html 06.04.2004
- Wertheimer, D.M., (2004b), "Core qualities of the change agent", http://www.nasmhpd.org/general_files/publications/ntac_pubs/toolbox/agent8.html (06.04.2004)

Self Oryantalist ve Yerli İslamofobik Düşüncenin 2000'ler Sonrası Türk Sinemasına Yansıması: Kış Uykusu Filmi Örneği

Burak MEDİN¹

CHAPTER 5

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

GİRİŞ

Sinema sanatı öykü anlatmaya başladığı andan itibaren hayata dair birtakım çerçeve- lenmiş/kasıtlı imajlar ve söylemler de üretmeye başlamıştır. Çeşitli anlamlar ekseninde bir yapıntı olarak üretilen bu imajlar ve söylemler izleyicilerin anlam dünyalarını şekillen- dirme, nasıl düşüneceklerini ve bu düşüncelerini nasıl edimselleştireceklerini belirleme noktasında önemli bir güce sahip olmuştur.

İster kitle imaj sineması (çoğunlukla duygusal katılıma davet eden ana akım sinema) isterse de düşünce üreten sinema (çoğunlukla düşünsel/entelektüel katılıma davet eden düşünce/felsefe merkezli sinema) olsun, imge ve söylem üreten sinema sanatı son derece maksatlı ve ideolojiktir. Görüntüyle ve dille iletişime geçen izleyicinin/alımlayıcının be- deninde ve zihninde birtakım kırılmalar ve çatlaklar oluşur. Bu çatlakları ve kırılmaları (olumlu ve olumsuz bağlamda) sadece düşünce temelli zaman imge sineması (Deleuze, 1997) oluşturmaz. Haz ve özdeşlik temelli kitle imaj sineması da görüntüye temas eden iz- leyici üzerinde önemli etkilere neden olur. Farklı içeriksel ve biçimsel anlatım diline sahip olan bu sinemasal anlatılara temas eden izleyici, hayata dair birçok deneyimi bu görün- tüler dolayımından geçerek tecrübe etmeye ve algılamaya başlar. Bu tecrübe ve algılama edimi sadece herhangi bir nesne ya da faaliyet üzerinden gerçekleşmez. Aynı zamanda kendisini özne olarak konumlandırılan “Ben”, kendisi dışındaki öteki ile iletişim kurabilir. Ötekinin inancına, değerlerine, yaşam biçimine ve çeşitli yapılarına dair birtakım verilere ulaşarak çeşitli deneyimler (dolaylı ya da biçimlendirilmiş) yaşayabilir. Sinematik imajlar ve söylemler, gidilmeyen yerlere gitme ve tanışılmamış olanla tanışma gücünü izleyicisine verebilme potansiyeline sahiptir. Fakat bu iletişim aracının öteki üzerinden sunduğu de- neyim son derece çerçevelenmiş ve sınırları tayin edilmiştir. Bu noktada varolan gerçeklik kırılarak yeni bir sinemasal gerçeklik ve yeni bir sinemasal algı inşa edilmektedir. Böylece sinemanın verdiği olanaklardan hareketle bu inşayı üretme ve bir yapıntı olarak ortaya koyma gücüne sahip olan taraf, izleyicilerin/alımlayıcıların ya da geniş kitlelerin algısını ve rızasını yönetme gücüne de sahip olabilmektedir.

Belirli bir inancı, düşünceyi ve değer yargılarını üretmek, değiştirmek ve yönetmek amacıyla üretilen bu ideolojik imajlar ve söylemler tarih boyunca din olgusundan da sık- lıkla yararlanmışlardır. Sinema tarihinin başlangıcından günümüze İslam, Hristiyanlık, Ya- hudilik gibi dinlerin tema olarak defalarca kullanıldığı ortadadır¹. Din, din adamı, dini birtakım ritüeller kimi zaman olumlu çoğu zaman ise olumsuz bir biçimde izleyiciye sunulmuştur. Dine ve din adamına yönelik bu olumsuz takdim, özellikle Müslüman’a ve Müslümanlıkla ilişkili Türk’e yönelik olmuştur ve bu sunum günümüzde de üretilmeye devam etmektedir. Bu sinemasal imajlar ve söylemler oryantalist ve islamofobik birtakım kodlarla tasarlanmakta, Batı’nın merkezde yer aldığı bu bakış açısında öteki olarak Doğu coğrafyasına dair insanlar, onların inançları ve gelenekleri konumlandırılmaktadır.

Batı’nın tahayyüle ve kurguya dayalı bu bakışı incelenmeye değer bir konudur. Litera- türde Batı merkezli bu bakış açısını çeşitli unsurlar ekseninde anlamak adına araştırma-

¹ Dünya sinema tarihinde öne çıkan din ve inanç temalı filmleri kısaca şöyle sıralamak mümkündür: Ben-Hur (Ben Hur, 1959) / Yönetmen: William Wyler, On Emir (The Ten Commandments, 1956) / Yönetmen: Cecil B. DeMille, Hz. İsa’nın Çilesi (The Passion of the Christ, 2004) / Yönetmen: Mel Gibson, Çağrı (The Message / Mohammed: Messenger of God, 1976) / Yönetmen: Mustafa Akkad, İncil: Başlangıç Bölümü (The Bible: In the Beginning, 1966) / Yönetmen: John Huston, Malcolm X (Malcolm X, 1992) / Yönetmen: Spike Lee, Barabbas (Barabbas, 1961) / Yönetmen: Richard Fleis- cher, Quo Vadis? / Nereye Gidiyorsunuz? (Quo Vadis, 1951) / Yönetmen: Mervyn LeRoy, Hz. Musa (Moses, 1995, TV Filmi) / Yönetmen: Roger Young, Gandhi (Gandhi, 1982) / Yönetmen: Richard Attenborough, Çöl Arslanı Ömer Muhtar (Omar Mukhtar: Lion of the Desert, 1981) / Yönetmen: Mustafa Akkad, Nasıralı İsa (Jesus of Nazareth, 1977) / Yönetmen: Franco Zeffirelli, Meryem Ana (The Nativity Story, 2006) / Yönetmen: Catherine Hardwicke, Hz. Muhammed Allah’ın Elçisi (Mu- hammad: The Messenger of God, 2015) / Yönetmen: Majid Majidi.

çılar tarafından önemli çalışmalar yapılmış olup, halen de bu konu üzerinde çeşitli çalışmalar üretilmeye devam etmektedir: "Amerika'da Yaşayan Müslümanlara Yönelik Terörist İmajının Sürdürülmesinde Popüler Filmlerin Kritik Rolünün İncelenmesi-Rubina Ramji", "Beyaz Perdede Filipinli Müslümanlar: Hainlikten Kahramanlığa Dönüşüm - Vivienne SM. Angeles", "Tanrı ve Vatan Adına: Sinematik Irak'da Müslümanlar- Kristian Petersen", "Fantazmaların Pratiğe Dökülmesi: Film Endüstrisi Semiotiği (Gösterge Metodu) Aracılığı ile İnşa Edilen İslamofobinin Soykütüğü ve Fenomenolojisi- Şevket Yavuz", Oryantalist Bakış Açısının Sinemaya Yansıması: The Physcian (2013) Filmi Örneği- Mehmet Emin Satır ve Nuri Paşa Özer", "Hollywood Sinemasında Oryantalist Bakış Açısı ve Türk Temsili- Sezai Türk", "Sinemada Oryantalist ve Oksidentalizm Söylem: Fatih Akın Filmleri Örneği- Sürmeli, Ziya", "Türkiye'de İslamofobi: Mizah Dergilerinde İslam'ın Temsili- Nurdan Akner ve Mustafa Sami Mencet", "İslamofobik Oyunda Müslümanlar- Ejder Okumuş". Bu benzer çalışmalarını çoğaltmak mümkündür.

Oryantalist ve islamofobik bakış sadece Batı tarafından üretilmez, Doğu coğrafyası içinden de bu Batı merkezli kurgusal bakış içselleştirilerek üretilebilir. Bu noktada karşımıza iki benzer kavram çıkar: Self oryantalizm (kendi kendini oryantalize etme) ve yerli islamofoby. Bu iki temel kavram en öz bir şekilde oryantalizme konu olan coğrafyadaki insanların Batı'nın oryantalist düşüncesini benimsemesi, Batılı düşüncüyü ve bakış açısını merkeze alarak kendi halkına bu çerçevelerden bakarak ötekileştirmesi olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda self oryantalist ve yerli islamofobik düşüncenin sinemasal imajlar ve söylem üzerinden üretilme/sinematik hale getirilme biçimi de incelenmesi gereken önemli konuların başında gelir.

Türk Sineması tarihine bakıldığında sıklıkla din temasından yararlandığı, din adanına ve dinle ilişkili birtakım unsurlara yönelik çeşitli temsillerin izleyiciye takdim edildiği görülmektedir. Din adamına ve dinle ilişkili birtakım unsurlara olumlu bakan, dini ve inancı yücelten Milli Sinema Akımı-Yücel Çakmaklı anlayışı dışında üretilen temsillerin büyük çoğunluğunda din olgusu ve karakter olarak din adamı olumsuz bir çerçeve içinde sunulmakta ve din üzerinden birtakım eğlencelik metinler üretilmektedir. Bu eğlencelik ve alaya alan metin üretimi sadece kitle imaj sineması için değil, aynı zamanda düşünce üreten sinema için de geçerlidir. Dolayısıyla bağımsız olarak ifade edilen sinema estetiğinde (bağımlılığı tartışılmalıdır) ya da sanat sinemasında (sanat olmayan sinema var mıdır?) dine ve din adamına yönelik bakışın anlaşılması, kitle imaj sinemasına oranla daha önemli görülmektedir. Bunun nedeni düşünce imaj sineması din olgusu temasını daha simgesel ya da daha sinematografik bir dille sinematik hale getirebilmektedir. Yüzeysel olan metnin ardalanı daha derinlikli işlenebilmektedir.

Bu nedenle bu çalışma self oryantalist ve yerli islamofobik imaj ve söylem üretimini 2000'ler sonrası Türk sineması çerçevesinde, düşünce üreten sinema özelinde tartışmaktadır. Kapsam ve sınırlılık ekseninde araştırma nesnesi olarak Nuri Bilge Ceylan'ın Kış Uykusu filmi (Winter Sleep-2014) ele alınmaktadır. Filmden kesitler alınarak self oryantalist ve islamofobik anlamın hangi sinemasal öğelerle inşa edildiği anlaşılmasına çalışılmaktadır. Sinemasal öğeler mekân ve karakter tasarımı ve ayrıca ikonografi olarak üç başlıkta sınırlandırılmıştır. Film anlatısında din ekseninde inşa edilmiş olan karakterin hangi unsurlarla temsil edildiği, hangi mekânlarla ilişki içinde gösterildiği, hangi söylemsel yapı içinde yer aldığı, nasıl bir görsel tarz/ikonografi içinde sunulduğu, ayrıca hem din olgusuna hem de din temelli karaktere yönelik tüm bu insanın nasıl bir sinematografik bir dille takdim edildiği gibi araştırma soruları bu çalışmada cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma araştırma sorularına cevap bulabilmek adına üç temel film eleştiri yönteminden yararlanmaktadır: Göstergibilim, söylem çözümlemesi ve biçimsel/sinematoğrafik analiz. Filmsel anlatıda yer alan imajların ardında yatan anlamları anlamlandırabilmek ve göstergeleri çözümlemek adına (düz ve yan anlam ilişkisi) göstergibilimsel çözümlemeyen, filmsel anlatıda üretilen self oryantalist dili/söylemi anlamak adına söylem çözümlemesinden ve son olarak self oryantalist/yerli islamofobik dil ile sinematografik dil arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek adına biçimsel/sinematoğrafik analizden yararlanıldı.

1. ORYANTALİST YA DA İSLAMOBOFİK DÜŞÜNCEYİ İÇSELLEŞTİREN VE İÇERİDEN ÜRETEBEN YERLİLER: SELF ORYANTALİZM VE YERLİ İSLAMOFOBİ

Fransızca *Orientalisme* kelimesinden türeyen Oryantalizm, Batı'nın Doğu üzerine tarih boyunca ürettiği ve günümüzde de üretmeye devam ettiği tahayyüllere, imgelere ve söylemlere karşılık gelir. Batı ve Doğu karşıtlığına karşılık gelen bu kavramın 14. yüzyılın başlarında ortaya çıktığına dair genel bir uzlaşma vardır. 14. yüzyıldaki amaç (Turner, 2002: 67-68) oryantal dilleri ve Doğu coğrafyasının sahip olduğu kültürü anlamaktır. Doğu coğrafyasının dilini, dinini ve kültürünü araştıran ise Oryantalistlerdir (Sönmezsoy, 1998: 25). Oryantalistlerin ilk zamanlardaki amaçları bu şekilde ortaya çıksa da (Germaner ve İnankur, 1989: 9) zamanla bu bakış İslam dünyasına yönelik takınılan olumsuz bir tavra dönüşür.

Said, Oryantalizm kavramını (1978: 2-4) politik olmayan akademik bir disiplin olarak önerir. Batı'nın kendisini özne konumuna koymasıyla politik bir muhtevaya dönüşen bu bakış, Doğu'yu öteki olarak ilan eder. Kesova'nın da (2018: 167) belirttiği gibi kendisini ileri bir medeniyet olarak gören Avrupa, kendi kültürüne ait olmayanları ise kendisinden aşağı görerek ötekileştirir. Kendisini Batı olarak gören Avrupa, karşıtı/ötekiyi ise Doğu olarak belirler. Bu bağlamdaki karşıtlıklar kendiliğinden ortaya çıkar: Avrupalı ve Avrupalı olmayan, Hristiyan olan ve Hristiyan olmayan.

Batı merkezli düşünce yapısının genel kabulüne göre Doğu uygarlığının temelinde (Berkes, 2017: 326) İslam geleneği yer alırken, Batı anlayışının temelinde ise çağdaş uygarlık düşüncesi yer alır. Bu çerçevede Doğu, İslam dininin gerektirdiği kurallara tabi olarak hareket ederken Hristiyan Batı ise modernleşmenin getirdiği ilerlemeci bir düşünce ekseninde var olur ve hareket eder. Bu anlayış çerçevesinde Doğu, çağdaş sistem içinde var olamazken Batı, ilerlemeci düşünceye dair olan tüm olumlu kavramları kendisinde barındırır. Dışlayıcı bir dil benimseyen Batı, Doğu'ya olumsuz özellikler atfeder. Batı merkezli bu bakış açısında (Arlı, 2009: 16) Doğu distopik bir dünya tasarımı içinde konumlandırılır. Said'in vurguladığı gibi (1998: 13) dünya Batı üzerinden kurgulanır. Bu çerçevede Doğu genellikle hor görülen, aşağılanan ve küçümsenen taraftır. Doğu irrasyonel, geri, durağan, zorba, sapkın davranışlar sergileyen, şiddet ve terör yanlısı, kaos ve düzensizlik içinde olan taraftır. Batı'nın merkezde yer aldığı bu bakışa göre Doğu bu olumsuz/distopik tarafından ancak Batı gibi olduğunda kurtulabilecek bir yerdur.

İslamofobi'de oryantalizm kavramı ile yakın bir ilişki içindedir. İslamofobik düşünce biçimi skolastik çağa kadar uzanır. İslamofobik düşünce de oryantalist söylem ve imgelem ile benzer şekilde işler. Batı yine merkezi konumdadır. Bu Batılı bakış açısında (Cesari, 1999; Esposito, 2002 ve 2012) Doğu yine bir arzu nesnesi olarak takdim edilir. Sapkınlığın, şiddetin, düzensizliğin, bilgisizliğin, düşkünlüğün vb. tüm olumsuz özelliklerin mekânı olarak görülür. Batılı yazarlar, akademisyenler, gazeteciler vb. tüm bu olumsuz kodları devralır ve devreder. Bu edim herhangi bir sorgulamaya ve sorunsallaştırmaya gerek kalmadan gerçekleşir. Bu bağlamda Doğulu, Müslüman ya da Türk, olumsuz bu kodlarla/klişelerle anlaşılır ve bu kodlarla kitle iletişim araçlarında temsil edilir. Batı merkezli bu temsil etme biçimi yalnızca Batı tarafından gerçekleşmez. Hayale ve fantazyaya dayanan Doğulu ve değerleri, oryantalist ve islamofobik bir bakış açısını içselleştiren "içeridekiler" tarafından da üretilir.

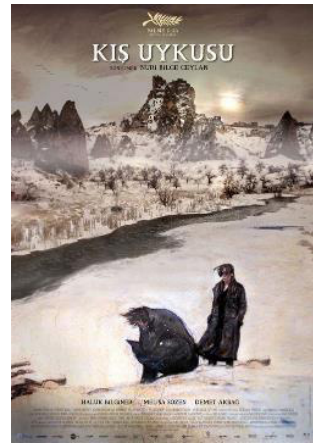
Selforyantalizm kavramı literatürde farklı isimlerle kavramsallaştırılır: öz oryantalizm, oto oryantalizm, dâhili oryantalizm, gizli oryantalizm, içselleştirilmiş oryantalizm (Kahraman, 2010: 48; Golden, 2009: 9; Said, 1998: 275; Lary, 2006: 12). “Self oryantalizm” ya da bu bağlamda konuşulması gereken “yerli islamofobya”, Batıcı bir anlayışı temel alan Doğulu aydınlar tarafından inşa edilir. Doğulu aydınlar kendi değerlerini, inanç yapılarını ve geleneklerini Batıcı bir eksende yorumlar. Doğulu aydınlar Batı’nın öne sürdüğü birtakım argümanları kabul ederek kendilerini değerlendirir. Self oryantalizm modernleştirici liderler tarafından inşa edilir ve batılılaşma düşüncesinin içselleştirilmesi sürecinde ortaya çıkar. Golden’a göre (2009: 9) self oryantalistler, oryantalist düşünen Avro-Amerikan gözlemcilerin isteklerine ve beklentilerine uygun bir çerçevede davranır. Self oryantalizm kısaca kendi kendini Doğululaştırmaktır. Bu çerçevede Batılılaştırılmış Doğulu kendini Batı’ya göre açıklar, kendi kültürünü ve değerlerini çarpıtır.

Çiftçi (2013: 92), self oryantalist algının oluşmasında Osmanlı İmparatorluğu’ndaki taşıyıcı elitlerin yani yeni aydınların/yeni seçkinlerin önemli bir rolünün olduğunu vurgular. Taşıyıcı elitler kendi değerleri ile Avrupa temelli değerleri mukayese eder ve kendi coğrafyasına ait unsurları Batılı pencereden okur. Doğulu, Batıcı düşüncüyü içselleştirmesi ile Batı’nın oryantalizmle ve islamofobya ile yapmak istediği her türlü şeye yardım eder. Bu yardımı birçok mecrada görmekle birlikte en yoğun bir biçimde sinemada görmek mümkündür. Taşıyıcı elitlerin uzantısı olarak ifade edilen Batı tipi birtakım yönetmenler, Batı merkezli değerleri sinemasal söylem ve imgelem ekseninde bir ideoloji olarak kullanır. Modern olma adına kendi toplumsal dinamiklerini modernliğe aykırı görerek özellikle din olgusu üzerinden birtakım ötekiler inşa eder. Milli kültür bağlamında bu ideolojik sinemasal işaretlerin ve kendi kendini oryantalize etme çabalarının anlaşılması son derece önem taşır.

2. KIŞ UYKUSU FİLMİNDE SELF ORYANTALİST VE YERLİ İSLAMOFOBİK SÖYLEM VE İMGELEM

2.1. Filmin Künyesi

Yönetmen	Nuri Bilge Ceylan
Senaryo	Ebru Ceylan, Nuri Bilge Ceylan
Yapımcı	Zeynep Özbatur Atakan
Görüntü Yönetmeni	Gökhan Tiryaki
Vizyon Tarihi	2014
Süre	196 dakika
	Haluk Bilginer (Aydın), Melisa Sözen (Nihal), Demet Akbağ (Necla), Ayberk Pekcan (Hidayet), Serhat Kılıç (Hamdi), Nejat İşler (İsmail), Tamer Levent (Suavi), Nadir Sarıbacak (Levent), Mehmet Ali Nuroğlu (Timur), Emirhan Doruktutan (İlyas).
Oyuncular	

2.2. Filmin Öyküsü

Nuri Bilge Ceylan'ın yönetmenliğini yaptığı ve 2014 yılında Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye ödülünü kazanan Kış Uykusu filmi uzun yıllar İstanbul'da tiyatroculuk yapmış olan Aydın'ın hikâyesini anlatır. Kış Uykusu filminin özne konumundaki kahramanı olan Aydın, Batılı eğitim alarak Doğulu kimliğini bir kenara bırakan bir karakter olarak anlatının merkezinde yer alır. Emekli bir tiyatrocunun oğlu olan Aydın, Kapadokya'da babasından kalma *Othello* adında butik bir oteli işletir. Karlarla kaplı bu mağara otelde genç karısı Nihal'le ve boşandıktan sonra tekrar baba evine dönmek zorunda kalan kardeşi Necla ile çatışma temelli izole bir hayat sürer. Farklı kişilik özelliklerine sahip olan Aydın, Nihal ve Necla arasında yaşanan bu çatışmalara, fikir ayrılıklarına ve soğuk iletişim biçimlerine anlatının devamında Aydın'ın kiracılarından biri olan İmam Hamdi ve yakınları da dâhil olur. Aydın karakterinin merkezde yer aldığı bu hikâye ıssız bir uzamda farklı düşünce ve kişilik yapısına sahip kişiler arasında yaşanan ilişkileri konu edinir.

2.3. Film Çözümlemesi

Film anlatısı uzak genel planla başlar. Uzam, Kapadokya bölgesine dair bir yeri işaret eder. Bu bölgenin karakteristik doğası içinde Aydın karakteri, ıssız ve yalnız bir şekilde izleyicinin karşısına çıkar. Ceylan'ın *Uzak* filminin açılış plan sekansında Yusuf'un köyüne son bir kez dönüp bakması gibi, Aydın'da yaşadığı yere uzaktan bakar. Uzaktan bakış aynı olsa da Yusuf baktığı uzamdan uzaklaşmak ve belki de bir daha geri dönmek için yola koyulmuştur. Aydın ise baktığı yere doğru yönelir ve belki de sisler ardında görünen kendi mağarasına/kendi içsel dünyasına doğru izleyiciyi bir öyküye davet eder.

Resim 1-2. Aydın, sisler arkasında görünen mağarasına izleyiciyi davet eder.

Sahneler değiştiği ve anlatı ilerledikçe farklı iletişim mekânlarında farklı karakterler ortaya çıkar. Aydın genç eşi Nihal'le soğuk biçimci ve iletişimsizliğe dayanan bir evliliği sürdürmektedir. Aydın'ın kardeşi Necla, boşandıktan sonra tekrar baba evine dönmüştür. Aydın kardeşi ile çatışma temelli bir ilişki içindedir. Bu üç karakterin yaşadığı mağara otel, William Shakespeare'in bir oyununun ismini taşır: *Othello*. Batı kaynaklı bu isim, Aydın'a ve çevresindekilere dair çeşitli ipuçları sunar. Emekli bir tiyatro oyuncusu olan ve emekli olduktan sonra babasından kalan bu oteli işleten Aydın, Batılı değerler ekseninde bir eğitim almış ve yüzünü Batı'ya dönmüş bir karakterdir. Anlatının başında Aydın'ın kendi yaşadığı yere olan uzaktan bakışını sembolik bir çerçeveye oturtmak mümkündür. Bu uzaktan bakış Aydın'la içinde yaşadığı toplum, inanç dünyası ve ilişkiler yumağı ile olan mesafeyi anlatır niteliktedir. Aydın içinde yaşadığı coğrafyanın değerlerini, kültürünü ve inanışını Batılı bir eksende okuyan ve yorumlayan bir karakterdir. Özne konumundaki anlatının kahramanı olan Aydın çalışma odasında yer alan birtakım Batılı afişlerle ve nesnelere kendi değerlerini örter, Batıya öykünen tarafını ise teşhir etmekten çekinmez (Antonius ve Kleopatra-Shakespeare, Caligula-Albert Camus ve yazarı görünmeyen The Seagull-Çehov). Türk Tiyatrosu Tarihi üzerine bir kitap yazmaya çalışan fakat kendi değerlerine uzaktan bakan Aydın, kendi mağarasını Batıcı bir dolayımından geçerek inşa eder.

Resim 3. Aydın'ın Batılı değerler üzerinden inşa ettiği odası.

Kesit değişir. Aydın ve otelin işlerine bakan Hidayet, otel yolunda bir arabada görülür. Araç, hareket halindeyken bir çocuk aracın camına taş atar ve kısmen de olsa esenlikli başlayan anlatı da dengeler değişmeye ve yeni karakterler anlatıya girmeye başlar.

Hidayet taşı atan İlyas'ı yakalar ve Aydın'la birlikte babası İsmail'e teslim eder. Bu esnada İlyas'ın neden taş attığı ortaya çıkar. Kardeş olan İmam Hamdi ve İsmail, ailesiyle birlikte Aydın'ın evinde oturmaktadır ve kira borcunu ödeyememektedir. Bu nedenle eve icra gelmiştir. Eve icra için gelen memurlarla İlyas arasında bir tartışma ve kavga yaşanmıştır. Babasının dayak yediğini gören ve evdeki eşyaların haczedildiğine tanık olan İlyas kinlenmiş ve sonuç olarak taşı atmıştır.

Resim 4-5. İlyas, kirayı ödeyemeyen ailesini icraya veren Aydın'ın aracına taş atar.

Aydın ilk sahnedeki uzaktan bakışını bu sahnede de yineler. Ev sahipleriyle konuşmak için Hidayet gider, Aydın "uzak"tan izler. İmam Hamdi'nin yaşadığı bu mekân son derece bakımsız, pis ve dağınık olarak perdeye aktarılır. Böylece Aydın'ın öznel bakışından resmedilen mekanla ve din adamı arasında bir bağlantı kurulur. İsmail cam kırma olayı üzerinden İlyas'a tokat atar, ardından kendi evinin camını yumruklar. Sonra "*lan, üç kuruşluk kira borcu için buzdolabını, televizyonu götürdünüz yetmedi mi? Şimdi, ufacık çocuğun mu peşine düştünüz?*" diyerek Hidayet'in üzerine yürür. Araya İmam Hamdi girer ve küfürlü tartışmanın daha fazla büyüyerek bir kavgaya dönüşmesini engeller.

Sahnenin devamında İmam Hamdi, oradan uzaklaşmaya çalışan Hidayet'le ve Aydın'la konuşmaya çalışır; hatta izleyici onu çabalarken görür. Dini birtakım kavramlardan da yararlanarak birikmiş kiranın en kısa zamanda ödeneceğinin garantisini vermeye çalışır. Son derece mahcupdur ya da mahcupmuş gibi yapar. Aydın ve Hidayet araçla yola koyulurken, İmam Hamdi arkalarından küfreder.

Resim 6-7. İmam Hamdi'nin yaşadığı evin Aydın'ın öznel bakışı ile bakımsız ve pis olarak gösterildiği sahne.

Bu sahne itibariyle bu çalışmanın asıl konusu olan din olgusunun ve din adamının temsili meselesi belirmeye başlar. Bu anlatıdaki din adamı yoksun, sözünde durmayan, önden dalkavukluk arkadan ise küfür eden, birtakım dini sözlerden yararlanarak açıkça yalan söyleyebilen, kendisini açıklamaya çalışırken aşağılanan, küçümseyici bakışlara maruz kalan, pis ve dağınık bir evde yaşayan, camiye gitmeye üşenen kılıksız biri olarak izleyiciye takdim edilir. Ayrıca bu din adamının ilişkili olduğu kardeşi İsmail de hapse girmiş, sarhoş, itibarını kaybetmiş ve küfür eden biri olarak gösterilir. Bu bağlamda İmam Hamdi'nin ilişkili olduğu mekanlar, diğer karakterler ve ikonografisi olumsuz bir çerçevede kodlanmaktadır.

Resim 8-9. İmam Hamdi'nin ikiyüzlü olarak resmedilmesi.

Seçkin bir anlayışa sahip olan Aydın, İmam Hamdi karakterini içinde bulunduğu durumdan, kılık kıyafetinden, yaşadığı uzamın pis olduğundan hareketle bir öteki olarak etiketlenmiştir. Ayrıca kültürel sermayesinin yetersiz olduğuna da vurgu yapar. Kendisini Batılı ve aydın olarak konumlandıran bir karakterin bir din adamına yönelik küçümseyici ve horlayıcı bakışı böylece başlar. Bu bakışı Aydın'ın kardeşi Necla ile olan diyaloglarında daha iyi görmek ve anlamak mümkündür:

Aydın: Hani bizim kiracı hocanın evine gittik falan demiştin ya. Bir görsen nasıl pis, nasıl derbeder!

Necla: İçeri girdiniz mi ki siz?

Aydın: Yok, girmedik de bahçeyi diyorum. Mahvetmişler evi ya. Evde kadın da var güya ama var demeye bin şahit ister. Be adam sen bir din adamısın bir kere, senin çevrene cemaatine örnek olman gerekmez mi? Kendine çeki düzen vermen gerekmez mi?

Necla: Kimdi bu adam ya ben tanıyor muyum onu?

Aydın: Yo, tanımazsın. Ta babam zamanlarından kalma, eski bir kiracı. Zaten sokakta görsem ben de tanımam. Yamuk yumuk kılıksız bir adam. Halbuki din adamları halka örnek olabilecek kalibrede insanlar olması gerekmez mi? Hele de kırsal kesimde. Vallahi haftaya da bu konu üzerine mi yazsam ne yapsam. Hatırladım bak, sinir oldum yine.

Anlatının devamında Aydın, horladığı ve aşağıladığı din adamından hareketle yerel bir gazetede köşe yazısı yazma gereği ve zorunluluğu hisseder. Kendisini içinde yaşadığı toplumdaki soyutlayarak taşra insanına tepeden bakan karakter, bir din adamının nasıl olması gerektiğine yönelik çeşitli kriterler de öne sürer. Bu kriterler ekseninde yazma isteği karakterin değerlerine ve inancına son derece bağlı oluşundan değildir. Yine seçkin bakış devrededir. Fakat bu seçkin bakışın herhangi bir inançla bir bağı da yoktur. Aşağılık, yamuk yumuk ve kılıksız bir varlık olarak nitelendirilen din adamını, bu inançsız seçkin bakış belirlemeye çalışır. Anlatı içinde gösterilen din adamının birtakım eleştirilere maruz kalması normalmiş gibi gözükebilir; fakat anlatıdaki din adamı yönetmenin bir inşasının ürünüdür. Din olgusunun nasıl anlatılacağı ve din adamının nasıl bir eksende hangi kodlara göre temsil edileceği yönetmene aittir. Bu nedenle anlatı içinde neredeyse tüm olumsuz kodları kendi bünyesinde barındıran bu din adamı temsilini yönetmenin self oryantalist ve yerli islamofobik bakış açısına sahip oluşu üzerinden okumak mümkündür. Self oryantalist ve yerli islamofobik bir minvalde Müslüman din adamının ötekileştirilerek temsili bu sefer Batı'dan değil, bu anlatıda kendi coğrafyasından yapılır. Bu ötekileştirme Batı'dan imal edilen bir anlayışın tezahürüdür.

Kesit değişir. İmam Hamdi Hoca, kırılan camın parasını ödemek için Aydın'ın oteline gelmiştir. Aydın arkadaşı Suavi'yi yol ettikten sonra odasına geri döner. Kapısının önünde İmam Hamdi'nin çamurlu ayakkabılarını gören Aydın, ayakkabıları ayaklarıyla kenara iter. Ayakkabılarını çıkaran Hamdi Hoca, soğuktan korunmak için ayaklarını üst üste koyar. Din adamı yine şekilsiz ve estetsiz bir biçimde takdim edilir. Söze İmam Hamdi başlar, ama bu sözleri Aydın'ın "*pardon bir dakika havasız kalmış burası*" diyerek pencereyi açması böler. Sahneden anlaşıldığı kadarıyla İmam Hamdi'nin ayakları kokmaktadır ya da biçimsiz ve kılıksız olarak ifade ettiği Hamdi Hoca'yla aynı mekânı paylaşmak Aydın'ı oksijensiz bırakmıştır. Ötekileştirici dil, jest ve mimiklere yansır. Sahnenin devamında otelde erkek terliğinin bulunmaması üzerine İmam Hamdi'ye kadın terliği getirilir. Önüne getirilen kuru pastayı çay eşliğinde büyük bir iştahla tüketen din adamının saygınlıktan yoksun ve aciz sunumuna devam edilir. Sinematografik bağlamda da İmam Hamdi ezik ve öteki olarak gösterilir. Aydın'ın yüzü aydınlıktır, Hamdi ise karanlıkta kalmıştır. Kompozisyon içinde bakışın merkezinde yer alan Aydın, Hamdi'den daha yüce gösterilir. Bacak bacak üstüne atan mağrur Aydın'ın karşısında soğuktan korunmak için ayaklarını birbirinin üzerine koymak zorunda kalan İmam Hamdi sinmiş, aciz ve yardıma muhtaç olarak takdim edilir.

Resim 10. Aydın, İmam Hamdi'nin çamurlu ayakkabılarını bir kenara iter.

Resim 11. İmam Hamdi'nin ezilmişliğini sinematografik dil de destekler.

İmam Hamdi, türlü açıklamalarına rağmen Aydın'ı ikna edememiştir. Kesit değişir. Aydın'ın sesi, sesçil evreni doldurur. Aydın, din adamının nasıl olması gerektiğine yönelik yazmak zorunda hissettiği yazıyı sonunda yazar: *“Yüzde doksan dokuzu Müslüman olan bir ülkenin halkı iyi yetişmiş, oturmasını kalkmasını bilen, kılık kıyafeti düzgün ve çevresine güven veren bir imaja sahip din adamlarını haketmiyor mu? Her hafta imamlarımızın pekten bal süzer gibi okudukları eserlerden bilgiler süzerek hazırlayacakları hutbe cemaat tarafından zevkle ve beğeni ile dinlenecek, onları da yükseltecektir. İslamiyet bir medeniyet ve bir yüksek kültür dinidir”*. Aydın bu yazıyı Necla'ya okur ve yazının içinde yanlış anlaşılıp anlaşılmayacak fazla sert bir şey olup olmadığını sorar. Necla'nın *“sen dine yönelik bir şey söylemiyorsun ki, onun pratiğine onun uygulanışına ve onu uygulayanlara yönelik bir şey söylüyorsun zaten”* sözlerine Aydın *“zaten sonunda İslamiyet yüksek kültür dinidir falan da diyorum”*. Aydın hızını alamaz ve sözlerine şöyle devam eder: *“Fakat adama o kadar sinir oldum ki yazmadan edemedim. Adam köşe yazısına konu olmayı başardı yani bir yerde. Pasaklılığıyla, pişkinliğiyle, ne idiği belirsizliğiyle”*. Aydın'ın tepeden bakan seçkinci dili yine kriterler belirler. En son cümlesinde Aydın, İslamiyet'i yüceltiyormuş gibi yapar, aslında Aydın'ın hayatından hareketle İslam dinine inandığını söylemek de güçtür. Esasında bu edim, konunun hassasiyetliğinden kaynaklanan bir tedirginliğe işaret eder. Aydın tedirgindir ve belki de korkaktır. Kesova (2018: 172-173), Kış Uykusu'ndaki Aydın'ın kesintisiz rol yaptığının altını çizer. Ona göre Aydın gerçeği değil, gerçek olmayanı gerçekmiş gibi yapar. Aydın ikiyüzlü bir tavır içindedir. Bu çerçevede Kesova'dan hareketle şu soruyu sormak mümkündür: Aydın bambaşka bir görünüşe sahip bir imam mı beklemekte ve görmek istemektedir yoksa Aydın'ın kriterlerindeki din adamı bir papaz mıdır? Batıcı olan ve Batılılaşmayı yaşam biçimi haline getiren bu anlayışa sorulması gereken sorulardan biri budur. Ayrıca Kesova (2018: 169) geleneksel değerlerinden kurtulamayan Türk aydınının iki arada bir derede kalmış olduğunu, bu çerçevede ikiyüzlü bir tavır sergilediğini ileri sürer. Bu aydın tipi kendi ait olduğu topluma sanki Doğu coğrafyasında yaşamıyor-muş gibi yapar, böylece kendi toplumuna giderek uzaklaşır ve yabancılaşır.

Kesit değişir. İmam Hamdi kira borcunu ödeyememeleri üzerine başlatılan tahliye kararını durdurmak için bu sefer yeğeni İlyas'la birlikte uzunca bir yolu yürüyerek Aydın'ın oteline gelir. Ayakları yine çamurludur. Çamur bu anlatıda sanki sembolik bir anlama sahiptir, İmam Hamdi'nin tamamlayıcı ikonografik bir özelliği gibidir. Sahnedeki kadarıyla İlyas, amcası tarafından zorla özür dilemeye getirilmiştir. Amaç, Aydın'ın merhametine sığınmaktır. İmam Hamdi, nedamet/pişmanlık teması etrafında dini birtakım konuşmalar yapar. Sahnedeki bu dini söylem, eğreti durur. Esasında yönetmen tarafından istenen oyunculuk, din adamının jest ve mimikleri, kullandığı yapay dil böyle bir eğretiliğin oluşmasına neden olur. Bu eğretilik üzerinden ortaya alaycı bir anlam çıkar.

Din adamlarının din temelli söylemleriyle dalga geçme klişesi bu sahnede daha belirgindir. Yönetmen din temelli söylemlerle dalga geçme klişesinin bir benzerini Ahlat Ağacı (2018) filminde de yineler.

Resim 12. Elini öptürecek olan Aydın, eşine ve Necla'ya doğru döner. Gururludur.

Resim 13. Aydın'ın elini öpmek zorunda bırakılan İlyas'ın suratındaki kederli ifade.

Diğer kesitte izleyici, Aydın'la kardeşi Necla arasındaki çatışmaya tanık olur. Necla'nın Aydın'a yönelik söylediği cümleler Aydın'ın dinle ve maneviyatla olan mesafesini ve uzaktan bakışını deşifre eder niteliktedir: *"Asıl senin ne alakan var dinle, imanla, maneviyatla. Ya hayatında bir kere olsun camiye mi gittin? Bir kere dua mı ettin de dinden maneviyattan bahsediyorsun? Tutturmuşsun adamın ayak kokusu diye, sanane adamın ayak kokusundan. Adam ta 10 km yolu yürümüş gelmiş bu karda ayazda soğukta o ayaklarla. Girmiş içeri mecbur kaldığı için. Annesinin babasının mezarının önünde tek bir damla gözyaşı dökmemiş hatta bir gün bile mezarlarını ziyaret etmemiş birinin maneviyattan bahsetmesini samimi bulmuyorum ben"*. Aydın karakterinin filmin açılış sekansındaki uzaktan bakışını her türlü ilişkisine yönelttiğini Necla'nın söylemlerinden anlamak mümkündür. Karakoyunlu'nun (1995: 104) ve Süphandağı'nın da vurguladığı üzere (2004: 37) aydınlatmaya soyunan Batıcı Türk aydını bu uğraşısı içinde kendi karanlıkta kalmıştır. Herhangi bir inanç taşımadığı görülen, kendi coğrafyasındaki değerlere ve inanç yapısına mesafeli duran Aydın karakterinin karanlıkta ve ikilemde kaldığı söylenebilir. Sonraki kesitlerde Aydın ve Nihal arasında yaşanan kavgalar ekrana yansır. Bu kavgalar üzerine İstanbul'a gideceğini söyleyen Aydın dediğini yapamaz ve kısa bir süreliğine arkadaşı Suavi'nin evine gider. Bu

gitmeyi fırsat bilen Nihal ise, bir miktar para vermek için İmam Hamdi'nin kapısını çalar. Bu kesitte de İmam Hamdi Hoca'nın ezik, sinmiş ve arayı bulmak için çırpınan halleri sinematografinin de desteği ile ekrana yansır.

Hamdi Hoca ilk etapta parayı kabul etmek istemez, kabul edecek gibi olur; fakat o sırada İsmail sarhoş bir şekilde kapıdan içeri girer. İmam Hamdi, İsmail'e durumu açıklamaya çalışır ve İsmail'in ayılması için kahve yaptırmaya gider. İsmail ironi yapar ve parayı fazla bulduğunu söyler. Sarhoş olarak takdim edilen İsmail bile ezik ve sinmiş olarak gösterilen İmam Hamdi'den daha gururlu ve güçlü gözükür. Kendince alaycı bir hesap yaparak Nihal'in gözü önünde parayı ateşe atar:

"Bakalım bakalım doğru hesap yapmış mıyız? Şimdi şu kadarı babasının kırılan gururunu onarmak için canını ortaya koyan küçük İlyas için olsa! Şu kadarı tek başına beş cana bakabilmek için el öpmeye gitmek zorunda kalan fedakâr kardeş Hamdi için olsa! Şu kadarı oğlunun gözü önünde dayak yiyip kendini ve ailesini rezil eden sarhoş baba İsmail için olsa! Geri biraz daha kalır. Ha bu da kendinden düşkün insanlara sadaka dağıtarak vicdanını rahatlatmaya çalışan kahraman Hanımefendi Nihal Hanım için olsa, bu para tam yeter. Doğru hesap yapmışsınız. Gerçekten de ince bir düşünce ama bir şeyi hesaba katmamışsınız Nihal Hanım. Karşınızdaki insanın bütün bu inceliğinizi anlayamayacak olan pis bir sarhoş olduğunu".

Resim 14-15. Sinematografik dil (üst açılı), İmam Hamdi karakterinin ezik, sinmiş ve güçsüz görüntüsünü anlatı boyunca destekler.

SONUÇ

Batı sineması sessiz döneminden günümüze neredeyse her dönemde İslam'ı bir temsil çabası içine girmiştir. Bu temsil genel itibariyle oryantalist ve islamofobik bir düşünce ekseninde gerçekleşir. Bu ideolojik düşünce ekseninde Batı ve Doğu arasında ikili zıtlıklar/Ben ve Öteki algısı inşa edilir. Batı'nın merkezde olduğu bu inşa, öteki olarak ilan edilen Doğu coğrafyasına dair olumsuz bir algının geniş kitlelerin zihninde oluşmasında önemli bir rol oynar. Doğu coğrafyasında yaşayan insanları özelde Müslümanı ve Türk'ü ötekileştirme çabası ve tasarımı, sadece Batı tarafından gerçekleştirilmez. Self oryantalistler ve islamofobi düşüncesini içselleştiren yerliler, bu ötekileştirmeyi içeriden üreten taraf olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle bu çalışmada self oryantalist ve yerli islamofobik düşüncenin imaj ve söylem üzerinden sinematik hale getirilme biçimi üzerine odaklanıldı. 2000'ler sonrası Türk sineması çerçevesinde, düşünce üreten sinema özelinde Nuri Bilge Ceylan'ın *Kış Uykusu* filmi ele alındı. Filmden kesitler alınarak film anlatısının özne konumundaki kahramanı olan Aydın ile öteki olarak takdim edilen İmam Hamdi arasındaki ilişkiye odaklanıldı. Böylece self oryantalist ve yerli islamofobik anlamın hangi sinemasal öğelerle inşa edildiği anlaşılmasına çalışıldı. Din ekseninde inşa edilmiş olan karakterin hangi söylemsel yapı içinde yer aldığı, hangi mekânlarla ilişki içinde gösterildiği, tüm bu inşanın nasıl bir sinematografik dille takdim edildiği ve karakterin nasıl bir görsel tarz/ikonografi içinde sunulduğu gibi araştırma sorularına bu çalışmada cevaplar arandı.

Ele alınan bu film anlatısında Batı'nın onay vereceği bir din (İslam) ve din adamı temsilinin devrede olduğunu söylemek mümkündür. Bu temsil Batılı bir bakış açısının ürünüdür ve Batı'nın Doğu'ya olan bakışıyla son derece uyum içindedir. Bu noktada oryantalist ve islamofobik düşüncenin "içeriden" üretildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu self oryantalist ve islamofobik temsil Batılılaşma gıysisini üzerine giyerek ve tiyatro maskesini yüzüne takarak rol yapan bir Türk aydını üzerinden gerçekleşir.

Batıcı Türk aydını (Süphandağı, 2004: 179-204) Batılı bir bakış açısıyla kendi ülkesine bakma çabası içindedir. Film anlatısında da kendisini Batılı olarak konumlandıran bir karakter (Aydın) söz konusudur. Batıcı bir gözlükle kendi coğrafyasına bakar. Esasında yönetmene ait olan bu bakma ediminde, İmam Hamdi son derece olumsuz kodlarla temsil edilir: Yüze gülen ama arkadan küfreden, sözünde durmayan, konuşmalarında birtakım dini kavramlardan yararlanan ama bu cümleler ağzında eğreti duran, kendisini açıklama çabası içinde her daim küçümşenen, horlanan, aşağılanan, bakımsız, pis ve dağınık bir evde yaşayan, kılıksız, kültürel sermayesi yetersiz, ayağı kokan, ezik, ayakları her daim çamurlu, aciz, yardıma muhtaç, sinmiş, sarhoş bir kardeşi olan.

İmam Hamdi sadece ilişkili olduğu söylem, mekân ve karakterler üzerinden değil aynı zamanda sinematografik olarak da öteki olarak takdim edilir. Aydın karakterinin yüce gösterildiği sahnelerde İmam Hamdi ezik ve sinmiş bir şekilde küçük, estetik yoksunu olarak gösterilir. Aydın karakterinin yüzü aydınlıkta kalırken İmam Hamdi karanlıkta kalır. Nihai karakterinin İmam Hamdi'yi evinde ziyaret ettiği sahnede de aynı sinemasal dil tercih edilir. Hamdi yine aciz ve yardıma muhtaçtır. Bu anlam, oyuncunun jest ve mimikleriyle birlikte üst açının kullanılmasıyla verilir.

Kendi yaşadığı coğrafyaya ve değerlerine ait olmayan birtakım temalarla ve karakterlerle tasarlanan bu film anlatısının (Çehov'dan, Dostoyevski'den, Voltaire'den, Shakespeare'den yapılan alıntılar, Franz Schubert'in *Piano Sonata in A Major D959* adlı çalışmanın film müziği olarak kullanılması) sonuç olarak kendi yaşadığı coğrafyaya ve insanlarına da yabancı durduğu söylenebilir. Bu film anlatısında Batı'nın Doğu'ya baktığı gözle anlatının inşa edildiğini ve bu inşa sürecinde din adamının ve esasında -her ne kadar anlatı içinde yüce bir medeniyet dini denilse de- İslamiyet'in ötekileştirildiğini söylemek mümkündür.

Yönetmenin bu film anlatısında sosyolojik bir tespit bulunmadığı ya da tam anlamıyla saf bir gerçeklik sunmadığı söylenebilir. Bu anlatıdaki temel sorun Aydın karakterinin İmam Hamdi'yi görme biçimi değil, bir din adamının yönetmen tarafından temsil edilme şeklidir (Çünkü Aydın karakterine de bir eleştiri söz konusudur. Aynı zamanda anlatıda mutlak bir doğru yönetmen tarafından sunulmamaktadır). Yönetmen inşa ettiği bu sinemasal dünyada din konusunda şablon ve neredeyse karikatürize bir tip sunar. Her türlü olumsuz özellikleriyle bu din adamı, kendi başına üstesinden gelemeyeceği bir geriliktir. Bu gerilik, Batılı değerlerle donanmış anlatının kahramanı tarafından giderilmek istenir. Kahraman, klişe özelliklerle inşa edilmiş din adamını ıslah etme görevine uzaktan da olsa soyunur. Bu bağlamda bu film anlatısında Müslüman bir din adamının ıslah edilme ve kurtarılma görevi Batıcı özelliklerle donanmış bir karaktere verilir.

Sonuç olarak ele alınan bu film anlatısında yönetmenin, oryantalistlerin ve islamofobiklerin devraldığı ve devrettiği kişilere yaslandığını söylemek mümkündür. Bu minvalde yönetmen tarafından inşa edilen ve kurgulanan bu sinemasal dünyada oryantalist ve islamofobik imajların ve söylemin içeriden (self) üretildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arlı, A. (2009). *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2017). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (24. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.
- Cesari, L. (1999). *İslam'dan korkmalı mı?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ceylan, N. B. (Yönetmen). (2014). "Kış Uykusu" (Winter Sleep). (Film).
- Ceylan, N. B. (Yönetmen). (2002). "Uzak". (Distant). (Film).
- Çiftçi, Y. (2013). *Self Oryantalizm*. Ankara: Orient Yayınları.
- Deleuze, G. (1997). *Cinema 2: Time Image*. Hugh Tomlinson and Robert Galeta. (Çev.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Esposito, J. L. (2012). *Önsöz. İslamofobi Endüstrisi*. H. Gümüşsoy (Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmete Özel Yayın.
- Esposito, J.L. (2002). *İslam Tehdidi Efsanesi*. Ö. Baldık, A. Köse, T. Küçükcan. (Çev.). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. Sanat Yayınları, İstanbul.
- Golden, S. (2009). *Orientalism in East Asia: A Theoretical Model*. Barcelona: Inter Asia Papers.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyaseti'nin Yapısal Analizi II*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Karakoyunlu, Y. (1995). *Aydın Geleceğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları*. S. Şen. (Ed.). *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu* içinde (s. 103-122). İstanbul: Bağlam.
- Kesova, E. (2018). *Kış Uykusu Filminde Türk Aydını İmgesi*. TRT Akademi Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, s. 164-185.
- Lary, D. (2006). Edward Said: Orientalism and Occidentalism. *Journal of The Canadian Historical Association*, Volume 17, p.3-15.
- Said, E. (1998). *Oryantalizm (Doğubilim)*. N. Üzel (Çev.). İstanbul: İrfan.
- Said E. (1978). *Orientalism*. Vintage Books, New York.
- Sönmezsoy S. (1998). *Kuran ve Oryantalistler*. Fecr Yayınları, Ankara.
- Süphandağı, İ. (2004). *Oryantalizm*. Bursa: Gaye.
- Turner B. (2002). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. İ. Kapaklıkaya. (Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.

Post-Endüstriyel Toplumlarının Karakteristik Özelliği Olarak İŖe Yabancılaşma Olgusunun Kaynaklarına Kavramsal Bir Yaklaşım Ve Yabancılaşma Yönetimi¹

Zehra EROL KARACA²

Adem UĞUR³

CHAPTER 6

¹ Bu makale, Prof. Dr. Adem UĞUR danışmanlığında yapılan “Sosyal Çalışmacıların İŖe Yabancılaşması ve İŖ Stresi Arasındaki İliŖki: İstanbul İl Örneği” konulu doktora tezinden hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ardeşen Turizm Fakóltesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü Öğretim Üyesi

³ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakóltesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İliŖkileri Bölümü Öğretim Üyesi

1. GİRİŞ

Hegel, Marx ve Weber dönemlerinden beri sosyal düşünürler, insanların içinde yaşadıkları toplumla olan ilişkileri ile ilgilenmektedirler. Tarihsel süreç içerisinde insanın çevresi daha teknik ve karmaşık bir hal aldıkça yabancılaşma duygusu yaşamaya daha muhtemeldir (Allison, 1978:565). Sosyolojik gelenekte derin bir şekilde kökleşen (Dean, 1961) ve tarihi bir kökene sahip olan yabancılaşma kavramına (Kohn, 1976) dinsel, felsefi, psikolojik, sosyolojik perspektifinde, ekonomi ve siyaset alanında başvurulmuştur. Bu durum ise Kohn (1976)'a göre yabancılaşma kavramının ele alındığı alanlara göre neden farklı tanımlamalarının yapıldığının açıklamasıdır. Ayrıca yabancılaşma kavramına yönelik birçok farklı yönlerden eleştiriler getirilmektedir. Bu eleştirilerin odağı ise hem kavramsal hem taşıdığı anlam hem de ampirik olarak ölçülebilirliği üzerinedir. Bu eleştirilere karşın Barakat (1969:1)'ın belirttiği gibi insanın toplumdan, sosyal örgütlerden ve kendinden yabancılaşması hem modern zamanların baskın şartlarından biri olduğu gibi hem de hayatın biçimidir. Aynı zamanda bu genellenenin kısmen doğruluğu bir yanda yabancılaşma kavramının, öne çıkan sosyal bilimlerin, filozofların ve dönemin sanatkarlarının çalışmalarında merkezi bir tema olması (Barakat, 1969:1) yönüyle diğer yanda ise çağdaş sosyologlar, sosyal filozoflar ve sosyal tarihçiler için insanların davranışlarının tanımlanmasında ve yorumlanmasında faydalı olduğu (Nettler, 1957:671) yönüyle kanıtlanmış bulunmaktadır.

Yabancılaşma kavramını kapitalist toplumun eleştirisinde kullanan Karl Marx kapitalist toplumda işçinin durumunu yabancılaşma olgusuyla açıklayarak kavramı soyut anlamından kurtarmıştır. Seeman ise beşli sınıflamasıyla kavramın hem daha anlaşılır olmasını (Dean, 1961; Blanuer, 1964) hem de ölçülebilirliğini sağlamıştır. Yabancılaşma, eşdüzey bir gruba katılmak gibi çok az sınırlı durumlar ile sınırlandırılabilir ya da daha büyük toplumlara katılımı içeren geniş bir sosyal evreni kapsayabilir (Hajda, 1961). Kuramcılar tarafından yabancılaşmanın hissizlik, otoriterlik, uyumluluk, alaycılık, hobbesçuluk, siyasi hissizlik, siyasal hareketsizlik ya da siyasette bireyselleştirme, önyargı, özelleştirme, ruh hastalığı, geri çekilme ve intihar gibi sayısız olası ilişkileri ileri sürülmüştür (Dean, 1961:753-754). Ancak yabancılaşma, bireyin sosyal topluluklara dahil olması yada entegre edilmesinden anlaşılan ait olma, paylaşma hissi yada katılma olarak belirlenen zıtlardan ayrı anlaşılabilir (Hajda, 1961:758-759).

Yabancılaşma kişinin benlik kavramıyla (kendini algılamasıyla) başkalarının ona bakışıyla, onun sosyo-kültürel konumuyla ve bu konumun geçirdiği değişimlerle ebedileşen yoğun bir duygudur. Bu anlamda, yabancılaşma bir genel sosyal fenomen, belirli bir toplumun herhangi bir üyesi tarafından bazı usullerde yaşanılabilen bir duygudur (Hajda, 1961:758-759). Ayrıca bilim adamları son zamanlarda bu fenomenin ölçülmesini mümkün kılmak için ölçekler geliştirmeye çalışmışlar ve her bir araştırmacı kendi standartlarına göre yabancılaşmayı tanımlama ve ölçme eğilimi içerisine girmiştir (Allison, 1978 ve Dean, 1961).

Yabancılaşmanın anlam yoğunluğu, kullanımının yaygınlığı ve farklı görünüşleri açısından modern topluma özgü bir duygu olarak üretim organizasyonları, örgütler ve çalışma yaşamında gözlemlenmesi mümkündür (Erjem, 2005:2). Yabancılaşmanın örgüt yapılarındaki görünümü çalışanlarda gözlemlenen işe yabancılaşma duygusudur. İşe yabancılaşma örgüt yapılarında sıklıkla sadece mavi yakalıların deneyimlediği bir duygu olarak tanımlanırken günümüzde beyaz yakalılarında da deneyimlediği bir duygu olarak tanımlanmaktadır. Erjem, (2005:2) yabancılaşmayı aile, ekonomi, eğitim, sanat, medya gibi modern topluma ait birçok organizasyonda gözlemlenmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda yabancılaşma kavramı değerlendirildiğinde ise yabancılaşmanın siyasal yabancılaşma, kültürel yabancılaşma, teknolojik yabancılaşma ve hatta alt düzeyde bilgisayar yabancılaşması (computer alienation) olmak üzere farklı şekilleri ile karşılaş-

labilir (Göktürk, 2007:212).

Özellikle günümüz post-endüstriyel toplumlarının ve örgüt yapısının genel karakteristik görünümü olarak tanımlanabilecek işe yabancılaşmanın etki alanının çalışan, örgüt, aile, toplum, ekonomi olarak düşünüldüğünde kaynakları ve sonuçları bağlamında yabancılaşma yönetiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada işe yabancılaşmanın kaynakları tanımlanmış ve sonuçları bağlamında yabancılaşma yönetimi teorik ve yapılan ampirik çalışmalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak yabancılaşma kavramı tarihsel geçmişi ve kullanım alanının çeşitliliğine bağlı olarak farklı yönlerden eleştirilere maruz kalmıştır. Bu çalışmada öncelikli olarak kavramın öneminin ortaya konması ve anlaşılır kılınması açısından tarihsel geçmişi ve kavrama yönelik eleştiriler ayrıca ele alınmıştır.

2. YABANCILAŞMANIN KAVRAMSAL GELİŞİMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

Almanca *entfremdung* sözcüğü ile ilk defa dile getirilen yabancılaşma kavramı Fransızcaya ve İngilizceye önce *alienation* sonraları ise özellikle 1980 yıl itibariyle *estrangement* sözcüğü ile çevrilmiştir (San, 2003). Fromm (2006:116) yabancılaşma kavramının eskiden akıl hastalarını tanımlamak için kullanıldığını, Fransızca'daki *aliéné*, İspanyolca'daki *alienado* sözcüklerinin eskiden psikoza ve diğer bir ifade ile kesinlikle kendisinden kopmuş bir insanı tanımladığını belirtmiştir.

Felsefi düşüncede, yabancılaşma terimi defa Hegel ve Fichte tarafından ondokuzuncu yüzyılın başlarında kullanılmış fakat o dönemde yabancılaşmanın etkisi küçük disiplin guruplarıyla sınırlı kalmıştır (Pappenheim, 1964:13-14). Hegel ve Marx "yabancılaşma" kavramına, akıl hastalığını ifade etmede değil, daha hafif bir kendinden kopma durumunu tanımlamak için atıfta bulunmuştur (Fromm, 2006:116-117). Hegel insanın tarihini yabancılaşmanın tarihi olarak nitelendirmiştir (Bolay,1996:440).Yabancılaşmanın bir boyutu olarak tanımlanan kendine yabancılaşma (bkn.Seeman,1959) Marx tarafından kapitalist dönemin yorumunda kullanılmıştır.Yabancılaşma kavramı yine bu yüzyılda sosyolojik teoriye dahil edilmiştir. Fakat kavram bu zaman süresince yeteri kadar bir etki gösterememiştir ve takip eden zaman diliminde hemen hemen unutulmuştur. Ancak daha sonraki dönemde aşağı yukarı bir yüzyıl sonra, yabancılaşma kavramı tekrar önplana çıkmış ve Marksist düşünceye çok az sempatisi olan toplumlarda bile bir slogan olarak kullanılmaya başlanmıştır (Pappenheim, 1964:13-14). Marx (2004:82)'a göre ise Hegel'in bakış açısı, modern siyasal iktisadın bakış açısıdır. Emegi, insanın özü olarak-insanın kendini kanıtlama edimindeki özü olarak-kavrar: Emegin sadece olumlu tarafını görür, olumsuz tarafını görmez. Emek, insanın dışlaşma içinde, ya da dışlanmış insan halinde kendisi için oluşudur. Hegel'in bildiği ve tanıdığı tek emek, soyut olarak zihinsel emektir (Marx, 2004:82). Aslında yabancılaşma fikri, objektif olarak özel mülkiyet ilişkilerin insani olmayan yönüne karşı bir tepkidir (Rosenthal ve Yudin, 1997).

Marx yabancılaşma ile insanın kendisinin ürettiği ürünün kendi elinden çıkıp kurtulmasını ve insana hem yabancı hem düşman bir hale gelmesi durumunu tanımlamaktadır. Bu durum ise ekonomik hayatta olduğu gibi, politik hayatta, tarih alanında ve insanların bilinçlerinde (düşünce ve duygu hayatında) ortaya çıkabilir (Hilav, 1995:45). Marksist kuramda kilit bir konuma sahip olan yabancılaşma kavramı Marx'ın çözümlemelerinde salt sosyolojik bir kavram olarak yer almaz (Tolan, 1980:175-176). Yabancılaşma tüm insan varlığını içerecek kadar dağıtılan dört temel ilişkinin dağılması olarak sunulur. Bunlar ise insanın üretken faaliyetleri, ürünü, diğer insan ve türleriyle ilişkisidir (Ollman, 1973:137). Skirbekk ve Gilje (2004) Marx'ın düşüncesinin oluşmasında kendi zamanının kapitalist toplumunda (1800'lerin ortaları) insanın alçaltılmasına duyduğu öfkenin yer aldığını belirtmiştir. Aynı zamanda Marx bu alçaltışın hem kapitalistleri hem de işçileri

etkilediğini düşünmektedir ve her iki grup da ekonomik sistem tarafından köleleştirilmektedir (Skirbekk ve Gilje, 2004:415).

Marx yabancılaşmayı sadece emeğin yabancılaşması olarak ele almamıştır. Aynı zamanda insanın hayattan, kendisinden ve öteki insanlardan yabancılaşma sorunu ile ilgilenmiştir (Fromm, 1973:49). Ancak Marx'ın en fazla üzerinde durduğu ve bilimsel eserlerinde kullandığı kavram, yabancılaşmanın özel bir hali olan ekonomik yabancılaşmadır (Hilav, 1995:45). Dışsal güçler insanların kendi içlerindeki özgürlüğü ve yaratıcılığı fark etmelerine imkan bırakmamaktadır (Skirbekk ve Gilje, 2004:415). Yabancılaşma süreci ile insan, yaşamının, ilişkilerinin, eylemlerinin öznesi olması gerekirken nesnesi olmaktadır ve neticede ise dıştan yönlendirilen bir varlık olarak makinelerin, örgütlerin, kurumların, medyanın ve kendi dışındaki insanların kontrolü altına girer. Böylece bireyin kendi etkinliği kendi başına bir amaç olmalıyken giderek bir başka amaç için araç olma-ya başlar. Bu durum insani olmadığı gibi "bütünsel insan" anlayışı ile de çelişir (Erjem, 2005:2). Kapitalist toplumda, insan kendini işlev gördüğü şekliyle, dönüştürülmüş doğa karşısında güçsüz hisseder. Böylece kendileri ile hemcinsleri olan diğer insanları işgücü, çalışan, rakip olarak görmeye başlar (Skirbekk ve Gilje, 2004:415). Böyle anlaşıldığında yabancılaşma, bütün insani faaliyetleri içine alır, çünkü insansal faaliyetin her türüsü insanların ayrı bir grubunun tekeline girer, öyle ki, burada bu grubun faaliyeti toplumun diğer bütün üyelerine yabancı hale gelmiştir (Rosenthal ve Yudin, 1997:531).

Marxist analiz, yapısal tarafta işçinin temel iş rolü üzerindeki kontrol kaybının işçi için anlamına odaklanmıştır. Psikolojik tarafta ise, son zamanlarda kendinden ve başkalarından yabancılaşmanın (estrangement) ifade edildiği yoğun bir literatür mevcuttur (Kohn, 1976:111). Ancak yabancılaşmanın sosyo-yapısal ve psikolojik yönleri ise hem teorik hem ampirik çalışmalarda seyrek olarak sıralandığı bir dönemden sonra (bkn.Kohn, 1976:111) günümüzde yabancılaşmanın farklı görünüşleri özellikle ampirik analizlerde bu yönleriyle ele alınmaktadır.Yabancılaşmayı sosyolojik ya da sosyo-psikolojik perspektifte ele alan araştırmacılardan olan Blauner (1964) kavramı sosyal düzenin belirli türlerinden kaynaklanan kişisel deneyimin bir kalitesi olarak anlamlandırmaktadır. Ayrıca Clark (1959:849)'a göre yabancılaşma bireyin zihinsel, fiziksel ya da toplumsal etkileşim durumlarından her iki yönde uzaklaşmış olmasını ifade etmektedir. Bu durumda ise birey sadece sosyal durumdan ayrılma yaşamaz üstelik hareketlerinin biçimlendirildiği anlamsızlık duygusu yaşayabilir. Aynı zamanda birey sosyal olarak kendini izole olmuş olarak hissedebilir.

2.1. Yabancılaşma Kavramına Yönelik Yaklaşımlar ve Eleştirel Boyut

Yabancılaşma üzerine pek çok araştırmanın yapılması ve ölçeğin geliştirilmesine (Elma, 2003) karşın yabancılaşma kavramına birçok farklı yönlerden eleştiriler getirilmektedir. Yabancılaşma kavramına yönelik eleştirilerin odağı ise hem kavramsal hem taşıdığı anlam (bkn. Kohn, 1976) hem de ampirik olarak ölçülebilirliği üzerinedir (bkn. Elma, 2003; San,2003). Dean (1961:753-754) yabancılaşmaya yönelik çeşitli atıfların (ya da çeşitli etiketlenmiş benzer kavramlar) sıklıkla açık olmaktan ziyade örtük olduğunu ve bazen aynı yazarın yabancılaşma kavramının anlamının çeşitli nüanslarına yer verdiğini belirtmiştir. Tolan (1980:211-212)'a göre ise yabancılaşma kavramının bilimsel olmadığı savı kabul edilebilir bir ağırlık taşımamaktadır. Çünkü kapsamının oldukça geniş olması, bütün sistem ve rejimlerle insan varlığının ve tüm yaratılarının incelenebilmesine olanak vermesi kavramın önemini ortaya koymaktadır (Tolan, 1980:211-212).

Ölçülebilirliği üzerine yapılan eleştiri ise bireylerin tutum ve davranışlarının ölçülür olup olmadığı yönündeki tartışmalarda yer almaktadır. Bu eleştiri bir yanda tutum ve davranışların belirlenemeyeceğini diğer yanda deneysel araştırmaların büyük bir çoğunluğunun yapılamayacağını ileri sürmektedir (San,2003:3). Ayrıca yazar birçok bağımsız değişkenin bireyin psikolojisinin dolayısıyla yargılarının üzerinde çok kısa süreler içinde

etkide bulunduğunu ve böylece anket ve derinlemesine görüşme gibi yöntemlerle elde edilen bulguların her zaman güvenilir olmadığını belirtmiştir. Ancak kesin yasalar olarak tanımlanamayan ve diğer bir ifade ile şartlara bağlı olası sonuçlara dayanan sosyal bilimlerde belli zaman aralıkları ile yapılan araştırmaların ve ayrıca katılımcıların belirttiklerini yetersiz görüp gözlem tekniği gibi diğer yardımcı yöntemlerin de uygulanmasıyla, toplumsal gerçekliğe yakın sonuçlar elde edilebilir (San,2003:3).

Yabancılaşma kavramına yönelik yapılan bir diğer eleştiri ise kavramın taşıdığı anlamı üzerinedir. Seeman (1959:783) sosyolojik çalışmada oldukça merkezi bir kavram olan ve değer saklı anlamıyla açıkça liderlik eden yabancılaşma kavramının özel bir netliğe kavuşturulması gerektiğini belirterek kavrama yönelik sıklıkla getirilen bu eleştiriye vurgu yapmıştır. Blauner (1964) Seeman'ın yabancılaşma kavramını "beklenti" ve "ödül" açısından beş boyuta ayırarak kavramla ilgili var olan kafa karışıklığını, anlam kargaşasını giderdiğini belirtmiştir. Kavramın taşıdığı bu anlam karmaşasını gideren Seeman (1959)'a göre yabancılaşma kavramının kullanıldığı beş temel yol mevcuttur. Böylece Seeman yabancılaşmayı beş bilişsel boyutuyla tanımlayarak kavramın anlamına açıklık getirmeye çalışmış ve kavramın daha anlaşılır olmasını amaçlamıştır. Bu boyutları "güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma duygusu" olarak tanımlamıştır. Blauner (1964:15)'un temel vurgusu yabancılaşmaya yönelik bir tanımın yapılandırılmasında öncelikli olarak en önemli noktanın kavramın tek boyutlu olmasından ziyade çok boyutlu bir olgu olduğunun belirlenmesi gerektiğidir. "Yabancılaşmanın Anlamı Üzerine" adlı makalesinde amacının yabancılaşma kavramının mantıklı bir şekilde ayrılabilen bu kullanımlarını incelemek ve kavramın bu beş anlamına yönelik işler bir bakış açısı sunmak olduğunu belirten Seeman (1959) iki yönlü olan görevlerden ilkinin; sosyolojik düşüncede büyük geleneklerden biri olan yabancılaşmayı daha organize olmuş bir duyguya dönüştürmek ve diğerinin ise ona olan ilgiyi keskin deneysel ifade de daha uysal kılmak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Seeman'ın kavramı çok boyutlu olarak ele alması ve kavramın ölçülebilirliğini mümkün kılması birçok teorik ve uygulamalı çalışmalar tarafından referans alınmasına sebep olmuştur.

Seeman'ın yabancılaşmayı ele aldığı beş boyutun sadece birini ya da en fazla iki ya da üçünü (tek tek ya da kombine halinde) ele alan birçok çalışma bulunmaktadır (Middleton, 1963:973). Bu çalışmalar arasında Dean (1960), Pearlin (1962), Blauner (1964), Kohn (1976), Mottaz (1981), Sarros ve meslektaşları (2002) ve Elma (2003) yer almaktadır. Ayrıca bazı araştırmacılar tarafından Seeman'ın yabancılaşma kavramını ele aldığı beş boyut çok az değişikliklerle yeniden sınıflandırılmıştır. Araştırmacılar tarafından yabancılaşma kavramının boyutlandırılması çeşitlilik göstermektedir ki bu noktada kavrama yüklenen anlamlarında aslında birbirini tamamlayıcı ve besleyici nitelik taşıdığı belirtilebilir.

Seeman (1959)'ın aksine yabancılaşmayı bir seri boyuttan ziyade bir süreç olarak ele alan Barakat (1969:3-4) bu sürecin "sosyo-normatif yapı düzeyinde yabancılaşmanın kaynakları, bireylerin davranışsal bir varlık olarak yabancılaşması ve yabancılaşmanın davranışsal sonuçları" olmak üzere üç ana aşamadan oluştuğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Barakat (1969)'a göre yabancılaşma süreci tek yönlü değildir. Yabancılaşmanın kaynakları ise çeşitli ve çok boyutludur. Yabancılaşmanın bu farklı aşamaları arasındaki ilişki dolaylı ve birbiriyle etkileşimlidir. Aynı doğrultuda San (2003) "yabancılaştırma, yabancılaşma" adlı makalesinde yabancılaştırma-yabancılaşma kavram çiftinin köken ve anlam bilimsel yönünü inceleyerek, yabancılaştırmanın belli bir sistemden kaynaklanan bir süreç olduğu ve bu sürecin neticesinde ise yabancılaşma olgusunun ortaya çıkabileceği savını ileri sürmüştür.

Yabancılaşma kavramı tanımlamalarında ortak olan vurgu objektif çalışma koşullarından kaynaklanan subjektif duygu ifadelerine işaret ettiği yönündedir (Seeman, 1959; Blauner, 1964; Mottaz, 1981; Pearlin 1962). Yabancılaşmayı Blauner (1964) sosyal düzen-

lerin belirli türlerinden kaynaklanan kişisel deneyimin bir niteliği olarak incelerken aynı yönde Seeman (1959) bireyin kişisel bakış açısından değerlendirmektedir. Diğer bir ifade ile “cinsiyet, yaş, eğitim, içinde yaşanılan toplumsal, kültürel yapı, dini değerler” değişkenleri bağlamında kişiden kişiye toplumdan topluma değişiklik gösteren bir duygu durumu olduğu belirtilebilir. Özellikle insani hizmet alanında çalışanların işe yabancılaşma düzeyleri farklı çıkabilir. Bunun nedeni ise kültürel, dini değerler sistemi ve iş ile kurdukları duygusal bağ ile ilişkilidir.

Yabancılaşma kavramına yönelik diğer yaklaşımları “psikolojik (Tummers ve Dulk, 2013; Kanungo, 1982; Clark, 1959 ve Nettler, 1957), sosyolojik (Blanuer, 1964; Seeman, 1959) ve sosyo-psikolojik (Blauner, 1964; Seeman, 1975; Mottaz, 1981; Mohan ve Prasad, 2014) olarak tanımlayabiliriz. Ancak işe yabancılaşma kavramına yönelik son dönem çalışmaların bir çoğu kavramı genellikle sosyo-psikolojik yaklaşımla ele almışlardır. Bu bağlamda ise işe yabancılaşma objektif çalışma koşullarından kaynaklanan subjektif duygu ifadelerine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşım mevcut çalışmalarda da kullanılmaktadır (Mottaz, 1981:517). Bu temelde uğraş içinde olan araştırmacılar tarafından yabancılaşma kavramının iş ortamına ve yaşama yönelik operasyonel tanımlar yapılarak kavramın ölçülebilirliği sağlanmıştır (Elma, 2003:25). Ancak son dönem çalışmalarında kavramın sosyo-psikolojik açıdan ele alınmasına yönelik Kohn (1976:114-115) öncelikli olarak sosyo-psikolojik kullanımda yabancılaşmanın olağandışı belirsiz ve kesinliği olmayan bir terim olduğunun bilinmesi gerektiğini ve çoğu açıklamaların yabancılaşmanın daha büyük sosyal dünyadan ya da kendisinden yabancılaşmasını içerdiğini ifade etmiştir.

3. İŞE YABANCILAŞMA OLGUSU VE KAYNAKLARINA KAVRAMSAL BİR YAKLAŞIM

Clark (1959) ve Nettler (1957) yabancılaşmanın bireyin psikolojik bir duygu ifadesi olduğunu vurgulamaktadır. Tummers ve Dulk (2013) çalışmasında işe yabancılaşmayı subjektif duygu ifadesi olarak değerlendirirken işe yabancılaşma işten psikolojik bir kopmanın bilişsel bir durumunu tanımlamaktadır. Cotgrove (1972:447)’e göre işe yabancılaşma iki temel anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki çalışanın kendini gerçekleştirmesine katkı sağlamada başarısız yapan, çalışana işi üzerinde denetimden yoksun bırakan, becerilerinin ya da kişisel gelişimi için hiçbir faaliyet alanı teklif etmeyen ve kabiliyetlerini kullanmalarına izin vermeyen kişisizleştirici işi ifade etmektedir. Bu tür işler öncelikle araçsal bir bağlılık ile karakterize edilmekte ve büyük oranda teknoloji ile tanımlanmaktadır. İkincisi ise çalışanlar öncelikli olarak ücret ve güvenliğin bir kaynağı olarak işlerine bağlı kalmaktadırlar ve işleri ile araçsal bir uyumu benimsemektedirler (Cotgrove,1972:447).

Aiken ve Hage (1966: 497)’e göre işe yabancılaşma, çalışanların bir yanda mesleki kuralları yerine getirememesi ile ilgili hayal kırıklığı duygusunu ifade ederken diğer yanda kariyer ve mesleki gelişim açısından yaşadıkları hayal kırıklığı duygusunu ifade etmektedir. Ayrıca mesleki normlara uyum sağlayamamadan kaynaklanan olumsuz duyguları ve kariyer hedeflerinden uzaklaşma durumunu tanımlamaktadır (Aiken ve Hage, 1966:497). Bu bağlamda işe yabancılaşma Allen ve LaFollette (1977:334)’e göre işe yönelik içsel ödülleri ile ilgili duygulara refer etmektedir. Örgütlerde deneyimlenen yabancılaşmanın bir görünümü olarak etkili ilişkilerden yabancılaşma ise Allen ve LaFollette (1977:334) ‘e göre çalışanın işinde kişiler arası yaşadığı ilişkiler ile ilgili duyguları açıklamaktadır. Daha açık bir ifade ile Aiken ve Hage (1966:497) etkili ilişkilerden yabancılaşmayı amirlerle ya da yöneticilerle ve çalışma arkadaşları ile olan sosyal ilişkilerde yaşanan memnuniyetsizlik duygusu olarak tanımlamıştır.

3.1. İşe Yabancılaşmanın Kaynakları

Yabancılaşma kavramı insanların işleri hakkında nasıl hissettiklerini anlamada önemli ve faydalı bir başlangıç noktasını şekillendirmektedir. Bu bağlamda kavram bize işin tatmin edici olmasından ziyade kişisizleştirici ya da makineleştirici olma sebebini anlamamızı sağlar (Wilson, 2004). Örneğin işgörenler sıkı bir gözetime tabi tutuluyorsalar, sürekli benzer görevleri ifa ediyorsalar, yapılan işin güçlük derecesi çok düşükse yaptıkları iş öz yönetime de izin vermemektedir (Kohn, 1976:112). Bu durumda işgörenin benlik ihtiyaçlarının karşılanmaması (Kanungo, 1982) sonucunda işgören işe yönelik yabancılaşma duygusu geliştirir. Kanungo (1990:805) işe yabancılaşmaya katkı sağlayan işgörenin işe yabancılaşma deneyimlerini “görevle ilişkili deneyimler, ödül ile ilişkili deneyimler, denetim ile ilişki deneyimleri” olarak üç geniş kategoriye ayırmıştır. Örneğin denetim ile ilişkili deneyimler bağlamında Pearlin (1962:317)’e göre ast ve üst arasındaki karşılıklı etkileşimin sınırlanması durumunda astın üst üzerinde bir etki kullanma gücü sınırlanmakta ve astların güçsüzlük duyguları şiddetlenmektedir. Örgütlerde çalışanların işe yabancılaşması üzerine yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda yabancılaşmanın kaynakları olarak “işin niteliği, tükenmişlik, düşük iş doyumu, yönetime ve karar almaya düşük katılım, düşük örgüte bağlılık düzeyi” tanımlanmaktadır.

Yapılan ampirik çalışmalarda (Nair ve Vohra, 2010; Banai vd., 2004; Allen ve Lafollette, 1977; Kohn, 1976; Cotgrove, 1972; Miller, 1967; Aiken ve Hage, 1966; Blanuer, 1964) yabancılaşmanın kaynakları arasında belirtilen işin niteliği ile yabancılaşma arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu bulgulanmıştır. Bu çalışmalarda işin monoton, basit, tekdüze, sıkıcı olması, çalışanın özerklik gereksinimini karşılamaması, çalışanın kendini gerçekleştirmesine, kendini ifade etmesine, beceri çeşitliliğine izin vermemesi, anlamsızlık gibi niteliklerin yabancılaşmaya sebep olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Bu açıdan işin nitelikleri işgörenin yabancılaşma duygusu geliştirmesinde önemli bir etkidir. Örneğin Nair ve Vohra (2010) bilgi teknolojisinde farklı örgütlerde çalışan bilgi işçileri üzerinde yaptığı çalışmada bu işçiler arasında işe yabancılaşmanın yordayıcıları olarak işin niteliklerini (özerklik, yaratıcılık, ilgi çekicilik, anlamlılık, kendini ifade etme, beceri çeşitliliği), iş ilişkilerini, örgütün yapısal özelliklerini (merkezileşme, resmileşme) ve örgütsel adalet algılarını ele almıştır. Bu çalışmada önemli bir sayıda bilgi işçisinin işe yabancılaşma yaşadıklarına dair bulgular elde edilirken bilgi işçileri için işe yabancılaşmanın en güçlü yordayıcıları olarak anlamlı işten yoksunluk, kendini ifade etmede işin yetersizliği, düşük nitelikli iş ilişkileri olduğu bulgulanmıştır. Banai ve meslektaşlarının (2004) Macaristan’da büyük bir kamu hastanesi, üniversite, belediye, çok uluslu ilaç şirketi, yerel bir metal hurda şirketini dahil ettiği araştırmasının bulgularına göre ise iş karakteristiği modelinin dönüt (görevi ile ilişkili geribildirim), beceri çeşitliliği, özerklik işe yabancılaşma ile anlamlı bir şekilde ilişkilidir.

Igodan ve Newscomb (1986) yabancılaşmanın kaynağı olarak tanımlanan tükenmişliğin semptomlarını fiziksel, psikolojik ve davranışsal olarak kategorize etmektedir. Yabancılaşmayı ise psikolojik semptomlar arasında tanımlamıştır. Bu psikolojik semptomlar kendilerini bireylerin duygu ve davranışlarında göstermektedirler.

Yabancılaşmanın kaynağı olarak örgütle ilişkili olan yönetime ve karar almaya düşük katılım yada diğer bir ifade ile merkezleşmiş karar alma Blanuer (1964)’a göre çalışanın yabancılaşmanın bir boyutu olarak güçsüzlük duygusunu yaşamasına neden olmaktadır. Güçsüzlük boyutu ise iş sürecinde bir çalışanın hareket özgürlüğüne sahip olup olmadığı ve örgütsel karar alma sürecinde etkili olup olmadığı ile ilgilidir (Bacharach ve Aiken, 1979). Örneğin Akel ve Siegel, Brown, Pearson yaptıkları çalışmalarda elde ettikleri bulgulara göre çalışanlara işleri ile ilgili kararlara katılımı sağlandığında çalışanlar daha yüksek düzeyde işe aidiyet, tatmin ve daha düşük düzeyde yabancılaşma duygusu geliştirmektedirler (akt.Sarros vd., 2002:289).

İşe yabancılaşmanın bir diğer kaynağı olarak düşük iş doyumu tanımlanmaktadır. İş doyumu ise bir insanın kendi işi hakkında sahip olduğu memnuniyet düzeyini ifade etmektedir (Erben, 2008:55) ve işgörenin işine karşı gösterdiği genel tutumdur (Erdoğan, 1996:231). İşe doyumu ile işe yabancılaşma arasında anlamlı ve negatif bir ilişkinin olduğunu bulgulayan çalışmalara (Zurcher vd., 1965 ve Turan ve Parsak, 2011) göre iş tatmini azaldıkça işe yabancılaşma artmakta, iş tatmini arttıkça işe yabancılaşma azalmaktadır. Ayrıca yüksek iş doyumuna sahip bireylerin tam aksine işe yabancılaşma bireyler kendilerini işleri ile özdeşleştirememektedir. Turan ve Parsak (2011:7) iş tatminsizliğinin belirleyicileri arasında tanımlanan “örgüt içi ilişkiler, bürokrasi, hiyerarşi, denetim, yönetime katılım, terfi imkanı, liderlik anlayışı, çalışma koşulları” ve benzeri birçok faktör ile işe yabancılaşmanın belirleyicilerinin benzerlik gösterdiğini belirtmiştir.

Yabancılaşmanın güçsüzlük ve anlamsızlık boyutu ile iş doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen Bacharach ve Aiken (1979) çalışmalarında güçsüzlük boyutunu iş üzerinde denetim, iletişimde özgürlük, karar almada etkinlik olarak üç boyutla ele almışlardır. Yazarların yaptıkları çalışmaların sonuçları departman sorumluları için güçsüzlük boyutu iş üzerinde denetim ve iletişimde özgürlük ile iş doyumu arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Departman sorumluları yaptıkları işin her bir adımında denetime sahip olduklarında kendilerini daha güçlü tanımlamakta ve iş doyumları da yüksek olmaktadır. Departman sorumlularının iletişimde özgürlüğü yüksek olduğunda iş doyumları da yüksek olurken iş ile ilgili politik kararlarda etkinliği ne kadar yüksek olursa işlerinden aldıkları doyumda o oranda daha yüksek olmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada katılım ile iş doyumu arasında departman sorumluları için anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Clark (1959) ise bir örgütün üyelerinin kendilerini daha güçsüz hissettiklerinde onların faaliyetleri ile ilgili tatminsiz olmalarının daha muhtemel olacağını vurgulamıştır.

Örgüte bağlılık işe yabancılaşmayı etkileyen önemli faktörlerden biri olarak vurgulanmaktadır. Podsakoff ve meslektaşları (1986) örgütsel bağlılığın daha düşük yabancılaşma ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Örgütün amaç ve değerlerini kendi amaç ve değerleri gibi benimsemesi ve içselleştirmesi (Lambert vd., 2007; Fang, 2001), problemlerini kendi problemleri olarak addetmesi olarak tanımlanan örgütsel bağlılık ile işe yabancılaşma arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirten çalışmalarda (Tummers ve Dulk, 2013; Hirschfeld ve Field, 2000; Agarwal, 1993) çalışanların işe yabancılaşma düzeyi arttıkça örgüte bağlılık düzeyinin azalacağı yönünde bulgular elde edilmiştir. Örneğin Balloch ve meslektaşlarının (1995:87-93) sosyal çalışmacıların yabancılaşması üzerine yaptığı çalışmalarının bulgularına göre sosyal çalışmacılarda örgüte ve işe yönelik yabancılaşma duygusunun kaynakları arasında “kendi değerlerinden örgütün değerlerinin farklı olması, yapmak zorunda oldukları idari iş miktarındaki artış” belirtilmiştir (akt.Ferguson ve Lavalette, 2004:303).

Örgütsel iklimin önemli bileşeni olarak tanımlanan örgütsel adalet işyerinde yabancılaşmayı etkileyen ve tanımlayan önemli ve dinamik faktörlerden biridir. Çalışanlar aynı açıdan adil bir şekilde kendilerine davranıldığına inandıkları zaman daha pozitif tavır ve davranış göstermeye eğilimlidirler. Çalışanların işyerine beklentilerle geldiği gözardı edilmemelidir ve ayrıca bu beklentilerin onaylanması ya da onaylanmaması yabancılaşmayı tanımlayabilir (Sookoo,2014:81-82). Örneğin Aiken ve Hage (1966) çalışmalarında toplumumuzda saygınlık sahibi olan ve diğer çalışanlara nazaran oransal olarak yüksek ücret alan uzman üyeler arasında işyeri özgürlüğünün sağlanmadığı ve örgütün amaçlarını belirlemeye katılımın sınırlandırıldığı örgütsel yapı ile işe yabancılaşmayı ilişkili bulmuştur. Uzmanlar aldıkları eğitim açısından otorite standartlarını besleyen mesleki davranış kodlarını benimsemişlerdir. Bu sebeple de örgütün amaçlarının belirlenmesinde yer edinme beklentisine sahiptirler. Eğer onların bu güç konumuna erişmeleri engellenirse onların işlerinde tatminsizlik yaşamaları muhtemeldir. Böylece işe yabancılaşma örgütsel yaşamın diğer yönlerine yayılabilir. Karar alma beklentisi ihlal edilmiş ör-

gütlerde personel üyeleri daha az iletişime sahip olabilirler ve etkili ilişkilerden yabancılaşma düzeyi ise artabilir (Aiken ve Hage, 1966).

3.2. İşe Yabancılaşmanın Sonuçları ve Yabancılaşma Yönetimi

Yabancılaşmanın davranışsal çıktıları arasında özellikle hedef kitlesi insan olan çalışanların müşterilerine, müracaatçılara yada hastalarına yönelik negatif davranışlar sergilemelerine neden olabilir. Elma (2003:42) yabancılaşma ile ilgili araştırmaların sonuçlarından da yola çıkarak işe yabancılaşmanın davranışsal çıktılarını “ anlam eksikliği, ilişki (etkileşim-iletişim) yetersizliği, ilgi eksikliği, performans eksikliği” olarak belirtmiştir. Örneğin Pearlin (1962:317) büyük bir Federal akıl hastahanesinde 1138 bakım personeli arasında işleri üzerinde bir etkiye sahip olma arzusunun ortak olduğunu ve onların yasal olarak kendilerine ait olduğunu düşündükleri şeyleri gerçekleştirmekten engellendiklerinde yabancılaşma duygusunun geliştiğini belirtmiştir. Sonuçta ise yabancılaşma personelin hastalarına yönelik yaklaşım değerlerini, davranışlarını, işlerini yapma yollarını etkilemektedir (1962:316-317).

Barakat (1969)'a göre özü itibarıyla yabancılaşmış bir insan toplumun ya da üyesi olduğu örgütün eylemlerine, hakim ilgilerine, amaçlarına, değerlerine karşıdır. Dünyadan, toplumdaki sosyal örgütlerden ve kendinden yabancılaşan modern insanda amaçsızlık, öfke, boşluk, yalnızlık, anksiyete, kimlik kaybı, üzüntü, bıkkınlık, tiksinti gibi duyguların birinde ya da kombinasyonunda kendisini gösterir. Bireysel düzeyde yabancılaşan birey intihar etmeye, madde bağımlısı olmaya eğilimlidir, evliliğe yönelik olumsuz bir algıya sahiptir (Nettler, 1957:677). Fromm (2006)'a göre işe yabancılaşan birey işe yönelik iki tepkide bulunur. Bu tepkilerden biri tam bir tembellik durumunu benimsemek, ikincisi ise işe iş ile ilişkili herşeye ve herkese karşı büyük ama çoğu zaman bilinçaltı bir düşmanlık beslemektir (Fromm, 2006). Bilinçaltı düşmanlık bağlamında Strutton ve meslektaşları (1995:135)'na göre yüksek düzeyde yabancılaşma kişinin kendine özgü kabiliyet ve değerlerinden yoksunluğu, kişisel karar almaya ve hedef belirlemeye yönelik pasif davranışı yansıtmaktadır. Toplumsal ve örgütsel düzeyde ise Kornhauser (1965) ve Sashkin (1984) işe yabancılaşmanın artan suç oranları, sabotaj girişimleri, artan sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları vb. çeşitli toplumsal deformasyon biçimlerine ve düşük düzeyde verimlilik, düşük üretkenlik, düşük moral, performans düşüklüğü, işten kaçma (kaytarma), yüksek işgücü devrine neden olabileceğini belirtmiştir (akt. Kanungo, 1992:414). Ayrıca örgütsel düzeyde yabancılaşmanın işgücü devrini artırdığı belirtilebilir. Örneğin Zurcher ve meslektaşları (1965) yabancılaşma düzeyi ile kurumda çalışmaya devam etmeyi planlama arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu vurgulamıştır.

Yabancılaşmanın psikolojik, bilişsel, davranışsal sonuçları bağlamında işe yabancılaşma değerlendirildiğinde Nair ve Vohra (2010)'nın belirttiği gibi işgörenlerin işe yabancılaşma yaşamaları ne örgüt ne de birey açısından arzulanabilir bir sonuçtur. Bu açıdan işgücünün işlerinde kendilerini ifade edebilmesi, işlerinin anlamlı olması ve iyi iş ilişkilerinin oluşturulması işlerine yabancılaşmaması için gerekli ve önemlidir (Nair ve Vohra, 2010). Bu açıdan Bar-haim (2002) katılımcı çözümler gerektiren işyerindeki problem alanlarından biri olarak işe yabancılaşmanın azaltılmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Nelson ve O'Donohue (2006:7)'ya göre yabancılaşmayı kapitalizm altında objektif bir gerçeklik olarak değerlendirdiğimizde (Marx'ın ifade ettiği gibi) hiçbir yönetim girişimi yabancılaşmaya kapitalizm altında bir çözüm sağlamayacaktır, eğer yabancılaşma subjektif bir duygu olarak addedilirse en azından yabancılaşma duygusunu azaltmak için çözümler önerilebilir.

Yabancılaşma yönetiminde “işlerinin çalışanlara kendini gerçekleştirmelerinde önemli faaliyetler sağlaması (Cotgrove, 1972)” bir ilke olarak benimsenebilir. Bu durumda ise çalışanlar daha düşük düzeyde yabancılaşma yaşayacaklardır (Cotgrove, 1972). Bir yanda

birey yabancılaşma duygusu yaşamamak için kendini geliştirme ve tanıma gibi bireysel yöntemler kullanırken (Ergün ve Dirican, 2014:295) diğer yanda basitleştirilmiş, aşırı uzmanlık gerektiren işler işgörenleri işlerine yönelik yabancılaştırırken (Schein, 1980:40) örgütte işgörenin işe yabancılaşmaması için iş rotasyonu, iş zenginleştirme, iş genişletme gibi yöntemler uygulanmaktadır (Ergün ve Dirican, 2014:295). Daha açık bir ifade ile en ileri derecede uzmanlık isteyen bir işe uzmanlaşmış bir işçiyi atayarak hep aynı işi yapmasını istemek yerine, toplam işin ne kadarlık bir bölümünün tek bir kişi tarafından yapılabileceğini araştırmak bu yaklaşımın esasıdır. İşin kapsamını genişletmek ise güdülenmeyi, işin anlam kazanmasını, işle özdeşim kurmayı ve özerklik duygusunu artıracaktır (Schein, 1980:40). Çalışanların işlerine yönelik geliştirdikleri yabancılaşma duygusunun yönetilmesinde örgüt bazında Mohan ve Prasad (2014:141)'a göre çalışanların işleri ve işlerinin içerikleri hakkında olumlu düşüncelere sahip oldukları bir iş çevresi oluşturulmalı, çevresel faktörler iş davranışlarının gönüllü olmasını sağlamalı, çalışanlar arasında sağlıklı rekabet ortamı oluşturulmalı, çalışanların performansı düzenli olarak dikkatli bir şekilde incelenmeli ve çalışanların performans düşüklüğünün sebepleri irdelenmeli ve neticede ise çalışanlara performansları hakkında uygun ve yapıcı geri bildirimlerde bulunulmalıdır.

İş çevresinin çalışanların hem mesleki hem de kişisel gelişimleri için imkanların sağlanması ve koşulların oluşturulması açısından (Mohan ve Prasad, 2014:141) ve yaratıcılık gerektiren işlerin ifa edebilmesinde işgörenlerin yaratıcılıklarını kullanması yönünde olanaklar tanınması açısından tekrar yapılandırılması gerekmektedir. Çalışanların yabancılaşma duygusu geliştirmelerini önleme doğrultusunda bu yapılandırma kapsamına çalışanların bilgi, beceri, yeteneklerini ve yaratıcılıklarını artırıcı ve geliştirici imkanlar ve bu imkanlara erişimin sağlanması, bu bilgi, beceri, yeteneklerini ve yaratıcılıklarını işlerini ifa ederken kullanmalarında yapıcı ve destekleyici yönetim tarzının benimsenmesi (Shalley vd.,2000:216) dahil edilebilir. Örgüt etkenliğinin sağlanması için bir örgüt üyelerinin bağlılık duygusu içinde çalışmalarını ve birbirleriyle etkin iletişim içinde olmalarını istiyorsa öncelikli olarak çalışanlarından örgütlerine ahlaki bir ilgi ile bağlanan, örgütsel amaçları ve değer yargılarını benimseyen üyeler olmaları yönünde beklenti içinde olmalıdır (Schein, 1980:131). Bunun sağlanabilmesi ve yabancılaşmanın minimize edilmesi için örgütlerin etkili ücret, ödül yapısının ve koşullarının arzu edilen davranışı teşvik edici olması gerekmektedir (Mohan ve Prasad, 2014:141; Schein, 1980:131). Ancak örgüte bağlılık, yaratıcılık ve esnekliğin sağlanmasında sadece parasal ödüller yeterli değildir. Bu nedenle üyelere özerklik, sorumluluk, yeteneklerini gerçekleştirme ve psikolojik gelişme imkanları gibi ekonomik olmayan ödüllerin sunulması (Schein, 1980:131) ve bu ödüllerin ise şeffaf olması gerekmektedir. Bunun yanında işgörenlerin en son teknolojiye, bilgiye, eğitime erişimi de sağlanmalıdır (Mohan ve Prasad, 2014).

Tüm bu açılardan değerlendirildiğinde örgüt iklimi çalışanların örgütte yabancılaşma yaşamalarını etkileyen önemli faktörler arasında tanımlanabilir. Yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına yönelik geliştirilen güven duygusunun ise sağlıklı bir örgüt ikliminin oluşmasında önemli bir role sahip olduğu ve böyle bir örgüt ikliminde bu yönde bir güven duygusu içinde olan çalışanların yabancılaşma duygusunu yaşamalarının daha az muhtemel olacağı da belirtilebilir. Ayrıca şeffaf bir örgüt ikliminin oluşması bağlamında yönetime katılma yada katılımcı yönetim anlayışının benimsenmesi değerlendirilebilir. Örneğin Yeniçeri (2009;69)'in vurguladığı gibi günümüz örgütlerinde sıkça görülen yabancılaşma sorunlarının çözümünde işgören, örgüt ve toplum ahengini sağlamada yönetime katılma önemli bir yere sahiptir. Katılımcı yönetim işe yabancılaşma ile baş etmede yöneticiler tarafından da özellikle eğitilmiş işgücü arasında bir araç olarak da görülmektedir (Kornbluh, 1984:91). Yönetime katılma ayrıca işgörene kendi kendini yönetme fırsatı vermesi açısından değerlendirilebilir. İşgörenin kendi kendini yönetme ve öz yeterlilik duygularını kuvvetlendiren örgütsel uygulamalar ve yöntemler ise onları işlerinde güçlü

hissettirir. Bu açıdan bu uygulamalar işgörenlerin yabancılaşma duygusu yaşamalarını önleyici niteliktedir. Aksine işgörenin kendi kendini yönetmesini ve yeterlilik inancını zayıflatan herhangi bir strateji ise onların kişisel güçsüzlük duygusunu ya da işe yönelik yabancılaşma duygusunu artıracaktır (Kanungo, 1992:146).

Yabancılaşma yönetimi kapsamına dahil edilebilecek bir diğer ilke ise çalışanların iş yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Mohan ve Prasad (2014:141)'a göre iş yaşamının kalitesi hem işgörenlerin subjektif deneyimleri hem de böylesi deneyimlerle sonuçlanan objektif çevresel koşullarla ilgilidir. Bazı araştırmacılar çalışmalarında iş yaşam kalitesini hem emek sürecinde hem de genel anlamda toplumda işgörenin yabancılaşmasını azaltmak için araçları geliştirmede kullanılan bir kavram olarak ele almışlardır (Huzzard, 2003:21). Ayrıca iş yaşam kalitesinde bozulma daha fazla yabancılaşmaya, verimsiz işgörelere, daha az etkin ve verimli örgütlere liderlik etmektedir (Mohan ve Prasad, 2014:141). Mohan ve Prasad (2014:141)'a göre iş yaşamının kalitesi hem işgörenlerin subjektif deneyimleri hem de böylesi deneyimlerle sonuçlanan objektif çevresel koşullarla ilgilidir. Örneğin Efraty ve Sirgy (1990)'e göre çalışanların iş yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik kamu politika yapımcıların yanında yöneticilerin çalışana kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını karşılmasına yönelik örgütsel kaynakları oluşturması ile örgütte daha az yabancılaşma duygusu yaşanacaktır.

4. SONUÇ

Seeman ve diğer yazarların yabancılaşma tanımları Marx'ın kavrama yönelik getirdiği yorumlara ve açıklamalara dayanmaktadır. Yabancılaşma olgusu dinsel, felsefi, sosyoloji perspektifinde sıklıkla ele alınmakta ve teorik çalışmaların sıklıkla konusu olmakta iken günümüzde ise örgüt psikolojisinin, örgütsel davranışın ve örgüt çalışmalarının konusu olmaya başlamıştır. Ayrıca Marx tarafından kapitalist toplumun eleştirisinde, işçinin durumunu tanımlamada ve yorumlamada kullanılan yabancılaşma kavramı günümüzde sadece mavi yakalıların yaşadığı bir duygu değil aynı zamanda beyaz yakalıların yaşamalarının muhtemel olacağı bir duygu olarak ampirik çalışmalara konu olmaktadır. Özellikle örgüt çalışmalarında, çalışanın örgüte yada işe yönelik geliştirebileceği bir duygu olarak ele alınmaktadır. İşgörenin geliştirdiği bu duygu işe yabancılaşma kavramı ile açıklanmıştır. Her ne kadar yabancılaşma kavramının bilimselliği, ölçülebilirliği üzerine eleştiriler yapılsa da günümüz modern toplumlarında ve kurumlarında bireyler farklı faktörlerden kaynaklanan yabancılaşma duygusunu geliştirmektedir. Bu nedenle yabancılaşma duygusunun hem çalışanlar hem örgüt açısından sonuçları bağlamında yabancılaşmanın nedenlerinin tanımlanması ve yabancılaşma yönetiminin bir örgüt kültürüne dönüştürülmesi yadsınamayacak bir öneme sahiptir.

Kavrama yönelik getirilen eleştiriler ve yaklaşımlar doğrultusunda yabancılaşma kavramsal gelişimini sürdürmüştür. Wilson (2004:74)'un belirttiği gibi yabancılaşma kavramına yönelik birçok sayıda farklı yaklaşımın olmasının yanında kavram sıklıkla "güçsüzlük, anlamsızlık ve kendine yabancılaşma" olmak üzere üç ana bileşenden oluştuğu düşünülmektedir. Ayrıca belirtilebilir ki yabancılaşma kavramına yönelik tanımlamalarda ve yaklaşımlarında hemfikirlik bulunmamaktadır. Ancak yabancılaşma kavramının çok boyutlu olarak ele alınması ve tanımlanması yabancılaşmaya yönelik kavramsal kafa karışıklığının giderilmesini sağlamıştır. Çalışanın yabancılaşma duygusunu yaşaması ise onun iş-yaşam dengesini ve verimliliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Neticede ise hem bireysel olarak işgörenler hem de örgütler bu durumdan acı çekmektedir. Ancak sadece işgörenler ve örgütler değil diğer paydaşlar olarak müşteriler yada müracaatçılar ve daha büyük boyutta toplumlar da olumsuz olarak etkilenmektedir (Kanungo, 1992:416). İşlerine yönelik yabancılaşma duygusu geliştiren çalışanlar ise işlerini en etkin ve verimli bir şekilde ifa etmeye yönelik ya daha az çaba ya da hiç çaba sarfetmeyeceklerdir. Bu açıdan işgörenler ve örgütler boyutunda yabancılaşma yönetiminin önemi ortaya çıkmakta-

dır. Ayrıca yabancılaşma duygusunun olumsuz sonuçlarının etki alanı düşünüldüğünde sadece örgüt bazında uygulanacak yöntemler yeterli olmayacaktır. Bu nedenle kamu politika yapıcılarının çalışanlara yönelik geliştireceği ve uygulayacağı sosyal politikalar ayrıca önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. AGARWAL S. (1993), *Influence of Formalization on Role Stress, Organizational Commitment, and Work Alienation of Salespersons: A Cross-National Comparative Study*, Journal of International Business Studies, Vol. 24, No. 4, 4th Qtr., pp. 715-739, <http://www.jstor.org/stable/155172>
2. AIKEN M. ve HAGE J. (1966), *Organizational Alienation: A Comparative Analysis*, American Sociological Review, Vol. 31, No. 4, Aug., pp. 497-507, <http://www.jstor.org/stable/2090773>
3. ALLEN B. H. ve LaFOLLETTE W. R. (1977), *Perceived Organizational Structure and Alienation among Management Trainees*, The Academy of Management Journal, Vol. 20, No. 2, Jun., pp. 334-341 <http://www.jstor.org/stable/255407>
4. ALLISON N. K. (1978), *A Psychometric Development of a Test for Consumer Alienation from the Marketplace*, Journal of Marketing Research, Vol. 15, No. 4, Nov., pp. 565-575, <http://www.jstor.org/stable/3150626>
5. BACHARACH S. B. ve AIKEN M. (1979), *The Impact of Alienation, Meaninglessness, and Meritocracy on Supervisor and Subordinate Satisfaction*, Social Forces, Vol. 57, No. 3, Mar., pp. 853-870, <http://www.jstor.org/stable/2577358>
6. BALLOCH S., ANDREW T., GINN J., McLEAN J., PAHL J. and WILLIAMS J. (1995), *Working in the Social Services*, London, NISW.
7. BANAI M., REISEL W. D., ve PROBST T. M. (2004), *A managerial and personal control model: predictions of work alienation and organizational commitment in Hungary*, Journal of International Management, Vol. 10, Issue 3, pp.375-392, doi:10.1016/j.intman.2004.05.002
8. BARAKAT H. (1969), *A Process of Encounter between Utopia and Reality*, British Journal of Sociology, Vol. 20, No. 1 Mar., pp. 1-10, <http://www.jstor.org/stable/588995>
9. BAR-HAIM A. (2002), *Participation Programs in Work Organizations: Past, Present and Scenarios for the Future*, First Edition, Quorum Books, An imprint of Greenwood Publishing Group, Inc., USA.
10. BLAUNER Robert (1964), *Alienation and Freedom: The Factory Worker and Hiois Industry*, The University of Chicago Press, Lrd., London, USA.
11. BOLAY S. H. (1996), *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 6.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara
12. CLARK J. P. (1959), *Measuring Alienation Within a Social System*, American Sociological Review, Vol. 24, No. 6, Dec., pp. 849-852. <http://www.jstor.org/stable/2088574>
13. COTGROVE S. (1972), *Alienation and Automation*, The British Journal of Sociology, Vol. 23, No. 4, Dec., pp. 437-451 URL: <http://www.jstor.org/stable/588323>
14. DEAN Dwight G. (1961), *Alienation: Its Meaning and Measurement*, American Sociological Review, Vol. 26, No. 5, Oct., pp. 753-758, <http://www.jstor.org/stable/2090204>
15. DEAN D. G. (1960), *Alienation and Political Apathy*, Social Forces, Vol. 38, No. 3, Mar., pp.185-189, <http://www.jstor.org/stable/2574080>

16. EFRATY D. ve SIRGY M. J. (1990), *The Effects of Quality of Working Life (QWL) On Employee Behavioral Responses*, Social Indicators Research, 22 (1). pp.31-47. <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF00286389>
17. ELMA C. (2003), İlköğretim Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması (Ankara İl Örneği), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
18. ERBEN G. S. (2008), *Effects of Perceived Employment Opportunities, Peer Support, Exhaustion and Work Alienation on The Relationship Between Perceived Job Characteristics and Work Attitudes: A Comparative Study Between Lean and Traditional Production Contexts*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İngilizce İşletme Anabilim Dalı, Organizational Behavior Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
19. ERDOĞAN İ. (1996), İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, Birinci Baskı, Avcıol Basım ve Yayın, İstanbul.
20. ERGÜN ÖZLER N. D. ve DİRİCAN M. (2014), Örgütlerde Yabancılaşma İle Tükenmişlik Sendromu Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.39, ss.291-310.
21. ERJEM Y. (2005), *Eğitimde Yabancılaşma Olgusu ve Öğretmen: Lise Öğretmenleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 4, Cilt 3, Güz.
22. FANG Y. (2001), *Turnover Propensity and Its Causes Among Singapore Nurses: An Empirical Study*, The International Journal of Human Resource Management, 12:5, 859-871. <http://dx.doi.org/10.1080/713769669>
23. FERGUSON I. and LAVALETTE M. (2004). *Beyond Power Discourse: Alienation and Social Work*, British Journal of Social Work (2004) 34, 297-312, <http://bjsw.oxfordjournals.org/content/34/3/297.full.pdf>
24. FROMM E. (2006), *Sağlıklı Toplum*, Çev., Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, Payel Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul
25. FROMM E. (1973), *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Çevr. Bozkurt Güven, Özgür İnsan Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
26. GÖKTÜRK M. (2007), *Sosyo-Psikolojik Sorunlar Çerçevesinde Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma Biçimleri*, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:12 Yıl: 9 Haziran ss.207-220, <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2007/16.pdf>
27. HAJDA J. (1961), *Alienation and Integration of Student Intellectuals*, American Sociological Review, Vol.26, No.5, October, pp.758-777, URL: <http://www.jstor.org/stable/2090205>
28. HIRSCHFELD R. R. ve FEILD HUBERT S. (2000), *Work Centrality and Work Alienation: Distinct Aspects of A General Commitment To Work*, Journal of Organizational Behavior, 21, pp.789-800.
29. HİLAV S. (1995), *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 2.Baskı, İstanbul.
30. HUZZARD T. (2003), *The Convergence of the Quality of Working Life and Competitiveness: A Current Swedish Literature Review*, Arbetslivsinstitutet, National Institute for Working Life, Arbetsliv I Omvandling, Work Life In Transition, 9, http://nile.lub.lu.se/arbarch/aio/2003/aio2003_09.pdf
31. IGODAN O. C. ve NEWCOMB L. H. (1986), *Are You Experiencing Burnout? Symptoms and Coping Strategies for Extension Professionals*, Spring, V: 24, N:1, <http://www.joe.org/joe/1986spring/a1.php>
32. KANUNGO R. N. (1992), *Alienation and Empowerment: Some Ethical Imperatives in Business*, Journal of Business Ethics, Vol. 11, pp. 413-422, <http://link.springer.com/article/10.1007%252FBF00870553>

33. KANUNGO R. N. (1990), *Culture and Work Alienation Western Models and Eastern Realities*, International Journal of Psychology, 25, pp.795-812, North-Holland, <http://dx.doi.org/10.1080/00207599008247928>
34. KANUNGO R.N. (1982), *Work Alienation: A Integrative Approach*, Praeger Publishers, The United States of America.
35. KOHN M. L. (1976), *Occupational Structure and Alienation*, American Journal of Sociology, Vol. 82, No. 1, Jul., pp.111-130, URL: <http://www.jstor.org/stable/2777463>
36. KORNBLUH H. (1984), *Work Place Democracy and Quality of Work Life: Problems and Prospects*, Annals, AAPSS, 473, May, pp.88-95. <http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/66769>
37. KORNHAUSER A. (1965), *Mental Health of the Industrial Worker: A Detroit Study*, Wiley, New York.
38. LAMBERT E. G., HOGAN N. L. ve GRIFFIN M. L. (2007), *The impact of distributive and procedural justice on correctional staff job stress, job satisfaction, and organizational commitment*, Journal of Criminal Justice, Volume 35, Issue 6, December, pp. 644-656 doi:10.1016/j.jcrimjus.2007.09.001
39. MARX K. (2004), *Felsefe Yazıları*, Çeviren: Ahmet Fethi, Birinci Baskı, Hil Yayın, İstanbul.
40. MIDDLETON R. (1963), *Alienation, Race, and Education*, American Sociological Review, Vol.28, No.6, Dec., pp.973-977, URL: <http://www.jstor.org/stable/2090316>
41. MILLER G. A. (1967), *Professionals in Bureaucracy: Alienation Among Industrial Scientists and Engineers*, American Sociological Review, Vol. 32, No. 5, Oct., pp. 755-768, <http://www.jstor.org/stable/2092023>
42. MOHAN K.C. ve PRASAD P.N. (2014), *Work Alienation Among The Employees in IT Sector*, PARIPEX- Indian Journal of Research, Vol.3, Iss:5, May. http://theglobaljournals.com/paripex/file.php?val=May_2014_1400155684_f3d33_47.pdf
43. MOTTAZ C. J. (1981), *Some Determinants of Work Alienation*, The Sociological Quarterly, Vol. 22, No. 4, Autumn, pp. 515-529 <http://www.jstor.org/stable/4106241>
44. NAIR N. ve VOHRA N. (2010), *An Exploration Of Factors Predicting Work Alienation Of Knowledge Workers*, Management Decision, Vol. 48, No. 4 pp. 600-615Doi:10.1108/00251741011041373
45. NELSON L. ve O'DONOHUE W. (2006), *Alienation, Psychology and Human Resource Management, Proceedings of the 2nd Australian Centre for Research in Employment and Work (ACREW)*, Conference, Prato, Italy., <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.336.8278&rep=rep1&type=pdf>
46. NETTLER G. (1957), *A Measure of Alienation*, American Sociological Review, Vol. 22, No. 6, Dec., pp. 670-677, <http://www.jstor.org/stable/2089196>
47. OLLMAN B. (1973), *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society*, Cambridge University Press, ABD.
48. PAPPENHEIM F. (1964), *The Alienation of Modern Man, An Interpretation Based On Marx and Tönnies*, Monthly Review Press, New York.
49. PEARLIN L. I. (1962), *Alienation From Work: A Study of Nursing Personnel*, American Sociological Review, Vol. 27, No. 3, Jun., pp. 314-326 URL: <http://www.jstor.org/stable/2089793>
50. PODSAKOFF P. M., WILLIAMS L. J. ve TODOR W. D. (1986), *Effects of Organizational Formalization on Alienation among Professionals and Nonprofessionals*, The Academy of Management Journal, Vol. 29, No. 4, Dec., pp. 820-831, <http://www.jstor.org/stable/255948>

51. ROSENTHAL M. ve YUDIN P. (1997), *Felsefe Sözlüğü*, Çev., Aziz Çalışlar, 5.Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
52. SAN Ç. (2003), Yabancılaştırma-Yabancılaşma, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 36, Sayı 3, Eylül, s.1-7, http://www.todaie.edu.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=998&dergi=1
53. SARROS J. C., TANEWSKI G. A., WINTER R. P., SANTORA J. C. Ve DENSTEN I. L. (2002), *Work Alienation and Organizational Leadership*, British Journal of Management, Vol.13, pp.285-304, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8551.00247/pdf>
54. SASHKIN M. (1984), Participative Management is An Ethical Imperative, *Organizational Dynamics* (Spring). pp.5-22.
55. SEEMAN M. (1975), *Alienation Studies*, Annual Review of Sociology, Vol. 1, pp. 91-123. URL: <http://www.jstor.org/stable/2946041>
56. SEEMAN M. (1959), On The Meaning of Alienation, *American Sociological Review*, Vol. 24, No:6, Dec., pp. 783-791, URL: <http://www.jstor.org/stable/2088565>
57. SCHEIN E. H. (1980), Örgütsel Psikoloji, Çevr.: A. Sağtur ve Ş. Özalp, İşitme Özürlü Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayını No:2, 3.Baskı, Eskişehir.
58. SHALLEY C. E. GILSON L. L. ve BLUM T. C. (2000), *Matching Creativity Requirements and The Work Environment: Effects On Satisfaction and Intentions To Leave*, The Academy of Management Journal, Vol. 43, No. 2, Apr, pp. 215-223 URL: <http://www.jstor.org/stable/1556378>
59. SKIRBEKK G. ve GILJE N. (2004), *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çeviren: Emrah Akbaş, Şule Mutlu, Üniversite Kitabevi Yayınları, İstanbul
60. SOOKOO N. (2014), *Perceptions of Injustice and Alienation Dynamics Within The Workplace*, Journal of the Department of Behavioural Sciences 81, Vol. 3, (1), February, file:///C:/Users/acer/Desktop/431-912-2-PB.pdf
61. STRUTTON D., PELTON L. E. ve Lumpkin J. R. (1995), *Personality Characteristics and Salespeople's Choice of Coping Strategies*, Journal of the Academy of Marketing Science, Vol. 23, No. 2, pp.132-140.
62. TOLAN B. (1980), Çağdaş Toplumun Bulanımı; Anomi ve Yabancılaşma, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:132, Ankara.
63. TUMMERS L. ve DULK L. (2013), *The Effects Of Work Alienation On Organizational Commitment*, Work Effort and Work-to-Family Enrichment, Journal of Nursing Management. file:///C:/Users/ACER/Downloads/Metis_189873.pdf
64. TURAN M. ve PARSAK G. (2011), *Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi. Bir Devlet Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Araştırma*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.20, S. 2, 2011, s.1-20
65. YENİÇERİ Ö. (2009), Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık:340, 1.Baskı, İstanbul.
66. ZURCHER L. A., MEADOW A. Ve ZURCHER S. L. (1965), *Value Orientation, Role Conflict, and Alienation From Work: A Cross-Cultural Study*, *American Sociological Review*, Vol. 30, No. 4, Aug., pp. 539-548 URL: <http://www.jstor.org/stable/2091343>
67. WILSON F. M. (2004), *Organizational Behaviour and Work: A critical Introduction*, Oxford University Press, Second Edition, USA, New York

Amerikan Bağımsız Sineması ve Bir Post-Klasik Dönem Akımı Olarak Mumblecore

Özcan DEMİR¹

CHAPTER 7

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, Şehitkamil/Gaziantep

GİRİŞ

Bağımsız Amerikan Sineması kavramı, Hollywood sinemasının stüdyolar ve dağıtım tekelleriyle örülü olduğu varsayılan sektörel yapısını reddeden, izler kitlenin sosyal ve kültürel anlamdaki değişimlerinin hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan ifade alanı bulunduğu bir sinema düzeni olarak değerlendirilmiştir. “Ticari-Hollywood sineması ile Avrupa sanat sinemasının kimi özelliklerini” buluşturduğu düşünülen bağımsız filmlerin zaman içerisinde kendine özgü bir biçimsel yapı geliştirdiği de vurgulanmaktadır (Cantek, 2000, s. 55). 1920’li yıllardan başlayarak Amerikan film sektöründeki ve toplumundaki ekonomik, sosyal ve politik anlamdaki değişimlerin izinde 1920 – 1940, 1940-1960 ve 1960 sonrası üç farklı Amerikan Bağımsız Sineması döneminden bahsetmek mümkündür (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015). Bu çalışmada, 1920 sonlarından günümüze Amerikan Bağımsız Sineması ele alınarak bu dönemde yer alan Mumblecore akımı değerlendirilecektir.

Çalışmadaki temel varsayım Mumblecore’un Amerikan Bağımsız Sinemasının 1960’lar sonrasındaki temel bakışını devam ettirdiği ancak, bu kavramı yirmi birinci yüzyılın ilk bağımsız hareketi olarak dönemin izleyicilerinin hedefleri doğrultusunda değiştirdiğidir (Filippo, 2011). Bütçe olanakları ve yapım pratikleri ile bağımsız sinema özellikleri taşırken, estetik özellikleri ile bağımsız filmlerden ve Hollywood biçimselliğinden uzak olan Mumblecore akımının özellikleri ele alınacaktır.

Amerikan Bağımsız Sineması mitinin yapısal olarak değerlendirilmesi dönemsel analizlerle mümkündür. Mumblecore gibi farklı zamanlarda ortaya çıkan akımların ele alınışı popüler kültür alanının önemli araçlarından olan sinemanın sektörel ve kültürel bağlamdaki rolünün Amerikan sineması örneğinde ele alınması açısından önemli olarak değerlendirilmiştir.

Amerikan Bağımsız Sinemasının Başlangıcı ve Dönemleri

Amerikan Bağımsız Sineması kavramının izleyiciler ve okuyucuların bazılarının düşündüğü ya da ilk anda zihinlerinde çağrışım yaptığı anlamda bir yapıyı anlattığını söylemek güçtür. Tek ve kesin bir tanımı yapılamamakla birlikte Hollywood sistemi dışında gerçekleştirilen filmleri anlatmak için kullanılan “indie cinema” olarak da adlandırılan bir akımdır (Sterritt, 2013). Amerikan Bağımsız film yapımlarını “yüksek” ve “düşük profilli” olarak sınıflandırmak mümkündür. Yüksek profilli yapımlar, kurumsallaşmış ve kendi şirketine sahip bir yapımcıya bağlı olarak geliştirilmiş, çeşitli finansal yapılar aracılığıyla ya da doğrudan büyük stüdyolarca finanse edilen filmleri kapsamaktadır. Düşük profilli yapımlar ise bireysel olarak ya da küçük firmalar aracılığıyla finanse edilen yapımları kapsamaktadır (Tzioumakis, American Independent Cinema, Producers, 2014). Yüksek profilli yapımlar sahip oldukları güçlü bağları ve teknik kaliteleri ile Hollywood sinemasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Düşük bütçeli yapımlar ise yapıma ilişkin bazı kısıtların ve stüdyo etkisinin olmaması ile farklı olarak nitelendirilebileceği gibi doğrudan kötü yapımlar olarak da sınıflandırılabilir.

Amerikan bağımsız sineması olarak adlandırılan, temelde Amerikan Sineması’nın sektörel tercihlerine gönderme yapan kavram büyük stüdyolar, dağıtım şirketleri ve bunlarla ortak yapımlar gerçekleştiren daha küçük ölçekli bağımsız stüdyolara ve yapımcılara gönderme yapmaktadır. Amerikan sinema sektöründeki oligopol yapının kurumsallaşması, mevcut yapılar dışında yapım ve dağıtım şirketlerinin kurulması bağımsız sinema sektörü açısından dönüm noktalarını teşkil etmektedir. Bağımsızlık kavramı ile ilgili olarak sektörel ilişkiler temelli sınıflandırmalar dışında tespitler de yapılmıştır. Buna göre, egemen ve hegemonik yapım ve dağıtım ilişkileri dışında konumlanmak bağımsızlığın bir diğer boyutunu teşkil etmektedir (Akkaya, 2016, s. 16). Düşük bütçeli yapımlar gerçekleştiren teknik ve finansal yönden bazı imkansızlıklarla karşı karşıya olan, deneysel filmler de üreten bağımsız yapımcılar ve dağıtımcılar da mevcuttur.

Amerikan bağımsız sinemasında yüksek profilli bağımsız projeler üreten yapımcılar arasında David Selznick ve Samuel Goldwyn bulunmaktadır. Düşük profilli yapım şirketleri için Amerikan sinema sektöründe kullanılan genel isim Poverty Row'dur (Tzioumakis, American Independent Cinema, Producers, 2014). Poverty Row, 1920 ile 1950 arasında Amerikan sinema sektöründe faaliyet gösteren çoğunlukla B filmi yapıcılığını üstlenen ve kısa ömürlü firmalar için genel olarak kullanılan isimdir.

Amerikan Sineması'nın doğuşunun ve gelişiminin bir dizi teknolojik buluşun ardından gelen girişimcilikle mümkün olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda, Thomas Alva Edison Amerikan ve dünya sinema tarihi için önemli bir isimdir. Yapmış olduğu buluşlar ve kurduğu şirketler ile sinema endüstrisini uzun süre yönlendirmiştir. Teknik olarak sinemaya yaptığı en önemli katkı yardımcısı William Dickinson ile çekimlerde kullanılan 35 mm'lik selüloit filmi kullanmaları olmuştur. Eastman kuruluşu aynı yıl bu buluşun patentini almıştır (Acar, 2017, s. 46). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) sektörü kontrol etme amaçlı kurulan ilk dev sinema oluşumu Edison liderliği ile oluşturulan Motion Picture Patents Company'dir (MPPC). "Movie Trust", "Edison Trust" ya da "The Trust" adlarıyla da anılan şirketin ortakları olan Edison, Vitagraph, Biograph, Essanay, Selig, Lubin, Kalem; ve Fransız şirketleri Pathé, Méliès, ve Gaumont 1908 ile 1912 yılları arasında ABD'deki film endüstrisini tam olarak kontrol etmeyi hedeflemişlerdir (Britannica, 2018). Daha sonra bağımsız stüdyolar olarak ortaya çıkan şirketler MPPC'nin hedeflerine itiraz etmişlerdir (Sterritt, 2013). 1912 yılında Jesse Lasky ve Samuel Goldfish (soyadını sonradan Goldwyn olarak değiştirmiştir) Hollywood'da boş bir ambar kiralayarak stüdyoya dönüştürmüştür; Cecil Blount de Mille'i film çekiminin başına getirmişlerdir. Hollywood'u oluşturan dönemin böylece başladığı değerlendirilmektedir (Acar, 2017, s. 66). Bağımsız sinema hareketlerinin başlangıcı da bu döneme rastlamaktadır.

1903 yılında Edwin Stanton Porter Büyük Tren Soygunu (The Great Train Robbery) filmiyle, paralel kurgu ve doğrusal öykü oluşturma tekniklerini keşfetmiştir. 1908 yılında sinemaya giren kurgu başta olmak üzere pek çok anlatım tekniği geliştiren Griffith sinemada sanatsal, teknik ve estetik buluşlara imza atmıştır (Acar, 2017, s. 50). Sinema sanatının bu denli geliştiği ve kendi dilini oluşturduğu dönemde sektörel gelişmeler de beraberinde gelmiştir. Büyük beşli olarak bilinen Paramount, Loew's (MGM), 20th Century-Fox, Warner Bros. ve RKO ile küçük üçlü olarak bilinen Columbia, Universal ve United Artists şirketleri oligopol dönemde bağımsız şirketler olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlardan, 1919 yılında kurulan United Artists, Amerikan bağımsız sineması kavramının içeriğini anlamak için olumlu bir örnektir. Tanınmış sinema oyuncularını olan Charles Chaplin, Douglas Fairbanks, Mary Pickford gibi yıldızlar ve yönetmenlikte kendisini ispatlayan David Wark Griffith şirketin ortaklarıdır. Mevcut piyasa sistemine duydukları tepki sebebiyle United Artists'i kurmuşlardır (Sterritt, 2013). Sonradan hâkim konuma gelen şirketlerin üst düzey bağımsız film yapımları için ilk dönem 1920'lerin ortaları ve sonu ile 1939'a kadarki dönemi kapsamaktadır (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015, s. 39). Bu sekiz şirket, MPPC hakimiyetini engelleyerek 1940'ların sonlarına kadar sürecek olan stüdyolar devrini başlatmışlardır. Sektörel bazda ilginç olan nokta ise başlangıçta bir tekeleli engellemek adına yola çıkmış, bağımsız film üretimi ve dağıtımını ile ilgilenmiş sekizlinin güç haline geldikten sonra diğer bağımsızların üretim ve dağıtımını engelleme çabasına girmeleridir.

MPPC'nin sektördeki gerilemesini getiren şartlar değerlendirildiğinde firmanın dağıtım alanında da güçlenme çabaları dikkat çekmektedir. MPPC, Nisan 1910'da kurduğu General Film Company (GFP) dağıtım şirketi ile film dağıtımını da denetimi altına almaya çalışmıştır. Amerikan Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'nin 1912 yılında Edison Tröstü'nün ham film patentini ve 1915 yılında da film üretim alanındaki diğer patentlerini iptal etmesi Tröstü'nün son bulmasına neden olmuştur (Wikipedia, 2015). Tröstü'nün faaliyetlerini benimsemeyen şirketler Yüksek Mahkeme kararlarıyla "bağımsız" filmin yasallaşmasını

dan önce Tröst'e karşı girişimlere başlamışlardır. 20 Şubat 1909'da The Anti-Trust Film Company of Chicago'yu (Chicago Anti-Tröst Film Şirketi) kurmuşlardır bu şirketi dağıtım alanında faaliyet gösterecek Motion Pictures Distributing and Sales Company'nin (MPS-DSC) kuruluşu izlemiştir (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015, s. 43). Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin kararları Tröst'ün yasal dayanaklarını ortadan kaldırmışsa da bağımsız yapımcılar üzerindeki fiili (de facto) engellerin tam olarak ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Tröst'ün yasal üstünlüğünün sürdüğü dönemde bağımsız film yapımcıları Güney Kaliforniya'ya giderek Klasik Hollywood Sineması'nın stüdyo sisteminin temellerini atmışlardır (Wikipedia, 2015).

1910'lu yıllarda Amerikan Sineması farklı alanlarda varlığını hissettirmiştir. Bunlardan bir tanesi de Fransa'da düşüğe geçen güldürü sinemasıdır. Mack Sennet Amerikan güldürü sinemasını ortaya çıkarmış, Charles Chaplin en önemli temsilcisi olmuştur (Acar, 2017, s. 68). Tüm yaşanan yenilikler Amerikan Sineması'nın bir sektör olarak gelişmesini ve tek elden ya da belirli şirketler aracılığıyla yönetilmesi güç bir büyüklüğe ulaşmasını sağlamıştır.

Söz konusu verilerden hareketle bu dönemde Amerikan film sektöründeki bağımsızlık arayışının içeriğe dayalı sanatsal ve estetik kaygılardan çok ekonomik temelde olduğunu söylemek mümkündür. 1920 ve 1950'li yıllar arasında stüdyoların kurumsallaşması, belli prodüksiyon şirketlerinin gelişmesi ve yine bunların ağırlık merkezine oturması neticesinde Amerikan kitle sinemasında bir dizi değişim olmuştur (Clarke, 2012, s. 172). Her ne kadar bağımsız film firmaları deneysel çalışmalara zaman zaman destek olsalardı da temelde, sektörü düzenlemeye ve hâkim konuma geçmeye odaklanmış şirketlerin ya da bunların oluşturdukları toplulukların dışında kalan firmalara film endüstrisini oluşturan yapılar bağlamında "bağımsızlar" denilmiştir.

Edison Tröst'ü döneminde film gösterimi alanında faaliyet göstermeye başlayan Adolph Zukor ve onun bağımsız şirketi Famous Players Company, MPPC'nin en fazla iki makaralık filmler standardını en az dört makara olarak değiştirmiştir. GFP'nin makara sayısı yüzünden dağıtımda zorluk çıkarması Famous Players Company tarafından Road Showing ve Eyalet Hakları pazarı gibi yöntemlerin denenmesini beraberinde getirmiştir (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015, s. 46). Road Showing ile ülke çapında prestijli salonlarda yapılan uzun metrajlı film gösterimleri; sonrasında, Eyalet Hakları Pazarında yapılan satışların getirdiği olanaklar yapım şirketlerine filmlerden daha çok para kazandırmaya başlamıştır. 1915 - 1916 yıllarında ulusal bir dağıtım sisteminin ortaya çıkması, MPPC'nin zaman içerisinde ağırlığını kaybetmesine neden olmuştur.

"İlk gösterim sinemaları" olarak anılan merkezi kentlerde konumlanmış ve tanıtım olanakları daha yüksek olan az sayıdaki salon, 1917 yılında First National Exhibitors Circuit adlı bir dağıtım şirketi kurmuşlardır. Bu şirketin amacı bağımsız yapımcıların filmlerini elde ederek göstermekti (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015, s. 49).

Amerikan sinema sektöründe dikey birleşmeleri sağlayacak satın almaların yolunu açan bu süreci ardından 1920'li yıllara gelindiğinde sektör oligopol düzene geçmiştir. Dağıtım ve gösterim alanına hâkim dikey örgütlenmiş şirketlerin döneminde yapımcılar bireysel yaratıcılık anlamında zaman zaman özgür bırakılmış böylece dağıtım ve gösterim hakları satın alınmıştır.

Amerikan Sineması'nda bağımsızlık olgusu dağıtımla ilgili tercihleri de kapsamaktadır. United Artists (UA), Charles Chaplin, Mary Pickford, Douglas Fairbanks ve David Wark Griffith önderliğinde amaçlı olarak kurulmuştur (Sterritt, 2013). Firma, yerleşik yapım - dağıtım örgütlenmelerinin dışında yeni bir örgütlenme olarak bağımsız yapımcılara yarar sağlamıştır. Prisoner of Zenda (1937) (Zenda Mahkumu), Gone With The Wind (1939) (Rüzgar Gibi Geçti), The Outlaw (1943) (Kanunsuz) ve Snow White and Seven Dwarves (1937) (Coşkun, 2011), (Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler) gibi pek çok önemli film bu dö-

nemde izleyici ile buluşmuştur. Elde ettikleri gişe hasılatları Hollywood stüdyolarının kârlarından çok daha üst düzeyde olmuştur.

1940 ve 1948 yılları arasındaki dönemde ise tüm sektör bu tipteki yapımlara yönelmiş, özellikle ikinci dünya savaşı döneminde vergi sisteminde yapılan değişiklikler ile daha fazla bağımsız yapımcı ortaya çıkmış, film üretiminde adet ve nitelik olarak artış görülmüştür. Vergi alanındaki yeni olanaklar yanında uygun fiyatlı ve taşınabilirliği yüksek ekipmanların kullanılmaya başlanması bağımsız yapımların üretimini kolaylaştırmıştır (Sterritt, 2013).

1941 yılında, bağımsız yapımcıları stüdyolar sisteminin yapısından korumak amacıyla Mary Pickford, Charlie Chaplin, Walt Disney, Orson Welles, Samuel Goldwyn, David O. Selznick, Alexander Korda, and Walter Wanger Society of Independent Motion Picture Producers (Bağımsız Film Yapımcıları Derneği - SIMPP) adlı birliği kurmuştur (Wikipedia, 2015). Sonrasında William Cagney, Sol Lesser, ve Hal Roach üyeler arasına katılmıştır. 1942 yılında dernek Paramount firmasının Detroit kentinde bulunan salonlarına karşı anti-tröst davası açmıştır. Bu dava, tekelcilik ve ticaretin engellenmesi gereğiyle film yapımcılarının gösterim firmalarına karşı hukuki girişimlerinin ilki olarak görülmektedir. 1948 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi Paramount Kararı'nı açıklamıştır. Hollywood'un Altın Çağı'nın Stüdyolar sistemine son veren bu karar uyarınca Hollywood stüdyoları sinema salonu zincirlerini satmak durumunda kalmıştır (Wikipedia, 2015).

1950'li yıllara gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin film yapım sektörünün kapalı bir saha olduğunu söylemek mümkündür. Yapım şirketleri, meslek birlikleri ve dağıtımçı iş birlikleri bu kapalılığı ortaya çıkarmıştır. Sektörün kapalılığı ürünlerin eğlendirici ve genellikle çok fazla yenilikçi temalar işlemeyen yapısını ortaya çıkarmıştır. SIMPP'nin elde ettiği sonuç ve film çekimi için kullanılan kameraların fiyatlarının düşmesi bu alanda büyük stüdyolar dışındaki kimselerin de üretim yapmasını kolaylaştırmıştır. Maya Deren'in *Meshes of the Afternoon* (1943), Kenneth Anger'ın *Fireworks* (1947) ve Morris Engel, Ruth Orkin ve Ray Abrashkin'in *Little Fugitive* (1953) adlı filmleri eleştirmenlerin beğenisi kazanan yapımlar olmuştur. Ken Jacobs, film yapımı alanında bir dizi deneysel çalışmada bulunmuştur. Dönemin bağımsız filmleri arasında "En İyi Orijinal Senaryo" dalında Oscar'a aday gösterilen ve Venedik Film Festivali'nde Gümüş Aslan kazanan *Little Fugitive* (Küçük Kaçak) önemli bir yere sahiptir (Internet Movie Database, 2017). Bir aile draması olan film ses kayıt özelliği olmayan 35 mm'lik el kameralarıyla çekilmiştir (Internet Movie Database, 2017).

Amerikan ana akım sinema sektörü üzerinde yapılan değerlendirmeleri yapım, dağıtım ve gösterim süreçlerini göz önünde bulundurarak yapmak gerekmektedir. ABD ve dünya çapında faaliyet gösteren sektörün büyükleri olarak gösterilen büyük dağıtım firmaları aynı zamanda üretim alanında da faaliyet göstermektedir. Kendi üretimleri olan yüksek bütçeli filmler ile diğer üretimcilerin gişe potansiyeli bulunan filmlerini dağıtmaktadırlar. Zaman içerisinde sektörde faaliyet gösteren bağımsız yapım şirketlerinin filmlerini dağıtan firmalar ortaya çıkmış olsa da 1990'lı yıllarda Miramax ve New Line gibi önde gelen bağımsız film dağıtımçıları büyük stüdyolar tarafından satın alınmıştır (Erus, 2010, s. 127).

Amerikan bağımsız sinemasını günümüzdeki durumuna taşıyan dönüm noktalarından birisi de 1960'lı yıllarda Amerikan toplumunda yaşanan bir dizi ekonomik ve sosyal değişimdir. Robert Kennedy, Martin Luther King ve Malcolm X gibi siyasi figürlerin suikastlere uğraması, Vietnam Savaşı ve Sovyetler Birliği ile yürütülen "soğuk savaş" toplumsal etki yaratmıştır. Varlığı kabul edilmeyen ya da söz hakkı bulamayan sosyal grupların daha görünür olması 1960'lı yılların diğer bir karakteristik özelliği haline gelmiştir (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015, s. 232). Amerikan Bağımsız Sineması'nın

gelişmesinin başka bir deyişle bu akımların ağırlıklarının artmasının nedenini sinemanın temsil gücünde aramak mümkündür. Perdede görülen her şey aslında neyin, nasıl temsil edileceğine ilişkin bir seçme eylemidir (Işıkman, 2014, s. 189). Yeni nesil yönetmenlerin arayışları, sektördeki mevcut yapıda kendi sanatsal tarzlarını ifade etme güçlükleri bağımsız yapımlar ile sanatsal alanda yeni arayışlar yapmalarını ve bu konuda daha fazla risk almalarını sağlamıştır. Stüdyo sisteminin riski sevmeyen ve katı yapısının bağımsız ürünlerin yapımında değiştiğini söylemek mümkündür.

John Cassevetes'in 1959 yılında bir bölümünü sinema yıldızlığı döneminde elde ettiği imkanlarla finanse ettiği *Shadows* isimli filmi, Amerikan sinema sektörünün içerisinde bulunduğu yapının bağımsız yapımlarla kırılışının habercisi olmuştur. Bu filmi, 1968 yılında *Faces* ve 1974 yılında *A Woman Under Influence* gibi filmler izlemiştir. Sonraki eleştirel ve ticari başarılı Amerika'da bağımsız sinemaya olan ilgiyi arttırmıştır. Yaşanan gelişmeler ile genç okullu yönetmenlerden oluşan yeni bir kuşağın ortaya çıkması bağımsız ve Hollywood yapımı arasındaki sınırların belirsizleşmesine neden olmuştur. Yeni kuşak Hollywood'un kaynaklarını kullanmış, zaman zaman bağımsız yapımlar oluşturmuş, Robert Altman gibi yarı-bağımsız yönetmenler hem Hollywood yapımlarına hem de bağımsız yapımlara imza atmışlardır (Sterritt, 2013).

Çağdaş Amerikan Deneysel Sineması'nı Maya Deren ile başlatmak mümkündür. Zaman ve mekân kavramlarını sorguladığı bireysel ve entelektüel eserleri, ticari olmayan yaklaşımlarıyla "Altenatif Sinema", "Underground Sinema", "Bağımsız Sinema" veya "Amerikan Yeni Sineması" gibi adlarla anılan deneysel sinema hareketine zemin hazırlamıştır (Coşkun, 2011, s. 251). Sterritt'e göre; tüm bu süreçte tam olarak bağımsız niteliğe sahip sanatçılar avangart ve deneysel işler de yapmışlardır (Sterritt, 2013). Sözkonusu filmleri Maya Deren'in *Meshes of The Afternoon* (Bir Öğle Sonrası Tuzağı - 1943) isimli filminden Stan Brakhage'nin *Commingle Containers* (1996) adlı filmine kadar geniş bir yelpazede ele almak mümkündür. Amerikan bağımsız sineması sonraki yıllarda film biçimi üzerinde de bir dizi yeniliğe imza atmıştır. Bunlar arasında film-video hibriti olarak görülebilecek *Blair Witch Project* (Blair Cadısı - 1999) gibi filmleri göstermek mümkündür.

Amerikan Bağımsız Sinemasında Mumblecore

1967 ile 1975 yılları arasında Hollywood'un büyük stüdyoları bağımsız yapımcılara film yapım sürecinde daha önce görülmemiş derecede yaratıcı kontrol imkânı vermiştir (Tzioumakis, Amerikan Bağımsız Sineması, 2015, s. 233). Hollywood'un sektörü etkileyen ekonomik durgunluk nedeniyle benimsediği bu düşük bütçeli bağımsız film yapım tekniği yaklaşık on yıl boyunca farklı türlerde ve bakış açılarıyla film üretimini beraberinde getirmiştir. Kısa sürse de "Yeni Hollywood" çağı kendisinden sonra gelecek bağımsız film yapımcıları için yön gösterici bir başlangıç olmuştur.

1976 yılı ve sonrası Amerikan sinemasını etkileyen değişimlere sahne olmuştur. "Yeni Hollywood" ya da "Hollywood Rönesansı" olarak nitelenen dönemin sonu olarak nitelenen bu yılda, gişe filmlerine odaklanan bir anlayış egemen olmaya başlamıştır. 1976 yılına kadar sanat sinemasından esinlenen yetkin genç auteurlere odaklanmış Hollywood; özel efektlerle kullanılan yeni teknolojiler aracılığıyla ticarileşme ve komşu ürünlerin satışı amacıyla anlatı sinemasının klasik bakışından uzaklaşmaya başlamıştır (Nystrom, 2017). Hollywood'un ticari ve kurumsal bakışı açısından post-klasik dönemde üretilen her anlatı sineması ürünü ticari birer mülktür.

Mumblecore'u ise ticari bakış açısını önemsemeyen ve eleştiri amacı da gütmeyen bağımsız sinemaya dahil bir kol olarak tanımlamak mümkündür. Bu akımda, diyaloglar çoğunlukla doğaçlamadır. Düşük seviyeli oyunculuk, samimiyet, düşük seviyeli natüralizm ve çoğunlukla mırıldanma olarak algılanabilecek konuşmalar temel karakteristikleri arasında gösterilmektedir (Johnston, 2014, s. 68). Düşük bütçeli filmlerle ortaya çıkan

Mumblecore, diyalogların sahnedeki görsellik ve aksiyona oranla daha çok vurgulandığı bir akımdır. Yirmili ve otuzlu yaşlardaki insanların kişisel ilişkilerine odaklanmıştır (What is Mumblecore? What does Mumblecore mean? Mumblecore meaning, definition & Explanation, 2017). Film karakterleri genellikle profesyonel ve özel yaşamlarında amaçsızdır. Yenilikçi ve hayalperest karakterler, Aaron Katz'ın "Dance Party USA" filminde olduğu gibi "kesinlikle hiçbir şey yapmamayı ve faturalarının ödenmesini" ummaktadırlar (Gilbey, 2013). Yapımlar genellikle konu alınan karakterlerin isteklerini ifade edememesinden doğan zorluklarla ve duygusal ilişkileri ile ilgilidir.

Filmlerin karakteristik özellikleri arasında gündelik hayattan konuşmalar ve amaçsız gençlerin özel hayatlarına odaklı iletişimleri yer almaktadır (Formal Features of Mumblecore Films, 2010). Nötr bir aydınlatmanın egemen olduğu yapımlarda kullanılan statik çerçeveler zaman zaman belgesel hissi uyandırmaktadır. Kullanılan ekipmanın kalitesi ve yetenekleriyle ilişkili olarak sarsıntılı el kamerası etkisi ön plandadır. Ekipman kalitesinin kendisini gösterdiği bir diğer alan da sestir. Mumblecore filmlerin miksinde görülen dip sesi, türün teknik bir karakteristiği haline gelmiştir. Sesteki aksaklıklar asıl diyalogların ve seslerin duyulmasını imkânsız ya da çok güç hale getirebilmektedir.

Sinematografik anlamda geleneksel Hollywood filmlerinden farklı olan Mumblecore'da öznel kamera hareketleri ve herhangi bir motivasyon kaynaklı olmayan beklenmedik kesmeler görülebilmektedir. Statik ve uzun planlara yer verilen Mumblecore filmlerinde yapay yumuşak aydınlatma da tercih edilebilmektedir.

Bununla birlikte, Hollywood film gramerinin vazgeçilmez öğelerinden olan aç karşı aç uygulamalarına başvurulmaktadır. Anlatım odaklı paralel kurguya ise sıklıkla yer verilmemektedir. Sahneleri vurgulayan non diegetik müzik, Hollywood sinematografisi paralelindeki bir diğer öğedir.

Aaron Katz, Joe Swanberg, Lynne Shelton, Andrew Bojarsky, Mark Duplass, Jay Duplass önemli temsilcileri arasında görülse de Mumblecore terimine karşı çıkmaktadırlar. Hindistan ve Almanya gibi ülkelerde de bu akıma uyan filmler yapılmıştır (What is Mumblecore? What does Mumblecore mean? Mumblecore meaning, definition & Explanation, 2017).

Oyunculuk ve diyaloglardaki natüralizm etkisi tüm Mumblecore filmlerinin ortak bir özelliğini oluşturmaktadır. Temelde yüksek bütçeli dev Hollywood yapımlarının karşıtı olarak ortaya çıkmıştır. Sayısal video ile Youtube gibi ortamlar için daha fazla üretim olanağı bulunması ortaya çıkışında etkili olmuştur (Johnston, 2014, s. 68). Akım ilk yıllarında amatör oyunculara yer vermişse de artan ilgi ve bütçeler sonrasında Anna Kendrick ve Orlando Bloom gibi aktörler de Mumblecore filmlerinde yer almışlardır. Oyuncuların doğaçlama diyaloglarına yer verilen yapımlar yanında senaryo dahilinde çekilen filmler de mevcuttur.

Genellikle düşük bütçeli olan yapımların maliyetleri birkaç bin dolardan birkaç milyon dolara kadar değişiklik gösterebilmektedir. Swanberg en düşük bütçeli filmini üç bin dolar'a maletmiştir. Mark ve Jay Duplass kardeşler "The Puffy Chair" isimli filmlerini yaklaşık on beş bin dolara gerçekleştirmişlerdir (Gilbey, 2013). Sanatsal ve estetik birtakım öncüler yanında teknik anlamdaki gelişmeler de Mumblecore filmlerin üretimini kolaylaştırmıştır. 2000'li yılların başında teknolojik gelişmelerle düşen film üretim maliyetleri bunda en önemli faktörlerden birisidir. Elektronik kameralar ve masaüstü kurgu teknolojilerinin gelişmesi film üretim maliyetlerini düşürmüştür (Formal Features of Mumblecore Films, 2010). Mumblecore'un hızlı bir biçimde popüler hale gelmesini temelde sektörde yaşanan ve gösterim olanaklarını olumlu yönde etkileyen değişimlerle açıklamak mümkündür. Kablo TV, ev videosu ve internet bu anlamda önemli etkileye sahiptir. Amerikan toplumunda meydana gelen değişimler, toplumsal azınlıkların temsil arayışları ve tüm dünyayı etkileyen yeni siyasi ortam alternatif film anlatısı ve estetiği arayışlarının

oluşması üzerinde etkili olmuştur (Nystrom, 2017). 11 Eylül 2001'den sonra Amerikan ana akım sineması toplumda yaşanan duygusal çöküntüye odaklanırken bağımsız sinema "öteki" olarak nitelenen toplumsal ve siyasal azınlıklara odaklanmıştır (Işıkman, 2014, s. 185).

Mumblecore özgün estetik yapısı ile bu kapsamda değerlendirilen yeni bir bağımsız bakış açısını sunmuş ve yakaladığı dolaşım olanağıyla toplumsal alanda kabul görmüştür. Düşük prodüksiyon maliyetlerine sahip Mumblecore filmleri çoğunlukla stüdyolar yerine gerçek mekanlarda sayısal kameralar ile üretilmiştir. (Formal Features of Mumblecore Films, 2010).

Akımın köklerini 1960'lı yıllardaki Fransız Yeni Dalgasında, özellikle Eric Rohmer filmlerinde aramak mümkündür. Rohmer'in Mumblecore'un öncülleri olarak sınıflandırılabilir yapımlarında karakterlerin romantik ilişkilerine odaklanılması ve uzun diyaloglar yer verilmesi temel özellikler arasındadır.

John Cassavetes Mumblecore'un temellerini atan bağımsız yönetmenler arasında gösterilmektedir. Mumblecore'u ve onun kabullerini kullanan öncü filmler ve yönetmenleri arasında; *Girlfriends* (Claudia Weill - 1978), *Manhattan* (Woody Allen - 1979), *Stranger Than Paradise* (Cennetten de Garip, Jim Jarmusch - 1984), *Clerks* (Kevin Smith - 1994) ve *Before Sunrise*'ı (Gün Doğmadan, Richard Linklater - 1995) saymak mümkündür.

Amerikalı bağımsız film yönetmeni Andrew Bujalski'nin *Funny Ha Ha* (2002) isimli yapımı ilk Mumblecore filmi olarak kabul edilmektedir. 2005 yılındaki South by Southwest Film Festivali ise gösterime soktuğu pek çok Mumblecore filmi ile bu alanda bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bujalski'nin ikinci filmi *Mutual Appreciation* (2005), *The Puffy Chair* (Mark Duplass - Jay Duplass - 2005), *Kissing on the Mouth* (Joe Swanberg - 2005) Festivalde ismi verilen Mumblecore'un en dikkat çekilen filmleri arasında yer almıştır. Yönetmenin filmlerinde ortaya koyduğu biçim rahatsız edici ve nevroitik olarak tanımlanmaktadır (Hubert, 2007).

Mumblecore'un öncülleri Bujalski ve Swanberg'e göre hareketin en önemli özelliği bir akım olarak planlanmamış olmasıdır. Bujalski Mumblecore ile ilgili olarak "Benim için bir şey ifade etmiyor" demiştir (Gilbey, 2013). Bujalski, böyle bir akımın var olduğunu ya da bu akıma bağlı olarak film ürettiğini kabul etmekte istekli olmamıştır (What is Mumblecore? What does Mumblecore mean? Mumblecore meaning, definition & Explanation, 2017). Swanberg ise çok az insanın akım hakkında bilgi sahibi olduğunu fark ettiğini söylemiş; "(Mumblecore) hiçbir zaman bütünselik bir hareket değildi. Manifestosu yoktu." demiştir (Gilbey, 2013).

South by Southwest Film Festivali'nde Bujalski ile çalışmış olan ses kurgucusu Eric Massey Mumblecore terimini yapımlar arasındaki benzerlikleri vurgulamak için kullanmaya başlamıştır (Hubert, 2007). 2007 yılında ABD'nin New York şehrinde bulunan IFC Center'da *A New Talkies Generation - DIY* (Do It Yourself - Theatrical Distribution) başlığı altında bir Mumblecore film gösterimi düzenlenmiştir (What is Mumblecore? What does Mumblecore mean? Mumblecore meaning, definition & Explanation, 2017). Akıma olan ilgi bazı DVD ve bağımsız film dağıtımçıların desteğiyle sürmüştür. Swanberg'in *LOL* (2006), Aaron Katz'ın *Dance Party USA* (2006) ve *Quiet City* (2007) isimli filmleri bağımsız film dağıtımçıları tarafından desteklenmiştir.

2010'lu yıllara gelindiğinde ise pek çok eleştirmene göre Mumblecore akımı bitmiştir. İlk dalga yönetmenlerin büyük bütçeli filmlere yönelmesi, daha karmaşık senaryoların tercih edilmeye başlanması ve en önemlisi geleneksel sinematografik yaklaşımların tercihi bu yorumda etkili olmuştur. 2010 ve sonrasında Mumblecore'a özgü natüralist diyaloglar ve senaryolarla üretilen filmlere *Post - Mumblecore* denilmiştir (What is Mumblecore? What does Mumblecore mean? Mumblecore meaning, definition & Explanation, 2017). Kentucker Audley, Amy Seimetz ve Sean Price Williams dönemin önemli yönetmenleri arasındadır.

Mumble Gore isminde Mumblecore akımı ile korku türünü birleştirmiş film örnekleri de bulunmaktadır. The House of the Devil (Şeytanın Evi - Ti West - 2009), Entrance (Dallas Richard Hallam, Patrick Horvath - 2011), You're Next (Katliam Gecesi - Adam Wingard - 2011), V/H/S (Matt Bettinelli-Olpin, David Bruckner - 2012), The Sacrament (Ayin - Ti West-- 2013), ve Creep (Patrick Brice - 2014) Mumblecore akımı kapsamında gerçekleştirilen korku filmleri arasındadır.

2012 yılında yayınlanmaya başlanan Girls (2012 - 2017), 2014 tarihli Looking (2014 - 2015) ve 2015 yılında yayınlanan Togetherness (2015 - 2016) isimli HBO (Home Box Office - ABD kablolu televizyon kanalları) komedi dizileri ise Mumblecore'dan etkilenen televizyon dizileri olarak gösterilmektedir.

Amerikan sinemasındaki bağımsızlık kavramı, film yapım pratiklerindeki çeşitliliği ifade etmektedir. Yapım, dağıtım ve gösterim alanlarında Hollywood'un yerleşik büyük güçleri ile bunlar dışında kalan küçük şirketlerin iş birlikleri sonucu ortaya çıkan yapımlar da "bağımsız" olarak nitelenmiştir. Mumblecore, Hollywood destekli bağımsız sinema akımının dışında, daha düşük bütçeli ve alternatif dağıtım metodları ile desteklenen, özellikle gençlerin ilgi duyduğu bir sinema akımıdır. Hollywood sinematografisine ait gelenekler son dönem Mumblecore filmlerde ilk dönemden daha fazla görülmüştür. Filmlere duyulan ilgi sayesinde büyüyen bütçeler ve dağıtım firmalarının Mumblecore filmlerine yönelmesi yapımların Hollywood çizgisine daha fazla yaklaşmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Amerikan Bağımsız Sineması kavramının erken tanımları ekonomik merkezli olarak yapılmıştır. Yerleşik tröst ve oligopol yapılar dışında kalan şirketler "bağımsız" olarak nitelenmiştir. Günümüz sinema sektörü açısından ipuçları veren ekonomik bakış, Paramount Kararı (1948) ile yapım, dağıtım ve gösterim süreçlerinin birbirinden bağımsız şirketler aracılığıyla yürütülmesi perspektifini ortaya çıkarmıştır.

Sektörün yapılanması sürecinde, belirtilen noktalarda yaşanan darboğazlardan yerleşik düzenden memnuniyetsizliğini dile getiren şirketlerin oluşturduğu yeni yapılarla çıkılmaya çalışılmıştır. Farklı bağımsız perspektiflerin sunulması biçiminde sonuçlanan yeni yapılanmalar, ileri vadede yeni oluşumların ekonomik ve lojistik hâkim odaklar olarak konumlanmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ekonomik değişimler, biçimiyle ve temalarıyla belirli alanlarda faaliyet gösteren ticari bir sinema ekolüyle sonuçlanmıştır.

1960'lı ve 2000'li yıllarda toplumsal, politik ve teknolojik alanlarda yaşanan değişimler ise yerleşik Hollywood estetiğinin değiştiği, yapımların içeriğini de etkileyen dönemleri beraberinde getirmiştir. 1970'li yıllarda Hollywood'u etkileyen ekonomik durgunluk auteur yönetmenlere daha fazla özgürlük veren yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Hollywood stüdyoları ile finansal ve teknik iş birliği içerisinde olan genç nesil bağımsızların ürünleri yerleşik büyükler tarafından da desteklenmiş ve dağıtılmıştır.

2000'li yıllarda Amerikan Sineması Vietnam Savaşı sonrasında ikinci büyük etki olan 11 Eylül gibi olaylar sonrasında halkın yaşadığı şoka odaklanırken, bağımsız sinema bireye ve "öteki kavramı"na yönelmiştir. Mumblecore, Andrew Bujalski'nin Funny Ha Ha isimli filmi ile 2002 yılında başladığı belirtilen bir bağımsız sinema akımıdır. Sinema filmi üretme maliyetlerinin yaşanan teknolojik gelişmeler ile ucuzlamasının da etkisiyle ortaya çıkmıştır. Genç bireylerin ilişkilerine odaklı, çoğunlukla doğaçlama diyalogların başat öğe olduğu yapımlardır. Hollywood estetiğinin pek çok öğesinin kullanılmadığı, hatta belirli teknik standartların dahi göz ardı edildiği yapımlar Mumblecore'un karakteristik yapısını ortaya koymuştur.

Mumblecore, bağımsız film festivalleri, video ve internet tabanlı dağıtım ve gösterim olanakları ile 2010 yılına kadar oldukça ilgi uyandırmıştır. Bu alanda ürün veren yönet-

menler kısa sürede yerleşik stüdyoların da dikkatini çekmiş, Hollywood yapısı içerisinde kendisine yer bulurken bir yandan da daha yüksek bütçeler, daha profesyonel oyuncularla yapısını değiştirmiştir. Elde edilen teknolojik araçlar biçimsel anlamda Hollywood estetiğine daha yakın ürünler verilmesini beraberinde getirmiştir. Zamanla, Mumblecore biçimine dayanan korku filmleri ve televizyon dizileri de üretilmiştir.

Mumblecore akımı 2002 ile 2010 yılları arasında ilgi uyandırmıştır. Bu dönemde, diğer bağımsız sinema akımları gibi toplumsal ilgi ile bağlantılı olarak Hollywood stüdyolarının, alternatif dağıtım kanallarının ve televizyon sektörünün ilgisini çekmiş; sürecin devamında estetik anlamda bir dizi değişim ile kısmi olarak ana akım sinema çizgisine yaklaşmıştır. Hâkim Amerikan Sinema Sektörü'nün Mumblecore filmlerine yaklaşımının; Amerikan Sineması'nda ortaya çıkan diğer bağımsız akımlara yaklaşımıyla aynı karakteristiği yansıttığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Acar, A. (2017). *Sessiz Sinema Tarihi*. İstanbul, Türkiye: Doruk Yayıncılık.
2. Akkaya, E. (2016). *Rethinking Independent Cinema: Public Funding, Market Oligopoly and the Film Industry in Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. Britannica, T. E. (2018). *Motion Picture Patents Company*. (E. Britannica, Prodüktör, & Encyclopaedia Britannica Inc.) 2018 tarihinde [www.britannica.com](https://www.britannica.com/https://www.britannica.com/topic/Motion-Picture-Patents-Company): <https://www.britannica.com/https://www.britannica.com/topic/Motion-Picture-Patents-Company> adresinden alındı
4. Cantek, L. (2000). Gönderen: Bağımsız - Hollywood Sineması. *Kültür ve İletişim*, 3(2), 55-73.
5. Clarke, J. (2012). *Sinema Akımları "Sinema Dünyasını Değiştiren Filmler"*. (Ç. E. Babaoğlu, Çev.) İstanbul, Türkiye: Kalkedon Yayıncılık.
6. Coşkun, E. E. (2011). *Dünya Sinemasında Akımlar*. Ankara, Türkiye: Phoenix Yayınevi.
7. Erus, Z. Ç. (2010). Amerikan Sinemasında Pazarlama: "Ürün" Geliştirme, Fiyatlama, Tutundurma ve Dağıtım. *Marmara İletişim Dergisi*, 17(17), 126-145.
8. Filippo, M. S. (2011). A Cinema of Recession: Micro-Budgeting, Micro- Drama, And The "Mumblecore" Movement. *Cineaction*(85).
9. *Formal Features of Mumblecore Films* (2010). [Sinema Filmi]. www.youtube.com.
10. Gilbey, R. (2013, Kasım 7). Mumblecore: 'It was never a unified movement. There was no manifesto'. *The Guardian*.
11. Hubert, A. (2007, Mayıs 19). Speak Up! *The Guardian*.
12. Işıkman, N. G. (2014). Amerikan Sinemasının İdeolojik Yapısı Bağlamında Arap Temsili. *Marmara İletişim Dergisi*, 14(14), 175-191.
13. Internet Movie Database. (2017, Şubat). *Little Fugitive*. [www.imdb.com](http://www.imdb.com/https://www.imdb.com/title/tt0046004/): [https://www.imdb.com/https://www.imdb.com/title/tt0046004/](http://www.imdb.com/https://www.imdb.com/title/tt0046004/) adresinden alındı
14. Internet Movie Database. (2017, Şubat). *Little Fugitive*. [www.imdb.com](http://www.imdb.com/https://www.imdb.com/https://www.imdb.com/title/tt0046004/awards?ref=tt_awd): [https://www.imdb.com/https://www.imdb.com/title/tt0046004/awards?ref=tt_awd](http://www.imdb.com/https://www.imdb.com/https://www.imdb.com/title/tt0046004/awards?ref=tt_awd) adresinden alındı
15. Johnston, N. (2014). Theorizing "Bad" Sound: What Puts the "Mumble" into Mumblecore? *The Velvet Light Trap*(74), 67 - 79.
16. Nystrom, D. (2017). *American Cinema 1976 to Present*. Kasım 2018 tarihinde Oxford Bibliographies: <http://www.oxfordbibliographies.com/abstract/document/obo-9780199791286/obo-9780199791286-0171.xml?rskey=eVMAj4&result=17> adresinden alındı

17. Sterritt, D. (2013). *American Independent Cinema*. (Oxford University Press) Ekim 25, 2018 tarihinde Oxford Bibliographies: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199791286/obo-9780199791286-0061.xml> adresinden alındı
18. Tzioumakis, Y. (2014, 29 Eylül). *American Independent Cinema, Producers*. (Oxford University Press) Ekim 20, 2018 tarihinde Oxford Bibliographies: <http://www.oxfordbibliographies.com/abstract/document/obo-9780199791286/obo-9780199791286-0129.xml?rskey=D6jxbg&result=1&q=american+independent+cinema#firstMatch> adresinden alındı
19. Tzioumakis, Y. (2015). *Amerikan Bağımsız Sineması*. (E. Özkan, Çev.) Doruk.
20. *What is Mumblecore? What does Mumblecore mean? Mumblecore meaning, definition & Explanation* (2017). [Sinema Filmi]. www.youtube.com.
21. Wikipedia. (2015, Şubat). *Independent Film*. www.wikipedia.org: https://en.wikipedia.org/wiki/Independent_film adresinden alındı

Muhasebenin Sosyal Boyutu

Seyhan ÖZTÜRK¹

CHAPTER 8

---

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İşletme Bölümü

GİRİŞ

Bireysel anlamda insanların gereksinimlerini karşılamak için çalışan işletmeler, sosyal sorumluluk faaliyetleriyle de toplumsal gereksinimlerini karşılamak adına çaba göstermektedirler. Bu çabalar; ekonomik, yasal, ahlaksal ve gönüllük boyutlarında kendini göstermektedir.

İşletmeler bu anlamda eylemlerini sürdürürken muhasebe sistemlerinin onlara olan katkısı oldukça yüksek ve önemli olmaktadır. Bu doğrultuda sosyal muhasebe anlayışı, geleneksel muhasebeden sıyrılmak suretiyle onun alanını genişleterek, işletmelerin sosyal sorumluluklarına daha bilinçli bir yaklaşım getirmektedir.

Temelde işletme sosyal sorumluluklarını tanımlayan kurumsal sosyal sorumluluk ile muhasebenin sosyal sorumlulukları aynı odak noktasına sahip olmakta ve aynı amaca hizmet etmektedirler. Her ikisinin de dayanağını; toplum ve işletmeyle etkileşim halinde olan çıkar grupları oluşturmaktadır. Muhasebenin şeffaflık, toplumu aydınlatma, hesap verebilirlik ve güvenilirlik ilkeleri doğrultusunda kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile iletişimi bulunmaktadır. Öte yandan işletmenin kurumsal sosyal sorumluluğunun gereği olarak faaliyetlerin raporlanması işlevi de muhasebe ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla muhasebe ile sosyal sorumluluklar arasında bir birliktelik ve karşılıklı etkileşim söz konusu olmaktadır.

Bu çerçevede yapılan bu çalışmada amaç; sosyal sorumluluk, kurumsal sosyal sorumluluk ve sosyal muhasebe kavramlarını tanımlayarak, muhasebenin sosyal boyutunun önemine dikkat çekmek, sosyal sorumluluk türlerine muhasebenin katkısını ifade etmektir.

1. SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal sorumluluk günümüz dünyasında üzerinde çok fazla durulan önemsenen bir kavram olarak görülmektedir. Ancak bu kavramın daha anlaşılır olabilmesi için bazı diğer kavramların irdelenmesi gerekmektedir.

1.1. Sorumluluk, Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramları

Sorumluluk bir kişinin kendi ya da başkalarının davranışları için bir başkasına ya da bir yetkiliye hesap verme; bu davranışlarının sonuçlarına katlanmayı kabul etme zorunluluğunu ifade etmektedir. Sorumluluk kavramının özünde bir yetkiliye karşı olan yükümlülük yatmaktadır (Koroğlu & Ersöz, 2015: 125).

Bir başka tanımla sorumluluk bir görevi yerine getirmekle mükellef bir kişinin uymak zorunda olduğu kurallar bütünüdür ifade etmektedir. Bu bağlamda sorumluluk başkalarını tanımak, onların varlığına saygılı olmak ve her koşulda onların varlığını kabul etmek anlamlarına gelmektedir (Demir, 2013: 225).

Sorumluluk; toplumlar, işletmeler ve kişiler için farklı anlamlara gelmesine rağmen genel anlamda topluma karşı üstlenilen sorumluluklardan dolayı gerektiğinde hesap verme duygusu olarak değerlendirilmektedir (Erol, Alagöz & Şahbaz, 2010: 59).

Sorumluluğun bir başka boyutu olan sosyal sorumluluk; kişi ya da kurumların topluma karşı yerine getirmeleri gereken sorumluluklarını kapsamaktadır. Sosyal sorumluluk evrensel özelliğe sahip bir kavram olarak bilinmekte; insanların tüm hareketlerine uygulanabilmekte ve temelinde; doğruluk, tarafsızlık, adalet gibi ahlaki değerlerle ilgilenmektedir. Sosyal sorumluluk; kişi ya da kurumların üstlendikleri işten ötürü gerektiğinde hesaba çekilme durumunu, mesuliyet duygusunu da içermektedir (Yılmaz & Alkan, 2006: 730).

Toplumun gerek ekonomik ve gerekse insan kaynaklarına karşı bir kamusal duruş sergileyerek, bu kaynaklarını sadece özel kişi ve firmaların dar alanda belirlediği menfaatleri için değil, geniş sosyal sonuçları için kullanıldığını görme istekliliği de sosyal sorumluluğu tanımlamaktadır (Güney, 2015: 69).

Sosyal sorumluluk daha çok işletmelerle birlikte anılan bir kavram olup; işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin, onunla ilgili tarafların menfaatlerine zarar verilmeden yönetilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Özkol, Çelik & Gönen, 2005: 135).

İşletmelerin ekonomik, hukuki ve ahlaki sorumlulukları temelde işletmede taraflar için getirilen bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerektiğine dayanmaktadır. Sosyal sorumluluk; işletmelerin yalnızca kara odaklanmasını değil aynı zamanda toplumdaki diğer bireylere karşı da sorumluluk bilinciyle faaliyetlerini sürdürmesini gerektirmektedir (Erol, Alagöz & Şahbaz, 2010: 59).

Genel anlamda işletme sosyal sorumluluğu olarak ifade edilen kurumsal sosyal sorumluluk kar amacına yönelik kurulmuş bir işletmenin hem iç hem de dış çevresindeki paydaşlarına karşı etiğe uygun ve sorumluluk sahibi olarak davranmasını, bu yönde kararlar almasını ve uygulamasını ifade etmektedir (Demir, 2013: 226).

Bir başka tanımla kurumsal sosyal sorumluluk; "işletmenin sürdürülebilir ekonomik gelişmeye olan katkısı, çalışanlar, aileleri ve tüm toplumun yaşam kalitesini arttırmaya olan bağlılığı" olarak tanımlanmaktadır (Güney, 2015: 69).

İşletmelerin temelde yerine getirmesi beklenen dört temel sorumluluğu bulunmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk, doğrudan bu sorumlulukların son ikisini, ancak dolaylı olarak hepsini içermektedir. Çünkü toplumun beklentilerine uyumlu olan, onun sorunlarına ilgi gösteren kurumların toplumda yarattığı mutluluk, onların daha mutlu çalışanlara, daha mutlu müşterilere ve dolayısıyla daha mutlu hissedarlara sahip olmaları sonucu getirmektedir. Söz konusu sorumluluklar şunlardır (Argüden, 2007: 37):

- Ekonomik sorumluluklar; verimli ve karlı olmak,
- Hukuki sorumluluklar; kanunlara uymak,
- Etik sorumluluklar; kanunların ötesinde toplumsal norm ve beklentilere uyumlu davranmak,
- Sosyal sorumluluklar; toplumsal sorunların çözümü için gönüllü katkıda bulunmak.

İşletmelerin daha iyi bir toplum ve çevre için gönüllü olarak katkıda bulunması olarak tanımlanan kurumsal sosyal sorumluluk; yine işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin işletmeyle ilgili hissedarlar, yatırımcılar, tüketiciler, müşteriler, sendikalar, kredi kurumları vs. şeklinde sıralanan tüm tarafların çıkarlarına zarar vermeksizin yönetilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte kurumsal sosyal sorumluluk; işletmede meydana gelen ekonomik olaylara ait bilgilerin kamuya nesnel ve dürüst olarak aktarılması yönüyle muhasebe ile de ilişki içindedir (Özkol, Çelik & Gönen, 2005: 135).

1.2. Sosyal Muhasebe Kavramı

Son zamanlarda muhasebenin ilgi alanı finansal nitelikli bilgilerden, ekonomik bilgilere, ekonomik bilgilerden sosyal bilgilere ve oradan da çevre bilgilerine doğru genişleme göstermektedir. Aynı şekilde işletmelerin kamuyu aydınlatma sorumluluğu, bu aydınlatmanın kapsam ve şeffaflık düzeyi sosyal muhasebenin gelişmesine de katkıda bulunan konuların başında gelmektedir (Ertuna, 2012: 7).

Sosyal muhasebe bir işletmenin yaptığı veya yapması gerektiği halde yapmadığı faaliyetlerinin çalışanlara ve toplumun diğer kesimlerine olan etkilerinin ölçülmesi, ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesi, sonuçların işletme içindeki ve dışındaki ilgili kişi veya grupların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir şekilde raporlanması olarak tanımlanmaktadır (Sürmen & Aygün, 2005: 36).

Sosyal muhasebe herhangi bir işletmenin, sürdürdüğü faaliyetlerin toplum üzerindeki etkilerine ilişkin bilgilerin ölçülerek hem işletme içine hem de işletme dışına raporlanmasını ifade etmektedir. Kısaca işletmelerin sosyal amaçlarına ne ölçüde ulaşabildikleri ölçmeyi sağlayan bir araç olan sosyal muhasebe; herhangi bir kurumun toplum üzerinde ya da başka kurumlar üzerinde var olan sosyal ve ekonomik etkilerinin tanımlanmasına yönelik bir girişim şeklinde de tanımlanmaktadır (Erol, Alagöz & Şahbaz, 2010: 60).

Sosyal muhasebenin amacı; işletmelerin eylemlerinden olumlu veya olumsuz şekilde etkilenen bireylere ve gruplara parasal olan ya da olmayan tüm bilgilerin sunulmasıdır. İşletmelerin yöneticileri işletmelerin kendi sosyal sorumluluklarını tanımları konusunda önder olmak durumundadır. Sosyal muhasebe sisteminin herhangi bir işletme de kuruluş etkin şekilde işletilebilmesi orta kademe yöneticilerin bu konuda iyi örgütlenmelerine bağlı olmaktadır (Sözbilir, 181: 12-14).

Bunlarla birlikte işletmelerde ticari bütçelere ek olarak; sosyal amaçlı bütçelerin oluşturulması ve bunların kullanılabilir halde bulundurulması üst yöneticilerin görevleri arasında yer almaktadır (Lowes & Sparkes, 1974: 501).

Muhasebe meslek mensupları mesleğin günümüz koşullarında sahip olduğu bilgi araçlarını geliştirmek suretiyle sosyal işletmelerin ihtiyaçlarına cevap verebilmekte ve işletme içerisinde şu fonksiyonları yerine getirebilmektedirler (Erol, Alagöz & Şahbaz, 2010: 61):

- İşletme üzerindeki sosyal baskıları dikkate almak suretiyle kararların planlanması ve formüle edilmesinde işletmelere yardımcı olabilmektedir.
- İşletmelerce yapılan sosyal harcamaların daha verimli olmasında işletmeye yardım etmektedir.
- İşletmenin sosyal başarı konusunda ilgili taraflara bilgi vermesine yardımcı olmaktadır.
- Yatırımcılara ellerindeki yatırım fonlarını yatırma konusunda yapacakları seçimlerde sosyal sorumluluğu da dikkate almalarını sağlayan çeşitli yollar gösterebilmektedir.

Sosyal muhasebe anlayışının arkasında, son yıllarda işletme dalında ortaya çıkan temel konular bulunmaktadır. Bu temel konulardan en önemli olanları, paydaş, işletme sosyal sorumluluğu, sürdürülebilirlik ve çevre kirlenmesi olarak sıralanmaktadır (Ertuna, 2012: 8).

Sosyal muhasebe geleneksel muhasebenin sınırlarını genişleten, çok daha geniş yönleri içeren kapsamlı bir muhasebe anlayışına sahip olmaktadır. Günümüzde işletme faaliyetlerinden etkilenen ilgi gruplarının; işletmeler üzerinde önemli bir baskı unsuru oldukları görülmektedir. Oluşan bu baskı neticesinde işletmeler örgüt yapılarında ve iş yapma yöntemlerinde bazı değişikliklere giderek faaliyetleri ile ilgili çıkar gruplarının ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadırlar. Bu amaçla geleneksel muhasebe anlayışı yerine daha geniş bir bakış açısına sahip olan sosyal muhasebe anlayışı benimsenmektedir. Bunu yanında; eylemleriyle topluma sağladıkları katma değerleri mümkün olan en üst seviyeye çıkarmayı amaçlayan işletmeler söz konusu eylemleri sonucunda neden oldukları sosyal maliyetleri de en az düzeye indirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar ile işletmenin rekabet avantajı elde ederek karını artırması ve uzun vadede varlığını devam ettirmesi amaçlanmaktadır. İşletmeler toplumsal sorunlara olan hassasiyetlerini ilgili çıkar gruplarına doğru bir şekilde yansıtabilmek adına yine sosyal muhasebe anlayışının sonucu olan bir raporlama modelini benimsemektedirler (Sürmen & Aygün, 2005: 36).

Sosyal muhasebe, işletmelerin yalnızca; sermayedarlarına karşı değil, tüm paydaşlarına karşı sorumluluğunun gerektirdiği bilgileri derlemek, düzenlemek ve sunmak amacıyla yönelik çalışmakta ve bu amacı gerçekleştirecek şekilde genişlemektedir. Sosyal muhasebe "sosyal bakımdan uygun kabul edilen davranışları belirleyen, kimlere karşı sosyal sorumluluk içinde bulunması gerektiğini kararlaştıran, uygun ölçütler ve raporlama tek-

nikleri geliştiren ve bu tekniklerle faaliyet sonuçlarını raporlayan bir faaliyet” olarak ifade edilmektedir. Bazı tanımlamalarda ise sosyal muhasebe alanı sadece raporlama olarak görülmekte, iletişim ve denetim faaliyetlerini de içermektedir. Bir başka ifadeyle sosyal muhasebe, paydaş bilgilerinin de katılımıyla bir kurumun etkilediği zümrelerin ve paydaşlar üzerindeki etkilerinin sistematik olarak incelenmesidir (Ertuna, 2012: 9-10).

2. MUHASEBENİN SOSYAL SORUMLULUĞU

Kurumsal sosyal sorumluluk, sosyal alanlar ile muhasebeyi birbiri ile ilişkilendiren en önemli uygulama alanı olarak görülmektedir. Çünkü muhasebe uygulamalarının sürdürülmesinin temelinde tüm toplum çıkarlarının gözetilmesi fikri hâkim olmaktadır (Koroğlu & Ersöz, 2015: 133).

Muhasebesel bilgilerin üretilmesinde kullanılan kaynaklardan biri olan muhasebenin temel prensipleri; muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde ve sonuçlandırılmasında anlamlı bilgiler sunan temel esaslardan meydana gelmektedir. Bu kavramların temeli sosyal sorumluluk olmakta; bu kavram da muhasebenin işlevlerini yerine getirmesi konusundaki sorumluluğu, amacı ve kapsamı göstermektedir (Yılmaz & Alkan, 2006: 732). Bu bağlamda muhasebenin “sosyal sorumluluk” kavramı muhasebe organizasyonlarında, muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde finansal tabloların düzenlenmesi ve sunulmasının aşamasında; belli kişi ya da grupların değil; tüm toplum çıkarlarının gözetilmesi, dolayısıyla bilgi üretiminde objektif, doğru, dürüst ve güvenilir davranılmasını ifade etmektedir (Kutlu, 2011: 6).

Muhasebe bilgi sisteminin etkin ve başarılı çalışabilmesi için, bu sistemin önemli bir parçası olan muhasebe meslek mensuplarının çok iyi muhasebe ve mevzuat bilgilerine sahip olmaları, işletmenin tüm işleyişine hâkim olmaları ve gelişen bilgi teknolojileri ile mevcut sistemi daha da geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda bir dağıtım sistemi olarak görülen muhasebe bilgi sisteminin görevini tam ve doğru olarak yerine getirebilmesi için yani bilgi kullanıcılarının gereksinim duydukları bilgileri üretebilmesi için aşağıda sıralanan işlemleri yerine getirmesi gerekmektedir (Daştan & Bellikli, 2015: 183-184):

- Mali nitelikli işlemleri ve bunlarla ilgili diğer verileri ilgili kaynaklardan toplayarak, muhasebe bilgi sistemine girdi olarak eklemek,
- İlgili kaynaklardan toplanan verileri belli bir düzene sokarak biriktirmek,
- Düzenlenen verileri kaydetmek,
- İşlenen veriler sonucunda, bilgi kullanıcılarının gereksinimleri çerçevesinde raporları ve raporda yer alması gereken bilgileri oluşturmak,
- Bilgilerin doğru ve güvenilir olarak üretiminin devamlılığı

Muhasebe bilgi sisteminin düzenleyip sunduğu bilgiler finansal tablolarda, tüm toplum çıkarlarını gözetmeyi kendine amaç edinmesi, toplum üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olan sosyal konuların muhasebe bilgi sisteminin amaçları dışında tutulmasını olanaksız hale getirmektedir. Dolayısıyla muhasebe bilgi sisteminin kendisinden beklenen bu görevleri yerine getirebilmesi ancak işletmede benimsenen kurumsal sosyal sorumluluk anlayışına dayalı bir yönetim şekliyle mümkün olmaktadır (Özkoç, Çelik & Gönen, 2005: 140).

Muhasebenin çeşitli kurumlara ve kişilere bilgi sunmakla yükümlü bir fonksiyonu olduğu; muhasebe meslek mensuplarının bu fonksiyonu doğru, tarafsız, eksiksiz ve adil bir biçimde yerine getirmesi gerektiği bilinen bir gerçektir. Muhasebenin ve meslek mensuplarının bu beklenen bu yükümlülüğü istenilen şekilde yerine getirmeleri ancak sosyal sorumluluk kavramının benimsenmesi ile gerçekleşebilmektedir. Nitelikli ve sağlıklı bilgilere dayanarak doğru yargılara varan ilgililerin aldıkları rasyonel kararlar, işletmenin toluma en yararlı olacak şekilde faaliyetlerini sürdürmesine ve uzun ömürlü olmasına

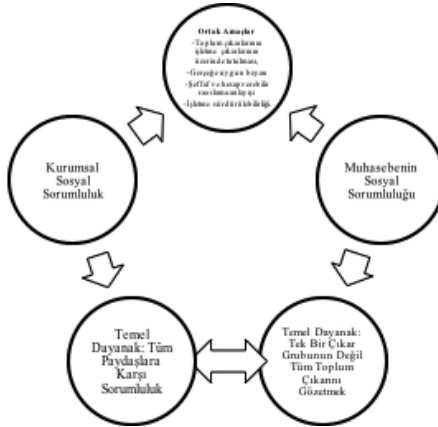
olanak sağlamaktadır (Demir, 2013: 229).

Bir işletmenin faaliyet ve sonuçları ile ilgilenen kesimler sadece o işletmenin sahip ve ortakları olmamakta; bunların dışında işletmeyle ekonomik ilişkiler kuran kuruluşlar, kişiler, bankalar, yatırım kurumları, kamu kurumları gibi ilgi grupları yada çıkar grupları da denilen kesimler işletme faaliyetleriyle yakından ilgilenmektedirler. İşletmenin ilgili olduğu bu kesimler sağlıklı, güvenilir ve doğru bilgilere ihtiyaç duymakta; işletmelerin bu konudaki bilgi kaynağı da muhasebe kayıt ve belgeleri ile bunlara dayanarak hazırlanan finansal tabloları olmaktadır (Köroğlu & Ersöz, 2015: 134). Ancak finansal tablolardan elde edilecek bilgilerin açık, anlaşılır ve güvenli olması halinde; işletmenin ilgi grupları fayda sağlamış ve korunmuş olabilmektedir. Çünkü muhasebe işlemlerinde hata, hile, usulsüzlük içeren dolayısıyla eksik bilgiler taşıyan finansal tablolar gerçeği yansıtmaktan uzak oldukları için; ilgi gruplarını yanıltacaktır (Okay, 2011: 10).

Muhasebenin sosyal sorumluluğu muhasebe sürecini sadece belirli noktalarla sınırlamayıp muhasebe sisteminin kurulması, sunumu ve diğer tüm muhasebe aşamalarında kendini göstermektedir (Otlu, 2002: 154).

Muhasebe sosyal sorumluluk işlevini yerine getirirken hukuki sorumluluktan daha geniş bir çerçevede sorumluluk üstelenerek; toplumsal çevrenin amaçlarına ulaşmasında gereksinim duyulan bir araç olarak çalışmaktadır. Muhasebe yalnızca işletmelere ait finansal bilgileri raporlayıp sunan bir işleve sahip gibi düşünülse de temelde toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren etkiler oluşturmaktadır. Muhasebenin bu sorumluluğu layıkıyla yerine getirmesi sürecinde dayandığı temel yol gösterici sosyal sorumluluk anlayışı olmaktadır (Yılmaz & Alkan, 2006: 732).

Muhasebenin sosyal sorumluluğu ve kurumsal sosyal sorumluluk bir amaç birliği içerisinde bulunmakta; her ikisinin de odak noktasında toplum ve toplum içinde işletmeyle ilişkili paydaşlar yer almaktadır. Her iki kavramın ortak amaçları; yapılan işlemlerde gerçeğe uygun beyanda bulunulması, toplumun çıkarlarının daima işletme çıkarlarından üstün olması, hesap verebilirlik ve şeffaflık anlayışı ile raporlama yapmak olarak sayılmaktadır. Bir işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk dâhilinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin raporlanması muhasebe aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Muhasebenin sosyal sorumluluğu ile kurumsal sosyal sorumluluk ilişkisi aşağıdaki şekil yardımıyla gösterilmektedir (Doğan, 2018: 104):

Şekil 1. Kurumsal sosyal sorumluluk ve Muhasebenin sosyal sorumluluğu ilişkisi

Kaynak: Doğan, 2018: 104.

Şekilde de görüldüğü gibi muhasebenin sosyal sorumluluk boyutu ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında temel dayanak noktaları çok az farklılık göstermekle birlikte; ortak amaçlardan doğan bir birlikliliğe sahip olmaktadır.

Geleneksel muhasebe, yalnızca işletmelerin kendi faaliyetlerine odaklanmış ve dış çevreden gelen etkileri göz ardı etmiştir. Bu durum gerçekte geleneksel muhasebenin görevi ve genel kabul görmüş muhasebe ilkeleriyle uyumlu olmaktadır. Ancak sosyal sorumluluk muhasebesi, işletmenin şeffaf ve hesap verebilir olmasının bir sonucu olarak aynı zamanda işletmenin topluma karşı sorumluluğunun da bulunduğu bilincinden hareketle raporlamanın kapsamına toplumu ve tüm paydaşları da dâhil etmektedir. Dolayısıyla işletmeler devamlılıklarını sağlamak ve hatta hayatta kalmak istiyorlarsa geleneksel muhasebe anlayışı yerine sosyal sorumluluk muhasebe anlayışını benimsemeli ve raporlama kapsamını da bu yönde genişletmelidirler (Daştan & Bellikli, 2015: 186-187).

Muhasebenin sosyal sorumluluğa katkısı daha sistematik olarak; ekonomik, hukuki, etik ve gönüllü sorumluluklara katkısı şeklinde dört başlık altında detaylandırılabilir. Bundan sonraki başlıklarda anlatılmaktadır.

2.1. Muhasebenin Ekonomik Sorumluluklara Katkısı

İşletmenin temel fonksiyonlarında biri olan muhasebe; belgelerin toplanarak belli ilkelere çerçevesinde kaydedilmesi, kaydedilen bilgilerin özetlenerek raporlanması, analiz edilmesi ve yorumlanmasından sorumlu sayılmaktadır. Bütün bu işlemlerin doğru verilere dayanmasının önemi büyüktür. Dolayısıyla, devletin en önemli gelir kaynağı olan vergisinin tahsil edilmesi, sermaye piyasalarının doğru verilerle çalışması, yerli ve yabancı yatırımcılar ile finans ve kredi kurumlarının doğru bilgilenmesi gibi birçok önemli ihtiyaç muhasebe mesleğinin güvenilir, verimli ve etkin çalışmasıyla mümkün olmaktadır; muhasebenin ekonomik sorumluluklara katkısı burada ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2018: 104).

Muhasebenin sosyal sorumluluğu işletmelerin ekonomik sorumluluklarını yerine getirmesinde oldukça etkin bir işlev üstlenmektedir. Şöyle ki; bir işletme üst yönetimi işletmenin karlı alışıp çalışmadığını, sahip olduğu finansal sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini muhasebe verilerine dayanarak öğrenmektedir. Muhasebeden gelen bilgiler ve muhasebesel verilerin analizi doğrultusunda işletme ile ilgili planlar yapılmakta ve kararlar alınmaktadır. Bu noktada işletme faaliyetlerinin yürütülmesinde ve denetlenmesinde yöneticilerin en büyük yardımcısı muhasebe olmaktadır. Dolayısıyla yapılan planların ve alınan kararların gerçekçi olabilmesi; verilerin gerçeği yansıtmasıyla doğrudan ilgili olmaktadır (Özkol, Çelik & Gönen, 2005: 140).

İşletmelerin ekonomik sorumlulukları; toplumun ihtiyaç duyduğu mal hizmetleri üretmek, kaynakları etkin ve verimli kullanmak, kar elde etmek, stratejik kararlar alabilmek şeklinde sıralanmakta ve çoğaltılabilmektedir. Bu sorumlulukların sağlıklı şekilde yerine getirilmesi için muhasebeden gelen bilgiler önem arz etmektedir (Demir, 2013: 229).

2.2. Muhasebenin Hukuki Sorumluluklara Katkısı

İşletmeler kuruldukları andan itibaren, faaliyetlerini sona erdirinceye kadar tüm eylemlerinde yasal olarak belirlenmiş hak ve yükümlülükler çerçevesinde davranmak zorundadırlar. Söz konusu yasalar; vergi, borç, ticaret, kıymetli evrak, sosyal sigorta ve çevre yasalarına kadar geniş bir yelpazeye sahip olmaktadır. Muhasebe işletmelerin kuruluşundan dağılmasına kadar ki tüm aşamalarda bahsedilen yasaların hükümlerinin uygulanması konusunda işletme yönetimine en büyük katkıyı sağlamaktadır. Finansal muhasebe işletmenin ekonomik ve finansal durumunu gösteren verileri özgün kaynaklardan toplayarak, ilgililere sunmak; vergi muhasebesi ise; vergi konusunda beyanname, form, onay, bildirim raporları hazırlamak suretiyle ilgili kamu birimlerine iletme görevini yerine getirmektedir (Özkol, Çelik & Gönen, 2005: 141).

Bunlarla birlikte muhasebe meslek mensuplarının yasal hak ve sorumluluklarının bilincinde olması gerekmektedir. İşletmelerin yasal olarak devlete ödemeleri gereken vergilerin doğru ve eksiksiz hesaplanmasında kuşkusuz muhasebenin önemli işlevi bulunmaktadır. Bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının bu anlamda verdikleri destekler ülke ekonomisi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır (Demir, 2013: 230). Ayrıca; muhasebe çalışanlarının bu hukuki anlamdaki bilgilerini sürekli güncel tutmaları; değişiklikleri takip etmeleri ve mevzuatı rehber olarak işlemlerini gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Doğan, 2018: 105).

2.3. Muhasebenin Etik Sorumluluklara Katkısı

Etik, insanların karar ve davranışlarının ne şekilde olup ne şekilde olmaması gerektiği ile ilgilenmekte; kişiler, örgütler, işlemeler ve gruplar arasında doğru ilişkiler kurulması anlayışını kapsamaktadır. Etik; kişiler yada toplumların ahlaki standartlarını araştıran bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Sayım & Usman, 2015: 64).

Muhasebe sürecinde; muhasebenin amacı ve kapsamı bağlamında muhasebe meslek mensupları; defter tutmanın ötesinde defter tutanların yaptıkları işe yön vererek kontrol eden, doğru, güvenilir, zamanında bilgi üretimini sağlayan, sistem işleyişinden sorumlu olan kavramsal anlayış ve uzmanlığa sahip olan araçlar konumunda çalışmaktadırlar (Özkol, Çelik & Gönen, 2005: 142-143). Bu çerçevede işletmenin ilgi grupları ile muhasebe arasında güvene dayalı bir iletişim kurulmasında kritik bir işlev üstlenmektedirler. Muhasebe sistemi tarafından üretilen bilgiler işletmelerin ekonomik ve finansal yapısını yansıtmakta, tüm kesimlerin çıkarlarını etkilemektedir. Bu nedenle muhasebe uygulayıcıları bu bilgileri üretirken yüksek etik standartlara sahip olma, bunları koruma, geliştirme sorumluluğuna sahip olarak hareket etmelidir. Sahip olunan etik hassasiyet ile kamuyu aydınlatma; işletmenin itibarını ve dolayısıyla duyulan güveni arttıracaktır (Demir, 2013: 230).

2.4. Muhasebenin Gönüllü Sorumluluklara Katkısı

Geleneksel muhasebe anlayışı, üretim ve ticari işletmelerin sadece parasal yönü ile ilgilenmiş, sosyal maliyetleri hiç göz önüne almamıştır. Üretimin temel faktörünü göz önüne alırken de çevre faktörünün varlığını ve sorumluluğunu yüklenmemiştir (Özkol, Çelik & Gönen, 2005: 143). Bu durum sosyal muhasebe anlayışına ters düşmektedir.

İşletmelerin gönüllü sorumluluklar üstlenmeleri çoğu zaman onlara itibar kazandırmakta, kamu nezdinde imajlarını güçlendirerek piyasa değerlerinin artmasına vesile olmaktadır (Demir, 2013: 230). Öte yandan işletmelerin çevre, eğitim, sağlık, sanat, kültür, spor gibi alanlarda gönüllü olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerin işletmeye sağlayacağı itibar ve saygınlık yanında ek maliyetleri de söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda, muhasebe tarafından fayda maliyet analizleri yapılarak alternatif gönüllü projeler içerisinden en uygun olanları gerçekleştirilmektedir (Doğan, 2018: 105).

Sosyal sorumluluğun alt boyutları içinde muhasebe en çok çevresel muhasebe nedeniyle gönüllü sorumluluk alanları ile yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Çevre muhasebesi, çevresel kaynakların kullanılış biçimini, işletmelerin faaliyetleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışları ve işletmelerin çevresel açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreterek, bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır. Çevresel kaynakların kullanımı ve adı geçen kaynakların kullanımı sonucu oluşacak çevresel etkilerin muhasebesi, uygulanmakta olan muhasebe sistemlerinde özellikle maliyet ve kâr analizlerinde çevre ile ilgili faktörlerin planlanıp uygulanmasını ifade etmektedir. Çevre muhasebesinin amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Güney, 2015: 71):

- Geleneksel muhasebe uygulamalarının geliştirilmesine katkı sağlayacak araştırmalar yapmak,
- Geleneksel muhasebe sistemi içinde, çevresel maliyet ve gelirleri ayrı olarak tanımlamak,
- 1. İşletmenin hem iç hem de dış çıkar grupları için, yeni performans ölçüm raporları ve formları geliştirmek,
- 2. Yönetim kararlarında daha fazla çevresel yararlılık elde edebilmek için yeni finansal ve finansal olmayan muhasebe bilgi ve kontrol sistemleri oluşturmak

Çevre muhasebesi yoluyla işletmeler, yapmış oldukları çevresel maliyetleri, harcamaları ve yatırımları, muhasebe bilgi sistemlerinde kayıt altına alarak çevreye karşı sorumluluklarının yerine getirildiğine ilişkin bir kanıt sağlamaktadırlar. İşletmelerin muhasebe bilgi sistemlerinde bu tür çevresel verilerin kayıt altında olması işletme içine dönük alacağı çevresel kararlarda veri tabanı niteliğindedir. Ayrıca devletin çevreye yönelik çıkaracakları yasa ve yönetmeliklerde de esas oluşturmaktadırlar (Güney, 2015: 73).

İşletmelerin ekonomik performanslarının iyileştirilmesinde etkin bir araç olarak kullandıkları muhasebe, sosyal ilişkilerinin geliştirilmesinde de etkin bir rol oynayabilmektedir. Ancak, günümüzde mevcut olan muhasebe usul ve esasları şirketlerin sosyal yönü açısından yetersiz kaldığından, tam maliyet muhasebesi, sürdürülebilir maliyet hesaplamaları ve gölge muhasebe gibi yeni muhasebe araçlarının geliştirilmesine çalışılmaktadır (Koroğlu & Ersöz, 2015: 136).

SONUÇ

Günümüz küresel dünyasında işletmeler artık yalnızca kar amacı gütmeyip; imaj, itibar gibi konuları da önemseyerek toplumun tüm kesimlerine karşı olan sosyal sorumluluklarını da yerine getirme amacı taşımaktadırlar. İşletmelerin sosyal sorumluluklarının bilincinde olmaları ve yerine getirmeleri toplumun refahı ve huzurunun temel taşıını oluşturmaktadır.

İşletmelerin toplumla birlikte yaşaması, ortak hareket etmesi, karlıları ile sosyal sorumluluklar arasında bir denge oluşturması günümüzün toplum değerlerini yansıtmaktadır. Aynı şekilde kurumsal sosyal sorumluluk bilinci içinde eylemlerini sürdüren işletmeler fark yaratarak diğerlerinden ayrılmakta; toplum nezdinde farklı gözle görülmektedirler.

İşletmelerin söz konusu sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri, kamunun talep ettiği mal ve hizmetleri ülke ekonomisine zarar vermeyecek şekilde en az maliyetle sunabilmesi, ilgili tarafların ihtiyaç duyduğu finansal bilgileri doğru, güvenilir, eksiksiz ve zamanında üretebilmeleri konularında muhasebenin payı yadsınamaz derece de önemli olmaktadır. Muhasebenin sosyal sorumluluk boyutlarının her birine yarattığı katma değer oldukça yüksek olmakla birlikte en fazla işletmelerin ekonomik sorumluluklarına katkı sunduğu görülmektedir.

İşletmelerin sosyal amaçlarına ne ölçüde ulaşabildikleri ölçmeyi sağlayan bir araç olan sosyal muhasebe; muhasebenin toplumsal değerlerini yansıtan en önemli göstergelerden biri olmaktadır.

Tüm bunlar bağlamında; geleneksel muhasebe anlayışının sınırlı kaldığı sosyal sorumluluk konularında işletmelerin daha çok sosyal muhasebe anlayışını benimsemeleri önemli hale gelmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının işletmelerin ekonomik, hukuki, etik ve gönüllü sosyal sorumluluk boyutlarındaki muhasebe işlevlerinin bilincinde olarak hareket etmeleri, hukuki anlamda mevzuatı sürekli takip etmeleri, ekonomik ve etik anlamda yüksek ahlaki standartlarla eylemlerde bulunmaları, gönüllü sorumluluklar boyutunda daha duyarlı olmaları beklenmektedir. Toplumun tüm kesimlerini etkileyen her meslekte olduğu gibi muhasebe mesleğinde biraz daha fazla sosyal sorumluluk bilicilye davranmak yarattığı geniş çaplı etkiler sebebiyle çok daha büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

1. Argüden, Y. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk, İgiad Yayınları, 37-44.
2. Daştan, A., & Bellikli, U. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebe Etkileşimi: Türkiye’de Kurumsal Yönetim Endeksine Dâhil İşletmelerde Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(1), 177-208.
3. Demir, B.,(2013), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebe”. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(3), 225-233.
4. Doğan, S. (2018), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu”. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 04/01, 100-107.
5. Erol, M., Elagöz, İ., & Şahbaz, A. (2010). “Sosyal Sorumluluk Anlayışının İşletmelerde Algılanma Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (46), 58-65.
6. Ertuna, Ö. (2012). Muhasebe İçin Yeni Ufuklar: Sosyal Muhasebe. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (MUFİTAD), 3, 5-18.
7. Güney, C. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alanları Açısından Çevre Muhasebesi/ Environmental Accounting In Terms Corporate Social Responsibility Areas. Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, Kış, 7(25), 67.
8. Köroğlu, Ç., & Ersöz, Ö. H. (2015). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Bakış Açlarından Kurumsal Sosyal Sorumluluk Muhasebe İlişkisi”. Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 1(3), 123-153.
9. Kutlu, H. A. (2011), Tekdüzen Genel Muhasebe, Nobel Yayınevi, 2. Basım, Eylül.
10. Lowes, B., & Sparkes, J. R. (1974). “Social Responsibility Accounting”. Journal of Business Policy, 3(4), 43-49.
11. Okay, S. (2011), “Muhasebe Hata Ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi”, Karaman oğlu Mehmet bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi.
12. Otlu, F. (2002), “Sosyal Sorumluluk Kavramı İşletme Yönetiminin Ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu”, Atatürk Üni. İİBF Dergisi, Sayı:1,
13. Özkol, E., Çelik, M., & Gönen, S. (2005). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (27), 134-145.
14. Sayım, f. & Usman, Ö. (2015), Muhasebe Mesleği Ve Etik, Akademik Arge Finans Araştırmaları, Nisan.
15. Sürmen, Y., & Aygün, D. (2005). “İşletmelerde Sosyal Raporlama”. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (26), 35-42.
16. Sözbilir, H. (1981). İşletmelerde Sosyal Muhasebe Kuramı ve Türkiye’de Bir Anket Çalışması. Sevinç Matbaası, Ankara.
17. Yılmaz, B., & Alkan, A. T. (2006). “Muhasebenin Sosyal Sorumluluk Kavramı Açısından Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde, Kurumsal Yönetim Anlayışının Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (16), 729-738.

Türkiye’de Deniz İşletmeciliğinin ve Turizminin Sürdürülebilirliği: Lisansüstü Eğitime Yönelik Bir Araştırma

Çiğdem ÖZKAN¹

Yasin KARADENİZ²

CHAPTER 9

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Turizm sektörü alternatif turizm türlerine olan talebin arttığı ve birçok turizm türünde sürdürülebilirliğin benimsendiği bir dönem içerisinde. Deniz turizmi bu kapsamda değerlendirilen bir turizm çeşididir. Deniz turizm geniş kapsamda Türkiye’de talebin en fazla olduğu turizm türüdür. Deniz turizminde kişiler deniz, kum, güneş üçlüsü olarak değerlendirilen deniz yada kıyı turizminden yararlanmaktadır (Kozak vd., 2012: 18). Deniz turizmi aynı zamanda, kurvaziyer turizmi ve yat turizmi konularını da kapsamaktadır. Bu nedenle Deniz turizmi denilince akla yalnızca deniz-kum güneş gelmemelidir. Yat işletmeciliği, kurvaziyer gemi turizmi, marina işletmeciliği deniz turizmi kapsamına girmektedir. Bu nedenle söz konusu işletmeler turizm sektörü işletmeleri olarak değerlendirilmektedir.

Turist talebinde yaşanan çeşitlenmeler dolayısıyla farklı türde turizm çeşitlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda gerek ortaya çıkan talebin karşılanması, gerekse de talep karşılanırken ortaya çıkan sorunların en aza indirilmesi konusunda işletmelere ve yasal paydaşlara önemli sorumluluklar yüklenmektedir. Turizm sektörü Türkiye’de gerek istihdam yaratma gerekse de döviz girdisi sağlaması açısından önemli sektörler içerisinde değerlendirilmektedir. Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili ve doğal güzellikler bakımından zengin bir ülkedir. Denizlerin ve doğal güzelliklerin gelecek kuşaklara aktarılması, en verimli ve tahribatin en aza indirilerek yararlanılması için sürdürülebilir turizm ilkelerinin turist ve turizm işletmeleri tarafından benimsenmesi gerekmektedir.

Deniz turizmi tarihi yıllar öncesine uzanmaktadır. Günümüzde deniz turizmi deniz araçları ile denizde yapılan turizm amaçlı ticari faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Deniz turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ülkemizdeki önemli turizm koallarının yapılaşmaya kapatılarak koruma ile ilgili mevzuatın uygulanması ve deniz turizmi alanında yaşanan sorunların çözümüne odaklı lisansüstü çalışmaların sayısındaki artış önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir turizm felsefesinin benimsenmesi deniz işletmeciliği ve deniz turizmi sorunlarının en aza indirilmesinde önemlidir. Bu konuda ülkemizde bulunan eğitim kurumlarına da önemli sorumluluklar düşmektedir. Deniz turizmine olan talebin artması neticesinde işletme sayıları artmakta ve talebin karşılanmasında bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Deniz işletmeciliği ve turizmi ile ilgili sorunların çözümünde yapılan tüm akademik çalışmalar ve özellikle de lisansüstü çalışmaların yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle kitabın bu bölümünde, Türkiye’de deniz işletmeciliği ve turizmi alanında akademik çalışmaların yapıldığı lisansüstü programlar ve çalışmalar incelenmiş; bu çalışmaların deniz işletmeciliği ve turizminin sürdürülebilirliği ve sorunlarının çözümü açısından yeterli olup olmadığı hususu açıklanmaya çalışılmıştır.

1. DENİZ TURİZMİ KAVRAMI VE ÖNEMİ

Türkiye’de turizm sektörünün büyük bölümünü sahil ve deniz turizmi oluşturmaktadır (Tüsiad, 2012). Literatürde deniz turizmi ile ilgili birçok tanım yapıldığı görülmektedir. Denizde deniz araçları ile yapılan, turizm amaçlı meslek faaliyetleri ile onu doğrudan destekleyen diğer meslek faaliyetleri deniz turizmi olarak tanımlanmaktadır.

Deniz turizmi;” kruvaziyer turizmi, yat işletmeciliği, yat limanı işletmeciliği, günübirlik tekne turları, eğlence ağırlıklı su üstü ve su altı aktiviteleri ve dalma sporlarından oluşan ve doğrudan deniz alanı içerisinde gerçekleşen faaliyetler bütünü” olarak tanımlanabilir (Çubuk ve Koçak, 2012). Diğer bir ifadeyle, deniz turizmi, deniz araçları ile deniz altında ve üstünde, deniz kıyısında, yapılan turizm amaçlı ticari faaliyetler biçiminde tanımlanabilir (Gök, 2016: 273).

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’de Deniz Turizmi, talebin en yüksek olduğu turizm dallarından birisidir. Turistlerin yaklaşık %90’ı bu amaçla ülkemizi ziyaret etmektedir. Ülkemizde Deniz Turizmi gelirleri, turizm gelirlerinin yaklaşık %20’sini oluşturmaktadır (DTO, 2015a). Aynı zamanda Arıkan ve diğerlerine (2000: 3) ülkelerin turizm gelirlerinin önemli bir kısmı Deniz Turizminden elde edilmektedir.

Türkiye sahip olduğu uzun kıyıları, temiz denizi ve kumsalları, doğal ve tarihi çekicilikleri ve uygun iklim koşulları sayesinde deniz turizmi konusunda elverişli bir konumdadır ve bu alanda oldukça gelişme göstermiştir (Kozak ve diğ., 2012: 18).

Deniz turizmi kapsamına giren Kruvaziyer turizmi, kruvaziyer limanlarında, kruvaziyer adı verilen lüks yolcu gemileri ile üst gelir grubu dâhil, turistlerin getirilmesi-götürülmesi veya yolcu değişiminin yapılmasıdır. Kruvaziyer turizmde yolcuların getirilip-götürülmesi yolcu taşımacılığından farklı olup, turistik gezi amacıyla yapılmaktadır (Yüksek 2012: 87). Deniz yolu taşımacılığının ülke ekonomisine dolayısıyla turizm sektörüne katkısının olduğu ifade edilmektedir (Aras 2012: 107).

Deniz araçları ve deniz turizm işletmelerinin belirli bir sınıflandırma içerisinde değerlendirilmesi ve yasal düzenlemelerin bu sınıflandırmaya göre yapılması gerektiği ifade edilebilir. Denizcilik mevzuatı (Öncelikle 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ve bağlı yönetmelikle ile Denizcilik Mevzuatı)“Deniz Turizmi Tesisleri” ve “Deniz Turizmi Araçları” olarak iki ana başlığa ayrılmıştır. Denizcilik mevzuatına göre yapılan sınıflandırma Tablo 1’deki gibidir:

DENİZ TURİZM TESİSLERİ VE İŞLETMELERİ	DENİZ TURİZM ARAÇLARI VE İŞLETMELERİ
1. Kruvaziyer gemi limanları (a ve b tipi) ve işletmeleri 2. Yat limanları (3,4,5 çaplı) ve işletmeleri 3. Diğer tesisler (rıhtım, iskele ve çekek yeri) ve işletmeleri	1. Kruvaziyer gemiler ve işletmeler 2. Yat yatırım ve işletmeleri a) Mavi yolculuk deniz taşıma ve işletmeleri b) Bareboat deniz taşıma araçları ve işletmeleri 3. Günübirlik gezi tekneleri ve işletmeleri 4. Dalabilir deniz taşıma araçları ve işletmeleri 5. Diğer deniz taşıma araçları ve işletmeleri a) Yüzer deniz taşıma araçları b) Özel deniz taşıma araçları c) Sualtı ve su üstü faaliyet araçları

Tablo 1: Deniz Turizmi İşletmeleri

Kaynak: (DTO, 2015a).

“Denizde deniz araçları ile yapılan turizm amaçlı meslek faaliyetleri ile onu doğrudan destekleyen diğer meslek faaliyetleri, “Deniz Turizmi” olarak tanımlanmaktadır”. Söz konusu bu meslek faaliyetleri şunlardır (DTO, 2015b):

- Yat Yatırımları ve İşletmeciliği,
- Mürettebatsız Tekne (Bareboat) İşletmeciliği,
- Günlük Gezi Tekne İşletmeciliği,
- Yat Yapım, Çekek ve Tamir Hizmetleri İşletmeciliği,
- Yat Malzeme Satış Hizmetleri İşletmeciliği,
- Marina Yatırımları ve İşletmeciliği,
- Kruvaziyer Turizm ve Feribot İşletmeciliği,
- Dalış Turizmi ve Su Sporları.

Deniz turizmi, turizm çeşitleri içerisinde ekonomiye katkı sağlaması ve istihdam yaratmadaki etkin rolünün yanı sıra, faaliyet bakımından birçok sektörün gelişimini sağlayan ve bölgesel kalkınma açısından önemli bir turizm çeşididir.

2. DENİZ TURİZMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE YAŞANAN SORUNLAR

Dünya turizm talebi içinde kitlesel turizm ürünlerinin ağırlık kazandığı yeni ve farklı eğilimlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda deniz turizmi kapsamına giren işletmeler; kruvaziyer gemi limanları ve işletmeleri, yat limanları ve işletmeleri, rıhtım, iskele, çekek yeri ve işletmeleri olarak sınıflandırılmaktadır (DTO, 2015a). Türkiye’de son yıllarda deniz araçları ile yapılan seyahatlere olan talepler artmıştır. Artan talebin karşılansında sürdürülebilirlik ilkelerinin benimsenmesi, deniz kenarlarında, limanlarında ve marinalarda ortaya çıkabilecek tahribatın en aza indirilmesini sağlarken, kitle turizminin olumsuz etkilerinin de azalmasına katkı sunacaktır. Denizlerin ve deniz kıyılarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması ancak sürdürülebilir bir turizm anlayışı ile mümkün olmaktadır.

Sürdürülebilir turizm, turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel negatif etkilerini azaltmak ve turist ağırlayan toplum için uzun vadede faydalı olmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Paul, 2013: 759). Başka bir tanıma göre sürdürülebilir turizmde amaç, kültürel mirasın negatif etkilerini ve işletmelerin çevreye olan zararlarını en aza indirirken, turizmin ekonomik ve sosyal faydalarını en üst seviyeye çıkarmaktır (www.unwto.org/tourism&mdg-sezine/).

Diğer bir ifadeyle; sürdürülebilir turizm, sektörü besleyen doğal çevre ve insan kaynaklarını olumsuz yönde etkilemeden, turizm kapasitesini ve turizm ürünlerinin kalitesini arttırmaktır (Cronin 1990: 13).

Sürdürülebilir turizm doğal çevrenin korunmasını esas almaktadır. Bu anlamda deniz turizminin sürdürülebilir kılınmasında denizlerin, yat limanlarının, marinaların tahribatının en az olacak şekilde deniz turizm yasa ve yönetmeliklerinin düzenlenmesi eğitim kurumlarının deniz turizm konusunda çalışmalara yer vermesi gerekmektedir. Deniz ticaret odasının hazırlamış olduğu rapora göre deniz turizminde yaşanan sorunlar aşağıdaki gibidir (DTO, 2015: 33-34):

1. Antalya ve Kuşadası arasındaki koylarda var olan çarpık yapılaşma
2. Balık çiftliklerinin deniz ekolojisini bozması
3. Su sporları faaliyetlerinin koyların sakinliğini bozması
4. Koylara tekne bağlama ve demirleme operasyonları ağaçlara ve su altındaki bitkilere zarar vermekte
5. Yüzer ve bağlanmış deniz araçları ve ziyaretçilerin çöplerini koylara ve denizlere atmaları sonucunda çöplerin denizleri kirletmesi ve çevre kirliliğine neden olması.
6. Deniz kenarlarında bulunan yapıların yetersiz artıma sistemlerine sahip olması
7. Denizcilik mevzuatının yetersiz kalması. Yatlara gemi, yat personeline de gemi adamı mevzuatının uygulanması
8. Deniz turizmi işletme belgelerinin işlevlerinin yetersiz olması.
9. Yat işletmeciliği mevzuatının bazı zorluklar içermesi
10. Koylarda yatlardan atık alınması için uygun olan mobil atık toplama ünitelerinin yetersiz olması
11. Yurt dışı giriş çıkış işlemlerinin bazı zorluklar içermesi
12. Çekek yerleri ve yat bağlama limanlarının yetersiz olması

Deniz turizmi kapsamında ortaya çıkan sorunların çözümünde gerek işletmecilere gerekse de yasal paydaşlara önemli görevler düşmektedir. Deniz turizmi turizm sektörü içerisinde talebin ve turizm gelirlerinin en fazla olduğu turizm türüdür. Bu nedenle deniz

turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanması hususunda gerekli önlemin alınması gerekmektedir.

3. DENİZ İŞLETMECİLİĞİNİN VE TURİZMİNİN LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Türkiye’de deniz turizm gelişmesinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için üzerinde önemle durulması gereken birçok sorun bulunmaktadır. Kıyı yapıları, marinalar ve kurvaziyer limanların planlanmasındaki zorluklar, deniz araçları ile ilgili olarak Ticaret Kanunu’nda ihtiyaç duyulan revizyon, Marinalarla ilgili bağlama yeri sorunu kapsamında basit iskelelere duyulan ihtiyaç ve özellikle amatör denizciliğin gelişmesi önündeki engeller, kurvaziyer turizminin gelişmemesi bu sorunlardan en önemlileridir.

Deniz Turizmi alanında yaşanan sorunların çözümlenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında bu konuda yapılan bilimsel çalışmaların önemi de büyüktür. Bu bağlamda; kitabın bu bölümünde deniz işletmeciliği ve turizmi alanında yapılan lisansüstü tezler incelenerek elde edilen bulgular içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de deniz işletmeciliği ve turizmi alanında akademik çalışmaların yapıldığı lisansüstü programların ve çalışmaların incelenerek; bu çalışmaların deniz turizminin sürdürülebilirliği ve sorunlarının çözümü açısından yeterli olup olmadığı hususunu ve önemini açıklamaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki deniz işletmeciliği ve turizmi alanında yapılan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Çalışmada lisansüstü tezler YÖK’ün internet ulusal tez merkezinden dizin kapsamı “deniz turizmi”, “yat”, “marinalar”, “kurvaziyer” ve konular bölümü ise “turizm”, “işletme” ile sınırlandırılarak elde edilmiştir. Zaman kısıtı olması nedeniyle kapsam sadece Türkiye’deki lisansüstü tezler ile sınırlı kalmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye’de deniz işletmeciliği ve turizmi alanında hazırlanan lisansüstü çalışmalara 10.12.2017 tarihinde Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığının internet tez merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/>) adresinden ulaşılarak içerik analizi yapılmıştır.

İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde, birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek, okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenlenerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 227).

Ayrıca çalışmada YÖK lisans atlası (<https://yokatlas.yok.gov.tr/>) ve üniversitelerin resmi enstitü internet sayfalarındaki verilerden de yararlanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

YÖK’ün lisans atlasından ve üniversitelerin resmi enstitü internet sayfalarından 11.12.2017 tarihinde elde edilen verilere göre deniz işletmeciliği alanını kapsayan bölümlerde lisans ve lisansüstü eğitim faaliyeti gerçekleştiren birimler Tablo 2’deki gibidir. Tablo 2 incelendiğinde, Türkiye’de eğitim alanları deniz işletmeciliği ve turizmi konusunu doğrudan ilgilendiren 11 üniversite tespit edilmiştir. Bu üniversitelerden de sadece 6’sı deniz işletmeciliği alanında lisansüstü faaliyet gerçekleştirmektedir. Ülkemizde deniz işletmeciliği ve turizmi alanında daha çok deniz ulaştırma ve işletme mühendisliği bölümlerinin açıldığı görülmektedir. Lisansüstü eğitim faaliyetleri de bu anabilim dalında yapılmaktadır.

Türkiye’de doğrudan deniz turizmi ile ilgili yüksek lisans programı Dokuz Eylül Üniversitesi lisansüstü programlarında bulunmaktadır. Bunlar; “Deniz Turizmi Yüksek Lisans” ve “Deniz Turizmi ve Yat Kaptanlığı Yüksek Lisans” programlarıdır. Bu programlarda üniversite uzaktan öğretim tezsiz yüksek lisans eğitimi de vermektedir. Ayrıca üniversite de “Deniz İşletmeleri Yönetimi” ile “Denizcilikte Emniyet Güvenlik ve Çevre Yönetimi Doktora” programları da bulunmaktadır. Türkiye’nin konumu ve potansiyeli düşünüldüğünde diğer üniversitelerde de özellikle lisansüstü program sayısının artırılması gerektiği düşünülebilir.

Deniz ulaştırma ve işletme mühendisliği bölümünün bazı üniversitelerde sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde, bazı üniversitelerde ise (Piri Reis Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi) Fen Bilimleri Enstitüsü bünyesinde faaliyet gösterdiği gözlemlenmiştir.

Son zamanlarda ülkemizin önemli kıyı bölgelerinde bulunan deniz işletmeciliği ve turizmi konusunda eğitim verme amacıyla kurulmuş; öğrenci alım sürecini tamamlamak üzere olan üniversitelerin olduğu görülmektedir (Örneğin, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Fakültesi - Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü).

İstanbul Üniversitesi’nde, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği lisans programı, mühendislik fakültesine bağlı eğitim vermektedir. Ayrıca Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü olarak ayrı bir enstitüde lisansüstü eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Deniz işletmeciliği ve turizmi konuları ayrıca ülkemizdeki birçok üniversitenin turizm ve işletme anabilim dallarının da lisansüstü çalışmalarının konusu olmaktadır.

Lisans Program Adı	Lisans Düzeyinde Eğitim Veren Üniversiteler	Yüksek Lisans Düzeyinde Eğitim Veren Üniversiteler	Doktora Düzeyinde Eğitim Veren Üniversiteler
Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi	- Girne Üniversitesi (KKTC)	-	-
Denizcilik İşletmeleri Yönetimi	- Dokuz Eylül Üniv. - Bülent Ecevit Üniv. - Kocaeli Üniv. - Mersin Üniv. - Bandırma Onyedi Eylül Üniv. - Piri Reis Üniv. (Vakıf)	-Dokuz Eylül Üniv. (Deniz Turizmi Tezli, Uzaktan Öğretim Tezsiz)	- Dokuz Eylül Üniv. (Denizcilik İşletmeleri Yönetimi)
Deniz Ulaştırma (ve) İşletme Mühendisliği / Deniz Ulaştırma Mühendisliği	- Dokuz Eylül Üniv. - İstanbul Üniv. - İstanbul Teknik Üniv. - Karadeniz Teknik Üniv. - Ordu Üniversitesi - Recep Tayyip Erdoğan Üniv. - Yüzüncü Yıl Üniv. - İskenderun Teknik Üniv. - Piri Reis Üniv. (Vakıf) - Girne Üniv. (KKTC)	- Dokuz Eylül Üniv. - İstanbul Teknik Üniv. - İstanbul Üniversitesi - Karadeniz Teknik Üniv. - Bandırma Onyedi Eylül Üniv. - Piri Reis Üniv. (Vakıf) - Girne Üniv. (KKTC) - İskenderun Teknik Üniv.	- Dokuz Eylül Üniv. (Denizcilikte Emniyet Güvenlik ve Çevre Yönetimi) - İstanbul Teknik Üniv. (Deniz Ulaştırma Müh.) -İstanbul Üniversitesi (Deniz Ulaştırma İşletme Müh.) - İskenderun Teknik Üniv. (Deniz Ulaştırma Müh.) - Piri Reis Üniv. (Deniz Ulaştırma İşletme Müh.)

Tablo 2: Deniz İşletmeciliği ve Turizmi Alanını Kapsayan Lisans ve Lisansüstü Eğitim Faaliyeti Gerçekleştiren Üniversiteler

Çalışmada “**Deniz Turizmi**” dizinine göre bugüne kadar yapılmış lisansüstü tezler; yıllar ve çalışmanın yapıldığı üniversite dikkate alınarak YÖK tez merkezinden elde edilerek Tablo 3 düzenlenmiştir. Tabloda işletme ve turizm konularına göre filtreleme yapıldığı için Gazi Üniversitesi’nin, Yaşar Üniversitesi’nin, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nin turizm ve işletme anabilimleri dallarında deniz turizmi alanında yapılmış çalışmalarına da yer verilmiştir.

Tablo 3’deki çalışmaların konuları incelendiğinde, Deniz turizmi konusunda genellikle il bazında uygulamalara yer verildiği, ülkemizde deniz turizmi konusunda yaşanan sorunların çözümüne ve deniz turizminin sürdürülebilirliğine odaklı daha kapsamlı çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Deniz turizmi dizini içeren lisansüstü çalışmalar daha çok yüksek lisans düzeyinde yapılmıştır. 1999- 2016 yılları arasında bu kapsamda 2’si doktora olmak üzere toplam 9 adet lisansüstü çalışma yapılmıştır.

	Tez Konusu	Üniversite	Yıl	Yüksek Lisans / Doktora
1	Marmaris Kıyılarında Deniz Turizmi	İstanbul Üniv.	1999	Yüksek Lis.
2	Kıyı Alanları ve Denizlerimizde Turizm Güvenliği Yönetimi ve Eğitimi	Gazi Üniv.	2001	Yüksek Lis.
3	Marina İşletmelerinde Hizmet Yönetimi: Yatçıların Hizmet Kalitesi Algılamaları İle Marinadan Tatminleri, Tekrar Tercih ve Tavsiye Etme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin Analitik İncelemesi	Dokuz Eylül Üniv.	2011	Doktora
4	Türk Yabancılar Hukukunda Yabancıların Türk Kıyı, Liman ve Karasularındaki Ticari Faaliyetleri	Gazi Üniv.	2012	Yüksek Lis.
5	Yatçıların Marina Beklentilerine Dayalı Pazar Bölümlendirme Analizleri: İzmir ve Aydın'da Yer Alan Marinalar Üzerine Bir Çalışma	Yaşar Üniv.	2014	Yüksek Lis.
6	Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Türkiye'deki Marinalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz	Dokuz Eylül Üniv.	2015	Yüksek Lis.
7	Türkiye'de Deniz Turizminde Ürün Farklılaştırması ve Kalite Yönetim	İstanbul Üniv.	2015	Doktora
8	Fethiye İlçesindeki Günöbirlik Gezi Teknelerinin Sektörel Problemleri	Muğla Sıtkı Koçman Üniv.	2016	Yüksek Lis.
9	Erişilebilirlik Standartları Kapsamında Ege Bölgesi Marinalarının Değerlendirilmesi ve Marina Yöneticilerinin Engelli Turizmüne Bakış Açıkları	Dokuz Eylül Üniv.	2016	Yüksek Lis.

Tablo 3: "Deniz Turizmi" Dizinini İçeren Lisansüstü Tezler

"Yat" ve "Marinalar" dizinine göre yapılmış lisansüstü tezler; yıllar ve çalışmalar yapıldığı üniversite dikkate alınarak YÖK tez merkezinden elde edilerek Tablo 4 düzenlenmiştir. Tabloda işletme ve turizm konularına göre filtreleme yapıldığı için Gazi Üniversitesi'nin, Akdeniz Üniversitesi'nin, Ankara Üniversitesi'nin, Hacettepe Üniversitesi'nin, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin, Düzce Üniversitesi'nin ve Yaşar Üniversitesi'nin işletme ve turizm anabilimleri dallarında deniz turizmi alanında yapılmış çalışmalarına da yer verilmiştir.

Tablo 4'deki çalışmaların konuları incelendiğinde, Deniz işletmeciliği ve turizmi konularıyla ilgili olarak yat turizmi, yat limanları ve marina işletmeciliği konularının ve sorunlarının ele alındığı, 1990-2015 yıllarında arasında 3'ü doktora olmak üzere toplam 27 adet lisansüstü çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu dizin aramasında yapılan çalışmaların çoğunun Türkiye genelinde bu alanlarda yaşanan sorunları kapsadığı tespit edilmiştir.

Tezlerin büyük çoğunluğunun 2003 yılı ve öncesinde yapılmış olması ve özellikle 2012 yılı sonrası bu konularda yazılan lisansüstü tezlerin sayısının artmamış olması dikkat çekicidir. Deniz işletmeciliği ve turizminin gelişmesi ve bu konuda yaşanan sorunların çözümü noktasında önümüzdeki yıllarda bu alanlarda yapılan bilimsel çalışmaların ve projelerin sayısındaki artış büyük önem taşımaktadır.

	Tez Konusu	Üniversite	Yıl	Yüksek Lisans / Doktora
1	Yat Turizminde Birer Altyapı Olarak Marina-lar İle Yönetim ve Organizasyonunun Önemi	İstanbul Teknik Üniv.	1990	Yüksek Lis.
2	Marina Yatırımı Üzerine Fizibilite Çalışması	İstanbul Üniversitesi	1991	Yüksek Lis.
3	Türkiye’de Yat Turizminin Genel Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri -Uygulamaya Ait Bir Örnek Olay	İstanbul Üniv.	1994	Yüksek Lis.
4	Türkiye’de Yat Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi	Gazi Üniv.	1995	Yüksek Lis.
5	Türkiye’de Yat Limanı İşletmeciliği ve Etkinliğin Arttırılması İçin Bir Model Önerisi	Dokuz Eylül Üniv.	1995	Yüksek Lis.
6	Türkiye’deki Yat İnşa Sanayii ve Uluslararası Rekabet Gücü	İstanbul Teknik Üniv.	1995	Yüksek Lis.
7	Türkiye’de Deniz Ulaştırması ve Yat Turizmindeki Gelişmeler	İstanbul Üniv.	1995	Yüksek Lis.
8	MO MARPOL 73/78 Konvansiyonu’nun Türkiye’deki Marina ve Yatlarda Uygulanışı	Dokuz Eylül Üniv.	1998	Yüksek Lis.
9	Turizmde Marina İşletmeciliğinin Yeri Öne-mi ve Bir Marina Projesi	Dokuz Eylül Üniv.	1998	Yüksek Lis.
10	Türk Turizmi İçinde Yat Turizminin Yeri, Önemi, Sorunları ve Geleceği	Akdeniz Üniv.	1999	Yüksek Lis.
11	Türk Turizmi Açısından Yat Limanlarının Yeri ve Önemi Burhaniye/İskele Yat Limanı Örnek Çalışması	Balıkesir Üniv.	2000	Yüksek Lis.
12	Türkiye’deki Yat Limanlarından Elde Edilen Gelirlerin Türkiye Turizmine Katkısı	Anadolu Üniv.	2001	Yüksek Lis.
13	Türk Yat Turizmi ve Yat Limanları; Potansiyel Gelişimi ve Gelişme Sorunlarının Değerlendirilmesi	Hacettepe Üniv.	2001	Yüksek Lis.
14	Türkiye’de Marina İşletmeciliği	İstanbul Üniv.	2002	Yüksek Lis.
15	Türkiye’de Yat Turizminin Coğrafya Açısından İrdelenmesi	Ankara Üniv.	2003	Yüksek Lis.
16	Akdeniz’de Türk Marinalarıyla Rekabet Edecek Marinaların İncelenmesi ve Sürdürülebilir Rekabetçi Üstünlüğün Bir Marina Modeli İle Ortaya Konulması	Dokuz Eylül Üniv.	2003	Yüksek Lis.
17	Yat Turizminde Holistik Pazarlama ve Türkiye İçin Farklılaştırma Stratejileri	Dokuz Eylül Üniv.	2010	Doktora
18	Yat Limanı İşletmelerinde Fayda-Maliyet Analizi: Ege Bölgesinde Bir Yat Limanında Uygulama	Dokuz Eylül Üniv.	2011	Yüksek Lis.
19	Marinalarda Teknik ve Operasyonel Yönetim: Bilişim Sistemlerinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Uygulama	Dokuz Eylül Üniv.	2011	Yüksek Lis.

Tablo 4: “Yat” ve “Marinalar” Dizinini İçeren Lisansüstü Tezler

20	Türkiye’de Marinacılık: Kapasite ve Yer Seçimi Üzerine Modelleme	İstanbul Üniv.	2011	Doktora
21	Marina İşletmelerinde Hizmet Yönetimi: Yatçıların Hizmet Kalitesi Algılamaları İle Marınadan Tatminleri, Tekrar Tercih ve Tavsiye Etme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin Analitik İncelemesi	Dokuz Eylül Üniv.	2011	Doktora
22	Yat Limanları ve Yat Limanı İşleticisi Hukuki Sorumluluk Sigortası	İstanbul Üniv.	2012	Yüksek Lis.
23	Yat Limanlarında İnovasyon ve Performans İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Araştırma	Düzce Üniv.	2012	Yüksek Lis.
24	Yat Limanı İşletmeleri Yönetiminde Rekabet Stratejileri ve Türkiye’deki Uygulamalar	Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.	2014	Yüksek Lis.
25	Yatçıların Marina Beklentilerine Dayalı Pazar Bölümlendirme Analizleri: İzmir ve Aydın’da Yer Alan Marinalar Üzerine Bir Çalışma	Yaşar Üniv.	2014	Yüksek Lis.
26	Marinalarda İş Süreçlerinin Analizi ve İyileştirilmesi: Bir Marina İşletmesinde Uygulama	Dokuz Eylül Üniv.	2015	Yüksek Lis.
27	Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Türkiye’deki Marinalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz	Dokuz Eylül Üniv.	2015	Yüksek Lis.

Tablo 4: “Yat” ve “Marinalar” Dizinini İçeren Lisansüstü Tezler (Devamı)

“Kruvaziyer” dizinine göre yazılmış lisansüstü tezler; yıllar ve çalışmanın yapıldığı üniversite dikkate alınarak YÖK tez merkezinden elde edilerek Tablo 5 düzenlenmiştir. Tabloda işletme ve turizm konularına göre filtreleme yapıldığı için Anadolu Üniversitesi’nin, Akdeniz Üniversitesi’nin, Nevşehir Üniversitesi’nin, Adnan Menderes Üniversitesi’nin ve Yaşar Üniversitesi’nin işletme ve turizm anabilimleri dallarında deniz işletmeciliği ve turizmi alanında yapılmış çalışmalarına da yer verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde bu konuda yapılan lisansüstü çalışmaların çok sınırlı kaldığı görülmektedir (2011 – 2016 yılları arasında 2’si doktora Toplam 7 adet). Bu konuda yazılmış tezlerin konusu incelendiğinde büyük bir bölümün de Türkiye’de kruvaziyer turizminin gelişmesinin önündeki engellere odaklanılmadığı görülmektedir. Tezlerde daha çok Kruvaziyer gemilerindeki müşterilerinin deneyim ve memnuniyetlerine yönelik konular üzerinde durulmuştur.

	Tez Konusu	Üniversite	Yıl	Yüksek Lisans / Doktora
1	Kruvaziyer Turların Pazarlama Faaliyetleri ve Türkiye Üzerine Bir Alan Araştırması	İstanbul Üniv.	2011	Yüksek Lis.
2	Kurvaziyer Turizmin Vergilendirilmesi ve Türkiye’de Uygulanan Vergi Teşvikleri	Anadolu Üniv.	2012	Doktora
3	Kruvaziyer Gemilerin Yiyecek İçecek Departmanlarında Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkileri: Ketchikan, JuneauveSkagway Limanlarında Bir Araştırma	Nevşehir Üniv.	2012	Yüksek Lis.
4	Kruvaziyer Turizmine Katılan Yabancı Turistlerin Türk Mutfağına İlişkin Algıları: Kuşadası Limanı Örneği	Nevşehir Üniv.	2014	Yüksek Lis.
5	Kruvaziyer Turizmüne Yönelik Tur Uygulamalarında Değer Zinciri Analizi	Adnan Menderes Üniv.	2015	Yüksek Lis.
6	Akdeniz Kruvaziyer Turizm Destinasyonlarının Karşılaştırmalı Rekabet Analizi ve Türkiye Destinasyonunun Konumu	Akdeniz Üniv.	2016	Doktora
7	Kruvaziyer Turizmi Katılımcılarının Deneyimleri, Memnuniyetleri ve Davranışsal Niyetleri	Akdeniz Üniv.	2016	Yüksek Lis.

Tablo 5: “Kruvaziyer” Dizinini İçeren Lisansüstü Tezler

Kruvaziyer turizminin ülkemizde gelişmesi, deniz işletmeciliği ve turizminin gelişmesi açısından son derece önemlidir. Bunun içinde kruvaziyer turizmin gelişmesinin önündeki engellerin tespit edilmesi ve bu konuda çözüm önerileri sunulması gerekmektedir. Bu bağlamda da kruvaziyer turizm konusunda yapılan akademik çalışmalar ve özellikle lisansüstü tezler ve projeler büyük önem taşımaktadır.

2012 yılında Anadolu Üniversitesinde yazılan “Kruvaziyer Turizmin Vergilendirilmesi ve Türkiye’de Uygulanan Vergi Teşvikleri” adlı doktora tezi, 2016 yılında Akdeniz Üniversitesinde yazılan “Akdeniz Kruvaziyer Turizm Destinasyonlarının Karşılaştırmalı Rekabet Analizi ve Türkiye Destinasyonunun Konumu” doktora tezi gibi kruvaziyer turizmi konusunda ülke genelini kapsayan ve kruvaziyer turizmi ve deniz turizminin gelişimine katkı sağlayan lisansüstü çalışmalarının sayısının artması, deniz işletmeciliği ve turizmi alanında yaşanan sorunların çözümü noktasında önemli katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de Deniz Turizminin en önemli turizm çeşidi olduğu ve öneminin gün geçtikçe daha da arttığı bilinmektedir. Bu bağlamda deniz turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve deniz turizminde yaşanan sorunların çözümünde yapılan akademik çalışmalarının yol gösterici olacağı ifade edilebilir. Bu bölüm de de deniz işletmeciliği ve turizmi konusunda yapılan lisansüstü akademik çalışmalara ve lisansüstü programlara genel bir bakış açısıyla yer verilmiştir.

Eğitim kurumlarının yol gösterici yönü ön plana çıkarılarak, deniz işletmeciliğinin ve turizminin planlı ve sürdürülebilir gelişimi için, bu alanlarda belirli stratejilerin üniversiteler tarafından geliştirilmesi noktasında aşağıdaki önerilerin dikkate alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir:

- Lisansüstü eğitim veren üniversiteler incelendiğinde, Türkiye’de denize kıyısı olan yaklaşık her bölgede ortalama bir üniversitede deniz işletmeciliği ile ilgili lisansüstü programların olduğu görülmektedir. Deniz turizmine olan talebin gün

geçtikçe arttığı ve ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olduğu göz önüne alındığında denize kıyısı olan diğer illerdeki üniversiteler de deniz işletmeciliği ile ilgili bölümlerin açılması ve deniz turizmi ve işletmeciliği ile ilgili çalışmaların yapılması, hem bölge turizmine hem de ülke turizmine sorunların çözülmesi bağlamında önemli katkılar sağlayabilir.

- a. Türkiye'nin konumu ve potansiyeli düşünüldüğünde doğrudan deniz turizmi ile ilgili lisansüstü programlarının sayısının artması gerektiği düşünülebilir.
- a. Deniz ulaştırma ve deniz işletme mühendisliği ile ilgili bölümlerin bazı üniversitelerde fen bilimleri enstitüsünde, bazılarında ise sosyal bilimler enstitüsüne bağlı olduğu görülmektedir. Yalnızca İstanbul Üniversitesi'nde bu bölümlerle ilgili enstitünün var olduğu görülmektedir. Deniz işletmeciliği ve mühendisliği ile ilgili eğitim alanlarında belirli bir standardın sağlanmasının sektörün gelişimine katkı sunacağı düşünülebilir.
- a. 2016 yılı itibarı ile deniz turizmi ile ilgili toplam 9 adet tez yazıldığı ve bunların 2 adedinin doktora düzeyinde olduğu görülmektedir. Deniz turizmi konusunda genellikle il bazında uygulamalara yer verildiği görülmektedir. Ülkemizde deniz turizmi konusunda yaşanan sorunların çözümüne ve deniz turizminin sürdürülebilirliğine odaklı daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.
- a. Araştırmada Yat ve Marinalar anahtar kelimesine göre arama yapıldığında, Deniz işletmeciliği ve turizmi konularıyla ilgili olarak yat turizmi, yat limanları ve marina işletmeciliği konularının ve sorunlarının ele alındığı, 1990-2015 yıllarında arasında 3'ü doktora olmak üzere toplam 27 adet lisansüstü çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu dizin aramasında yapılan çalışmaların çoğunun Türkiye genelinde bu alanlarda yaşanan sorunları kapsadığı tespit edilmiştir. Tezlerin büyük çoğunluğunun 2003 yılı ve öncesinde yapılmış olması ve özellikle 2012 yılı sonrası bu konularda yazılan lisansüstü tezlerin sayısının artmamış olması dikkat çekicidir. Deniz işletmeciliği ve turizminin gelişmesi ve bu konuda yaşanan sorunların çözümü noktasında önümüzdeki yıllarda bu alanlarda yapılan bilimsel çalışmaların ve projelerin sayısındaki artış büyük önem taşımaktadır.
- a. Araştırmada kruvaziyer anahtar kelimesine göre arama yapıldığında, bu konuda yapılan lisansüstü çalışmaların çok sınırlı kaldığı görülmektedir (2011 – 2016 yılları arasında 2'si doktora Toplam 7 adet). Bu konuda yazılmış tezlerin konusu incelendiğinde büyük bir bölümün de Türkiye'de kruvaziyer turizminin gelişmesinin önündeki engellere odaklanılmadığı görülmektedir. Tezlerde daha çok Kruvaziyer gemilerindeki müşterilerinin deneyim ve memnuniyetlerine yönelik konular üzerinde durulmuştur.
- a. 2012 yılında Anadolu Üniversitesinde yazılan "Kruvaziyer Turizminin Vergilendirilmesi ve Türkiye'de Uygulanan Vergi Teşvikleri" adlı doktora tezi, 2016 yılında Akdeniz Üniversitesinde yazılan "Akdeniz Kruvaziyer Turizm Destinasyonlarının Karşılaştırmalı Rekabet Analizi ve Türkiye Destinasyonunun Konumu" doktora tezi gibi kruvaziyer turizmi konusunda ülke genelini kapsayan ve kruvaziyer turizmi ve deniz turizminin gelişimine katkı sağlayan lisansüstü çalışmalarının sayısının artması, deniz işletmeciliği ve turizmi alanında yaşanan sorunların çözümü noktasında önemli katkı sağlayacaktır.

Deniz turizmi işletmeciliğinin gelişmesi için denizlerin temiz kalması, doğal çevrenin korunması gerekmektedir. Yapılan bu çalışmada deniz işletmeciliği ve turizmi alanında lisansüstü tezlere de konu olmuş bazı sorunların olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu sorunların çözümünde bazı önerilerde bulunulabilir:

- Koyların hızlı bir şekilde koruma altına alınması ve hiçbir şekilde yapılaşmaya izin verilmemesi gerekmektedir.
- Balık çiftliklerinin seyir yardımcısı sinyalizasyon sistemlerinin tamamlanması, akıntı ve derin bölgelerde konuşlandırılması ve mavi yolculuk rotaları üzerinde olmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.
- Su sporlarının konaklama tesisi olmayan koylarda yapılmasına izin verilmesi gerekmektedir.
- Koylarda bağlama mapası ve şamandıra sistemlerinin kurularak, acilen hizmete sokulması gerekmektedir.
- Koylar hangi kurumsal yapının denetiminde ise, kirlilik konusunda gerekli denetimlerin yapılması ve gerekli olan çöp toplama imkânlarının sağlanması gerekmektedir.
- Artıma tesislerinin standartlarının yükseltilmesi ve denetimin yapılması gerekmektedir.
- Yatlara ve yat personeline ilişkin mevzuatın uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir.
- Deniz turizmi işletme belgelerinin işlevleri artırılmalı ve kaçak charterlerin önlenmesi için yasal düzenlemenin yapılması gerekmektedir.
- Yat işletmeciliğini kolaylaştırıcı uygulamaların Turizm Bakanlığı mevzuatında açık şekilde yer alması sağlanmalıdır.
- Koylarda yatlardan atık toplanması için uygun olan mobil atık toplama ünitelerinin tamamlanması ve sayılarının artırılması gerekmektedir.
- Yurt dışı giriş çıkış işlemleri kolaylaştırılmalıdır.
- Çekek yerleri ve yat bağlama limanlarının sayıları ve nitelikleri artırılmalıdır.

Çalışma, deniz turizmi alanında halen eğitim gören öğrenciler ile mezun görüşleri ile alınarak ilerleyen zamanlarda daha kapsamlı hale getirilebilir. Türkiye'nin konumu ve potansiyeli düşünüldüğünde doğrudan deniz turizm alanında eğitim veren lisans ve lisansüstü programların sayılarının artması önemlidir ve bu artış deniz turizmi alanında yaşanan sorunların çözümü katkı sağlayabilir.

Kitabın bu bölümünde sonuç olarak, Türkiye'de deniz işletmeciliği ve turizmi ile ilgili yapılan çalışmaların, deniz turizmi ve işletmeciliğinin yukarıda belirtilen sorunlarına yeterince odaklanmadığı, deniz turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yasal düzenlemelerin hızla yapılması gerektiği ve bu konularda üniversitelerin yol gösterici ve uygulayıcı olma bağlamında sorunlara odaklı lisansüstü çalışmalara ağırlık vermeleri gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

2. Aras, Nil ve Gerede, Ender (2010), *Ulaştırma Sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
3. BâcDorin-Paul, Sustainable Tourism AndIts Forms – A Theoretical Approach, Department of Economics, Faculty of Economic Sciences, University of Oradea.
4. Cronin, A. L. (1990). A Strategy for Tourism and Sustainable Developments, *World Leisure and Recreation*, 32 (3)12-18.
5. Kozak N., Kozak M.A. ve Kozak M. (2012). Genel Turizm, Detay Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara.
6. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

7. Yüksek, Gökçe (2012), "Turizm ve Ulaştırma". Turizm Ulaştırması. Ed. Mustafa Cavcar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dergideki Makaleler

1. Arıkan, H.A., Aydın, A., Baydağ, C., Acar, F. (2000) Deniz Turizmi ve Yatçılık Çalışma Grubu Görüşler, Öneriler ve Değerlendirmeler, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, İstanbul.
2. Deniz Ticaret Odası (2015a) Deniz Turizminin Dünü Bugünü ve Sürdürülebilirliği, İMEAK Deniz Ticaret Odası Dergisi, Nisan 2015 Sayısı Eki, 1-40.
3. Deniz Ticaret Odası (2015b). 2014 Deniz Sektörü Raporu, İstanbul: İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri Deniz Ticaret Odası.

İnternet

4. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>. Erişim Tarihi: 01.02.2018
5. <http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/6030-surdurulebilir-turizm>, Erişim Tarihi: 12.12.2017
6. www.unwto.org/tourism&mdgsezine/, Erişim Tarihi: 12.12.2017

Cahit Külebi'nin Şiirlerinde Su ve Susuzluk

Şerife ÇAĞIN¹

CHAPTER 10

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Edebiyat eserinin en önemli meziyetlerinden birisi samimiyetidir. Okurda yaşanmışlık hissi uyandırabiliyor mu, arka planda sanatın çetrefilli pek çok oyununa rağmen yapmacıktan uzak duyguyu, duruşu, manzarayı verebiliyor mu odur asıl sanat eseri. Cahit Külebi'nin şiirlerinde şairin yaşantısından gelen pek çok unsur tespit etmek mümkündür. Fakat onu değerli kılan, yaşantısından gelen bu unsurları okurda yaşanmışlık hissi uyandırarak bir sanat eserine dönüştürebilmesidir.

Cahit Külebi'nin şiirlerini okurken sanatçının yaşantısı kadar okurun yaşantısının da eserlere değer kazandırmada bir o kadar önemli olduğunu düşündüm. Bu anlamda şiirlerde dikkatimi çeken unsurlardan birisi suyun kullanım alanlarıydı. Çeşme, dere, ırmak, pınar, bunlarla birlikte söğüt ağaçları, kavak ağaçları, yıldızların aydınlığı, dağ, vadi ve bunların eksikliği, olmayışı, çoraklık, dudakların çatlaklığı, ellerin nasır tutmuşluğu... Şair bütün bunlarla belli bir coğrafyanın kendine özgü yapısını, hayat tarzını, insanını en can alıcı şekilde yansıtmaktadır.

Tanpınar *Beş Şehir*'in Bursa kısmında Evliya Çelebi'nin "Velhasıl Bursa sudan ibarettir" sözünü hatırlatarak sürgün edildiği Bursa'da yaptırdığı çeşmelerle kendisine bir yaşama alanı oluşturan Şeyhülislam Karaçelebizade Aziz Efendiyi büyük bir hayranlıkla anlatır. İstanbul'da da sürekli duyduğumuz Boğaz'ın ve çeşmelerin sesidir. Şar dağlarının ve Vardar nehrinin sulak coğrafyasıyla, daha sonra İstanbul ile hayallerini şekillendirmiş olan Yahya Kemal için "ufuk", "deniz" arzulanan, onsuz yapılamaz önemli unsurlardır. Yüzyıllarca edebiyatımıza yön vermiş olan İstanbul'un karşısında "su"yu dağ başında bir çeşme, bir dere, bir pınar ile tanıyan Anadolu insanının hayata bakışı, sevdiğini algılayışı, sıla hasreti elbette farklı kelimelerde, farklı tonlarda olacaktır. Külebi'nin anlattığı coğrafyalarda suya hasret kalan Anadolu insanı için dağ başında bir çeşmenin, bir pınarın adeta bir şahsiyet olduğunu görüyoruz.

Düşleri ve imgeleri ateş, toprak, su, hava, olmak üzere dört unsura bağlayarak izah eden düşünürler dört mizaç üzerinde dururlar. Safra etkisindeki kimselerin rüyalarının ateşle, yangınla, savaşla, katliamla; melankoli etkisinde olanların gömülmelerle, mezarlarla, korkunçluklarla, kaçışlarla, çukurlarla, her tür hüznün verici şeyle; sümük etkisinde olanların göllerle, ırmaklarla, sellerle, batan gemilerle; kan etkisinde olanların uçan kuşlarla, koşullarla, şölenlerle, konserle söylemeye bile cesaret edilemeyecek şeylerle dolu olduğunu söylerler. Safra etkisinde olanlar ateş, melankoli etkisinde olanlar toprak, sümük etkisinde olanlar su ve kan etkisinde olanlar havayla nitelenirler.¹ Çalışmalarını bu maddelerin doğurduğu imgelere ayıran Gaston Bachelard, *Su ve Düşler* kitabında berrak sular, ilkbahar suları, derin, durgun, ölü sular, Edgar Poe'nun ağır su'yu, birleşik sular, analık suyu, dişil su, tatlı suyun üstünlüğü, şiddetli su ve suya bağlı Kharon, Ophelia gibi kompleksler üzerinde durur. Serinleten, susuzluğu dindiren toprak suyunun deniz suyuna üstünlüğüne dikkat çekerek gökyüzünün suyunu, yağmur suyunu dost ve kurtarıcı bir kaynak olarak görür. Denizleri tuzlu yapan şeyin bir bozulmadan ibaret olduğunu, tuzun en doğal hayallerden biri olan tatlılık hayalini engellediğini söyler. Bachelard bilimsel olarak tatlı suyun pek çok hastalığa iyi geldiğine, sinirleri yumuşattığına, acıyı hafiflettiğine dair örnekler vererek tatlı su ile anne sütü arasında da yakınlık kurar.²

Berrak suların ve ilkbahar sularının en önemli özelliği, uyandırma gücü olan "serinlik" hissidir. Yenileşme mevsimine değer katan, kışın ardından akmaya başlayan derelerle ilkbaharın içine giren "serinlik"tir. Bachelard, akan berrak suları; şiddetli, derin, durgun ve ölü sulardan serin ve çocuksu imgeleriyle ayırır ve şöyle der:³

"Nehrin şarkısı da serin ve berraktır. Suların gürültüsü gerçekten de bütünüyle doğal olarak serinliğin ve berraklığın eğretilmelerini yansıtır. Kahkahalarla gülen sular, alaycı dereler, neşesini gürültüyle dışa vuran çağlayanlar birbirinden alabildiğine farklı yazımsal görünümde buluşur. Bu kahkahalar, bu civıltılar doğanın çocuksu dilidir adeta. Derede çocuk doğa konuşur."

¹ Gaston Bachelard, *Su ve Düşler* (Çev. Olcay Kunal), İstanbul 2006, s. 10-11.

² a.g.e., s. 173-175.

³ a.g.e., s. 42-43.

Cumhuriyet döneminde Memleketçi Şiir Hareketi içerisinde şairler Anadolu insanını, Anadolu coğrafyasını ele alan şiirler yazmışlardır. 1940'lardan itibaren çetin coğrafyası, çocukluğun saf dünyası, gurbet, iç sıkıntısı, yalnızlık duygularıyla Anadolu'yu işleyen ve zaman zaman Anadolu'nun geri kalmış yerlerini Batı bölgeleriyle karşılaştırarak anlatan Cahit Külebi de memleket edebiyatı içerisinde yer alan şairlerimizdendir. Yaşanmışlık izlenimi veren şiirleriyle bir coğrafya şairi olarak değerlendirebileceğimiz Külebi'nin şiirlerinde en karakteristik özelliklerden birisi su ve susuzluktur. Anadolu coğrafyasında çeşme, dere, pınar gibi tatlı su kaynaklarının önemi yadsınmaz. Çoğu yerler isimlerini bu kaynaklardan alır. Halk arasında her çeşmenin, derenin, pınarın bir hikâyesi, kendine mahsus bir tadı vardır. Cahit Külebi "Yurdum" şiirinde "Anamdan emdiğim süt/Çeşmeden, tarlandan gelmiş." "Çimmişim derelerinde/ Bir andız fidanı gibi büyümüşüm/Topraklarının üstünde" der. "Atatürk'e Ağıt" şiirinde çeşme, âdeta durmadan dinlenmeden bu milleti dimdik ayakta tutan gücü temsil eder gibidir:

Kopdağı'nda akar bir çeşme var
Serçe parmak kalınlığında suyu
Haram etmiş gece gündüz uykuyu
Akar da akar."

Şairin çetin hayat koşullarıyla, insanda tatlı bir serinlik hissi bırakan tabiat unsurlarını en güzel buluşturan şiirlerinden biri de "Tokada Doğru"dur. Bir hatırlama, çocukluğa geri dönüş, aynı zamanda çocukluktan uzaklaşma şiiridir. Bir tarafta "tozlu yolların aktığı ırmak", "derenin içinde iki üç çirıncıplak alçacık dam" diğer tarafta "şak şak eden hamutlar", "dönen tekerlekler"le şair Anadolu coğrafyasını çetin şartlarına rağmen vazgeçilmez kılar.⁴

Şair çeşmeyi benzetme unsuru olarak da kullanır. "Eski Bahçe" şiirinde Sivas, Bursa, Berlin ve İzmir'deki hayatına giren kadınları anlattıktan ve sabırsız, düşüncesiz kokladığı kadınlardan oluşan bu bahçeyi elişi kâğıdına benzettikten sonra "Bir seni bulamadım içinde sislerin/Dağ çeşmeleri gibi serin, tertemiz" diyerek asıl sevdiğini diğer kadınların dışında tutar.

Külebi'nin çocukluk anılarında daima su vardır. Bu, ya bir dere ya da bir çeşmedir. "Yurt" şiirinde Tokat'la Niksar arasındaki çocukluğunun evini hatırladığında çeşme, suyun beslediği toprak, yağmur, ağaçlar akın akın gelir. Yalnız, fakat kurduğu hayallerle mutlu bir cocuktur söz konusu olan:

Tokat'la Niksar arasında
Bir küçük ev görünür uzaktan.
Kütükten duvarlı, önünde çeşme akar,
Yeşermiş gibi topraktan.
Yağmur yağar camlarına dökülür.
Benim yüzümdür çizilen camlarda.
Yalnızlığın sesidir, rüzgâr değil,
Gürgen ağaçlarında.
Allı güllü çiçekler
Elimle dikilmiş bahçesine.
Yürürsem hepsi koşar ardımdan
Çocuklar gibi delicesine.

⁴ Bu şiirin ayrıntılı tahlili için bkz. Mehmet Kaplan, "Tokada Doğru", Şiir Tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri, İst. 1992, s. 283-293.

Gel dere, ak derim gürül gürül,
Dağdan aşağı akar gider.
Hayal kurmak istese canım,
Bulutlara bir seslenmek yeter.

Bir uçurtma gelir uzaktan
Yorulmuş ince, nazlı,
Gülüşler, haberler, hasretler
Gözyaşları içinde gizli.

Siz baksanız bir şey göremezsiniz.
Benim yurdumdur orası.
Ardıçlar, gürgenler, tozlu yollar..
Tokat'la Niksar arası.

“Küçük Çeşme”şiirinde ise küçük, ama yaptığı iş büyük bir çeşme dile gelir:

“Küçük bir çeşmeyim yurdumun
Unutulmuş bir dağında
Hiç kesilmeyecek suyum
Yıldızların aydınlığında

Şiirin sonunda “Küçük bir çeşmeysen ne olmuş sanki!/Kalmayız naçar” diyerek kendini küçük görenlere kafa tutar.

Şair öldükten sonra da dağ başında bir küçük pınarın yanına gömülmek ister. Etrafi kalabalık olmayan, taşında yorgun köylülerin oturacağı meçhul bir gömüt hayal eder:

“Dağ başına gömsünler beni.
Bir yanımda bir küçük pınar,
Bir yanımda sen” (Gömüt)

Dere, şairi diri kılan önemli bir unsurdur:

“Kaç yaşıma gelirse geleyim
Ölmem ben gencim uzun yıllar.
Ayna gibi akan bir dere
Ve dibinde beyaz çakıllar” (Güneşli Çayır)

Su kadar susuzluk da önemlidir Külebi'nin şiirlerinde. “Tek Tanrı Sevi”de memleketin yoksulluğu, çoraklığı yine tabiat unsurlarıyla anlatılır:

“Ne orman, ne bahçe bir dilim
Dağlar omuz omza kayalık çorak”

“Yıllarca buğday yerine yıldız ektik,
Bulut devşirdik kucak kucak”

Diken, çatlak eller, çın çın öten tarlalar; sert tabiat koşullarını, susuzluğu çağrıştıran imajlardır. “Diken” şiirinde şair kendisiyle diken arasında şöyle bir benzerlik kurar:

“Yurdumuzun herhangi iki
Kasabası arasında gezerken
Bir sararmış diken görürseniz
Bilin işte benim o diken.”

Kendi ferdi yalnızlığını, umutsuzluğunu anlattığı şiirlerinde de Külebi susuzluğu ön plana çıkarır. “Bir Umud” şiirinde

“Suyu mu çekilmiş bulutların
Dönmüşsün kuruyan ırmaklara”

Diyerek “suyu çekilmek” deyimini orijinal bir bağlamda kullanır.

Şair pek çok şiirinde ben ve sen karşıtlığı içerisinde Türkiye’nin sulak, bereketli bölgeleriyle çorak bölgelerini karşılaştırma yoluna gider. “Hikâye” şiirinde

“Benim doğduğum köylerde
Ceviz ağaçları yoktu,
Ben bu yüzden serinliğe hasretim.

Benim doğduğum köylerde
Kuzey rüzgârları eserdi,
Hep bu yüzden dudaklarım çatlaktır.

mısralarında ceviz ağaçları ılıman bölgelerin, kuzey rüzgârları ise iklimi sert bölgelerin imgeleri gibidir. “Sivas Yollarında” şiirinde benzer bir rüzgâr vardır. “Bir rüzgâr eser ki bıçak gibi/El ayak şişer.” Pasinler’deki köyünü anlattığı “Yurdumuz” şiirinde de “Sonra ovalar gördüm ki/Ya çöldü, ya ayazdı” der.

Oysa “Sevda Peşinde” şiirindeki rüzgâr tamamen farklıdır. Burada şair ömründe ilk defa İzmir’e girmek üzere, üstelik aşk sarhoşluğu içindedir:

“Şehre girerken ışıklar uçuşuyor
Rüzgâr okşuyordu saçımı tren penceresinden
Kalbim bir bayrak gibi çırpınıyordu.”

“Sabret” şiirinde de sen “Yapraklarda dolaşan serin bir rüzgâr”dır. Sen, genelde bahara ait unsurlarla anlatılır:

“Ellerin var beyaz güller gibi küçücük,
Mutlak kalbin tomurcuklardan pembe!
Sanki yeşil yaylalardır gözlerin
Alnımda ter ve kuvvetsin işimde.”

“Resim” şiirinde sen-ben karşıtlığı içinde sevgilisiyle kendisini, daha derin anlamda ise sulak coğrafya ile kurak coğrafyayı karşılaştırırken şair “Tarlalarda bulutların gölgesi gibi/Güzelsin!” benzetmesini yapar. Alt kıtada ise yine sen’le mavi dereler ve söğüt ağaçları arasında bir benzerlik kurulmuştur:

“Söğüt ağaçlarının altında
Akan mavi dereler vardır,
Akşam rüzgârlarıyla güneş savrulur,
Sen de öylesin.”

Batı illerini, yağmur ülkelerini de anlatır Külebi. Ancak bunlar hep içselleştirdiği çatlak toprakların sesini duyurmak içindir. Şiirlerinin çoğu bu anlamda sen-ben karşıtlığı üzerine kurulur. “Türk Mavisi” şiirinde Batı illerinde cömert yağmuru anlattıktan sonra kendisiyle özdeşleştirdiği Anadolu’nun özlemine şöyle dile getirir:

“Şu tutsaklıktan kurtulsam ben de.
Göklerde bulutlarla bir olsam.
Bozkırlığında allak bullak yurdumun.
Tek ağaç, tek pınar, tek dere,
Kertenkele rengi üç beş pare dam
İlkel topraklarında Anadolu’mun.

Bachelard’ın söz konusu kitabında ayrı bir bölüm açtığı “birleşik sular” kısmı da dikkat çekicidir. Dört maddenin, ateş, toprak, su ve havanın değişik birliktelikleri üzerinde durduğu bu bölümde su ve toprak gibi dişil eğilimli iki maddenin karışımında, içlerinden birinin eşine egemen olmak için hafifçe erilleştiğini belirtir. Külebi’nin şiirlerinde en çok karşımıza çıkan ve en çok arzulanan evlilik de bu türdendir. “Tokat’a Girerken” şiirinde gece geçilen derin bir vadi imgesi şairin yalnızlığını; ekinlerin dibinden akan su imgesi de zamanın geçişini, suyun tohumu döleyip toprağı beslemesini imler:

“Tokat’a girerken bir derin
Vadi var her taraf yeşil,
Tokat’a girerken bir derin
Vadi var her taraf yeşil.
Ben hep gece geçtim oradan
Bir su gibi dibinden ekinlerin”

Su adeta koyu yeşilin, karanlığın hakim olduğu vadiyi işleyen, yumuşatan, yeniden üreten, toprağı munisleştiren, dönüştürücü bir unsurdur. İşte insanlardan uzak, sessizliğin çın çın öttüğü, tarlaların yavaşça dalgalandığı bu derin vadi, şairin yüzyıllarca yaşamayı arzuladığı bir kaçış mekânıdır. Külebi’nin şiirlerinde “çatlak”, “yarıl(mak)” gibi kelimeler susuzluğun ifadesi olarak kullanılır. Bir coğrafya şairi olan Külebi’de bütün uzuvlar adeta arzulanan bu dişiliğe yönelmiş gibidir. “Bir Bataklık Türküsü”nde şöyle der:

Topraktık. Avuç büyüklüğünde bin kez çatlıyorduk.

Pınardık. Bir parmak suyumuz bin kez kesiliyordu.
Ağaçtık, bin kez kuruyorduk, kabuklaşıyorduk.
Doğanın koyaklarına bakıyorduk. Oraları bile yeşilsizdi.
Bir tutam dişilik bulamıyorduk.

Yine “Acı Dönem”de:

Toprak kısır ineklerin memesi gibi.
Em ha, em ha bir damla süt yok”

“Batı Yağmuru”nda ise yağmura “Ey ulu emziricisi toprağın” diye seslenir.

Toprakla suyun birleştiği yer, bireysel plânda sevgilinin mekânı; sosyal plânda ise arzulanayan hayat tarzıdır:

“Sen yağmur sonraları toprağın tüttüğü o yerdesin” (Eldesiz Çağrı)
“Karışalım toprağın tütenliğine yağmur sonrası” (Eldesiz Çağrı)

Toprakla suyun çiftleşmesi, şairi en çok meşgul eden meselelerden biridir. Külebi’de suya duyulan arzu; “tarlalar çın çın öterken”, “sıcak yağmur”, toprak kımıldar”, “su yürür” gibi orijinal söyleyişlerle şiirsel bir değer kazanır:

Gündüzün akşamla kavuştuğu saatte
Güneş altında tarlalar çın çın öterken
Ya o sıcak yağmurlar toprakla çiftleşir (Köy Öğretmenleri)

Baharda tatlı suyun, yağmur suyunun harekete geçirdiği imgeler çok çarpıcıdır. İlman, yağmuru bol gören coğrafyalarda insan susuzluğun ne olduğunu bilmez ve bu anlamda suya yönelik bir arzu, bir özlem de yoktur. Oysa şairin daha çok içselleştirerek anlattığı suyu az coğrafyalarda bütün duyular suya yönelmiştir adeta. “Dünyamız” şiirinde şöyle der:

Oysa ki bahar geldiğinde

Toprak kımıldar yavaş yavaş

Bir gecede dağ taş yeşerir.

Su yürür ağaçlara

Kuşlar uçar isteklerin ardında.

Oysa ki bahar geldiğinde

Kızlar bile daha endamlı, daha sıcak

Daha taze görünür.

Yağmur bu coğrafya insanları için ayrı bir önem taşır. “Yağmur” şiirinde de söylendiği gibi o, yeşillik ve sevinç getirir; bütün nafaka, bütün umut hep ondadır. Ona “mübarek” denilerek kutsallık atfedilir:

“Yıka taşları toprakları

Şarıl şarıl,

Tarlalar buğday bekler senden, çocuklar ekmek

Dünyanın da yüzü yıkanmak gerek,
Yağ hay mübarek.”

Suyla birlikte yeşil, yeşilin tonları, yeşilin anlam çağrışımları da yoğundur Külebi'nin şiirlerinde:

“Kadınlar” şiirinde Niksar'da güneş altında tarla çapalayan, karanlık odalarda tütün dizen kadınların gözleri “Yeşil tütün renginde”dir. Çocukluk aşkını anlattığı “Esmenin Hikâyesi”nde ise yeşilin yine başka bir tonu vardır: “Bir bakışı vardı Esmâ'nın/Kavak yaprakları gibi pırlıl pırlıl...”

“Biz buğday tarlalarında buğday,
Ağu yeşili bahçelerde ot,
Trenlerde düdük sesiydik.” (Açık)
Acıyeşilin güneşle oynadığı o yerde.” (Eldesiz Çağrı)
“Tırtılların beyazlığına inat, yeşilin karası” (Eldesiz Çağrı)
“Güneşli Çayır” (Güneşli Çayır)
“Sanki yeşil yaylalardır gözlerin” (Sabret)
“Bir çift göz gönderdim badem çağlasından” (Bir Mutsuzluk Türküsü)

Külebi'nin çoğu şiirinde kadın ve kadımla birlikte aşk vardır. Bunlardan “Kayıp Sevda” şiiri aynı zamanda su unsurunu barındırdığı için üzerinde durmaya değer. Hepimiz biliriz nehrin sularında çiçeklerin arasında şarkı söyleyerek intihar eden masum Ofelya'nın hikâyesini. İnci Enginün Türk edebiyatında Shakespeare'in izini sürdüğü *Türkçede Shakespeare* kitabında Ofelya'dan esinlenerek kaleme alınmış metinler üzerinde de durur.⁵ Bu metinlere eklememiz gereken “Kayıp Sevda” şiirinde Cahit Külebi, Ofelya'nın şahsında, artık o büyük aşkların eskilerde kaldığını söyleyerek modern hayattaki ilişkilerini eleştirir:

Bir yandan türkü söyler
Bir yandan yürütür ağlayarak,
Sevdası rüzgâr gibi iter
Dere boyunca yalnayak

Nilüferler gibi solgun Ophelia!
Yanaklarına yapışır saçları.
Açılır etekleri suyun yüzünde
Seyrederdi söğüt ağaçları.

İnsan kalbi o zamanlarda vardı,
Daha küçüktü, daha kırmızıydı ama şimdikinden
Kopardılar kalbini Ophelia'nın
Nilüferler gibi sarardı.

⁵ Bkz. İnci Enginün, *Türkçede Shakespeare*, İst. 2008.

Şimdi de kızlar sokaklarda,
Minnacık eller, ayaklar, saçlar.
Ama nerde onlar, nerde Ophelia
Nerde evvel zaman içindeki aşklar.

Sevdamız kayboldu zamanlarda.
Dişi ceylanla erkek ceylan
Ayrı yönlere koşar gider.
Bir sevişmek kaldı romanlarda.

Cahit Külebi'nin şiirlerini suyun halleri bakımından irdelerken diğer şairler ve yazarlar, halk ve divan edebiyatı bu açıdan incelenemez mi diye düşündüm. Acaba şairlerimiz hangi sulara bakarak düş kurmuş ve hatıralarında hangi suları beslemişler. Sudan doğan hayaller, imajlar şairden şaire, dönemden döneme ne gibi değişikliklere uğramış veya ne gibi benzerlikler göstermiş Böyle bir eksikliğe temas ettikten sonra Külebi'ye dönecek olursak şöyle bir tespitte bulunabiliriz: O, acının suyunu değil sevincin suyunu ön plana çıkarmasıyla durgun suların şiirini yazan Ahmet Haşim'den, şiddetli ve derin suların şiirini yazan Yahya Kemal ve Tanpınar'dan büyük ölçüde ayrılır. Külebi diğer şairler gibi ağırlıklı olarak edebî gelenekten beslenen, kaynakların esiniyle eser veren bir şair değildir. Her şeyden önce Anadolu coğrafyasını, Anadolu insanını derinden duyumsamış ve bu coğrafyanın en karakteristik renklerini ön plana çıkarmış, esinini daha çok yaşantısından almış bir şairdir. Külebi için su; dinlenen, tadılan, hatırası olan önemli bir unsurdur. Bu anlamda o, adeta Anadolu insanının duygularına tercüman olmuştur.

Büyük Veri ve Endüstri 4.0

Özgür YILMAZEL¹

CHAPTER 11

---

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Kampüsü Eskişehir Meslek Yüksekokulu

GİRİŞ

Büyük Veri, İngilizce dilindeki karşılığı ile Big Data, çağımızın en güncel teknolojilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İsmindeki 'büyük' kelimesi çok farklı algılara neden olmuştur. Büyüklük itibarı ile verinin "petabyte" seviyesinde olmasının veriyi 'büyük' yapacağını belirtenler bir yana veri kaynaklarının sayısının fazla olmasının Büyük Veriye yol açacağını söyleyenlerin sayısı da az değildir. Verinin akışının hızlı olması da elbette Büyük Veriyi oluşturacak etkenlerden biri olabilir. Ancak Büyük Veriyi oluşturan bileşenler tüm bu algıların birleşiminden oluşmaktadır. Büyük Veri, V harfi ile başlayan üç İngilizce terimin baş harfleri olan 3V olarak tanımlanır: Volume (hacim), Variety (çeşitlilik) and Velocity (hız). Sosyal medya, sensör verileri, Nesnelerin İnternet'i gibi seri halde veri üreten teknolojilerin sayesinde veri hacmi gün geçtikçe artmaktadır. Şu anki hızımızda her gün oluşturulan 2,5 kentilyon büyüklüğünde veri mevcut iken bu hız Nesnelerin İnterneti'nin (IoT) büyümesiyle daha da baş döndürücü hızla artmaktadır. Yalnızca son iki yılda dünyadaki verilerin yüzde 90'ının üretilmiş olması da buna bir işarettir. Dünya üzerinde 3.7 milyar kişi İnternet'i aktif olarak kullanırken bu sayı 2016'daki rakamların %7.5 fazlasıdır. Google her saniye 40.000 adet arama işlerken bu sayı günde 3.5 milyara denk gelmektedir. Sosyal medyada her dakika 456.000 adet tweet atılmakta, 130 kişi LinkedIn'e kayıt olmakta, 527.760 adet Snapchat fotoğrafı yüklenmekte, 4.146.000 adet Youtube videosu izlenmekte, 510.000 Facebook yorumu yazılmaktadır (Marr, 2018).

Bilişim teknolojisindeki bu hızlı gelişme depolanabilir veri miktarının hızlı artmasına yol açmıştır. Değişik kaynaklardan derlenen tüm verinin, anlamlı ve işlenebilir bir hale dönüştürülmesi kurumlar için zorunluluk haline gelmiştir. Büyük Veri, doğru ve yerinde analiz yöntemleri ile birleştirildiğinde firmalara değer katan, stratejik haritalarına yol veren bir hal almaktadır. Özellikle imalat sektöründe ve üretimde Büyük Veri işleme ve Büyük Veri analizi tekniklerinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalara çok çeşitli örnekler verilebilir. Örneğin, üretime yönelik iş süreçlerinin yönetimi, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi amacıyla Büyük Veri analizi uygulamaları; üretimde önleyici ve öngörücü uygulamaları, üretim sistemlerinde anomali tespiti, üretim hatlarında kullanılan otonom robot uygulamaları, ürünlere yönelik toplanacak verilerin davranışsal analizi, üretimde maliyeti düşürecek ve kaliteyi arttıracak keşifsel Büyük Veri analizi uygulamaları, Büyük Veri alanında TÜBİTAK'ın öncelikli araştırma alanları olarak desteklediği konular arasındadır.

Öte yandan modern endüstrinin gelişimi yüzlerce yıl sürmüş ve günümüzde Endüstri 4.0 ve beraberinde getirdikleri konuşulmaya başlanmıştır. Dördüncü sanayi devrimini tanımlarken önceki üç sanayi devrimini incelemek gerekir. İlk sanayi devrimi 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşerek buhar motorları ve mekanik üretim gibi yenilikler getirmiştir. İkinci sanayi devrimi, 19. yüzyılın sonlarında ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gerçekleşmiştir. Telgraf ve endüstriyel dikiş makineleri gibi alanında çığır açan yenilikleri içeren ikinci sanayi devrimini 1970'lerin sonlarında sanayideki yeniliklerin hızla devam etmesi ile üçüncü sanayi devrimi takip etmiştir. Böylece üçüncü sanayi devrimi hala evrilmesi devam eden İnternet ve akıllı telefonlar gibi yenilikleri de beraberinde getirmektedir. Dördüncü sanayi devrimi diğerlerine göre daha soyut olmakla birlikte yapay zekanın her türden makine ile iletişim kurmasına, makinelerin birbirlerinden öğrenmesine izin veren bir gelecek vadetmektedir. İlk olarak 2011 yılında Almanca'da "Industrie 4.0" olarak adlandırılan bu kavram heterojen veri ve bilgi entegrasyonuna dayanan siber fiziksel sistem (CPS) üretiminin özelliklerine sahip olmasıyla anılmaktadır (Lu, 2017). Endüstri 4.0'ın hedefleri yüksek düzeyde operasyonel verimlilik ve üretkenliğin yanı sıra daha yüksek düzeyde bir otomatizasyon elde etmektir (Thames ve Schaefer, 2016). Roblek ve Posada Endüstri 4.0'ın beş ana özelliğinin, dijitalleşme, optimizasyon ve üretimin özelleştirilmesi; otomasyon ve adaptasyon; insan makine etkileşimi (HMI), katma değerli hizmetler

ve otomatik veri değişimi ve iletişimi olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu özellikler, sadece İnternet teknolojileri ve ileri algoritmalar ile yakından ilişkili olmakla kalmamakta aynı zamanda Endüstri 4.0'ın katma değer yaratan ve bilgi yöneten bir endüstriyel bir süreç olduğuna işaret etmektedirler (Posada vd., 2015; Roblek vd., 2016). Bu çalışmada Büyük Verinin geçmişten günümüze tarihçesi özetlenmekte ardından Büyük Verinin bileşenleri ele alınmaktadır. Endüstri 4.0'ın temel teknolojileri açıklanmakta ve Türkiye'de sanayi dönüşümünün son durumuna değinilmektedir. Son olarak Büyük Verinin kullanım alanlarına örnekler verilmektedir.

BÜYÜK VERİNİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KRONOLOJİSİ

Teknolojinin tarihçesi incelendiğinde Büyük Verinin doğmasına ve gelişmesine pek çok olay katkıda bulunmuştur. Bu olaylardan öne çıkanlar şu şekilde özetlenebilir:

- 1983 yılında IBM ilişkisel veritabanı yönetim sistemi DB2'yu piyasaya sürdü.
- 1985 yılında Eiffel gibi nesne tabanlı programlama dilleri doğdu. Nesne tabanlı programlama dillerinin geçmişi 1960'lı yıllara dayansa da dominant programlama dilleri formuna kavuşmaları sonraki yıllarda oldu.
- 1990 yılında İnternet'te ilk arama motoru Archie geliştirildi.
- 1991 yılında HTTP (HyperText Transfer Protocol) ve HTML (HyperText Markup Language) kullanan World Wide Web (WWW) ile dünya çapında bilgi alış verişi mümkün oldu.
- 1993 yılında WWW'in ilk arama motoru W3Catalog piyasaya sürüldü.
- 1995 yılında Sun firması ilk Java platformunu sürdü. Java dili 1991 geliştirilmişti. Web uygulamalarında en çok kullanılan programlama dillerinden biri haline geldi.
- 1997 yılında Büyük Veri terimi ilk kez NASA araştırmacıları Michael Cox ve Davis Elsworth tarafından kullanıldı. Cox ve Elsworth veri büyüklüğünün bilgisayar sistemleri için problem olmaya başladığını ifade ettiler. Bu aynı zamanda Büyük Veri sorunsalı (big data problem) olarak bilinmektedir (Cox & Elsworth, 1997).
- 1998 yılında Carlo Strozzi NoSQL ismini verdiği açık kaynak kodlu ilişkisel veritabanını geliştirdi. Aynı yıl Google kuruldu.
- 2001 yılında Gartner Analisti DougLaney '3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity and Variety' isimli çalışmasında (Laney, 2001) Büyük Verinin özellikleri olan hacim (volume), çeşitlilik (variety) ve hız (velocity) özelliklerinin İngilizce terim karşılıklarının baş harfleri olan 3V'yi tanımlamıştır. Aynı yıl Wikipedia açık ansiklopedisi yayına başladı.
- 2002 yılında 11 Eylül 2001 olaylarını takiben DARPA 'Total Information Awareness System' adıyla biyometrik, dil işleme, öngörü modelleri, veritabanı teknolojisi gibi bir dizi yeni veri toplama ve analizi çalışmalarını başlattı.
- 2003 yılında Google, kendine özel olarak ölçeklenebilir, dağıtık, hataya dayanıklı dosya sistemi olan Google Dosya Sistemi geliştirdi. Google Dosya Sistemi yüksek depolama isteklerini en verimli yoldan elde edebilmek adına tasarlanan ölçeklenebilir dağıtık dosya sistemi olarak Büyük Veri teknolojisinin temelini oluşturmuştur.
- 2004 yılında Google işlemleri farklı birimlere bölerek hızla işlenmelerini sağlayacak dağıtık programlama yapısı MapReduce'u geliştirmiştir.
- 2005 yılında Doug Cutting açık kaynak kodlu Büyük Veri teknolojisi olan Hadoop'u geliştirmeye başladı.
- 2006 yılında Hadoop açık kaynak kod sürümü ile Büyük Veri alanında çığır açıldı.
- 2008 yılında Wired dergisi 'petabyte' kavramını önerdi. Aynı yıl İnternet'e bağlı ci-

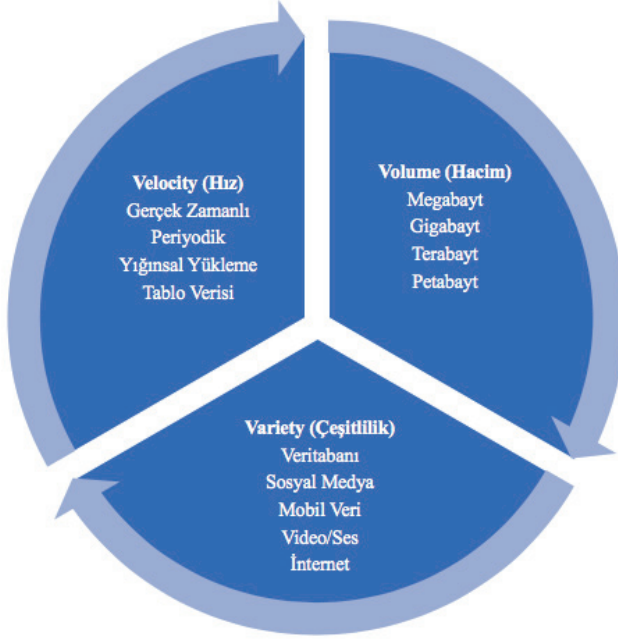

hazların sayısı dünya popülasyonunun sayısını geçti.

- 2009 yılında 1 terabayt boyutundaki veri Yahoo tarafından Hadoop teknolojisi kullanılarak 62 saniyede sıralanmıştır (O'Malley & Murthy, 2009).
- 2011 yılında IBM Watson 4 terabayt (200 milyon sayfa) boyutundaki veriyi saniyeler seviyesinde tarayıp analiz edebildi.
- 2012 yılında Obama yönetimi "Big Data Research and Development Initiative" adı altında altı bölüm ve 84 programı içeren bir çalışma duyurdu. National Science Foundation (NSF), "Core Techniques and Technologies for Advancing Big Data Science & Engineering" ismiyle Büyük Verinin bilim ve mühendislik alanlarında kullanılması için temel teknik ve teknolojilerin geliştirilmesi çalışmalarına başladı. Aynı yıl Hadoop ekosisteminin akan verileri (streaming data) işlemeye olanak sağlayan teknolojisi Spark yayınlandı.
- 2013 yılında EMV'nin Digital Universe Study çalışması sonucuna göre 4.4 Zettabayt boyutunda veri üretildi. EMC veri boyutunun 2020'nin sonuna kadar 44 Zettabayt seviyelerinde olacağını öngörmektedir.
- 2014 yılında IDC 2020 yılının sonunda İnternet üzerindeki iş etkileşiminin (B2B ve B2C gibi) günlük 450 milyar seviyesinde olacağını tahmin etti. 2020 yılında üretilen verinin üçte birinin bulut ortamında saklanacağı veya işleneceği tahmin ediliyor. Gartner ise 2015 sonunda 4.9 milyar cihazın İnternet'e bağlı olacağını, bunun 2020 sonunda 25 milyara ulaşacağını öngörmektedir.
- 2015 yılı itibari ile Google 10 milyar Gigabayt boyutunda sakladığı ve işlediği veri ile günlük 3.5 milyar sorgu isteği almaktadır. Bu bağlamda dünyanın en Büyük Veri şirketidir. 1,4000,000 adet sunucusu ile dünyada en fazla sayıda sunucusu bulunan firma olan Amazon bu sunucularda 1,000,000,000 Gigabayt boyutundaki 152 milyon müşteri verisini saklamaktadır.

BÜYÜK VERİNİN BİLEŞENLERİ

2001 tarihli bir araştırma raporunda, META Group (günümüzde Gartner) analisti Doug Laney Büyük Veriyi üç boyutu ile tanımlamıştır: Volume (hacim), Variety (çeşitlilik) ve Velocity (hız) (Laney, 2001). Şekil 1 bu üç özelliğin karakteristik özellikleri şema halinde göstermektedir.

Şekil 1. Büyük Veri'nin 3V'si: Volume (hacim), Variety (çeşitlilik) ve Velocity (hız)

Volume (Hacim): Veri depolama alanında üstel büyümeye şahit olmaktayız zira veriler artık metin verisinden daha fazla çeşitlilikte ve hacimde üretilmektedir. Sosyal medya kanallarında videolar, müzikler ve büyük görseller formatında verilere rastlanmaktadır. İşletmelerin veri depolama sistemlerinde Terabayt ve Petabayt mertebelerinde veri büyüklüğünü görmek günümüzde çok yaygın bir durumdur. Veri büyüdükçe veriyi desteklemek için inşa edilen mimari altyapı ve bu altyapı üzerinde koşan uygulamaların da sık sık gözden geçirilmesi gerekir. Büyük hacim, bu boyutuyla Büyük Veriyi temsil eder.

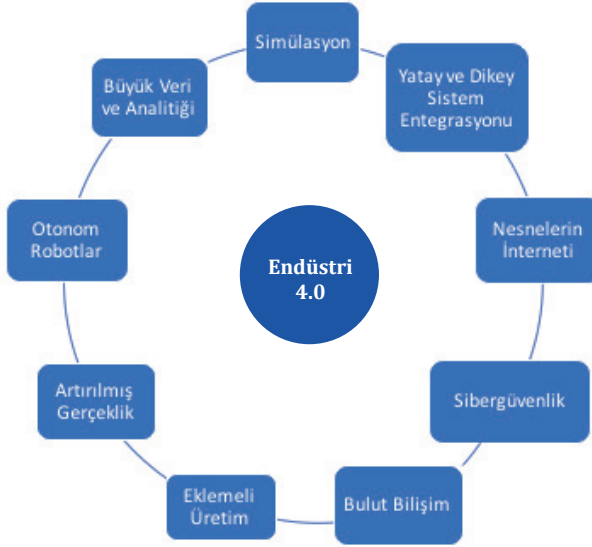
Variety (Çeşitlilik): Çeşitlilik Büyük Veride verilerin doğasını tanımlar. Buna, farklı veri formatları, veri semantiği ve veri yapıları türleri dahildir. Çeşitlilik, Büyük Veri içerisindeki veri çeşitliliğini çözmek ve yönetmek için farklı teknikler sağlamaya yöneliktir. Veri kaynaklarının çeşitlenmesi ile birlikte üretilen veriler de artık tek tip değildir. Geleneksel yapılandırılmış verilerin yanında web sayfaları, sosyal medya siteleri, e-postalar, belgeler, sensör cihazları gibi yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış veri çeşitliliği de mevcuttur. Verinin bu çeşitlilik özelliği Büyük Veriyi temsil eder.

Velocity (Hız): Sosyal medya, sensör verileri gibi verinin sürekli aktığı veri kaynakları nedeniyle veriye bakış açımız da değişmektedir. Bir zamanlar düne ait verilerin 'yeni' veya 'güncel' veri olduğunu söyleyebilmekteyken günümüzde farklı veri kaynakları ve kanalları sayesinde veriyi de anlık olarak takip etmemiz gereken bir dönemdeyiz. Veri hareketlerinin gerçek zamanlı olması gerekliliği bu nedenle verinin güncellenme penceresini

de saniyeler mertebesine indirmektedir. Verinin yüksek hızlı olması Büyük Verinin temel bileşenlerinden biridir.

ENDÜSTRİ 4.0 TEMEL BİLEŞENLERİ

Endüstri 4.0, gelişmiş otomasyon ve dijitalleşme süreçleriyle ve üretim ve hizmetlerde elektronik ve bilgi teknolojilerinin (BT) kullanımı ile mümkündür (Obitko ve Jirkovskiy, 2015) Endüstri 4.0'ın temelini oluşturan teknolojik gelişmeler Simülasyon, Yatay ve Dikey Sistem Entegrasyonu, Nesnelerin İnterneti, Sibergüvenlik, Bulut Bilişim, Eklemeli Üretim, Artırılmış Gerçeklik, Otonom Robotlar ve Büyük Veri ve Analitiği olarak tanımlanmaktadır (Rüßmann vd., 2015) ve Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Endüstri 4.0 Temel Bileşenleri

Simülasyon: Simülasyon fiziksel bir sistemin veya sürecin bilgisayar ortamında modelleneninden sonra sistemin veya sürecin davranışlarını tespit etmek üzere deneyler yapılmasını, sistem özelliklerinin bilgisayar üzerinde taklit edilmesini sağlayan bir tekniktir. Bilgisayar destekli tasarım teknolojilerindeki gelişmeler ile birlikte geometrik modelleme, mühendislik analizi, tasarımın gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi, otomatik model çizimi gibi alanlardaki ilerlemeler de her geçen gün hızlanmaktadır (Bossak, 1998). Endüstri 4.0 bağlamında simülasyon, ürün ve üretim hattı tasarım faaliyetlerinde ve akıllı fabrikaların bir kopyalarının oluşturulmasında kullanılmaktadır (Eğer, tarihsiz).

Yatay ve Dikey Sistem Entegrasyonu: Yatay entegrasyon, benzer müşteri tipleri olan şirketlerin birleşmesi iken dikey entegrasyon aynı sektörde faaliyette gösteren farklı alt sektör müşterileri bulunan firmaların birleşmesidir (Siemens Integration at its best, tarihsiz). Şirketler AR-GE çalışmalarına ağırlık vererek rekabet güçlerini arttırabilmek için ve pazarda ürün hayat döngüsünün çok hızlı olması gerektiği durumlarda yatay entegrasyonu tercih etmektedirler. Yatay entegrasyonda birleşen firmaların üretim planlama, tedarik gibi tüm üretim ve planlama süreçlerinde kesintisiz bir entegrasyon gereklidir. Dikey entegrasyon ise süreçler arasında olmaktan ziyade teknolojik altyapıda bütünlük akışı gerektirmektedir. Yatay ve dikey entegrasyonun Endüstri 4.0'da gerçekleşmesi ile esnek üretim olanağı, tedarik zincirinde optimizasyon, değişikliklere hızlı adapte olan üretim

süreci, kaynak verimliliği, müşteriye özel üretim gibi konularda avantaj sağlanmaktadır.

Nesnelerin İnterneti: Nesnelerin İnterneti akıllı cihazların İnternet üzerinden birbirine bağlanarak iletişime geçebilmesini sağlar. Nesnelerin İnterneti terimi ilk olarak Kevin Ashton tarafından 1999 yılında tedarik zinciri yönetimi bağlamında isimlendirilmiştir (Asthon, 2009). Bu terim günümüzde İnternet kavramının evrilmesini sağlamış ve İnterneti, birbiriyle bağlı nesnelerin çevrelerinden sensörler aracılığı ile veri topladığı ve gerçek dünya ile etkileşime geçebildiği bir platform haline getirmiştir (Gubbi vd., 2013). Endüstri 4.0'da Nesnelerin İnterneti kavramı cihazların birbirine entegrasyonu ile üretimde senkronizasyonun sağlanması, bütünleşik olarak elde edilen verilerin analiz edilerek daha hızlı karar verilebilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim ortamındaki titreşim, koku gibi büyüklükleri ölçebilen yeni nesil sensörler sayesinde Nesnelerin İnterneti Endüstri 4.0 ile her geçen gün şüphesiz daha sık konuşulan bir bileşen olacaktır.

Sibergüvenlik: Nesnelerin İnterneti ile birlikte Endüstri 4.0'da bağlantı ve standart iletişim protokollerinin kullanımı artmakta ve kritik endüstriyel sistemleri ve üretim hatlarını siber güvenlik tehditlerinden koruma ihtiyacı da bu ölçüde artmaktadır. Fikri mülkiyet ve ticari sır hırsızlığı, verilerin belli amaçlar uğruna kullanılması, değiştirilmesi veya yok edilmesi gibi üretimde hayati önem taşıyan konuların temelinde sibergüvenlik yatmaktadır. Bu yüzden Nesnelerin İnterneti ile geliştirilen projelerin ve teknolojinin içinde siber güvenliğin de planlanması ve yer alması son derece önemlidir. Güvenli ve güvenilir iletişim ile birlikte gelişmiş kimlik ve makinelerin ve kullanıcıların erişim yönetimi kritik seviyede önem arz etmektedir (BCG, 2015).

Bulut Bilişim: Bulut Bilişim terimi ilk kez Ramnath Chellappa tarafından 1997'de kullanılmış ve bu terimden "hesaplama sınırlarının yalnızca teknik sınırlar yerine ekonomik gerekçelerle belirleneceği bir bilgisayar paradigması" olarak bahsedilmiştir (Ramnath, 1997). Bulut bilişimde ilk hareket edenlerden biri 1999'da kurumsal uygulamaları basit bir web sitesi üzerinden sağlama konseptini sunan Salesforce.com olmuştur. Amazon, 2002'de Amazon Web Hizmeti'ni başlatmaya başlamış, 2006'da Google Dokümanlar'a gelmiştir. 2006'da Amazon Elastic Compute bulutunu (EC2) piyasaya sürerek küçük şirketlerin ve bireylerin kendi bilgisayar uygulamalarını çalıştıracak bilgisayarları kiralayabilmelerini sağlayan ticari bir web hizmeti sunmuştur. Bunu kısa bir süre sonra 2007'de Google, IBM ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bir dizi üniversite arasında sektör çapında bir işbirliği izlemiştir (Biswas, 2011). Bulut Bilişimin bu denli hızlı ve yaygın gelişiminin ardında sağladığı maliyet avantajı, artırılmış veri güvenliği, yüksek depolama kapasitesi, ölçekli performansı bulunmaktadır. Tüm bu özellikler Endüstri 4.0'ı oluşturan teknolojik bileşenlerin olmazsa olmaz özelliklerindedir. Dolayısıyla Bulut Bilişim Endüstri 4.0 başta olmak üzere pek çok alanın çalışma şeklini etkileyerek bunun karşılığında avantajlarını sunan bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eklemeli Üretim: Eklemeli Üretim, parça üretimden farklı olarak, parça katmanını doğrudan üç boyutlu dijital model verilerinden katman katman üretmeye yönelik bir süreçtir. Plastik, metal, seramik veya kompozit malzemelerden oluşan karmaşık parçalar doğrudan bilgisayar modellerinden üretilebilir (Sabancı Üniversitesi Eklemeli Üretim, tarihsiz). Bu yeni üretim teknolojisi seri üretimde hem prototip hem seri üretimde radikal değişime yol açacak ve tasarımdan ürüne olan hayat döngüsünde ivme yaratacak bir kavramdır. Bu bağlamda Eklemeli Üretim, Endüstri 4.0'ın kritik temel taşlarından biridir. Eklemeli üretim ile ürün geliştirme maliyeti azaltılmakta, bir üründen az miktarda talep edilmişse kalıp maliyetinden kaçınma, üç boyutlu yazıcılar ile tasarım ve üretim arasındaki süreci kısaltarak seri üretime geçmeyi hızlandırma avantajları sağlanmaktadır. Endüstride dijital dönüşüm sadece üretimi şekillendirmekle kalmamakta yeni iş modellerinin geliştirilmesini de sağlamaktadır. Modüler üretim hatlarına sahip akıllı fabrikalar ve eklemeli üretim teknikleri üreticilerin kitlesel özelleştirmeyi daha hızlı ve daha az maliyetle yapabilmesini sağlamaktadır. Örneğin, Eklemeli Üretim teknolojilerini ürün geliştirme süreçlerinde kullanan spor giyim üreticisi New Balance firması aynı zamanda

profesyonel sporcuların ayak yapılarına göre kişiselleştirilmiş ayakkabılar üretmektedir. Yeni teknolojileri kullanarak üretimlerini esnek hale getiren firmalar müşteri tercihlerini anlık olarak üretime iletebilmektedir. Hatta Daimler'e göre müşterilerin yakın gelecekte, boya atölyesine giden yolda dahi araçlarının renginde değişiklik yapması mümkün olabilecektir (TÜSİAD, 2017).

Artırılmış Gerçeklik: Artırılmış gerçeklik, bilgisayar aracılığı ile oluşturulan girdilerle gerçek fiziksel ortamın canlı, dinamik ve eş zamanlı olarak hissedilmesini sağlayan bir teknolojidir. Günümüzde eğitim, sağlık, mimarlık, savunma gibi pek çok alanda kullanım senaryoları denenmiş bu teknoloji Endüstri 4.0'da da önem taşımaktadır. Artırılmış gerçeklik temelli sistemler, depodan parçaları seçerek mobil araçlar aracılığı ile ürün alıcılarına kullanma talimatlarının gönderilmesi gibi pek çok sistemi desteklemektedir. Henüz kavramsal aşamada olsa da yakın gelecekte artırılmış gerçekliğin üretim çalışanlarına gerçek zamanlı montaj verisi iletme gibi Endüstri 4.0'a katma değerli faydalar sunacağına inanılmaktadır. Örneğin, çalışanlar belirli bir parçayı incelerken o parçaya dair onarım talimatların anlık olarak alabilirler. Bu bilgi görüntülenebilir artırılmış gerçeklik gözlükleri gibi aygıtlar kullanarak doğrudan işçilerin görüş alanı içinde sunulabilir. Bu alanda bir başka uygulama örneği sanal eğitimidir. Siemens Comos isimli, acil durumlara başa çıkmak üzere fabrika personelinin eğitmek için sanal bir fabrika operatörü eğitimi yazılımı geliştirerek gerçekçi, 3 boyutlu, artırılmış gerçeklik gözlükleri kullanan bir çözüm sunmuştur. Bu kapsamda operatörler ilgili cihazlar için siber sunumlar ile etkileşime geçerek makinenin parametrelerini değiştirebilir ve operasyonel veri ve bakım talimatlarını alabilirler (Rüßmann vd., 2015).

Otonom Robotlar: Robotlar günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri gibi bir alt alan olarak kabul görmüştür ve sağlık, tarım, üretim, ulaşım gibi pek çok sektörde kullanılmaktadır. Otonom robotlar zekaya sahip robotik sistemler olarak tanımlanabilir. Bu alanların hepsinde otonom uygulamalar göze çarpmakta, insansız hava araçları ile kargo gönderilebilmekte, otonom araçlar ile işe gidilebilmektedir. Endüstri 4.0'da da otonom robotların kullanımını büyük ölçüde geliştirmiştir. Bu robot gruplarından en önemlisi otonom arabalardır (Yazıcı, 2016).

Büyük Veri ve Analitiği: Büyük Veri kümelerine dayanan analitikler, üretim kalitesini optimize ettiği, enerji tasarrufu sağladığı, ekipman servisini iyileştirdiği, önleyici ve öngörücü bakım faaliyetlerinde yer aldığı üretim dünyasında son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Endüstri 4.0 bağlamında, birçok farklı kaynaktan (üretim ekipmanı ve sistemleri ile kurumsal ve müşteri yönetimi sistemleri) verilerin toplanması ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, gerçek zamanlı karar vermeyi desteklemek için standart hale gelecektir. Örneğin, yarı iletken üreticisi Infineon Technologies, üretim sürecinin sonunda test aşamasında elde edilen tek-yonga verilerini işlemin önceki aşamalarında toplanan işlem verileriyle ilişkilendirerek ürün hatalarını azaltmıştır. Bu şekilde, Infineon, hatalı çipleri üretim sürecinin başında elemeye ve üretim kalitesini iyileştirmeye yardımcı olan desenleri belirleyebilmektedir (Gerbert vd., 2015).

TÜRKİYE'DE SANAYİ DÖNÜŞÜMÜNÜN DURUMU

TÜSİAD 2017'de yayınladığı "Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği" raporunda Türkiye'nin sanayide dijital dönüşümde bulunduğu konumu ortaya koymaktadır (TÜSİAD, 2017). 108 teknoloji kullanıcısı ve 110 teknoloji tedarikçisi şirket ile gerçekleştirilen ve Operasyonel İyileştirme, Performans Yönetimi, Çalışan Katılımı ve Temel Bileşenler başlıkları altındaki kapsamlı araştırma sonucuna göre beş temel bulgu ortaya çıkmıştır, bunlar:

1. Şirketlerin büyük çoğunluğu sanayide dijital dönüşüm konusunda bilgi ve ilgi seviyelerinin yüksek olduğunu belirtirken, dönüşüme hazır olduğunu düşünen şirketlerin

- oranı nispeten daha düşük olduğu görülmektedir.
2. Türkiye’de sanayi şirketlerinin dijital dönüşüm uygulama alanlarında henüz pilot projeleri gerçekleştirme (44/100) aşamasında olduğu belirtilmektedir.
  3. Şirketlerin özellikle Strateji ve Yol Haritası ile Yönetişim yetkinliklerinin düşük olduğu görülmektedir.
  4. Şirketlerin yetkinlik seviyelerinin sektörlere göre farklılaşmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, büyük ölçekteki şirketlerin (yıllık 250 milyon TL’den fazla geliri olan şirketler) sanayide dijital dönüşüm yetkinlik seviyeleri (50/100) küçük ölçekli şirketlere (33/100) nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir.
  5. Dijital dönüşümün önündeki en büyük engeller yatırım maliyetlerinin yüksekliği ve yatırımın geri dönüş belirsizliği olarak özetlenmektedir.

Rapora göre sanayide dijital dönüşüm sürecinde karşılaşılan engeller açısından Türkiye’deki şirketlerin, gelişmiş ülkelerden farklı olarak, yatırım öncesi ve planlama döneminde oldukları görülmektedir. Ayrıca teknoloji kullanıcıları şirketler yerli tedarikçilerin olmadığını belirtirken teknoloji tedarikçisi şirketlerin talep düşüklüğünü önemli bir problem olarak göstermesi teknolojinin arz ve talebi arasında bir kopukluğa da işaret etmektedir.

BÜYÜK VERİNİN KULLANIM ALANLARI

Büyük Veri sahip olunan verinin büyüklüğünden ziyade o verinin bilgiye nasıl dönüştürüleceği ile ilgilendir. Büyük Veri, analiz süreci ile birleştiğinde ortaya gerçek zamanlı hata tespiti, gerçek zamanlı risk hesaplama, müşteri alışkanlıklarına göre anlık ürün önerme gibi güçlü uygulama örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Verinin üretildiği tüm sektörlerde Büyük Verinin uygulama alanı olduğunu görmekteyiz (Marr,2018).

Müşterileri Anlamak ve Hedef Kitle Belirlemek: Bu, günümüzde büyük veri kullanımının en büyük ve en kamusal alanlarından biridir. Burada Büyük Veri müşterileri, davranışlarını ve tercihlerini daha iyi anlamak amacıyla kullanılmaktadır. Şirketler, müşterilerinin daha eksiksiz bir profilini elde etmek için geleneksel veri setlerini sosyal medya verileri, tarayıcı günlükleri, metin analizleri ve sensör verileriyle zenginleştirerek analiz etmektedirler. Bu alanda verilebilecek en popüler örnek müşterilerinden birinin ne zaman bebek bekleyeceğini çok doğru tahmin edebilen ABD perakendeci Target firması örneğidir. Büyük şirketler, Telekom şirketleri artık müşteri kaybını daha iyi tahmin edebilmekte; Wal-Mart firması büyük tatiller öncesi hangi ürünlerin çok satacağını tahmin edebilmekte ve araba sigortası şirketleri müşterilerinin gerçekte ne kadar iyi araba kullandıklarını anlayabilmektedir. Hükümet seçim kampanyaları dahi büyük veri analizleri kullanılarak optimize edilebilmektedir. Bazıları, Obama’nın 2012 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasından sonra kazanmasının, ekibinin Büyük Veri analizini kullanma konusundaki üstün yeteneğinden kaynaklandığını düşünmektedir.

İş Süreçlerini Optimize Etmek: Büyük Veri iş süreçlerini optimize etmek için de giderek daha yaygın kullanılmaktadır. Perakendeciler, stoklarını sosyal medya verilerinden, web arama trendlerinden ve hava tahminlerinden kaynaklanan tahminlere göre optimize edebilmektedirler. Büyük Veri analitiğinin sıklıkla uygulandığı bir iş süreci tedarik zinciridir. Burada, coğrafi konumlandırma sensörleri, malları veya teslimat araçlarını takip etmek ve canlı trafik verilerini gibi anlık veriler analize entegre edilerek rotaları optimize etmek için kullanılmaktadır. İnsan kaynakları ile ilgili iş süreçleri de büyük veri analitiği kullanılarak geliştirilmektedir. Örneğin, bir şirket çalışanların yakalarına taktıkları rozetlere sensör entegre ederek işyerinde sosyal dinamikleri tespit edebilmektedir. Sensörler, çalışanların işyerinde nasıl hareket ettiklerini, kiminle konuştuklarını ve hatta iletişim kurarken kullandıkları ses tonunu bildirir. Nesnelerin İnterneti’nin Büyük Verinin yardımcıla böylece lojistikten sağlık hizmetine kadar her şeyi iyileştirmek için vaatte bulunmak-

tadır. TÜSİAD raporunda da belirtildiği gibi şirketler, Endüstriyel İnternet ve Büyük Veri Analizleri sayesinde, müşterilerin ürünlerini nasıl kullandıklarına dair topladıkları verileri ürün tasarımlarını, üretim süreçlerini ve ürünlerini iyileştirmek için kullanmaktadır. Örneğin, elektrikli otomobil üreticisi Tesla, araçlarındaki dahili mobil İnternet bağlantısı sayesinde hız, batarya kullanımı ve kat edilen mesafeler hakkında gerçek zamanlı veriler toplayabilmekte; bu verilerin analizi doğrultusunda öğrenen sistemler oluşturmakta ve yazılım güncellemesi yapabilmektedir. Bu yeni iş modeli sayesinde Tesla, müşterilerine yeni özellikler sunmanın yanı sıra rakiplerine karşı avantaj sağlamaktadır (TÜSİAD, 2017).

Sağlık ve Halk Sağlığını İyileştirme: Büyük Verinin hesaplama gücü tüm DNA dizgilerini dakikalar içinde çözmeye olanak tanıyarak yeni tedaviler bulmamıza ve hastalık desenlerini ve belirtirlerini anlayarak hastalıklar henüz gerçekleşmeden tahmin etmemize ve önlem alabilmemize olanak sağlamaktadır. Akıllı saatler veya akıllı bilezikler gibi giyilebilir cihazlardan üretilen verilerden kalori tüketimimiz, aktivite seviyelerimiz ve uyku düzenimiz hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu tür cihazlar bireylere zengin bilgiler verirken, asıl değer kolektif verileri analiz etmektir. Akıllı saatlerden ve giyilebilir cihazlardan elde edilen tüm bireysel verileri milyonlarca insana ve çeşitli hastalıklara uygulandığında kolektif çözümlerin bulunması büyük bir avantaj olacaktır. Böylece, özellikle sağlık alanında örneklem sınırlılığı ortadan kalkacaktır. Bu tür cihazlardan Jawbone'nun Up isimli bileziği örneğin, her gece 60 yıllık uyku verisi toplamaktadır ki bu veriyi analiz etmek için Büyük Veri teknolojilerinin kullanılması kaçınılmazdır.

Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde İyileştirme: Araştırma ve geliştirme faaliyetleri şu anda Büyük Verinin getirdiği yeni olasılıklarla dönüştürülmektedir. Örneğin, dünyanın en büyük ve en güçlü parçacık hızlandırıcısı olan Büyük Hadron Çarpıştırıcısı ile nükleer fizik laboratuvarı olan CERN'i ele alalım. Evrenimizin sırlarını açığa çıkarmak için yapılan deneyler, evrenin nasıl başladığı ve çalıştığı, büyük miktarlarda veri üretmektedir. Üretilen 30 petabayt verinin analizi için 65.000 adet işlemci hesaplama yapmaktadır. Geleneksel veritabanı ve hesaplama çözümlerinin bu denli yüklü veriyi hesaplaması mümkün değildir. Sadece Büyük Verinin sağlayabileceği bu hesaplama gücü çok farklı bilim alanlarında kullanılabilir.

Finans: Yüksek Frekanslı İşlemler, Büyük Verilerin bugün çok fazla kullanım alanının bulduğu bir alandır. Ticari kararları vermek için Büyük Veri algoritmaları kullanılmaktadır. Bugün, hisse senedi alım satım kararları için sinyallerin büyük çoğunluğu sosyal medya ağlarından ve haber sitelerinden gelen verilerin analiz edilmesi ile gerçekleşmektedir. Bankacılık alanında çok çeşitli kaynaktan gelen büyük miktarda ve çeşitlilikte verinin varlığı da bu sektörü Büyük Veri uygulamalarına yönlendiren bir durumdur. Müşterilerin banka hizmetlerini kullanırken davranışlarından memnuniyetsizliklerini anlayarak müşteri henüz başka bir banka tercihi yapmadan bunun önüne geçebilmek artık sürekli akan verilerin analiz edilerek anlık olarak aksiyon alınması ile mümkündür. **Kredi derecelendirmesi veya skorlaması da yine Büyük Veri sayesinde sosyal ağlar gibi daha zengin veri setlerinden gelen verilerin de entegre edilmesi ile anlık olarak yapılabilmektedir. Benzer şekilde dolandırıcılığın önüne geçilebilmesi için sosyal medya, harcama yapılan lokasyon, müşterinin alışveriş alışkanlıkları gibi farklı kanallardan yüksek hızda gelen büyük hacimdeki verinin anlık olarak analiz edilmesi gereklidir. Geleneksel sistemlerde bu işlem dolandırıcılık durumu oluştuktan sonra yapılabilmekteyken Büyük Veri teknolojisi ile eş zamanlı aksiyon alınabilmektedir.**

Üretim: Dördüncü sanayi devrimi Büyük Veri, Nesnelerin İnterneti, otonom robotlar, bulut teknolojileri gibi birçok teknolojinin bir araya gelmesiyle gerçekleşecektir ve üretim sektöründe dijital dönüşüm sayesinde verimlilik, esneklik, kalite, hız, rekabetçilik, refah artışı sağlanacaktır. Büyük veri analizlerine dayanarak, istikrarlı bir ürün kalitesi

seviyesi ve bitmiş ürün oranı ile doğru bir üretim süreci bilgisi oluşturulabilir. Böylece, ihtiyaç duyulan hammaddeler üretimden önce belirlenebilir ve ürün fazlalığı en aza indirgenebilir. Ek olarak, akıllı makineler enerji tüketimini azaltacak şekilde daha akıllıca çalışabilir. Örneğin, üretimde molalar sırasında enerji tasarrufuna gidilebilir ve hızı kontrol edilebilen motorlar kullanılarak elektrik tasarrufu sağlanabilir. Büyük Veri, akıllı fabrika hakkında gerçek zamanlı, eksiksiz ve etkili bilgiler sağlar (Lee vd., 2013; Chen vd., 2013). Büyük veri analizlerine dayanarak, makineler, ürünler ve sistem ile ilgili performans göstergelerini ölçülebilir. Bu, daha hızlı ve etkili kararlar alınmasını sağlar. Bu özellik aynı zamanda üretim planını kolaylaştırabilir ve pazar araştırmasına cevap vermeyi hızlandırabilir. Akıllı fabrikanın üretim kapasitesi belirli bir ürün siparişini yerine getiremediğinden, sistemin nasıl geliştirileceğine ilişkin sorular da kolayca cevaplanabilir.

SONUÇ

Büyük Veri, son birkaç yıl içerisinde pek çok farklı endüstri alanı için büyük bir oyun değiştirici rol oynamaktadır. Büyük Veri uygulamalarının temel amacı, büyük hacimli verileri analiz ederek şirketlerin daha bilgilendirici iş kararları almasına yardımcı olmaktır. Web sunucusu günlükleri, İnternet tıklama verileri, sosyal medya verileri, müşteri e-postaları, cep telefonu görüşmesi ayrıntıları ve sensörler Büyük Veriye girdi teşkil edebilecek örneklerden sadece birkaçıdır. Günümüzde üretim, sağlık, medya gibi pek çok alandan gelen şirketler henüz keşfedilmemiş desenleri, bilinmeyen korelasyonları, pazar trendlerini ve müşteri tercihlerini ortaya çıkarmak için tüm bu farklı kaynaklı veri setlerini analiz etmek amacıyla Büyük Veri uygulamalarına yatırım yapmaktadır.

Öte yandan Büyük Veri, robotik, simülasyon ve nesnelerin İnterneti gibi gelişmeler sayesinde yepyeni atılımlara şahit olacak olan dördüncü sanayi devriminin başlangıcındayız. Sanayide dördüncü devrim ile birlikte tasarım, üretim, tüketim gibi tüm evrelerin her aşamasının da sinyallerle kayıt altına alınacağı düşünüldüğünde Büyük Verinin Endüstri 4.0'daki rolü ne olacak sorusu akıllara gelmektedir. Endüstri 4.0 olarak da bilinen dördüncü sanayi devriminin en önemli hayati bileşenlerinden biri de Büyük Veri olacaktır. Hatta bazıları Büyük Veri eşittir Endüstri 4.0 diyebilecek kadar Büyük Verinin bu alandaki önemine işaret etmektedir. Yapay zeka ve Büyük Verinin Endüstri 4.0'ın üzerinde durduğu temel olduğu düşünülürse bir yandan otonom robotların iş kaybına neden olacağı ihtimali olsa da verilerin gücünün kullanılması ile yeni iş alanlarının oluşması da söz konusu olabilecektir.

Tarih boyunca sanayi devrimleri genellikle mal ve ürünlerin üretimi ve üretim üzerindeki etkileri ile değerlendirilmiştir. Bu durum Endüstri 4.0'da da yine benzer açıdan benimsenecek olmakla birlikte diğer pek çok sektörü de etkilemesi beklenmektedir. Örneğin, finansal hizmetlerde Büyük Veriyi ele alalım. Elektrik, güç kaynağı, buhar makinesi üretim işletmesinde nasıl bir devrim etkisine yol açmışsa Büyük Verinin de finans sektöründe aynı devrim etkisini göstermesi beklenmektedir. Veri analizinin bu denli yaygın olmadığı yıllarda bir müşterinin kredi notunun derlenmesi bir ancak finans çalışanının zamanı ve çabası ile gerçekleştirilebilmekteyken artık satın alma verileri, kredi kartı bilgileri, kira ödemesi gibi farklı kanallardan akan verilerin derlenerek makine öğrenmesi ile kredi geri ödeme olasılığının tahmin edilmesi mümkündür. Hatta kredi geri ödeme olasılığı için veri analizinin yapılarak benzer özellikte olan müşteriler keşfedilebilmekte ve kredi geri ödeyenler ve ödemeyenler için ortak desenler tespit edilebilmektedir. Büyük Veri sayesinde neredeyse anlık olarak bir kişinin kredi borcunu ödeme olasılığı hesaplanabilmektedir.

Dolayısıyla, Büyük Veri, Nesnelerin İnterneti ve Yapay Zeka alanlarına yatırım yapan şirketler dördüncü sanayi devriminde lider olma konusunda önce ve avantajlı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ashton, K. (2009). That 'Internet of things' thing. *RFID journal*, 22(7), 97-114.
2. BCG, (2015), "Industry 4.0, The Future of Productivity and Growth in Manufacturing
3. Biswas, S. A History of Cloud Computing. <https://cloudtweaks.com/2011/02/a-history-of-cloud-computing/> 26.12.2018 tarihinde ulaşıldı.
4. Bossak, M. A., Simulation based design, *Journal of Materials Processing Technology*, 76, pp. 8–11, 1998.
5. Chen, M., Jin, H., Wen, Y., & Leung, V. C. (2013). Enabling technologies for future data center networking: a primer. *Ieee Network*, 27(4), 8-15.
6. Cox, M., & Ellsworth, D. (1997, October). Application-controlled demand paging for out-of-core visualization. In *Visualization'97., Proceedings* (pp. 235-244). IEEE.
7. Eğer, Z.E. (tarihsiz). Simülasyon: Sanal Dünya İçinde Gerçeklik, Zekeriya Ender Eğer <https://www.endustri40.com/simulasyon-sanal-dunya-icinde-gerceklik/> 26.12.2018 tarihinde ulaşıldı.
8. GerbertP, Lorenz M., Rüßmann M, Waldner M., Justus J., Engel P, Harnisch M, (2015), Industry 4.0: The future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries (https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.aspx)
9. Gubbi, J., Buyya, R., Marusic, S., & Palaniswami, M. (2013). İnternet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions. *Future generation computer systems*, 29(7), 1645-1660.
10. Laney, D. (2001), 3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity and Variety <https://blogs.gartner.com/doug-laney/files/2012/01/ad949-3D-Data-Management-Controlling-Data-Volume-Velocity-and-Variety.pdf>
11. Lee, J., Lapira, E., Bagheri, B., & Kao, H. A. (2013). Recent advances and trends in predictive manufacturing systems in big data environment. *Manufacturing Letters*, 1(1), 38-41.
12. Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1-10.
13. Marr, B. (2018), How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-bBlowing Stats Everyone Should Read <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/05/21/how-much-data-do-we-create-every-day-the-mind-blowing-stats-everyone-should-read/#18f-fla4560ba>
14. Marr, B. (2018), How Data is Disrupting Business in Every Industry In the World <https://www.bernardmarr.com/img/Beyond%20the%20Big%20Data%20Buzz.pdf>
15. Obitko, M., & Jirkovský, V. (2015, September). Big data semantics in industry 4.0. In *International conference on industrial applications of holonic and multi-agent systems* (pp. 217-229). Springer, Cham.
16. Posada, J., Toro, C., Barandiaran, I., Oyarzun, D., Stricker, D., De Amicis, R., ... & Vallarino, I. (2015). Visual computing as a key enabling technology for industrie 4.0 and industrial İnternet. *IEEE computer graphics and applications*, 35(2), 26-40.
17. Ramnath, C. (1997). Intermediaries in Cloud-Computing. In *INFORMS meeting, Dallas*.
18. Roblek, V., Meško, M., & Krapež, A. (2016). A complex view of industry 4.0. *Sage Open*, 6(2), 2158244016653987.

19. Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. *Boston Consulting Group*, 9.
20. Sabancı Üniversitesi Eklemeli Üretim. (tarihsiz). <https://suimc.sabanciuniv.edu/node/287> 26.12.2018 tarihinde ulaşıldı.
21. Siemens, Integration at its best. (tarihsiz). https://www.industry.siemens.com/drives/global/en/integrated-drive-systems/Documents/IDS_Brochure_EN.pdf 26.12.2018 tarihinde ulaşıldı.
22. Thames, L., & Schaefer, D. (2016). Software-defined cloud manufacturing for industry 4.0. *Procedia CIRP*, 52, 12-17.
23. TÜSİAD (2017) Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği, Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 12 - 589
24. Yazıcı, A. (2016), Endüstri 4.0 ve Otonom Robotlar, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Aralık 2016, Sayı 459.

Sivil Toplum, Yerel Yönetimler ve Yerel Yönetişim

Ceray ALDEMİR¹

CHAPTER 12

---

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kamu Yönetimi A.B.D. Öğretim Elemanı

GİRİŞ

Geride bıraktığımız son 50 yıl siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik pek çok gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Hemen her disiplinin etkilendiği ve dönüştüğü gibi kamu yönetimi disiplini de bu dönüşümden etkilenmiş ve her kırılma döneminde kendine bir 'nesne' bulmayı hedeflemiştir. Güler (1994:7) bu durumu kamu yönetimi disiplininin kendisini devletin kendisi olarak değil devletin bir parçası olarak görmesine bağlamaktadır. Bu bağlamda artan rolleri ile yerel yönetimler, yeni kamu işletmeciliğinin popüler söylemi yönetişim ve hatta yönetişimin temel kavramlarından biri olan katılımçılık olgusu bu arayışa bulunan cevaplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum kavramı ve söylemi de bu arayışın cevaplarından biri olarak kabul edilebilir. Son yıllarda sivil toplumun kamu yönetimindeki rolü pek çok akademik tartışmanın belkemiğini oluşturmaktadır. Bunun nedeninin ise geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine ve nihayetinde yeni kamu işletmeciliği ve yönetişim modellerine geçiş ile birlikte tüm dünyada sivil toplumun yeniden doğuşunun yaşanması olduğu vurgulanmaktadır.

Sivil toplumun kamu yönetimi içinde artan bu görünürlüğüne rağmen kamu yönetimi içindeki rolünün ne olacağına dair net bir cevap ya da uygulama bulunmamaktadır. Başka bir deyişle kamu yönetimi ve sivil toplum ilişkisinde ilişkiyi başlatacak ya da başlatması gereken taraf hakkında ciddi bir belirsizlik söz konusudur. Denhart ve Denhart'ın (2003) da aralarında olduğu bazı teorisyenler hükümetin karar vermede vatandaşların katılımını teşvik etmede aktif rol oynayabileceğini savunurken sivil toplumun inşasında ve teşvik edilmesinde hükümetin rolünün önemine işaret etmektedir. Ancak, Putnam'ın içinde olduğu diğer bir grup ise somut bir hükümet modeli ve sivil toplum ortaklığının gerekliliğinden söz etmezler. Putnam (2000) demokratik geleneğin, hükümet birimlerinde aktif olarak çalışan vatandaşların varlığına bağlı olduğunu ileri sürmekte ve katılımçılığın yönlendirme ile değil içten gelen bir istekle gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu söyleme göre modern yönetişimde vatandaş katılımının olmaması, yerel demokrasinin temsili ve duyarlı olma kapasitesini azaltmaktadır. Bu belirsizliğin nedenleri arasında sivil topluma ait tek bir tanımın yapılmayışı ya da sivil toplumun ne için olduğunun keskin bir çizgiyle tanımlanamayışı (Aslan, 2010) ya da Çaha'nın (1999:104) da belirttiği gibi hangi toplum biçiminin sivil toplumu mümkün kılacağı sorusunun cevabının verilmeyişi yatmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı sivil toplum kavramının içinde bulunduğu bu belirsizliği göç ve göçmen olgusu ekseninde yerel yönetimler ile kurduğu yeni bir alan üzerinden tanımlamaktır. Çalışma tek bir sivil toplum tanımının imkânsızlığına değindikten sonra etkili bir sivil toplum yerel yönetim ilişkisinin özellikle göç ve göçmen olgusu üzerinden nasıl şekillenmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE:

1.1. Sivil Toplum Kavram

Sivil toplum kavramı ile ilgili olarak yapılan hemen her tanımın içinde onun devletin ötesinde ancak devlet ile birlikte olduğu ama bu birliktelikte benzerlikler taşımadığı ve dahası devlet erkine karşı koyabilecek nitelikte bir ilişkiler ağı olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu karmaşık ve iç içe geçen ilişkiler silsilesinde önemli olan sivil toplumun, herhangi bir zorlama ya da baskı olmadan oluşan, kendi gücüne sahip, devlet otoritesinden ayrı, kamusal alan ile özel alan ile ortasında yer alan ve her ikisi için arabuluculuk yapan örgütlü bir sosyal yapılanma olarak da tanımlanmaktadır (Sarıbay, 2000: 58). Daha çok kentleşmiş ve gelişmiş toplumlarda görülen birliktelikler olarak ifade edilebilecek kavram sivil ve sivilleşme sözcüklerinin ortak kökeni olan Latince "civilis" sözcüğünden türemiştir. Özünde bu kavram vatandaşın kamusal ve özel alandaki haklarına ve hayatına ait bütünü anlatmaktadır (Mardin, 1994 ve Keleş, 2000'den aktaran Kaypak ve Bimay, 2017).

Antik Yunan'a kadar götürülebilecek bir kavramsal tartışma alanına sahip olan sivil toplum kavramı Aristoteles'in "politeia" olarak adlandırdığı ve insanlar için idealize ettiği yönetim biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Kuçuradi, 1998: 28). Her ne kadar izlerini Antik Yunan'da görssek de sivil toplum ve sivil topluma dair hareketlenmeler, bugün taşıdığı anlam bakımından, 12. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan bir olgudur. Bu bağlamda, sivil toplum ile siyasi toplumu birbirinden ayıran ve bugünkü içeriğine en yakın kullanan filozof Hegel'dir. Hegel'den önce devlet ve sivil toplumun birbirinden ayrılması ve ayrı olması gerekliliği üzerine hiç durulmamış ve sivil toplum siyasal toplumla yakın anlamlarda kullanılmıştır (Yayla, 1998: 124- 125). Hegel ise, sivil toplumu, devlet ve aile ile ilgili olmayan bütün yapılar, kurumlar ve değerler olarak ifade etmiştir. Ona göre, devletin evrensel değerlerini korumanın yanı sıra vatandaşın özgürlüğünü de korumak önemlidir ve bunun için sivil toplum bir gerekliliktir. Devlet sivil toplumu yok saymadan ve kamusal alanın dışında bırakmadan ve kendi sınırlarını da belirleyip, sivil toplumu da kabul ederek devlet-sivil toplum çatışmasını giderebilecektir (Kaypak ve Bimay, 2017).

Türköne (2014: 280) ise üretim yöntemlerinin ve sürece katılan bireylerin çeşitlenmesiyle birlikte idarenin merkezileşmesi, işbölümünün daha kompleks bir yapıya dönüşmesi, pazar ekonomisindeki büyüme, toprak, emek ve sermayenin piyasalaşması gibi değişikliklerin aile ve devlet dışında üçüncü bir alan olarak sivil toplumu ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Benzer bir açıdan ele alındığında yaşanan bu dönüşümlerin sivil toplum kavramının ortaya çıkmasına hizmet ettiği söylenebilir. Şöyle ki; bu dönemde sanayileşme ve değişen ekonomik örgütlenme ile ekonomik bir değişimin ortaya çıkması ve sosyal devrimlerle kişilerin 'vatandaş' olarak tanımlanması ve ulus devlet süreci sivil toplum kavramının kavramsallaştırılması ve gelişmesine ön ayak olmuştur. Bu süreçlerde, siyasi partilerin rolü -özellikle parlamenter sistemler içinde- devlet karşısında sivil toplumları koruyup kollamak olmuştur (Kaypak ve Bimay, 2017). Görülmektedir ki modern sivil toplum kavramının gelişiminde sivil toplumun devlet ile olan ikili ilişki tarzı önemli bir etkiye sahiptir.

Kaypak (2012: 180) ise sivil toplumu, ekonomi, aile ve devlet arasında yer alan sorunları çözmek ve problemleri alanları daha iyi hale getirmeye yönelik kendi kendine oluşan kamusal alan olarak tanımlamaktadır. Tanımlanan bu kamusal alanda, sivil toplum ve devlet arasında karşılıklı saygıya dayanan meşru bir ilişki vardır. Bu sebeple, sivil toplum, devletin kültürel, ticari, yönetsel ve hukuki organlarının doğrudan kapsamadığı alanlarda oluşan platform, ilişki ağı, sivil girişim, dernek, vakıf vb. oluşumlar veya örgütlenme biçimleri şeklinde de tanımlanmaktadır (Duman, 2003: 365). Bahsi geçen bu yeni örgütlenme biçimi tüm dünyada hızlı bir şekilde gelişmeye ve yayılmaya başlamıştır. Önceleri bu örgütler adları ile anılırken, son yıllarda bu örgütlerin hepsini anlatan ortak bir isim geliştirilmiş ve hepsine birden sivil toplum örgütleri denilmeye başlanmıştır. Belge, yaşadığımız bugünleri "STK'lar Dönemi" olarak adlandıranların haklı olabileceği yorumunu yapmaktadır. Belge'ye göre, sivil toplum örgütlerinin 'hükümet dışı' olma özelliği yalnız bugüne ait bir nitelik değildir, bu özellik aynı zamanda gelecekte de süreceğinin vurgusunu yapmaktadır. Böylece, toplumsal sorunların çözülmesi, hükümetin dışında gerçekleşektir (Belge, 1998, s. 23,28).

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında kuramsal olarak sivil toplum üzerine bir değerlendirme yapılacak olursa sivil toplum, bireysel özgürlükleri arttıran ve katılımı yaygınlaştıran bir alan olarak tanımlanabilir. Sivil toplumun varlığının, mevcut sistemin demokratik yönde gelişim göstermesine önemli ölçüde katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) halkın taleplerinin yönetime ulaştırılması noktasındaki rolü demokratik bir bilincin oluşabilmesinde önemli bir köşe taşı olarak değerlendirilebilir. 1980 sonrasında özellikle siyasal katılım konusunda dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmelerin sonucunda Sivil toplum kuruluşlarının önemi daha da artmıştır. Bu durum

yerel yönetimlerle beraber Sivil toplum kuruluşlarını demokratik bir sistemin vazgeçilmez unsurları haline getirmiştir (Kaypak ve Bimay, 2017:166).

Her ne kadar tek bir sivil toplum tanımından bahsetmek mümkün olmasa da genel olarak yapılan bütün tanımların bugünkü modern üç ana akım etrafında şekillendiği de görülmektedir. Kıta Avrupası geleneğinin beşiği olan Fransa modelinde, Sivil toplum-devlet ilişkisinde devleti önde tutan, sivil toplumun varlığının ve egemenliğinin de devredilmez ve sorgulanamaz olduğu ancak yine de sivil toplumun devletin aşkın kontrolü altında olması gerektiğini savunan yani devleti önceleyen totaliter bir bakış açısı takip edilmektedir. Başka bir bakış açısını temsil eden Anglosakson gelenekte ise, takip edilen model devleti değil bireyi incelemektedir. Yani bu modelde sivil toplum, bireyi siyasal iktidarın veya devletin toplum bileşenleri üzerindeki muhtemel baskısına karşı koruyabilecek, dengeleyici bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Aynı konuya 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan Marksist perspektiften bakıldığında sivil toplum aslında burjuva toplumunun bir devamı olarak değerlendirildiği için sivil toplum bu perspektif tarafından olumsuz olarak algılanmaktaydı. Ancak 1980'lerde yaşanan gelişmelerin bu perspektife yakın olan sol ideolojide sivil topluma ilişkin bakışı değiştirdiği de altı çizilmesi gereken önemli bir gerçektir. Sivil toplum kavramı 1980'lerden sonra demokratik yönde yaşanan siyasal dönüşümlerin ve değişimlerin önemli bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Aslan, 2010, s. 189).

Literatürde üzerine birçok kez yazılmış ve tartışılmış bir kavram olan sivil toplum kavramı kendisini ele alan her ideolojiden birebir etkilendiğini söylemek (Aslan, 2010) ya da yönetsel anlamda yaşanan her bir paradigma dönüşümünün etkilerini taşıdığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Örnek vermek gerekirse, 1980'li yılları takiben başlayan yerelleşme hareketleri demokratik bir yönetim anlayışının hâkim olan hemen hemen bütün devletleri, her ne kadar güçlü devlet geleneğine sahip olsalar bile, etkilemiştir. Hükümetler merkezi politika üretme ve uygulama mekanizmalarının yarattığı boşlukları ortadan kaldırmak amacıyla yerel politikalara yönelmişler ve yerelde ortaya çıkmaya başlayan sivil toplum kuruluşlarına da açılan bu yerel politika üretme ve uygulama alanında destek olamaya başlamışlardır. Bu açıklama ışığında bir değerlendirme yapıldığında, STK'ların ortaya çıkan bu yerel siyaset alanında önemli aktörler haline gelmeye başladığı ve kendi kurulum amaçlarını da aşacak şekilde etkili olabildikleri tespit yapılabilir. Yerel kamuoyunun oluşması süreci, sürdürülebilir kalkınmayı sağlama konusunda adımlar atmak, yerel gelişimi sağlama çabaları gibi konular STK'ların ortaya çıkan bu yerel siyaset alanında etkili olduğu konuların başında gelir. Bahsi geçen bu konularda proje üretebilecek ve halkı yönlendirme, bilgilendirme, organize etme amacıyla faaliyet gösterebilecek örgütsel kapasiteye ulaşmak da STK'ların etkili olmaya çalıştığı en önemli konu olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde artan göç hareketlerinin bir sonucu olarak özellikle yerel siyaset alanında hem politika üretme hem de politika uygulama noktasında ortaya çıkan boşluklar yerel yönetimlerle sivil toplum arasındaki işbirliğinin kaçınılmaz olarak artmasıyla sonuçlanmaktadır. Başka bir deyişle ifade etmek gerekirse artan göç hareketlerinin sonuçlarıyla sadece merkezi politikalar üretmekle başa çıkmak mümkün değildir. Dolayısıyla bahsi geçen sonuçların yönetilebilmesi için sunulan çözümlerde yerelleşme hareketlerini ve yerel yönetimlerde sivil toplumun artan rolünü görmek mümkündür. Okyayuz ve Angliss (2014: 38) göç sonrası sürece ilişkin yürüttükleri tartışmada siyasal-yasal seviyede yapılan iyileştirmeler, göç sonucu gelen insanların refah sistemine dâhil edilmesi gibi iki hayati adımı takiben STK'ların sürece dâhil edilmesini üçüncü adım olarak ortaya koymaktadırlar. Buradan hareketle aslında alan yazınında konuya ilişkin yapılan çalışmalarda da STK'ların sürece entegre olması göç sonrası durumun sürdürülebilir şekilde yürütülebilmesi için hayati olarak değerlendirildiği söylenebilir.

2000'lerin ilk çeyreği şu ana kadar tanık olmadığı kadar yüksek oranlarda göç hareketliliğine tanık olmaktadır. BMMYK'nin son rakamlarına göre, dünya çapında yaklaşık 68,5 milyon kişi yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır ve bunların yaklaşık 25,4 milyonunu mülteciler oluşturmaktadır. Yerel sınırları içinde son bulan bu insan hareketliliğine temel hizmetleri sunmak ve karmaşık ve hızla değişen koşullara yenilikçi çözümler geliştirmek zorundan olan yerel yönetimler ve beraberlerinde sivil toplum kuruluşları bu gelişmelere il etapta yanıt vermesi gereken kurumlardır. Göç hareketlerinin temel çıkış noktası insanların daha iyiyi, daha güvenilirini arama isteğidir. Bu sebeple göç hareketinin son bulunduğu noktada kamu hizmeti vermekle yükümlü olan birim bu hizmet üretimini yerine getirmek zorunda olan yerel yönetimlerdir. Ve bu anlamda iyi örgütlenmiş ve yerel ve ulusal düzeydeki STK'lar ile nitelikli bir katılımcı anlayış üretebilen yerel yönetimler bu noktada kendilerinden beklenenin yerine getirebilecek örgütlenmelerdir.

1.2. Yerel Yönetimler, Yerel Yönetişim ve Göç

İnalçık'a göre (1995, aktaran Kaypak, 2012) yerel yönetimlerin merkezi idarenin yanında yeni bir yönetim birimi olarak ortaya çıkışı çok da parlak olarak değerlendirilemez. İnalçık bu durumu örgütlü yerel Osmanlı İmparatorluğu'nda örgütlü yerel yönetimlerin geç kurulması ve yerelde yürütülen hizmetlerin mahalle yerleşimi ve vakıflar aracılığıyla yerine getirilmesiyle ilişkilendirmektedir. Kadılar yargı işleriyle birlikte yerelde yürütülen hizmetleri de 16. yüzyıl sonlarında belediyeler kuruluncaya kadar yerine getirmişlerdir ve aslında bu durum da yukarıda bahsi geçen yerel yönetimlerin geç kurulması tespitini doğrulayıcı nitelik taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda belediye hizmetleri mülki ve askeri hizmetlerle beraber yürütülmüştür (Kaypak, 2012). Bu durum da yukarıda verilen tespiti pekiştirecek niteliktedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ile başlayan batılılaşma süreci merkezi idarenin yapısını değiştirdiği gibi yerel yönetimlerin de yapısını değiştirmiştir. Bu dönemde modern belediyeciliğin temelleri atılmış ve modern belediyeciliğin yasal zemini oluşturulmuştur. Kentsel ve bölgesel mekânın örgütlenmesi noktasında yasal düzenlemelere bağlı köklü dönüşüm ve değişimler yaşanmıştır. Bahsi geçen değişim ve dönüşümün ilk adımı olarak 1854'te çıkarılan Şehremaneti Nizamnamesi Layihası ile Şehremaneti kurularak ve yapının başına bir Şehremini getirilerek İstanbul modern bir yerel yönetim sistemine geçmiştir (Kaypak, 2012).

1876 tarihinde çıkan Kanun-i Esasi Osmanlı İmparatoru'nda belediyelerin seçilen birimlerce yönetilmesini ve bu yerel yönetim organlarının kuruluş ve görevleri ile meclis üyelerinin seçimlerinin kanunla düzenlenmesini önermiştir. Bununla beraber Kanun-i Esasi yaptığı değişimlere rağmen Osmanlı İmparatoru'nda güçlü merkezîyetçi bir yönetim sistemini muhafaza etmiştir. Bu dönemin mirası olan yönetimde merkezîyetçilik yapısı Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu ile nüfusu iki binden fazla olan yerleşim yerlerinde belediye teşkilatı kurulması kabul edilmiştir (Tortop, Aykaç vd., 2006: 75-77). Bahsi geçen bu yasa temel olarak belediyeleri merkezi idarenin bir uzantısı olarak görmektedir. Bu yasa aynı zamanda belediyelerin görevlerinin bütünlük teşkil ettiğini göstermektedir (Güler, 1992: 103). 1950'lerden itibaren artan köyden kente göç ve yaşanan kentsel dönüşüm beraberinde yeni sorunlar ve problemler alanlar getirmiş ve yerel yönetimlerin sorumlulukları sürecin doğal bir sonucu olarak artmıştır. 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı kanunla büyükşehirlerin ve büyüyen kent mekânının problemleri çözülmeye çalışılsa da bu yasa değişen şartların getirdiği sorunları çözmekte başarılı olamamıştır.

Bahsi geçen kentsel sorunları çözmek amacıyla 1980 sonrasında belediye gelirlerinde artış öngören yasal düzenlemeler yapılmış bunun yanı sıra 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ve en son 2012 yılında 6360 sayılı 14 ilde Büyükşehir ve 27 İlçe Kurulması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. 6360 sayılı kanun bahsi geçen yasal düzenlemeleri içeren genişlemenin son

adımıdır. 2012'de çıkarılan ve 2014 yılında tüm hükümleriyle yürürlüğe giren bu kanun ile 14 ilde büyükşehir belediyesi ve 27 ilçe kurulması kararlaştırılmıştır. Bahsi geçen 6360 sayılı kanun temel olarak 1984'te yasalaşan büyükşehir modelini yetki, kaynak ve örgüt yapısı bağlamında korusa da 5216 sayılı kanun başta olmak üzere yerel yönetimleri düzenleyen diğer yasal mevzuatı büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu kanun temel olarak il sınırlarını büyükşehir belediye sınırlarına eşitleyen bütüncül iki kademeli bir metropoliten kent yönetim sistemini öngörmektedir (Genç, 2014:3'den aktaran Gezgüç vd., 2015).

Yukarıda anlatılan, ülkemizde yerel yönetimler alanında yaşanan sürece toplu olarak bakıldığında yaşanan süreç çok parlak olmasa da Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinde önemli bir mesafe alındığı iddia edilmektedir. Özellikle şeffaf, hesap verebilir, katılımcı yerel yönetim uygulamaların ve girişimlerinin bu anlamda atılan önemli adımlar arasında olduğu söylenmektedir. Yukarıda bahsi geçen uygulamalar arasında literatürde yönetim olarak tanımlanan kavramın unsurlarından sadece birkaçıdır. Özellikle göç sebebiyle üretilecek hizmetlerin nitel ve nicel olarak artmasının gerekli olduğu bir ortamda yerel yönetimler yönetim uygulamaları ile yalnızca toplumsal sorumluluklar üstlenecek yeni aktörleri beklememektedirler. Bununla beraber sürece dâhil olabilecek yeni katılımcı mekanizmalar ve mevcut biçimsel aktörler (yerel yönetim birimleri, merkezi hükümet ve bunların aygıtları) hep beraber sınırların geleceğinde söz sahibi olacakları yeni ortaklıklar oluşmasını amaç olarak ortaya koymaktadır. Bu yolla göç gibi sorunlu alanlarda kentsel hizmetlerin yerine getirilmesi noktasında verimliliğin ve saydamlığın artmasının katılım yoluyla gerçekleşmesi beklentisi oluşmaktadır (Okutan, 2008:95). Buradan da anlaşılacağı gibi özellikle artan göç hareketleri sonucunda ortaya çıkan duruma ilişkin sürdürülebilir bir ortamın yaratılması noktasında yönetim bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır dolayısıyla yönetimin yerel siyasette doğru anlaşılması ve uygulanması hayati önem taşımaktadır.

Yönetim geleneksel yönetim anlayışının dışına çıkarak kamusal sorumluluk ve denetim gibi kavramları yeniden tanımlamıştır. Yönetim çerçevesinden bu kavramlara bakıldığında kamusal sorumluluk anlam ve içerik bakımında genişlemekte ve yönetilenler de bu çerçevede yönetim süreçlerine dâhil edilmektedir. Yönetim klasik yönetim anlayışını sorunsallaştırıp yönetim kavramının yetersizliklerini ortaya koymaktadır. Yönetim politika üretme ve uygulama süreçlerine yeni aktörler dahil etmenin yanı sıra yetersizliklerini ortaya koyduğu yönetim anlayışını da dönüştürmektedir. Bu çerçevede hiyerarşik, merkeziyetçi ve tek özneli iş bölümü içinde yetkileri ve kaynakları bir yerde toplayan yönetim paradigması dönüşerek yerini çok aktörlü, yerelleşen, daha esnek yapılı, kendisi yapmaktan çok diğer aktörleri yapabilir kılan, paydaşları yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran ve karşılıklı etkileşimin etkili olduğu yönetim paradigmasına bırakmaktadır.

Bu noktada yönetim kavramı daha yakından incelendiğinde yönetimin, toplam kalite unsurları, performans, yerellik ve hesap verme, açıklık, çoğulculuk, demokratiklik ve esneklik gibi unsurları içerdiği söylenebilir. Başka bir deyişle, yönetim gücün hangi şekilde kullanıldığını, kararların nasıl alındığını, paydaş ve vatandaşların karar alma ve uygulama sürecine nasıl katıldığını şekillendiren bir süreçtir. Eryılmaz'a (2013) göre, yönetim kavramı sivil toplum, özel sektör ve kamu yönetimi kuruluşlarını içeren paydaşları içine alan karmaşık bir sistemi ve bu paydaşların kendi aralarındaki ilişkiler ağını ve birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanılabilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi artan göç hareketleri sonrasında ortaya çıkan durumun sürdürülebilir bir şekilde yönetilebilmesi için yönetim kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda burada ele alınan yönetim yaklaşımı aslında ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap niteliği taşımaktadır. Merkezi politika üretme ve uygulama araçlarının tek başlarına göç sonucunda ortaya çıkan sorunları çözmesi mümkün değildir dolayısıyla yerel siyaset alanında çok aktörlü, desantralize, esnek yapılı ve yeni aktörlerin süreç içerisinde etkin

çalışabileceği ortam yaratan bir anlayışa ihtiyaç vardır. Bu süreç içerisinde sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin karşılıklı etkileşim içerisinde hareket etmesi sürece ilişkin üretilen çözümlerin önemi bir ayağını oluşturmaktadır. Devletlerin artan göç hareketleri sonucu ortaya çıkan duruma ilişkin ortaya koydukları politika üretme ve uygulama araçları da yukarıda yapılan tespitleri doğrular niteliktedir.

Ulus devletler sınırlarına yönelik göç dalgasını kontrol altına alabilmek, düzenlemek ve insani şekilde yönetebilmek amacıyla ulusal bir sistem kurma yöntemine başvurmuşlardır. Göç yönetişimi olarak da bilinen bu sistem temel olarak göç konusunda politikalar üretmek, uygulamak, yasal düzenlemeler yapmak amacı taşımaktadır (IOM, 2013: 36'dan aktaran Kara ve Kara, 2015). Ancak, uluslararası boyutta gerçekleşen göç dalgaları sadece ulusal çözüm önerileri ve düzenlemelerle yönetilebilecek bir süreç değildir. Çoğu durumda ortaya çıkan bir göç dalgası birden fazla ülkenin egemenlik alanını etkilediğinden ülkelerarası işbirliği bu noktada kaçınılmazdır. Bu noktada karşımıza küresel göç yönetişimi kavramı çıkmaktadır. Küresel göç yönetişimi, göç hareketlerini düzenleme ve insani güvenceleri sağlamaya yönelik yasal, kurumsal düzenleme ve uygulama süreçlerinden oluşur. Bunun yanı sıra, küresel göç yönetişimi ulus devlet düzeyinde sınır ötesi göç dalgalarının düzenlenebilmesini de kapsamaktadır (Kara ve Kara, 2015). Küresel göç yönetişimi üç temel aşamayı tamamlayarak gelişmiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönem bu aşamalardan ilkidir. Bahsi geçen bu dönemde çok aktörlü bir anlayış çerçevesinde işgücü göçlerinin düzenlenmesi amacıyla Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), mültecilerin oluşturduğu göç dalgalarını düzenlemek amacıyla 1951 Cenevre Sözleşmesi (1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi) uluslararası toplum tarafından kabul edilmiştir. Küresel göç yönetişiminin ikinci aşamasında, göç hukukunun yanı sıra insan haklarından, uluslararası kamu hukukuna kadar birçok konunun ulus üstü ölçekte genişletilmesi gündeme gelmiştir. Üçüncü aşama ise yine ulus üstü ölçekte gelişen resmi olmayan ağırları ve bölgesel dayanışma süreçlerini kapsar. Bahsi geçen bölgesel dayanışma süreçlerinin yanı sıra Küresel Göç ve Kalkınma Forumları organize edilmiş; BM ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) uluslararası ölçekte kuruluşlar da küresel göç yönetişimine katkı sağlar hale gelmiştir (Betts, 2001'den aktaran Kara ve Kara, 2015).

2. TÜRKİYE'DE GÖÇ VE YÖNETİŞİM ÇALIŞMALARI

Türkiye'de göç ile ilgili kurumsallaşma ve mevzuat çalışmaları ele alınırken 2013 yılı bir milat olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda 2013 öncesine ve 2013 yılında düzenlenen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu sonrasında ortaya çıkan gelişmelere bakmak önemlidir. Yerel düzenlemelerin yanında göç yönetişiminin gelişiminde bir diğer önemli gelişme olarak da Türkiye'nin uluslararası işbirliğine katılımı çok katmanlı yönetim uygulamaları çerçevesinde ele alınmalıdır. 2013 öncesinde göç konusu Türkiye'de çeşitli mevzuatlar yoluyla düzenlenmeye çalışılmıştır.

Bunlar yasal düzenlemeler; *5682 sayılı Pasaport Kanunu (1950)*, *5683 sayılı Yabancıların İkameti ve Seyahati Hakkında Kanun (1950)*, *403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (1964)*, *2922 sayılı Türkiye'de Eğitim Gören Öğrencilere İlişkin Kanun (1983)*, *4422 sayılı Küresel Suç Örgütleriyle Mücadeleye İlişkin Kanun (1999)*, *4857 sayılı İş Kanunu (2003)*, *4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlarına İlişkin Kanun (2003)*, *5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (2004)*, *Uluslararası Karayolu Taşımacılığı, İnsanların ve Malların Taşınması Hakkında Yönetmelikler (1994)*, *Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1994)*, *Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığı Hakkında Yönetmelik (2003) şeklinde listelenebilir (Kaya, 2008: 2).*

2.1. Türkiye’de Göç Yönetişimi ve Sürecin Kurumsallaşması

Kara ve Kara (2015) Türkiye’de göç yönetiminin 2013 yılına kadar yeterli olmayan kurumsallaşma nedeniyle olması gerektiği gibi işlemediğini ve bunun temel gerekçesinin ise mevzuattaki dağınıklık ve göç yönetimi alanında farklı kurumların görev alması olduğunu belirtmişlerdir. 2013 öncesi sürece baktığımızda ülkeye yasadışı yollarla giriş yapan göçmenleri kontrol etmek, onları ikamet etmeleri gereken merkezlere yerleştirmek ve eğer gerekliyse sınır dışı etme işlemlerini yürütmek Emniyet Genel Müdürlüğü’nün Yabancılar Şubesi ve Valiliklerin görev alanındaydı. AB müktesebatına uyum çerçevesinde göç yönetimi konusunda eksikliği vurgulanan kurumsal yapının kurulmasının gerekliliği vurgulanmış ve bu konuda idari kapasitenin geliştirilmesi için talepler güdeme getirilmiştir (Demirhan ve Aslan, 2015: 46). 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (2013) kabul edilmesi aslında göç yönetişiminin de kurumsal yapılanması için yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Bahsi geçen göç ile ilgili yapılanma merkezden yönetilirken bunun yanı sıra merkezi yönetimin taşra teşkilatı ve yerel yönetimler tarafından da desteklenmektedir.

Merkezi yönetimin taşra teşkilatı ve yerel yönetimlerin yanı sıra AFAD, Kızılay, TOKİ gibi kuruluşlar göç yönetişimine katkı vermektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi 2013 öncesi dönemde Türkiye’de göç yönetimine ilişkin kurumsal yapılanma dağınıktır. İltica, Göç ve Dış Sınırların Korunması Görev Gücü kapsamında Göç Çalışma Grubu 2002 yılında göç ile ilgili düzenlemeleri yapmak için kurulmuştur. Genel Kurmay Başkanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı Göç Çalışma Grubunun alt birimleri olarak yapılandırılmış ve göç yönetişiminin kurumsal alt yapısı oluşturulmuştur (Aktel ve Kaygısız, 2018). Türkiye’nin göç ve iltica konusunda yasal altyapı yetersizliği uluslararası platformda en çok eleştiri alan konulardan biri olmuştur. Bu sorunlu durumu çözüme kavuşturmak amacıyla İçişleri Bakanlığı yasal düzenleme çalışmalarını yürütmek üzere 15 Ekim 2008 tarihinde “Göç ve İltica Bürosu” olarak anılan “İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesinin Geliştirme ve Uygulama Bürosu”nu faaliyete geçirmiştir. Bu birim gerekli kurumsal ve yasal yapılanmanın AB müktesebatına uygun şekilde kurulabilmesi ve sürece ilişkin tüm işlemlerin takibini yapılması konularında görevlendirilmiştir (Ekşi, 2014: 9-10’dan aktaran Kara ve Kara 2015).

Yukarıda bahsi geçen birçok düzenleme ve çabanın sonucunda göç yönetiminin ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği ve koordinasyon gerektiren çok boyutlu, ülkenin kamu düzeni ve güvenliğinden nüfus yapısına kadar birçok konu olması nedeniyle 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün amacı ilgili kanununun 100. Maddesinde “göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek” olarak açıklanmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde yasal düzenlemelerin yapılması ve hayata geçirilmesi ile görevlendirilen kurum, Emniyet Genel Müdürlüğü’nün göç ile ilgili görev ve sorumluluklarını devralarak merkez-taşra ve yurt dışı şeklinde üç kademeli olarak kurulmuştur (Aktel ve Kaygısız, 2018). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün en önemli görevi ulusal ve uluslararası hukukta yer alan düzenlemeler çerçevesinde Türkiye’nin göç yönetimini oluşturmak ve düzenlemektir (Kabakuşak, 2014: 8). Göç politikalarını yürütmek üzere kurulan müdürlüğün başlıca görevleri şu şekilde listelenebilir:

- *Göç alanına ilişkin, mevzuatın ve idari kapasitenin geliştirilmesi, politika ve stratejilerin belirlenmesi konularında çalışmalar yürütmek ve Bakanlar Kurulunca belirlenen politika ve stratejilerin uygulanmasını izlemek ve koordine etmek;*

- Göç Politikaları Kurulunun sekretarya hizmetlerini yürütmek, Kurul kararlarının uygulanmasını takip etmek; • Göçle ilgili iş ve işlemleri yürütmek;
- Uyum süreçlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek;
- Geçici korumaya ilişkin iş ve işlemleri yürütmek;
- Türkiye’de bulunan vatansız kişileri tespit etmek ve bu kişilerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek;
- Düzensiz göçle mücadele edilebilmesi amacıyla kolluk birimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, tedbirler geliştirmek, alınan tedbirlerin uygulanmasını takip etmek;
- Kamu kurum ve kuruluşlarının göç alanına yönelik faaliyetlerinin programlanmasına ve projelendirilmesine yardımcı olmak, proje tekliflerini değerlendirmek ve onaylamak, yürütülen çalışma ve projeleri izlemek, bu çalışma ve projelerin uluslararası standartlara uygun şekilde yürütülmesine destek vermektir.

Mayıs 2015 tarihinde, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, yabancılarla ilgili tüm iş ve işlemleri Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi’nden devralarak, yabancılarla ilgili tüm işlemleri, İl Göç İdaresi Müdürlükleri vasıtasıyla yerine getirmeye başlamıştır. Bununla birlikte e-ikamet sistemi de uygulamaya konulmuş; göç yönetimi açısından önemli bir unsur olan ikamet izinlerinin uzatılması için göç müdürlüklerine internet üzerinden başvuru imkânı sağlanarak, hizmet kalitesi artırılmıştır. Ayrıca, ikamet izni almak isteyen göçmenler için randevu sistemi devreye sokularak başvuru işlemlerinin daha hızlı yapılabilmesi sağlanmıştır. Kurumsal bağlamda Türkiye’nin göç yönetiminde ilgili kanunla oluşturulan bir diğer önemli organ ise Göç Politikaları Kurulu’dur. Göç Politikaları Kurulu, İçişleri Bakanının başkanlığında, Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlıkları müsteşarları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdüründen oluşmaktadır. Kurulun başlıca görevleri şu şekilde listelenebilir: *“Türkiye’nin göç politika ve stratejilerini belirlemek ve bu stratejilerin uygulanmasını takip etmek; göç alanında strateji belgeleri ile program ve uygulama belgelerini hazırlamak; toplu hâlde Türkiye’ye kabul edilecek yabancılarla ilgili usul ve esasları, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu yabancı iş gücü ile mevsimlik işler için gelecek yabancılara ilişkin esasları, yabancılara verilecek uzun dönem ikamet iznine ilişkin şartları, göç alanında yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla etkin iş birliği ve bu alandaki çalışmaların çerçevesini belirlemek ve göç alanında görev yapan kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanmasına yönelik kararlar almak”* (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016).

Türkiye’de göç yönetiminin kurumsal yapısında en başta Bakanlar Kurulu yer alır. Göç politikalarının düzenlenmesi, kanunların hazırlanması, hükümet programlarının ve kalkınma planlarının oluşturulup uygulanmasında ve düzenlemelerin takibi ve denetiminde Bakanlar Kurulu görev yapar (Demirhan ve Aslan, 2015: 46-47). Bunların yanı sıra 6458 sayılı Kanun’un hükümlerinin yürütülmesinden de Bakanlar Kurulu sorumludur. Ayrıca, Türkiye’ye sınır kapılarından giriş-çıkış işlemleri, geçici koruma konusunda yapılan işlemler, vize ve pasaport uygulamaları da Bakanlar Kurulu’nun onayı ile gerçekleşmektedir. 6458 sayılı kanunda ilk bölümde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluş gerekçesi yer alır ayrıca Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri aynı kanunda 104. maddede detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Aynı kanunun beşinci kısmının üçüncü bölümünde müdürlüğün teşkilat yapısı, ana hizmet birimleri ve görevleri, danışma birim ve görevleri, yardımcı hizmet birimleri ve görevleri, çalışma grupları, yöneticilerin sorumlulukları ve yetki devri, araştırma, etüt ve proje yapılması ve görevle ilgili konularda bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası ve hükümetler arası kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonun sağlanması ile ilgili hususlara yer verilmiştir.

6458 sayılı Kanununun 113. ve 117. maddelerinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü sürekli kurul ve komisyonları olan Göç Danışma Kurulu, Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu, Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu ile ilgili konular düzenlenmiştir. 6458 sayılı Kanun'da belirtilen teşkilatlanmaya destek veren ve henüz bahsedilmemiş kamu kurum ve kuruluşları da vardır. Örneğin, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) bu kurumlar arasında yer almaktadır. 2009 yılında kabul edilen 5902 sayılı Kanun ile kurulan AFAD, İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurumdur. AFAD deprem, sel baskını, çığ, heyelan, yangın gibi doğal afet durumlarında yardım amacı ile ulusal ve uluslararası faaliyetler gerçekleştiren bir kuruluş olarak kurulmuştur. Özellikle afet ve acil durumlarda uzman personeli ve teknolojik donanımı ile ihtiyaç bölgelerinde yardım faaliyetleri yürütmekle sorumludur.

Yukarıda mevzuata ilişkin yürütülen tartışma ışığında uygulamaya dönük bir değerlendirme yapmak için günümüzdeki duruma bakılacak olursa, Suriye'de yaşanan çatışmaların ilk zamanlarından bu yana yaşanan göç dalgası sonucunda Türkiye'ye sığınanlar geçici koruma kapsamında AFAD tarafından organize edilen kamplarda ikamet etmektedir. Bu kamplarda insan hakları gözetilerek sığınmacıların ihtiyaçları giderilmeye çalışılmaktadır. Ocak 2016 verilerine göre AFAD 10 ilde 25 barınma merkezinde, 22 adet çadır kent ve 7 konteynır kentte, yaklaşık 269.000 Suriyeliye hizmet vermektedir. Suriyelilerin ihtiyaçları AFAD kontrolü ve organizasyonunda İçişleri, Dışişleri, Sağlık, Milli Eğitim, Gıda Tarım ve Hayvancılık, Ulaştırma ve Maliye Bakanlıkları, Genelkurmay Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve Türk Kızılay'ının ortak çalışmalarıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Türkiye bütçesinden yaklaşık 8 milyar dolarlık bir payı Suriyelilerin ihtiyaçlarının karşılanması için ayırmıştır ancak uluslararası toplumun katkısı yaklaşık 455 milyon dolarla sınırlı kalmıştır.

2.2. Yerel Düzeyde Göç Yönetimi ve Uygulamaları

Yerel düzeyde göç yönetiminin işleyişi incelendiğinde, yerelde göç yönetiminin vilayetlerin genel sorumluluğu altında il göç idari müdürlükleri ve afet acil durum il müdürlüklerince yürütüldüğü söylenebilir. İl göç idaresi müdürlükleri gelen sığınmacıları kayıt altına almak ve oturma izinleri ya da sınır dışı edilmeleri gibi işlemleri yürütmekle sorumluken, afet ve acil durum müdürlükleri il düzeyinde çadır kent ve konteynır kentlerin organize edilmesinden sorumludur (Demirhan ve Aslan, 2015: 52). Merkezi idarenin taşra teşkilatı olarak görev yapan il ve ilçe göç idaresi müdürlüklerinin görevleri ve yetkileri ayrı bir yönetmelikle* düzenlenmiştir. Bu yönetmeliğin 5. ve 7. maddeleri müdürlüklerin görevlerini düzenler. Kısaca ifade etmek gerekirse, düzenli ve düzensiz göç, uluslararası koruma, geçici koruma, vatansız kişiler, insan ticareti mağdurları, uyum süreçleri, göçle ilgili araştırma, geri gönderme, kabul ve barınma merkezleri ve insan ticareti mağdurlarının yaşadığı sığınma merkezleri ile ilgili işleri yürütmek bahsi geçen yönetmelikte müdürlüklerin görevleri arasında sayılmıştır. Belediyeler, il özel idareleri ve köylerin ise göç yönetimi ile ilgili doğrudan görevleri bulunmamaktadır. Ancak yerelde doğan politika üretme ve uygulama noktasındaki boşlukları gidermek amacıyla göç konusuna ilişkin farkındalığı arttırmak noktasında yerel yönetimler düzeyinde çalışmalar yürütülmektedir. Bu konuda, 2015 yılında Marmara Belediyeler Birliği "Yabancıların Uyumu ve Yerel Yönetimlerin Rolü" konulu bir çalıştay düzenlemiştir.

6458 sayılı Kanununun 96. maddesi yerel yönetimlerin göç yönetimine katılımını düzenlenmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün uluslararası koruma kapsamında Bu madde çerçevesinde, Türkiye'de bulunan kişilere sosyal hayatlarını kolaylaştırıcı bilgi ve becerilerin kazandırılması için yerel yönetimlerin de uyum faaliyetlerinin planlamasına katılabilecekleri belirtilmiştir. Göçmenlerin toplumla entegrasyonu ve göçmenlere ilişkin toplumdaki farkındalığın artırılması konularında Zeytinburnu Belediyesi de çeşitli faaliyetler düzenlemektedir. Belediye bünyesinde Yerel Kalkınma ve AB İlişkileri Koordinas-

yonu Merkezi göçmenlerle bu konulara ilişkin projeler geliştirmektedir. Bu projelerden biri de "Göçmenlerin Entegrasyonu İçin Yerel Kurumların Eğitilmesi Projesi"dir. 1 Kasım 2015 tarihinde başlayan proje 2017 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Göç deneyimleri yaşayan İtalya, İspanya ve Avusturya da bu projeye destek vererek bilgi ve tecrübelerini paylaşmak yoluyla entegrasyon çalışmalarına katkı sağlamıştır. Türkiye'de yerel yönetimlerin göç yönetişimine katkılarının gerekliliği vurgulanmakla birlikte bu konuda gereken kurumsal yapılanma oluşturulmadığı için yerel yönetimlerin göç yönetişimini destekleme noktasında yetersiz kaldıkları söylenebilir. Yerel yönetimlerin özellikle görev sınırları içinde bulunan ve göç dalgası sonucunda ülkemize gelmiş kişilerin sosyal haklarının sağlanmasında, entegrasyon, gözetim, yerleşim gibi konuların düzenlenmesinde etkin rol almaları hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda Onuncu Kalkınma Planı Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda yerel yönetimlerin göç konusundaki yükümlülüklerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Raporunda yerel ölçekli kamu kuruluşlarının uluslararası koruma ihtiyacı duyan kişilerin ihtiyaçları konusunda toplumsal farkındalığın artırılması ve toplumsal algının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, göçmenlerin ikamet edeceği kabul merkezleri ile geri gönderme merkezlerinin yerlerinin tespitinde yerel halkla istişare edilmesi ve bu istişarenin merkezin bulunduğu ildeki yerel yönetimler aracılığı ile belirlenmesi gerektiği ve tüm bu çalışmaların sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklenmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda, yerel yönetimlerce yerel halkı bilinçlendirme toplantıları düzenlenmekte olup, bu toplantıların sayısının artırılmasında yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir.

Özetle, Yerel düzeyde göç yönetişimi kavramı ise karımıza daha mikro düzeyde çıkmaktadır. Bu noktada yereldeki göç yönetişiminin merkezde kurulmuş kamu kuruluşlarının taşra birimlerinin, yerel yönetimlerin ve yerel düzeyde örgütlenmiş sivil toplum örgütlerinin katılımı ile sağlandığını söyleyebiliriz (Kara ve Dönmez Kara,2015: 14). Her ne kadar yerel düzeyde belediyelerin göç yönetişimi ile ilgili doğrudan görevleri olmasa da hem kurumsal örgütlenme Şekilleri gereği hem de yürütmüş oldukları sosyal çalışmalar neticesinde belediyelerin ve diğer yönetim birimlerinin bu konularda çalışmaları olduğunu söylemek mümkündür (Aldemir vd., 2017).

3. SONUÇ

Son yıllarda gerçekleşen göç hareketleri günümüzdeki ulaşım ve teknolojik imkânların da bir sonucu olarak sınırları aşan bir boyut kazanmıştır. Göçün günümüz koşullarına bağlı olarak yaşadığı yapısal değişim göç hareketlerinin uluslararası boyutunu genişletmiş ve uluslararası göç hareketlerinin giderek yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu durum küresel göç yönetişimini kaçınılmaz kılmış ve uluslararası işbirliğini zorunlu hale getirmiştir. Gerek göç veren ülke, gerekse göç alan ülke açısından değerlendirildiğinde göç olgusunun iyi yönetilmesi gereken önemli ve öncelikli bir alan olduğu söylenebilir. Bu nedenle göç hareketlerinin yönetimi konusundaki politikaların etkinliği bu sürecin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesini sağlamaktadır. Ele alınan sürecin sürdürülebilir şekilde yürütülebilmesi için merkezi politika üretme ve uygulama araçları tek başına yetersiz kalmaktadır ve yerel siyaset alanında yönetişim çerçevesinde yeniden tanımlanmış bir anlayışa ihtiyaç olduğu açıktır. Bu araştırma temel olarak ihtiyaç duyulan bu yaklaşımı kuramsal olarak açıklamayı dahası yönetişim anlayışı çerçevesinde göç sonrası süreçte etkili bir sivil toplum yerel yönetimler ilişkisinin önemini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda ilk olarak sivil toplum kavramı ve sivil toplumun devlet ile olan ilişkisi kuramsal olarak ele alınmıştır. Özellikle artan göç hareketi sonrası politika üretme ve uygulama noktasında ortaya çıkan boşlukların özellikle yerel siyaset alanında yerel yönetimlerle sivil toplum arasındaki işbirliği yoluyla çözülebileceği vurgulanmıştır. Sivil toplum kavramından yola çıkılarak yapılan bu tartışma ışığında, araştırmanın kuramsal tartışmasının ikinci kısmında yerel yönetimler, yerel yönetişim ve göç kavramları

beraber ele alınmış ve yerel yönetimlerde yönetim anlayışının göç sonrası sürecin sürdürülebilir şekilde yönetilebilmesindeki önemi irdelenmiştir. Bu kuramsal tartışmanın uygulama düzeyindeki yansımaları Türkiye’de göç yönetimi ve uluslararası işbirliği temaları çerçevesinde ele alınmıştır çalışmanın analiz bölümü olarak ele alınmıştır. Bu bölümde göç yönetimi ve kurumsallaşma kavramları merkez ve yerel yönetimler düzeyinde ayrı ayrı detaylı olarak irdelenmiştir. Göç yönetimine ilişkin mevzuat yapılan kuramsal tartışma ışığında incelenmiş ve bu kuramsal tartışmanın uygulama düzeyindeki izdüşümleri ele alınmıştır.

Yukarıda detaylı olarak ele alınan göç yönetimi tartışması ışığında bir okuma yapmak için artan göç hareketi sonrası Türkiye’nin günümüzdeki durumu son derece önemlidir. Türkiye son yıllarda sınır komşusu olan Suriye’de yaşanan savaş nedeniyle ciddi bir göç dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Bugün itibarıyla Türkiye’de üç milyona yakın Suriyeli göçmen, yaklaşık iki buçuk milyon ikamet izni alan diğer yabancı bulunmaktadır. Bu kadar yoğun bir göçmenin ülke sınırları içinde yaşıyor olması beraberinde birçok problemi de doğurmaktadır. Bu bağlamda, bu kadar yoğun göçün yaşanmış olması; göç yönetimi alanında etkili kamu politikalarının belirlenerek, uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Bir başka deyişle, bugün göç yönetimi ve göç politikaları; Türkiye’nin yaşadığı yoğun göç dalgası neticesinde geliştirmesi gereken bir alternatiften daha ziyade bir zorunluluk halini almıştır. 2013 yılı öncesi Türkiye’de salt göç yönetimini gerçekleştirmek, bu alanda bir gündem belirlemek ve ilgili kamu politikalarını tespit edip uygulamaya koyarak ve bu politikaların denetimini gerçekleştiren kurumsal yapıların varlığından söz etmek oldukça zordu. Ancak 2013 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kurulması bu alandaki eksiliği gidermek adına oldukça önemli bir adım olduğu söylenebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün göç konusuna ilişkin politikalar uygulamak ve bu konularla ilgili paydaşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye girişi ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek amacıyla il ve ilçe düzeyinde müdürlüğe bağlı taşra teşkilatı oluşturulmuştur. Bu teşkilatlar bünyesinde geri gönderme merkezleri, kabul ve barınma merkezleri ve insan ticareti sığınma evleri kurulmaya başlamıştır. ulusal ve uluslararası hukukta yer alan düzenlemeler doğrultusunda Türkiye’nin göç yönetimini oluşturarak, göç politikalarını yürütmek Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün en önemli görevi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, Türkiye’nin göç yönetimi ve göç politikası yapım sürecinde önemli bir eksikliğin giderildiğini söylemek mümkündür. Ancak İlçe Göç Müdürlüklerinin teşkilatlanmasının ülke genelinde tamamlanması ayrıca göçmenlere yeterli ve nitelikli bilgi verecek uzman personel eksikliğini giderilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aktel, M., & Kaygısız, Ü. (2018). TÜRKİYE’DE GÖÇ YÖNETİMİ. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 23(2).
2. Aldemir Ceray, Uzun Turgay, Denizelli Şeniz, 2017. Sığınmacılar ve Yerel Yönetimler Muğla’nın Göç Yönetimi Denemesi. 11. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM 11)
3. Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, (33), 188-212.
4. Belge, M. (1998). Sivil Toplum Örgütleri. T. Ulaş (Ed.), *Merhaba Sivil Toplum* (s. 23-37) İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.
5. Çaha, Ö. (1999). Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum. Erişim Tarihi: 30.12.2017, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/16/10-omer-caha-liberal-ve-sosyalist-ulkelerde-sivil-toplum.pdf>.

6. Demirhan, Y., & Aslan, S. (2015). Türkiye'nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 23-62.
7. Denhardt, J. V & Denhardt, R. B. (2003). *The New Public Service. Serving, not Steering*. London: M. E. Sharpe, 2003.
8. Duman, F. (2003). *Sivil toplum, siyaset*. İstanbul: Lotus Yayınevi.
9. Eryılmaz, B. (2013) *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
10. Gezgüç, Gözde Müşerref, Ceray Aldemir ve Turgay Uzun (2015), "6360 Sayılı Kanun ve Muğla Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 18, s. 461-477.
11. Güler, B. A. (1992). *Yerel Yönetimler: Liberal açıklamalara eleştirel yaklaşım*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
12. Güler, B. A. (1994). Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(4), 3-19.
13. Kabakuşak, D. (2014). "Küresel Göç Yönetişimi Çerçevesinde Türkiye'de Göç Olgusunun Kurumsallaşması", *Quo Vadis: Sosyal Bilimler – Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı*, Artvin.
14. Kara, M., Kara, D., & Öykü, C. (2015). TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİŞİMİ: KURUMSAL YAPI VE İŞBİRLİĞİ. *Journal of Entrepreneurship & Development/Girisimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(2).
15. Kaypak, Ş. (2012). Yerel yönetimlerde katılımcı/müzakereci demokrasi sürecinde sivil toplum kuruluşlarının önemi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 (17), 171-196.
16. Kaypak, Ş., ve BİMAY, M. (2017). Yerel Yönetimlerde Karar Verme Sürecine Sivil Toplum Kuruluşlarının Katılımı: Batman Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7 (1/1), 165-178. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/buyasambid/issue/29808/320581>
17. Kuçuradi, İ. (1998). *Üç sempozyum: sivil toplum kuruluşları*. İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yayınları.
18. Okutan, E. (2008). Yerel Yönetimler Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmiş İşbirliği: İngiltere Örneği. *Sayıştay Dergisi*, (71), 91-108.
19. Okyayuz, M., & Angliss, J. (2014). Political-legal changes to Turkish asylum policy: a solution to the problems of asylum seekers?. *Migration: Global Processes Caught in National Answers*, 36-84.
20. Putnam, R. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster
21. Sarıbay, Ali Yaşar (2000), *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul.
22. Tortop, N., Aykaç, B., Yaman, H. ve Özer, M. Akif. (2006). *Mahalli idareler*. Ankara: Nobel Yayın.
23. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2016). http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman19.pdf Erişim Tarihi: 09.11.2018.
24. Türköne, M. (2014). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları
25. Yayla, A. (1998). *Siyaset teorisine giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Siber Güvenliğin Ulus-Devlet ve Toplum Boyutu

Kemal ER¹

CHAPTER 13

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi

GİRİŞ

Dünya teknolojik yeniliklerin toplum ve insan yaşantısında getirdiği değişimlerin ileri derecede hızlı yaşandığı bir dönemi yaşamaktadır. Teknolojik değişimle birlikte, insan yaşantısında, bilişim temelli teknolojilerin kablolu ya da kablosuz ağlar üzerinden yönetilebildiği yoğun bir bilişim, iletişim alanı kurulmuştur. Bu durum beraberinde, ulus-devlet ve toplum boyutuyla da incelenmesi gereken çok önemli güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Siber güvenlik ile ilgili olarak gündeme gelen bu sorunlar sebebiyle, bireylerin şahsi bilgileri, banka hesaplarından, ulusal güvenliğe kadar hemen her alanda güvenlik riskleri artarak devam etmektedir. Söz konusu güvenlik riskleriyle ilgili ulus-devletler önlemler almaya çalışmaktadır. Ancak güvenlik risklerinin azalmasıyla, “bağımlılık teorileri” arasında önemli ilişkiler vardır. Çünkü dünya ekonomisi alanında olduğu gibi, siber güvenlik alanında da merkez devletler kuralları kendi çıkarlarına göre belirleyebileceği kapasitesine sahip olmaktadır. Toplum boyutuyla ele alındığında ise, siber uzay alanı terörist eylemlere elverişli bir ortam meydana getirmektedir. Çünkü teknolojinin terörist eylemlerde kullanılabilmesinden dolayı, kaliteli bir eğitim ortamında eğitim alamamış bireylerin yanlış bilgilerle beyinlerinin yıkanarak zehirlenebilmesinden dolayı ve toplumların uyutulmasına hizmet etmekte kullanılabilmesinden dolayı, insanlık için son derece riskli bir ortamı da birlikte getirmektedir. Burada yapılan çalışmada yukarıda açıklanan içeriğe dikkat çekilerek, başta sosyoloji, psikoloji, felsefe olmak üzere sosyal bilimlerin aydınlatıcı, analiz edici gücüyle çözümleri kolaylaştırabileceğinin altı çizilmeye çalışılmaktadır.

SİBER GÜVENLİK, ULUS-DEVLETLER VE TOPLUM

Elektronik teknolojisindeki gelişmelerin katkısıyla bilgi teknolojileri insan yaşantısını çerçevelemiş bulunmaktadır. Bu anlamda bilgi teknolojileri, dünyamız bankacılık sistemlerinden, devlet kurumlarının işleyişinden, ulusal savunmadan, vergilerin toplanmasından, bireysel bilgi teknolojilerini kullanma alanlarına kadar, küresel dünyada akla gelebilecek her alanda etkin olarak kullanılmaktadır. Bugünün dünyasında, bilgi teknolojilerini kullanmadan dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak olanaklı değildir. Ne yazık ki, bilgi teknolojileri vazgeçilemez olmasının yanında getirdiği güvenlik riskleriyle başa çıkılması çok zor sorunları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca, bilgi teknolojilerinin fiziksel alanların dışında da etkin olarak kullanılabilmesi riskleri kontrol altına almayı güçleştirmektedir. Böylesine devasa bir yapılanma, devletler ve insanlar, insan toplumları arasındaki çıkara dayalı yapılanma sonucunda sürekli risk üreten bir yapılanmayı da beraberinde getirmektedir. Siber güvenlik ile ilgili tehditler, bireylerin alabileceği önlemlerin ötesinde ulusal ve uluslararası düzeyde çok yüksek bütçeli önlemler almayı gerektirmektedir. Burada karşımıza “siber uzay” kavramı çıkmaktadır. “Siber uzay” Bıçakçı'nın da tanımladığı gibi, “bütün bilişim sistemlerini ve kullanıcılarını içine alan bir evrendir” (2014, s. 106). Böylece, siber güvenlik bütün dünyayı çevreleyen devasa bir yapının güvenliğini sağlamayı gerektirmektedir.

Günümüzde siber güvenlik, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, bilgi teknolojilerini kullanan tüm bireyler için, tüm toplumlar ve gelişmiş gelişmemiş devletler için dikkate alınması gerekli konuların başında gelmektedir. Bu durumun dışında, siber güvenliğe yeterince gelişmemiş ulus-devletler ve bu ulus-devletlerin vatandaşları için ise, bireysel güvenlikten, ekonomik sistemden, ulusal sınırları koruma güvenliğine kadar pek çok konuda daha da dikkatli olunmasını gerektirecek bir yapıda gelişmektedir. Mevcut dünya ekonomik sistemi ve bu sisteme bağlı olarak geliştirilmeye çalışılan insan yetiştirme kültürü sorunu daha da içinden çıkılmaz bir duruma getirmektedir. Çünkü devletler insanlardan oluşmakta, bilimsel ilkeleri öne alan, karşılıklı saygı kültürü ve etik kurallara göre yetiştirilmeyen ya da yetiştirilemeyen insanlar yanlış insanları yönetici olarak seçmekte, sonuç olarak dünya barışındaki riskler de artmaktadır. Siber güvenlik ile ilgili gelişmelerin yeterince gelişmeyen, ulus-devletler ve toplumlar tarafından takip edileme-

mesi durumunda, sömürülen konumunda olmaktan başka, siber uzayın güvenliği sağlanamadığında, insan toplumlarının ve canlı yaşamın güvenliğinin riske girme tehlikesi de bulunmaktadır.

İnsanlık tarihinde doğa halinde yaşayan insanların tarım toplumuna geçebilmesi, milyon seneler içinde gerçekleşmiş; tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş ortalama on bin senelik bir dönem gerektirmiş; endüstri devriminden elektronik ve bilgi teknolojisi ağırlıklı ortamda gerçekleşen bilgi, bilişim toplumuna geçiş 1700'lerin sonundan zamanımıza kadar olan süre içinde gerçekleşmiştir. Bilgi, bilişim toplumundaki ilerlemelerle ise, 1980'lerden sonra değişimlerin hızı artmış, sonraki her on yıllık dönem, önceki tarihsel süreçlerle karşılaştırmayacak boyutta gelişmelere sahne olmuştur. Söz konusu gelişmeler baş döndürecek hızda değişimlere sahip olurken, bu gelişmeleri takip edememe durumunun ulus-devletler açısından telafi edilebilir bir durum olmadığı açıktır. Kaldı ki, bugünkü nüfus yapıları dikkate alındığında, bilgi, bilişim teknolojilerinden faydalanmadan ne ülkeleri yönetmek ne de artan nüfusun beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak olanaklı değildir. Konuyla ilgili olarak dünya bankası incelemelerinde, dünya nüfusunun 2015 verilerine göre "7.35" milyar olduğuna; 1960'larda ise dünya nüfusunun "3" milyar olduğuna; yani "55" yılda "2,5" kat artmış olduğuna; Doğu Asya, Pasifik, Güney Asya, Sahra Altı Afrika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi yerlerde ise artış oranının çok daha yüksek seviyelerde seyretmiş olduğuna dikkat çekilmektedir (The World Bank, 2015). Açıklanmaya çalışıldığı gibi, bu kadar hızlı artmış ve artmaya devam eden dünya nüfusunun sorunlarına bilişim sistemleri olmadan çözüm bulabilmek olanaklı değildir.

Burada anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, akla gelebilecek her alanda, insan yaşantısı bilgi, bilişim teknolojisi olmadan, siber uzay olmadan düşünülememektedir. Ancak, bu durum bilindik riskleri de birlikte getirmektedir. Bu risklerle ilgili olarak göze çarpan, aşağıdaki bir kaç örnek verilebilir:

"I loveyou" isimli virüs 45 milyon bilgisayara ulaşmış, 10 milyar USD'lik zarar vermiş, tüm ülkeler bu virüsten etkilenmiştir. "MyDoom" adlı Truva atı 4,8 milyar USD kadar zarara uğratmıştır. "Nimda" kurtçuğu 3 milyar USD, "LoveBug" ise 10 milyar USD zarara sebep olmuştur. Söz konusu saldırılardan korunmak için kullanılan güvenlikle ilgili yazılımların pazar payı ise, her sene için % 16 civarında artış göstermektedir. Bilişim sistemlerine sürekli bir şekilde yapılan saldırılar artık o kadar sıradanlaşmıştır ki, basın da haberleri verirken böyle haberleri olanca sıradanlığıyla vermektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, bir haberde bu durum şöyle yer almakta, "Dünya, tarihteki en büyük siber saldırılardan birinin tehdidi altında. Geçtiğimiz Cuma günü İngiltere'de başlayan ve sağlık sistemini felç eden bilgisayar virüsü, dün sabah mesainin başlamasıyla Asya'ya sıçradı. Saldırıdan Türkiye'de etkilenmedi" denmektedir (NTV Haber, 16.05.2017 Salı). Yine başka bir haberde, "Aralarında Türkiye ve Almanya'nın da bulunduğu 70'den fazla ülkeye siber saldırı düzenlendi. Uzmanlar, saldırıda virüs koruma programlarının etkileyemediği "Wanna Cry" isimli bir yazılımın kullanıldığını belirtiyor. Yine aynı kaynakta bir başka haberde, Almanya savunma bakanlığının siber saldırılarla mücadele etmek amacıyla siber ordu kurduğu bilgisi veriliyor (DW.COM Yayıncılık, 13.05.2017). Mitra'nın da ilerici derece güvenlik sorunu olarak açıkladığı gibi, siber saldırılar sonucu, bir anda sayısız bilgisayara virüs bulaşabilmekte, kişisel ya da kurumsal bilgilere zarar verilebilmekte, ulusal güvenlikle ilgili kritik veriler tehlikeye girebilmektedir. Bu kritik bilgilerin zarar görmesi, çok kısa bir zamanda büyük bir kaos yaratabilir ve bu kaos, 2001 yılındaki dünya ticaret merkezine yapılan saldırıya benzer şok edici etkiler yapabilir (2010, 57, 58).

Burada verilen bilgiler örnek niteliğindedir. Siber saldırılar, dünyanın her yanından her an gerçekleştirilmektedir. Bunun sonucu olarak da siber güvenliği sağlamak toplumlar için birinci plana geçmektedir. Aynı zamanda siber saldırılardan korunmanın maliyeti her geçen gün daha da artmaktadır. Korunma maliyetlerinin artması ise, bilgi güvenliğinin yönetilmesini gerektirmektedir. Webb, konuyu bilgi terörizmi ile mücadelede yönetim için güvenlik uygulamalarıyla değerlendirmekte, dinamik bir yeni güvenlik seti oluşturmanın önemine dikkat çekmektedir

(2009: 97, 98). Buradan yola çıkılarak, bilgi güvenliğini her kademedeki her kurumdaki yöneticilerin ön planlarına almaları gerektiği söylenebilir.

Ülkemizle ilgili olarak da, T.C. Ulaştırma ve Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının desteklediği, Bilgi Güvenliği Derneğinin yaptığı, Ulusal Güvenlik Stratejisi çalışmasına göre, stratejinin uygulanmasıyla ilgili olarak, uluslararası işbirliği; siber güvenlik kültürünün oluşturulması; yapılması gerekli yasal düzenlemeler başlıkları, kurumsal yapılanma; eğitim ve öğretim ile ilgili yapılması gerekli çalışmalar; kamu, üniversite, özel sektör işbirliği; milli teknoloji geliştirme başlıkları dikkat çekmektedir (T.C. Türkiye Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2012). Bu başlıklar ve başlıkların altında yer alan çalışmalar, aslında ülkemizde konuyla ilgili belirli uzman kişilerde bir farkındalık olduğunu göstermektedir. Ancak, durumun ciddiyeti değerlendirildiğinde yapılanların çok daha yüksek düzeyde artırılarak devam ettirilmesi gerektiği de ortada durmaktadır.

Siber uzayın güvenliği ulus devletler tarafından sağlanmadığında, vatandaşların ekonomik ve kişisel güvenlikleri riske girmekte, “kritik alt yapılar” olarak değerlendirilmekte olan, enerji, bilişim, sağlık, mali işler, gıda, su, savunma, ulaşım, nükleer, kimyasal, biyolojik tesisler, kamu güvenliği tehlikeye girmektedir. Anlaşılacağı gibi, elektronik sistemlere, kodlara müdahale edilerek bir ülkenin tüm önemli alt yapılarının çökertilebilmesi tehlikesi oldukça olası bir risk olarak görünmektedir. Daha ileriki bir boyutta, milli savunma sistemlerinin de riske girmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda Guzman vd., tarafından yapılan çalışmada da açıklandığı gibi, bilgi teknolojisi ve bilgi teknolojisini kullanan profesyonellere ihtiyaç olacaktır. Yani bilgi güvenliği ile ilgili sorumlulukları en iyi şekilde götürebilecek, bilgi güvenliği profesyonellerine ihtiyaç olacaktır (2009: 184 -193). Buradan da anlaşılacağı üzere, çok ileri düzeyde bilgi güvenliği uzmanlarının yetiştirilmesi ulusal güvenlik boyutu dahil olmak üzere ulus-devletlerin öncelikli konusu olmak durumundadır.

Burada açıklananlardan sonra, siber güvenliğin ulus-devlet ve toplum boyutuna gelindiğinde, ulus-devletlerin geçmişine kısaca göz atmakta fayda bulunmaktadır. Bilindiği gibi, doğa halinde yaşayan insandan başlayarak insan bir taraftan doğayla ve diğer canlılarla mücadele ederken, diğer taraftan hem cinsleriyle mücadele etmiştir. Tarihsel süreçte yeni bir toplumsal evreye girildiğinde ise, önceki döneme göre, güçlülerin daha da egemen ve zengin oldukları yapılar gerçekleşmiştir. Özetle doğa halinde yaşayan insanın kendi arasındaki egemenlik biriktirme olmadığından sınırlı olduğu halde, tarım toplumuna gelindiğinde, sonrasında endüstri toplumuna ve devamında bugünkü aşamaya kadar egemenlik ve zenginlik güçlü olandan yana sürekli artmıştır. Gelişen süreçte bazı insanların ve uluslararası şirketlerin zenginliği ise, ulus-devletlerin tüm ekonomilerini katlayacak boyuta gelmiştir. Örnek olarak, Sarıkoca ve Daşlı'nın farklı kaynaklardan yaptıkları araştırmalardan burada kullanılacak derlemelerine göre, “Dünyanın en zengin % 20'si dünya gelirlerinin 4'te 3'üne sahiptir. En zengin % 20'lik kesim dünyadaki servetin % 84'üne sahiptir. En yoksul % 20 ise dünyadaki servetin % 1,4'ünü almaktadır. Ortada kalan % 60 dünya zenginliğininin % 14,6'sını almaktadır. Dünyanın en yoksul 48 ülkesinin Gayri-safi Milli Hasılası dünyanın en zengin 3 insanının servetlerinin toplamından daha azdır” (2016, s.1301). Anlatılmaya çalışılan yoksulluk sebebiyle gerçekleşen bu durumla ilgili dünya bankası incelemelerine göre, 2011'de bazı yoksul ülkelerde yapılan araştırma verilerine göre, günlük satın alma gücü kişi başına “1.90” doların altındadır (The World Bank, 2017). Bu durum ülkeler arasında düşünüldüğünde uluslar, azgelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş devletler olarak ayrım lanmaktadır. Tartışılan konu olan ileri teknolojiye ve siber uzaya sahiplik noktasına gelindiğinde de, burada açıklanmış olan devasa boyuttaki uluslararası şirketler, gelişmiş devletler öne çıkmaktadır. Ulus-devletler ise, kapitalizm temelindeki bir sermaye sistemi tarafından yönetilmektedir. Ancak, bilindiği gibi kapitalist sistem, insana, çevreye, toplumlara duyarlı bir kaynaktan beslenmemekte, sürekli daha fazla kazanma güdüsüne göre hareket etmektedir. Amaç daha fazla ve daha fazla kazanma olduğunda ise, en güçlülerin kontrol ettiği, etken olduğu, diğerlerinin kontrol edildiği, edilgen olduğu yapılar gerçekleşmektedir. Söz konusu durum, yeterince gelişmemiş ülkeler, toplumlar olarak düşünüldüğünde, gelişmemiş toplumların - ulus-devletlerin hep kaybetmesine programlanmış yapıları getirmektedir.

Bugünkü dünyada, ileri teknoloji toplumların sorunlarına, Ortadoğu'da dini mezhepsel, etnik aidiyetler üzerinden olan sorunlara çözüm getirememektedir. Toplumlarda karşılıklı saygının öne çıktığı kültürel yapıları inşa etmek yüzyıllar aldığı halde, insanlara teknoloji çok kolaylıkla öğretilenilmekte ya da insanlar tarafından öğrenilebilmektedir. Teknolojinin ve özellikle de sosyal medyanın bu kadar kolay kullanılabilmesi, terör örgütlerinin faaliyetleri açısından da işlevsel olmaktadır (Kartal, 2018, 70). Ancak burada toplumsal kültürün gelişmediği bir yapıda, doğruyu yanlıştan ayırabilecek, sorgulayıcı bir eğitimden geçmemiş toplumlar söz konusu olduğunda üç sorunla yüz yüze kalınabilmektedir. Bunlardan birincisi, teknoloji bu yanlış insanların elinde, bilişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla, örgütlenme, **terörist eylemlerde bulunabilme** amacıyla kullanılabilir. İkincisi, yine bu insanlar eliyle genç dimağların beyinleri yıkanarak hiçbir bilimsel gerçekliği olmayan **yanlış bilgilerle zehirlenmesinde** kullanılabilir. Üçüncüsü, insanların bilişim tabanlı olan uygulamalar, sosyal medya bağımlılığı, dizi bağımlılığı, internet oyunları bağımlılığı, cep telefonu uygulamaları bağımlılığı örneklerinde görüldüğü gibi **uyutulmasında, bilinçsiz uyumuş kitlelere dönüştürülmesinde** kullanılabilir. Burada yazılanlardan bilişim teknolojilerinin terörist eylemlerde kullanılabilmesi, bu amaçta olan kişilerin kendi aralarında iletişim kurmaları ve bilişim teknolojilerini silahlı eylemlerde kullanabilmeleri açısından yeterince açıktır. İkincisi farklılıklara saygıyı anlayabilecek, sorgulayabilecek, karşılaştırabilecek, eleştirebilecek yetkinlikte bir eğitimden geçmemiş insanlar üzerinden yapılmaktadır. Böyle insanlar, yetiştiği çevrenin etkisinde kalarak, kendilerine yakın gördüğü bilişim ile ilgili paylaşımların etkisinde kalmakta, sorgulamayı bilmediklerinden karşı görüşteki insanları terörist, din düşmanı, vatan millet düşmanı, yok edilmesi gereken insanlar olarak görebilmektedir. Yani her fikre, içinde silah olmaması, savaş olmaması şartıyla açık olmak, saygı duymak gerektiğini anlayamamaktadırlar. Bu durumda olan insanların eylemleri de, hem siber güvenlik hem de genel güvenlik anlamında riskleri artırmaktadır. Üçüncü durumdaki tehlike ise, bilişim alt yapılarının bağımlılık yaratan etkisiyle olmakta, insanların uyuşturulmasıyla, tepkisizleştirilmesiyle, işlerini eğitimlerini gerektiği gibi sürdürmez hale gelmesiyle ilgili olmaktadır. Sonuç olarak bu şekilde uyuşturulmuş insanlar, bilinçten yoksun olarak yaşadıklarından, haklarını arayamamakta; bilinçli tercihler yapabilecek şekilde siyasal katılım görevlerini yerine getirememekte; ülke üretimine, bilimine verimli bir destek sunamamaktadırlar. Söz konusu durum, yeterince gelişemeyen ülkeler açısından değerlendirildiğinde kaçınılmaz olarak, geri kalmışlığı tekrar tekrar üreten bir yapılanmayı sürekli kılan öğelerden biri olarak devam etmektedir.

Diğer bir taraftan ise, uluslararası boyutuyla güç, kontrol, zenginlik paylaşımı ekseninde uluslararası güçlerin paylaşım savaşı kıran kırana devam etmektedir. Örnek olarak Türkiye sınırlarında olan devletlerin (Suriye, Irak) iç karışıklarından uluslararası güçlerin pay çıkarma savaşı tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşmektedir. Burada savaşan gruplar, bu gelişmiş devletlerin silahlarını, teknolojilerini kullanmakta, sonuç olarak, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonunun (UNICEF) raporlarına da girdiği gibi, yüz binlerce çocuk babasız kalmakta, savaş travmasıyla ya da engelli olarak hayatını sürdürmek zorunda bulunmaktadırlar (2018, 4). Yine yüz binlerce insan, hayatını kaybetmekte ya da engelli olarak hayatını sürdürmek zorunda kalmakta, milyonlarca insan telafi edilemez büyük bir yıkım içinde bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu yıkımlar fiziksel zararların yanında insanların psikolojilerinde de daha uzun dönemli ve kalıcı hasarlar yapmaktadır. Bu hasarlara Bal'ın da açıkladığı gibi, Türkiye örneğinde 15 Temmuz darbe girişiminin vatandaşlarda oluşturduğu psikolojik sorunlar verilebilir (2017, 35, 36). İşin en acı olan tarafı ise, dini, mezhepsel, etnik temelde gibi görünen bu çatışmalarda kullanılan ileri teknoloji eseri silahlar adeta gerçek bir savaş belgeseli çekmek için kurgulanmış gibidir. Ancak, bolca bulunan ve oyuncak gibi kullanılan bu silahların mermilerinin değdiği yerde gerçek kan akmakta, oyuncular ise nasıl bir oyunun parçası olduklarını anlamadan büyük bir coşkuyla görevlerini yerine getirmekte; kendilerini çok kutsal bir göreve adanmış kahramanlar olarak görmektedirler. Yani bu emperyalistlere ait silahlarla güç zehirlenmesine uğrayıp, kendilerini bir davanın kahramanı sanırken, aslında uluslararası güçlerin satranç oyununda piyon olduklarının farkına varamamaktadırlar.

Burada siber güvenliğin ulus-devlet boyutunu ilgilendiren başka bir konu ise, küreselleşmeyle birlikte gerçekleşmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ulusal devletlerin ekonomik, siyasal sınırları gelişmiş devletlerin, uluslararası sermayenin çıkarına olacak şekilde esnetilmektedir. Böylece, uluslararası sermaye yeterince gelişmemiş ekonomilere daha kolay sızma bilmekte, ulus-devletlerin kaynaklarını kullanırken ve ticaret yaparken daha elverişli ortamlar bulabilmektedir. Küreselleşme aynı kapsamda, ulus-devlet ekonomik ve siyasal sınırlarını daha kolay aşabilmek için, bölgesel, etnik grupları destekler bir tutum takınmaktadır. Yine ademi merkezîyetçi yapılar da, bazı durumlarda ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesine sebep olabilmektedir. Burada açıklanan konuyu Sambanis, küreselleşme, ademi merkezîyetçilik ve ayrılmanın gelişmesi ekseninde daha geniş olarak tartışmaktadır (2006, s.200). Sonuç olarak küreselleşme bağlamında, ulus-devletlerin küçük parçalara bölünmesi ya da ademi merkezîyetçi yapıların gelişmesi tercih edilir bir durumdur. Çünkü böylece uluslararası pazarları yönetmek daha kolay hale gelecektir. Söz konusu siber uzayı kullanarak, bilgi, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler paralelinde kullanılan internet ağları ise, uluslararası ekonomilerin kontrol edilebilmesi açısından küresel güçlerin çıkarına olmaktadır.

Ulus-devletlerin siber güvenlik politikalarını gözden geçirmeleri gereken bir konu da, bağımlılık teorileri açısından değerlendirilebilir. Wallerstein'in değerlendirmesiyle bağımlılık ilişkileri merkez çevre ilişkileri kapsamında değerlendirilmektedir. Merkezde güçlü, gelişmiş devletler, çevrede ise yeterince gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkeler bulunmaktadır. Devletlerarasındaki tüm ilişkileri, kuralları, siyasî, ekonomik yapıları, kendi çıkarlarını daha iyi koruyabilmek için merkezde yer alan egemen devletler belirlemektedir (2000: 44-45). Devletler arasındaki ilişkiler son aşamada sürekli daha çok kazanma üzerine kurgulanmıştır. Bağımlılık teorileri açısından da değerlendirildiğinde, kapitalist ekonomi sisteminde en temel belirleyici sermaye ilişkileridir. Buradan yola çıkılarak tahmin edilebileceği gibi, siber uzayın kontrolünün de gelişmiş devletlerin elinde olması durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak, siber uzayın kontrolünün gelişmiş devletlerin elinde olması onların çıkarına hizmet ederken, yeterince gelişemeyen ya da az gelişmiş ülkeler için rekabet koşulları gereği tersine gelişmelere sebep olmaktadır.

Dünyayı tehlikeye atan bir diğer sorun ise, insan yetiştirme sorunuyla ilişkili olmaktadır. Yeryüzünde bulunan insanların ağırlıklı çoğunluğu, yeterli kalitede, beslenme, sağlık ve eğitim gibi olanaklardan faydalanamamaktadır. Bu durumda kapitalizmin uygulanış biçiminin çok büyük etkisi vardır. Çünkü sadece daha çok kazanmaya odaklı sistem, yoksul insanların sorunları için çare üretme sorumluluğunu taşımamaktadır. Söz konusu şartlarda yetişen insanlar ise, çok daha kolay terör örgütlerinin ağına düşebilmektedir. Konuyla ilgili olarak Piazza, ekonomik olarak yoksun ülkelerde yoğunlaşan terör olayları ile ilgili araştırmalardan örnekler vermektedir (2006, 163). Bunun yanında Abadie'nin araştırmasında verilen örneklerde de görüldüğü gibi, yoksulluk ile terör arasında ilişki olmadığını öne süren çalışmalar da vardır (2004, 1). Türkiye örneğinde ise, Bilen ve Çalışır' ın da dikkat çektiği gibi, PKK terör örgütüyle ilgili olaylarda, yoksulluğun da yaygın olduğu Güney Doğu Anadolu bölgesindeki durum yoksulluk ile terör arasında ilişki olduğu iddiasını öne çıkarmaktadır (2013, 338). Sorunun diğer tarafında ise, bazı güç odaklarının bu zor durumdaki insanları kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilmesi bulunmaktadır. Ayrıca, yeterli olanaklarla yetişemeyen insanlar ucuz işgücü olarak hazırda beklemektedir. Açıklanmaya çalışıldığı gibi yoksulluk, genel güvenlik sorunları yanında, siber güvenlik dahil, yeterli ve sağlıklı bir eğitim sisteminde faydalanamamış insanların çok daha manipüle edilebilir duruma gelmelerine hizmet etmektedir. Buna örnek olarak, içine uluslararası güçlerin dahil olduğu, Orta Doğu bölgesinde, Kuzey Afrika'da inançların, mezheplerin, etnik kökenlerin kullanılmasıyla yürütülen savaşlar gösterilebilir. Kısacası, gelişmiş devletlerin insanları genel olarak, inanç, mezhep, etnik köken gibi konular sebebiyle (söz konusu bölgelerde yaşananlar kadar) kanla iç içe yaşamıyor. Buradan da anlaşılacağı gibi, gelişmiş devletler bir taraftan, uzayı keşfetmeye, daha fazla insan hayatını kolaylaştıran teknikler, teknolojiler üretmeye çalışırken, diğer taraftan sermaye devlerinin çıkarları doğrultusunda teknolojiyi de kullanarak başka devletleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir. Bu-

radan çıkarımla, gelişmiş devletler her konuda gelişmeye devam edip, siber uzayı da kontrolleri altında tutarken, yeterince gelişemeyen ülkeler, azgelişmiş ülkeler, açıklanan durumlar sebebiyle yoksulluğu üreten bir yapıda devam etmektedir.

Buradan anlaşılacağı gibi, dünyanın gelişmiş kısmının hem kendi çıkarlarını korumaya çalışması, hem de bitmek tükenmek bilmeyen daha fazla kazanma hırsı sebebiyle, sürekli gelişen ileri teknolojiyi de kendi çıkarına kullanacağı varsayımı güçlü durmaktadır. Aynı sebepten yeterince gelişemeyen ulus-devletlerin de kendi çıkarlarını korumaya odaklanması akılcı görülmektedir. Bunun için ise, yeterince gelişemeyen ulus-devletlerin teknolojiyi takip etmekte gelişmiş devletleri takip edebilmesi, gerek devlet aygıtının yönetilmesinde, gerek tüm ekonomik sistemin alt yapısını, kısaca her alanda vazgeçilmez olan siber uzayı yönetebilmesi, siber güvenlik ile ilgili ulus-devlet çapında bilişim güvenliğini sağlayabilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak buraya kadar açıklananlardan da anlaşılacağı üzere, siber güvenlik potansiyel olarak, ulus-devletlerin en üst seviyesinde tedbirler almasını gerektiren bir konudur. Ayrıca, bazı durumlarda uluslararası güvenlik tedbirleriyle de desteklenmelidir. Ancak, uluslararası boyutta ülkeler arasındaki çıkarlar dengesinin sık sık bozulduğu dikkate alındığında, ulus-devlet boyutuna daha da fazla ağırlık verilmesi gerektiği bir gerçektir.

Siber teknolojiadaki gelişmeler bir taraftan insanların hayatını son derece kolaylaştırmaya hizmet ederken, diğer taraftan dünyadaki insan hayatını yok etme tehlikesini de birlikte barındırmaktadır. Teknolojinin tarafı olamayacağı bilindiğine göre, ona hükmedenlerin insana, topluma ve onun çevresine duyarlı olması gerektiği öne çıkmaktadır. Ancak, tek değeri daha fazla kazanmak olan sermaye sistemi, söz konusu tehlikeyi daha da artırmaktadır. Bu durumda tek çare, toplumları oluşturan insanların, tüm insanlık ailesinin sorunlarına duyarlı etik ilkelerle bezenmiş insanlar yetiştirilmesiyle aşılabilecektir. Böylece, söz konusu insanlar kendilerini yönetenleri de etkileyebilecek, daha barışçıl, daha refah içinde mutlu yaşanabilecek bir dünyanın kapıları açılabilir. Söz konusu bilince, etik değerlere sahip insanların yetiştirilebilmesi için ise, başta felsefeci, sosyolog ve psikologlar olmak üzere, sosyal bilimlere önemli işler düşmektedir. Çünkü siber uzayın kötüye kullanılmasını önleyecek, sorgulayan, eleştiren, sağduyulu insan yetiştirmekte felsefenin; toplumlar arası ilişkileri, toplumları tarihsel süreci de değerlendirerek anlamakta sosyolojinin, bireysel insanların psikolojik sağlıklarının korunabilmesi ve insanların kaliteli bir eğitim sürecinden geçirilebilmesinde psikolojinin tartışılmaz bir yeri olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Abedie, A., (2004), Poverty, Political Freedom, and The Roots of Terrorism, National Bureau of Economic Research, NBER WORKING PAPER SERIES, NBER Working Paper No. 1085, 1-15, <https://www.nber.org/papers/w10859.pdf>, Erişim tarihi: 05.01.2019
2. Bıçakçı, Salih, (2014), "NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik", Uluslar arası İlişkiler Akademik Dergi, 10 (40), 101-130, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2015/04/Bicakci-NATOnun-Gelisen-Tehdit-Algisi.pdf>, Erişim tarihi: 24.11.2017
3. Bal, F., Anxiety Disorder in Turkey After The Failed Military Coup, International Academic Journal of Development Research (IAJDR) Vol.5, No.1, 2017, 32-40, <http://www.sastrangkor.com/page/63> Erişim tarihi: 05.01.2019

4. Bilen, M., ve Çalışır, M., (2013), Türkiye’de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries), Cilt: 8, Sayı 1, 321-345, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17742>, Erişim tarihi: 05.01.2019
5. Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/products/wdi-maps>, erişim tarihi: 16.12.2017
6. DW.COM Yayıncılık, 13.05.2017, 74 Ülkeye Siber Saldırılar Düzenlendi, <http://www.dw.com/tr/74-%C3%BCIkeye-siber-sald%C4%B1r%C4%B1-d%C3%BCzenlendi/a-38825873>, Erişim Tarihi: 11.10.2017
7. Kenneth J. Knapp, (Editör),(2009), Cyber Security and Global Information Assurance: Threat Analysis and Response Solutions içinde, Guzman, Indira R. vd., Human Factors in Security: The Role of Information Security Professionals within Organizations, U.S. Air Force Academy, Colorado, USA, Hershey: Yurchak Printing Inc.
8. Kenneth J. Knapp, (Editör), (2009), Cyber Security and Global Information Assurance: Threat Analysis and Response Solutions içinde, Web, Ken, Security Implications for Management from the Onset of Information Terrorism, U.S. Air Force Academy, Colorado, USA, Hershey: Yurchak Printing Inc.
9. Kartal, B., A., (2018), Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAESH ve YPG Örneği, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 14, sayı.27, 39-77, https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_27/GSD_27_Art_2_042018.pdf, Erişim tarihi: 05.01.2019
10. Mitra, Ananda, (2010), Digital Security Cyber Terror and Cyber Security, Chealsea House Publisher, New York
11. NTV Haber, 16.05.2017 Salı, <http://www.ntv.com.tr/teknoloji/dunyada-siber-saldiri-panigi, w6NYCcXT5keBdISwudohlQ>, Erişim Tarihi: 10.11.2017
12. Piazza, j., (2006), Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages 1, Terrorism and Political Violence, 18, 159–177, DOI: 10.1080/095465590944578 https://www.researchgate.net/publication/233246733_Rooted_in_Poverty_Terrorism_Poor_Economic_Development_and_Social_Cleavages_1, Erişim Tarihi: 05.01.2019
13. Sambanis, N., (2006), Editörler David R. Cameron, Gustav Ranis, Annalisa Zinn, Globalization and Self-Determination Is thenation-stateundersiege? içinde Globalization, Decentralization and Secession, 199 – 232, London and New York, Routledge
14. Sarıkoca, E., Daşlı, Y., (2016), “Yoksulluğun Dünyada ve Türkiye’de Seyri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (43), 1298 – 1309, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi43_pdf/4sosyoloji_psikoloji_felsefe/sarikoca_erdem_yilmazdasli.pdf, Erişim Tarihi: 14.11.2017
15. T.C. Türkiye Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, (Bilgi Güvenliği Derneği uzmanlarına yaptırılmış) (2012), Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, http://www.bilgiguvenligi.org.tr/wp-content/uploads/2016/03/Ulusal_Siber_Guvenlik_Stratejisi.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2017
16. The World Bank, (2015), World View, <https://data.worldbank.org/products/wdi-maps>, erişim tarihi: 16.12.2017
17. UNICEF, (2018), UNICEF Response To The Syria Crisis 2018, https://www.unicef.org/emergencies/files/2018-04_-UNICEF_response_to_the_Syria_Crisis.pdf, Erişim Tarihi: 05.01.2019
18. Wallerstein, I. (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, Tuncay Birkan (Çev.), Metis, İstanbul, (Özgün eser 1999 tarihli dir).

Veri Madenciliğinden Büyük Veri Analizine ($n = N$ Mi Olmalı?)

Sinan KUL¹

Üstün ÖZEN²

CHAPTER 14

¹ Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

GİRİŞ

İnsanlık tarihi üç evreye ayrıldığında, birinci evre tarım toplumunu, ikinci evre sanayi toplumunu ve üçüncü evre de bilgi toplumunu temsil etmektedir. Bilgi toplumu, standartlaşmayı öne çıkaran sanayi toplumunun aksine farklılıklardan beslenmektedir. Bilgi toplumuna geçilmesiyle, bir alandaki uzmanlaşma yerini farklı disiplinlerin ortak çalışmalarına bırakmıştır. Senkronize çalışma zorunluluğu ise yerini zaman ve mekân bağımsız ofis çalışanlarına bırakmıştır. Merkezden kontrol edilen hiyerarşik yapı ise dağıtık yetki ve karar alma mekanizmalarına evrimleşmiştir. Müşteri odaklılık da kişiye özel üretim dönemini getirmiştir (Toffler, 2008). Hatta, bilgi toplumunda, müşteriler, kendi istedikleri ürünlerin üretim sürecine katkı sağlamaya başlamıştır (Gülseçen, 2015).

Bilgi toplumunun en önemli özelliği, bilgiyi yalnızca tüketen değil aynı zamanda üretilmesinde gayret sarf eden bireylerden oluşmasıdır (İ.H. Yücel, 1997). Bu bireyler ise günümüzde büyük oranda dijital yerlilerden oluşmaktadır. Prensky (2001) tarafından kullanılan “dijital yerliler” tabiri 1980 sonrasında bilişim teknolojileri içine doğan, uzaktan ve istedikleri yerden erişebilmeyi seven ve aynı anda birden fazla işe odaklanabilen bireyleri tanımlamaktadır (Prensky, 2001).

İŞLETMELER İÇİN BİLGİ YÖNETİMİNİN ÖNEMİ

Bilgi, insanın karar vermesinde ve davranış belirlemede de yol göstericidir. Ancak algılama ve işleme kapasitesinin üzerinde bilgilenmeye maruz kalındığında zihin aktivitelerinde ve karar verme kabiliyetinde düşüş görülmektedir (Taslitz, 2012). Zaten “büyük veri makineler, küçük veri insanlar içindir” (Rouse, 2014) sözü, büyük verinin oluşmasındaki esas etkenin makineler olmasının yanı sıra büyük veriyi analiz edebilecek olanın da yine makineler olduğunu anlatmaktadır.

İşletmeler bilgi denizinin hangi balıklarına oltalarını atmalıdırlar? İşletmeler için ürün ve hizmet kalitesini artıran, maliyeti düşüren ve inovatif değişiklikler getiren bilgi önemlidir. Çünkü günümüz işletmeleri, taşınmaz malları ve sermayeleriyle değil, ürettikleri ve kullandıkları bilgiler ile rakiplerinden daha üst konuma yükselmektedirler.

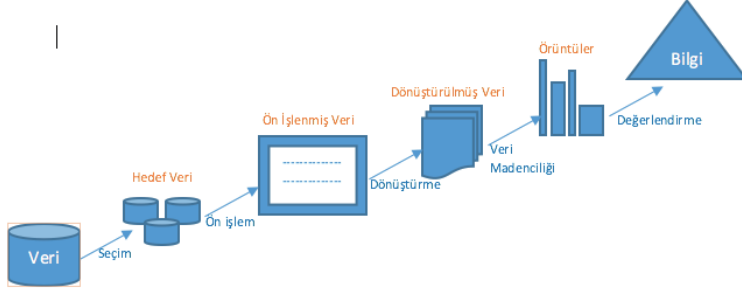
İşletmeler, bilgiyi toplamak, işlemek ve yaymak için bilgi sistemlerine ihtiyaç duyarlar ve bilgi sistemlerine 6 stratejik hedefi gerçekleştirmek için yatırım yaparlar: verimlilik sağlamak, yeni ürün hizmet ve iş modeli geliştirmek, tüketici ve tedarikçi yakınlaşması sağlamak, karar vermeyi geliştirmek, rekabetçi avantaj sağlamak ve hayatta kalmak. Bilgi sistemi kaçınılmaz bir zorunluluk haline geldiğinde ise hayatta kalabilmek için işletmeler, bilgi sistemlerine yatırım yapmak zorundadırlar. Finans sektörü buna iyi bir örnektir (K.C. Laudon ve J.P. Laudon, 2004).

Rekabetçi bir piyasa içinde yer alan işletmelerin pazar bilgisine sahip olmaları ve müşterilerin nabzını tutmaları ise bir tür zorunluluktur. İşletmeler, bazı işleri rakiplerinden daha iyi yaparak, müşterilerin isteklerine hızlı ve etkili cevap vererek, daha iyi kalite ve fiyat politikası belirleyerek rekabetçi avantaj sağlayabilmektedirler (Şimşek ve Özdemir, 2012). İşletmeler, herhangi bir ürünü satın alan müşterilerin neden o ürünü veya markayı tercih ettiklerini ve satış sonrası memnuniyet düzeyini belirleyebilmek için, bilgi teknolojilerine yatırım yaparak da rekabetçi avantajı sürdürülebilir kılabilirler (Tekin, Güleş ve Ögüt, 2006).

Bilgi sistemlerine yatırım yapan işletmeler, pazardaki değişimleri, rakiplerin hareketlerini ve pazara dâhil olacak rakipleri (potansiyel rakipleri) tahmin edebilmek, yeni ürün, süreç ve teknolojileri ön görebilmek, yeni pazarlar keşfedebilmek ve rakipler ile kendilerini kıyaslayabilmek imkânını elde edebilmektedirler (Öztürk, 2002). Pazara yeni sunulan bir ürünün pazar tarafından kabul edilme olasılığının % 15 civarlarında olduğu gerçeği dikkate alındığında, pazara hükmetmenin zorluğu ile beraber zorunluluğu da ortaya çıkmaktadır (Uzkurt, 2010).

VERİ MADENCİLİĞİ

Veri madenciliği (data mining), veri yığınları içinden, önceden keşfedilmemiş bilgileri ve ilişkileri bulmaya çalışan bir araştırma alanıdır. Diğer bir deyişle veri madenciliği, tanımlama veya tahmin amacıyla, istatistiksel analiz ve yapay zekâ tekniklerinin kullanıldığı bir alandır. Tanımlama, belirli bir veri seti içindeki geçerli ilişkilerin ortaya konması anlamına gelirken; tahmin etme, mevcut verilerden yola çıkarak gelecekte neler olabileceğinin ortaya konmasıdır. İlk çıktığı zamanlarda statik verilerin analizinde kullanılan veri madenciliği, günümüzde akan veriler üzerinde de kullanılabilir (Güven, Bozkurt ve Kalıpsız, 2007).

Şekil 1. Veri Madenciliği Süreçleri (Fayyad, Piatetsky-Shapiro ve Smyth, 1996)

Veri madenciliğinde, eksik veya yanlış verilerin düzeltilmesi, farklı kaynaklardan verilerin bütünleştirilmesi, analiz yapılacak verilerin seçilmesi, verilerin analize uygun hale dönüştürülmesi, veri madenciliğinin uygulanması, ortaya çıkan örüntünün değerlendirilmesi ve son olarak bilginin sunumu işlemleri yapılmaktadır. Veri madenciliği süreç adımları Şekil 1.12'de gösterilmiştir. Veri madenciliği için yaygın kullanılan araçlar ise, SPSS Clementine, SPSS SAS, KXEN, Orange, KNIME, SQL Server ve Excel'dir (Dener, Dörterler ve Orman, 2009).

Bir sonraki bölümde dijital ortamda tutulan verinin nasıl büyüdüğü ve büyük veri kavramının nasıl ortaya çıktığı incelenecektir.

KAYITLI VERİNİN BÜYÜMESİ

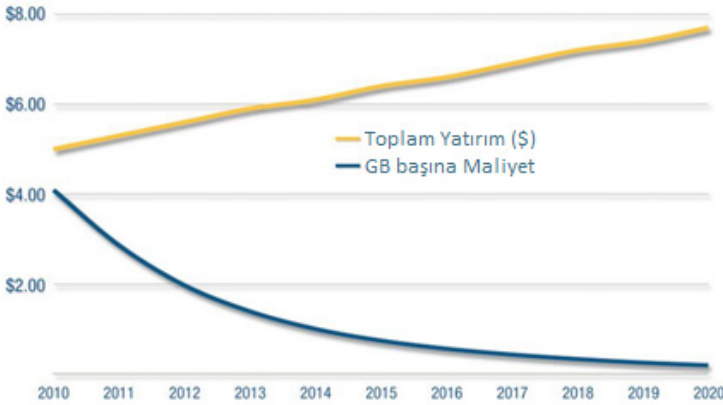
Bilgisayarın icadıyla başlayan ve internetin ortaya çıkışıyla ivmelenen veri artışı, arama motorlarının bilgiye erişimi hızlandırmasının, sosyal ağlar, bloglar ve son olarak mobil teknolojileriyle bulunduğu noktada veri miktarı bugünkü seviyelere ulaştı (Gülseçen, 2015). Verinin küresel ölçekte, bu denli artmasının sebepleri içinde teknolojik gelişmeler başı çekmektedir. Mesela, verinin, belki lazım olur düşüncesiyle kayıt altına alınabilmesinde depolama maliyetlerinin düşmesinin önemli bir katkısı bulunmaktadır.

Şekil 2. Verinin Büyüme Hızı (Al-Khouri, 2013)

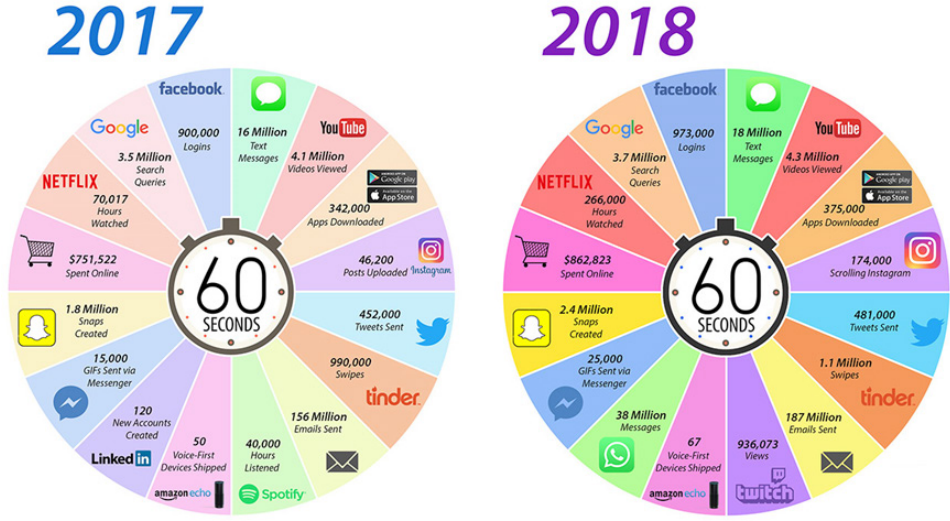
IBM şirketi tarafından yapılan bir çalışmaya göre 2011 yılı itibariyle üretilen verilerin %90'ı son iki yıla ait. Şimdiye kadar oluşan verilerin kapasitesi ölçüsünde yapılacak bir filmin izlenebilmesi için 47 milyon seneye ihtiyaç olması, verinin büyüklüğünü anlatmaktadır (Barske, 2013).

2006 yılı itibariyle dünyadaki bütün bellek birimlerinde toplam 160 Exabyte (1 EB = 2^{20} TB) veri kaydedildiği biliniyor (Al-Khouri, 2013). Google yazılım mühendislerinden birinin yanlışlıkla 10 Petabyte veri silebildiği (Schutt ve O'Neil, 2013) günümüzde IBM tarafından yapılan bir çalışmaya göre 2020 yılında 40 Zettabyte (1 ZB = 2^{20} EB) veri üretileceği tahmin ediliyor (Rometty, 2014). Seagate firması ise 2016 yılı itibariyle üretilen veri miktarını 16 ZB olarak açıklarken 2025 yılı tahminlerini 163 ZB olarak açıklamaktadır (Seagate, 2018). Başka bir çalışmada ise 2020 yılına kadar bilişime daha fazla harcama yapılacağı ve veri saklama maliyetlerinin düşeceği öngörülmektedir (Şekil 1.3) (Gantz ve Reinsel, 2012). Bu da şüphesiz, veri büyüme ivmesini artıracaktır.

Şekil 3. Toplam Yatırımlar ve Saklama Maliyetleri (Gantz ve Reinsel, 2012)

Dijital dünyada temsil edilen her türlü veri bu kapsam içinde değerlendirilmektedir. Peki, verinin bu kadar büyümesinde internetin katkısı nedir? Şekil 1.4'te 2016 yılı itibariyle internette her bir dakikada ne olduğuna ilişkin istatistikler sunulmaktadır.

Şekil 4. 2018 Yılı İtibariyle İnternette 1 Dakikada Ne Oluyor? (Lewis ve Chadd, 2018)

BÜYÜK VERİ

"Veri köken olarak Latince "vermek" anlamındaki "dare" sözcüğünden gelmektedir. İngilizcede "data" anlamına gelen veri kavramı ilk kez on yedinci yüzyılda matematikte kullanılmış olup, daha sonra on sekizinci yüzyılda diğer disiplinlerde de kullanılmaya başlanmıştır." (Bayraktı, 2015 s.4)

Yılmaz (2009) veriyi, "tek başına anlam ifade etmeyen veya kullanılamayan, bununla birlikte enformasyona ve bilgiye temel oluşturan ilişkilendirilmeye, gruplandırılmaya, yorumlanmaya, anlamlandırılmaya ve analiz edilmeye gereksinim duyulan ham bilgi" (s.98) şeklinde tanımlamaktadır.

Önceleri, istenen zaman içinde kolayca işlenemeyen veri setleri için kullanılan büyük veri deyimi ise bugünkü anlamıyla ilk defa 1997 yılında NASA araştırmacıları tarafından (Yıldız ve Topal, 2015) kullanılmıştır.

Davenport (2014), büyük veri için tek sunucuya sığmayacak olmasını bir ölçü olarak kabul etmiş ve verinin, büyük veri kabul edilebilmesi için 100 terabyte'tan büyük olması gerektiğini savunmuş. Vinod (2013)'a ve Anuradha (2015) göre ise büyük veri, kapladığı alan itibariyle PB (PetaByte) ve üzeri kavramlarla ifade edilen büyüklükteki verileri anlatmaktadır. Ancak büyük veri kapsamında verinin boyutunu belirli sayılar ile kısıtlamak geçerliliğini kaybetmektedir. Çünkü bugün büyük diye bilinen veri miktarı gelecekte pek büyük görülmeyebilecektir. Zira yakın geçmişte büyüklüğü göz dolduran veriler artık büyük değil. Ayrıca verinin hacmi farklı sektörlerde farklı kapsamlarda değerlendirilebilmektedir.

Büyük veri kavramı, hem işlenecek verinin büyüklüğünü hem de analiz için kullanılan teknolojiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Büyük veri analizi, büyük diye nitelendirilen veri kümesinin analitik teknikler ile işlenmesini ifade etmektedir (Casado ve Younas, 2015). Büyük verinin hacmi, yapısı ve hızı, veri saklama, işleme ve analiz etme yöntem ve

araçlarını doğrudan etkileyerek büyük veri teknolojisi kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Büyük veri teknolojisiyle, ilişkisiz ve çoğunlukla yapısal olmayan ve hızla akan verinin birleştirilmesi ve gerçek zamanlı analiz edilmesi mümkün olmaktadır (Erl, Khattak ve Buhler, 2016).

BÜYÜK VERİNİN BOYUTLARI

Büyük veri kavramı, yalnızca verinin büyüklüğünü (hacmini) tanımlamak için kullanılmamaktadır. Bir verinin büyük veri kabul edilebilmesi için Laney, 3V ile temsil edilen boyutların bulunması gerektiğini söylemektedir: Volume (hacim, büyüklük), Velocity (hız) ve Variety (çeşitlilik) (Laney, 2001; Beyer ve Laney, 2012). Verinin büyüklüğü göreceli bir kavram olmakla birlikte, daha önce de bahsedildiği gibi, tek bir makine tarafından işlenecek kadar çok olmasıyla formülize edilmektedir.

Çeşitlilik boyutu ise verinin, farklı kaynaklardan alınmasını ve web içeriği, log dosyası, sosyal medya paylaşımı, e-posta, telefon kayıtları, radyo ve televizyon arşivi vs. formatlarda olmasını ifade eder (Yüzüğüldü, 2015). Verinin çeşitliliği, verinin, teknoloji farklılığı dolayısıyla çeşitlenmesini ve yapısal (structured), yarı yapısal (semi-structured) ve yapısal olmayan (unstructured) formatlarda bulunması durumunu ifade eder. Yapısal veriler belirli kurallar ve sistematiksel yapı içinde kaydedildikleri için veriye erişim ve düzenleme kolaydır. Yapısal veriler, bu yönüyle ilişkisel veri tabanı sistemlerinde depolanabilmektedir; sıradan programlama usulleri ile kolayca okunup, değiştirilebilmektedir.

Yapılandırılmamış (yapısal olmayan) veriler ise geleneksel depolama ve veri analiz yöntemleri ile işlenemeyen verilerdir. Eposta, web sayfası, kitap, fotoğraf ve film gibi dijital veriler, yapılandırılmamış verilere örnek verilebilir (Oğuzlar, 2011). Son olarak bir kısmı yapısal formatta ve bir kısmı yapısal olmayan formatta veriler bulunmaktadır ki buna yarı yapısal veriler denir ve xml, csv, xls uzantılı dosyalarda tutulabilmektedir (Doğan, 2014). Aşağıdaki şekilde farklı teknolojilerin ve ortamların ürettiği farklı formatlar ile çeşitlenen veri resmedilmektedir.

Şekil 5. Veri Çeşitliliği (Dorenkott, 2013)

Narayanan'a (2014) göre gelenekselden farklı olarak büyük veri, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış (büyük verinin %80'i yapısal değil) veri tiplerini de kapsayarak, işletmelerin paradigmalarını değiştirecek boyutta farklılıklar içermektedir. Yapısal olmayan

veriler için kullanılan bilgi çöplüğü tabiri ise yakın geçmişimizde yerini sermaye ve petrol kavramlarına bırakmıştır (Palmer, 2016).

Yapısal olmayan verinin, karar almada kullanılarak, değer oluşturmasının işletmeler tarafından fark edilmesiyle büyük veri tanımına dördüncü bir boyut daha eklendi: Value (değer) (Dumbill, 2012; Doğan, 2014), şirket için artı değer sağlıyor olması durumunu ifade eder. Peki veriler, her hal ve durumda değerlerini koruyabilirler mi? Tekrar kullanılmak üzere saklanan yüksek hacimli verinin, amortisman değerinin dikkate alınması depolama maliyetlerinin düşürülmesi için önemlidir. Bu bağlamda, faydası giderek düşen verilerin ayıklanabilmesi için komplike modeller geliştirilmiştir (Mayer-Schönberger ve Cukier, 2013).

Bazı kaynaklarda büyük verinin 5. ve 6. boyutlardan da bahsedilmektedir. Verinin doğru olması (Verification), yani güvenli bir kaynaktan gelmesi ve ilgili kişilerce okunması; Verinin değişkenliği (Variability) yani veri akışındaki tutarsızlık dolayısıyla veri bütünlüğünün sağlanmasının güçlüğü (Katal, Wazid ve Goudar, 2013).

Büyük verinin anlaşılmasını kolaylaştıran bu boyutlar kesin sınırlar ile tanımlı değildir. Sosyal medya verileri ise bu bağlamda bütün boyutlarıyla gerçek bir büyük veri olma özelliği göstermektedir.

BÜYÜK VERİ TEKNOLOJİSİ - NOSQL

Büyük verinin üretim hızı ve akışı, bağlantı hızını ve bant genişliğini de etkilemektedir. İlişkisel veri tabanı teknolojisi ise bu veri hızına ve bant genişliğine çok pahalı çözümler önermektedir (Özdoğan, 2016). İlişkisel veri tabanı için ölçeklenemeyecek miktarda ve çeşitlilikte verinin uygun bir şekilde kaydedilerek işlenebilmesi ihtiyacına çözüm olması için NoSQL (Not Only SQL – Sadece SQL Değil) sistemler doğmuştur.

1998 yılında Carlo Strozzi tarafından açık kaynak kodlu geliştirilmiş (Uzunbayır, 2015) olan NoSQL sayesinde hızlı akan veriler üzerinde işlem yapabilmek kolaylaşmıştır. NoSQL sistemlerin dağıtık çalışabilme özelliği sayesinde, ağ üzerinde birbirine bağımlı olmadan iletişimde bulunan çok sayıda bilgisayar üzerinde çalışabilmektedir (Öztürk ve Atmaca, 2017). Ölçeklenebilirlik özelliği sayesinde ise yapılan iş, farklı sunuculara bölünebilmektedir (partition).

NoSQL yapılar, ilişkisel veri tabanı yönetim sistemlerinin büyük veri söz konusu olduğunda, veri yazmada yavaşlığına ve yapısal olmayan verilerin işlenememesi problemine önemli bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Yüzüğüldü, 2015). NoSQL yapılar, yapısal olmayan verilerin hızlı kaydedilmesini sağlarken, depolama ve işlem maliyetlerini ise düşürmektedir (Mayer-Schönberger ve Cukier, 2013).

NoSQL, veriler üzerinde değişiklik yapılmak için tasarlanmadığından, NoSQL'de SQL'e kıyasla çok daha basit sorgular yazılabilmektedir. Ancak, geleneksel veri tabanlarındaki kısıtlar olmadığından, veriler hızlı bir şekilde sorgulanabilmektedir. Verileri daha hızlı okuyabilmek için de RAM den faydalanılmaktadır (Selçuk, 2015). NoSQL, ilişkisel veri tabanlarına kıyasla daha zayıf eş zamanlılık modeli kullanmaktadır. İlişkisel veri tabanlarının ACID özelliklerine benzer şekilde, NoSQL'de de BASE (Basically Available, Soft state, Eventually consistent) özellikleri bulunmaktadır (Gökşen ve Aşan, 2015):

- Kolay Ulaşılabilirlik (Basically Available): Veriye daha kolay erişebilmek için farklı sunuculara dağılmış kopyalardan faydalanır.
- Esnek Durum (Soft state): ACID özelliklerinden farklı olarak tutarsız verilerin bulunmasına da imkân sağlar.
- Eninde sonunda Tutarlı (Eventually consistent): Veriler, anlık olarak tutarlı olmasa da verilerin, bir zaman sonra tutarlı olacağını varsayar.

NoSQL'in dağıtık sunucular üzerinde çalıştığını söylemiştik. Dağıtık veri tabanı sistemlerinde ise Professor Eric Brewer tarafından 2000 yılında ortaya konan CAP (Consisten-

cy Availability Partition tolerance – Tutarlılık Ulaşılabilirlik Bölünebilme toleransı) teoremi geçerlidir (Casado ve Younas, 2015). Bu teoreme göre, dağıtık veri tabanı sistemlerinde tutarlılık, ulaşılabilirlik ve bölünebilme toleransı özelliklerinden 3'ü aynı anda bulunamaz. İlişkisel veri tabanlarında mesela bu özelliklerden ikisi yani tutarlılık ve ulaşılabilirlik (CA: Consistency Availability) özelliği bulunmaktadır. Diğer iki durum (CP ve AP) ise NoSQL veri tabanlarına özgüdür (Uzun vd., 2018).

NoSQL veri tabanları çoğunlukla, anahtar-değer veri tabanları üzerine temellendirilmiştir. İlişkisel veri tabanlarında birincil anahtar (primary key) kullanımı zorunlu olmamasına rağmen NoSQL'de verilere başka türlü erişilememektedir. Alışılmışın aksine veriler bu yapıda, sabit tablo yapılarından bağımsız olarak JSON, XML veya BSON formatlarında dokümanlar olarak tutulmaktadır (Şekil 1.10). Dokümanlar belirli bir standarda uygun şekilde tasarlanmadığı için dokümanlar arasında bir ilişki kullanılması yani join komutları uygun değildir. Ayrıca transaction kavramı NoSQL sistemlerde karşılık bulmadığından veri güvenliği sorun olabilmektedir. Özetle VTYS ile çalışan bir sistemin bütünüyle NoSQL'e taşınması, kolay değildir.

```
{"Numara": 452, "1. Vize": 30, "Final": 50}
```

```
{"Numara": 453, "1. Vize": 80, "Final": 50}
```

```
{"Numara": 454, "1. Vize": 45, "1. Vize": 45, "2. Vize": 19, "Final": 50}
```

Şekil 6. Json Formatı (Karataş, 2015)

NoSQL sistemler, ilişkisel veri tabanlarının yerini dolduramadığından melez bir yazılım ortamında ilişkisel veri tabanı sistemlerine destek olacak şekilde geliştirilmesi öngörülebilmektedir (Özdoğan, 2016). Müşteri tabloları gibi daha çok okuma ve yazmanın yoğun olduğu tablolar mesela, NoSQL veri tabanlarında tutulurken birden fazla tablo üzerinde sorgulama yapılmasını gerektiren hesaplama tablolarının ise VTYS'de tutulması sağlanabilir (Gökşen ve Aşan, 2015).

VERİ MADENCİLİĞİNDEN BÜYÜK VERİ ANALİZİNE

İstatistik ve veri madenciliği yöntemleri, verilerin az olduğu zamanlarda teorilere olan ihtiyaçtan doğmuştur denebilir. Ancak bugün veriler o kadar büyüdü ki, örneklem alma yöntemi, yerini bütün verinin analiz edildiği tekniklere bıraktı; bu dönemde artık teorilerden çok verinin sesi duyulur oldu (Anderson, 2008). Aşağıdaki tabloda büyük veriye kadar olan tarihsel süreç sunulmaktadır:

Terim	Zaman Aralığı	Özel Anlam
Karar destek	1970-1985	Karar vermeyi desteklemek için veri analizi kullanımı
Yönetici Desteği	1980-1990	Üst düzey yönetici kararları için veri analizi kullanımı
Çevrimiçi Analitik İşlem	1990-2000	Çok boyutlu veri tablolarının analizi için kullanılan yazılımlar
İş zekâsı	1989-2005	Veri odaklı karar vermeyi desteklemek için kullanılan raporlama ağırlıklı araçlar
Analitik	2005-2010	İstatistiksel ve matematiksel analiz odaklı karar verme
Büyük Veri	2010-	Çok büyük, yapılandırılmamış ve hızlı akan veri kullanımı

Tablo 1. Büyük Veriye Kadar Olan Gelişim Süreci (Davenport, 2014)

Geleneksel bilgi yönetimi daha çok iç kararları desteklemekle ilgilenirken, “büyük veri” yönetimi, stratejik kararların alınmasında daha çok dış veriye odaklanmaktadır (Davenport, 2014). Ancak internet ortamındaki büyük veri havuzunda boğulmamak için sadece gerekli olan verilere odaklanması şarttır. Bunun için de öncesinde araştırma problemi belirlenmelidir, hipotez kurulmalıdır. Hipotezin test edilmesi için de veriler seçilerek istatistiksel analizler yapılmalıdır (Bayrakçı, 2015).

UYGULAMA

Çalışma kapsamında 2017 yılında Türkçe olarak paylaşılan ve içinde 50 adet marka (www.gittigidiyor.com sitesinden alınan telefon markaları) isminin geçtiği Türkçe tweetler çekilmiştir. Çalışmada 312632 adet tweet için aşağıda tabloda sunulan bilgilere ulaşılmıştır.

Kolon Adı	Açıklama
ID	Tweet Id'si
FollowersCount	Takipçi sayısı
ListedCount	Listelenme sayısı
FavoriteCount	Favori yapılma sayısı
RetweetCount	Yeniden Tweet yapılma sayısı
CreatedAt	Oluşturulma tarihi
Location	Bölge
UserID	Kullanıcı numarası
Tweet	Tweet içeriği

Tablo 2. Tweet Bilgileri

İSTATİSTİKLER

Çalışma kapsamında çekilen tweetler ile ilgili takipçi sayılarına, okunma sayılarına, favori yapılma sayılarına ve konum bilgilerine göre istatistikler çekilmiştir.

Takipçi Sayılarına Göre Tweet İstatistikleri

Toplanan tweetler incelendiğinde 140119 kullanıcı tarafından paylaşılan 312632 tweet içinden takipçi sayısı 5 milyonun üzerinde olan 5 kullanıcı olduğu görülmüştür. 1000'den fazla takipçisi olan kullanıcı sayısı ise 30 bine yaklaşmaktadır. 400 ve üzeri takipçisi olan kullanıcı sayısı 150 binin üzerindeyken hiç takipçisi olmayan kullanıcı sayısı ise 1234'tür.

Aşağıdaki tabloda mevcut tweetler incelenerek takipçi sayılarına göre kullanıcı sayıları ve bu kullanıcılar tarafından paylaşılan tweet sayıları yer almaktadır.

Takipçi Sayısı	Kullanıcı Sayısı	Atılan Tweet Sayısı (Toplam)	Atılan Tweet Sayısı (Kişi Başı)
5000000 üzeri	5	79	15,8
1000000 üzeri	53	717	13,5
100000 üzeri	615	5294	8,6
10000 üzeri	5685	30382	5,3
1000 üzeri	29381	105362	3,6
100 üzeri	96491	233235	2,4
Takipçisi olmayan	1234	1934	1,6

Tablo 3. Takipçi Sayılarına Göre Kullanıcı İstatistikleri

Tablo incelendiğinde takipçi sayısı ile twitter kullanımının paralel olduğu görülecektir. Hiç takipçisi olmayan kullanıcılar en az tweet atarken, takipçi sayısı yüksek olan kullanıcılar daha aktif paylaşımda bulunmaktadır. Dolayısıyla Twitter analizi için de takipçi sayısı yüksek kullanıcılar tarafından atılan tweetlerin toplam analizine önem verilebilir.

Okunma Sayılarına Göre Tweet İstatistikleri

Toplanan tweetler incelendiğinde 140119 kullanıcı tarafından paylaşılan 312632 tweet içinden hiç okunmayan tweet sayısı 120 bine yakın olduğu (toplam veri setinin yarısından fazlasını teşkil ettiği) bilgisi elde edilmiştir. 10 bin ve üzeri okunma sayısına sahip sadece bir tweet bulunmaktadır. Yine elde edilen istatistiklere göre en fazla okunan tweet 11058 defa okunmuştur.

Okunma Sayısı	Tweet Sayısı	Yüzdeler Dilim
0	119605	% 55
10 ve üzeri	78514	% 37
100 ve üzeri	15607	% 0,7
1000 ve üzeri	1261	% 0,1
10000 ve üzeri	1	% 0,0

Tablo 4: Okunma Sayılarına Göre Tweet Sayıları

Tablo 4.6 incelendiğinde 1000-10000 arası okunma sayısına sahip tweetlerin, 10-100 arası okunma sayısına sahip tweetlere göre 1/5 oranında daha az sayıda olmasına rağmen okunma sayılarıyla çarpıldığında Twitter kullanıcıları üzerinde 2 kat etki yaptığı görülmektedir. Hiç okunmayan tweetlerle kıyaslandığında ise 1000 ve üzeri okunan tweetler yaklaşık olarak 120 kat daha etkilidir. Bu istatistikler de ortaya koymaktadır ki her tweet eşit etki ağırlığına sahip değildir. Bu istatistiklere dayanarak, sadece belirli takipçi sayısı üzerindeki kullanıcılar tarafından paylaşılan ve en az bir kere okunan tweetlerin analize sokulmasının daha anlamlı sonuçlar vereceği söylenebilir.

En çok görüntülenene veya okunan 10 tweet aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. En çok okunan tweetler incelendiğinde çoğunun Retweet edildiği ve internet adresi içerdiği görülmektedir.

Okunma Sayısı	Tweet içeriği
11058	RT @sadarbeh: Microsoft Designer Bluetooth Desktop ile iki büyük dert son buluyor :) #HayataTazBirDokunuş https://t.co/LPNlhpY0v3 #Microso...
9592	Umi Kalsum https://t.co/eUqdbGt0cR
8598	@SonyLegacyRecs Bah dum tsssssss.
8136	RT @alphanmanas: Çinli ZTE firması dünyanın ilk 5G telefonunu çıkardı. Ürünler baz istasyonlarından önce çıkacağı benziyor. https://t.co/IC...
6665	RT @AppGaraj: Meizu'nun yeni akıllı telefon modeli: A5 https://t.co/E62xm2rAw7 https://t.co/SKsE7aji4Z #mobile #tech #startups #news #haber...
6665	RT @AppGaraj: Asus Zenwatch için Wear 2.0 karmaşası! https://t.co/ENd1oKtGXX https://t.co/jvZiTMkrkt #mobile #tech #startups #news #haber #...
6665	RT @AppGaraj: Nokia 3310 parasına ne alınır? https://t.co/trTqQJXNTD https://t.co/yTrarJTZN4 #mobile #tech #startups #news #haber #mobil
6665	RT @AppGaraj: LG, Apple için OLED ekran üretecek! https://t.co/X8OXl05N2 https://t.co/eNWj2hAneA #mobile #tech #startups #news #haber #mob...
6665	RT @AppGaraj: Yeni Çift Kameralı Samsung Telefon! https://t.co/EdledBihy2 https://t.co/wiwMC9WiEg #mobile #tech #startups #news #haber #mob...
6665	RT @AppGaraj: Xiaomi hızla yükselmeye devam ediyor! https://t.co/iGQlrXD43i https://t.co/bleBYeNKss #mobile #tech #startups #news #haber #m...

Tablo 5. En Çok Okunan Tweetler

Favori Yapılma Sayılarına Göre Tweet İstatistikleri

Toplanan tweetler incelendiğinde 140119 kullanıcı tarafından paylaşılan 312632 tweet içinde en yüksek favori yapılma sayısına sahip tweet, 7476 kişi tarafından favori yapılmıştır. Hiç favori yapılmayan tweet sayısı ise 247316 (%77)'dir.

Favori Yapılma Sayısı	Tweet Sayısı	Yüzde
0	247316	77
1	65316	20
10	7941	2
100	712	0
1000	22	0

Tablo 6. Favori Yapılma Sayılarına Göre Tweetler

Konum Bilgilerine Göre Tweet İstatistikleri

200 Bine yakın tweetin, yani kayıtlı toplam tweetlerin yaklaşık %66'sının, lokasyon bilgisi bulunmamaktadır. Lokasyon bilgisi olan tweetler için, illere göre atılan tweet sayıları, illerin 2017 nüfus bilgileriyle (<http://tuik.gov.tr>) Tablo 4.9'da sunulmuştur.

İl	Nüfus Sayısı	Toplam Nüfusa Oran	Atılan Tweet Sayısı	Toplam Tweete Oran
Adana	2.216.475	2,74%	1582	1%
Adıyaman	615.076	0,76%	136	0%
Afyonkarahisar	715.693	0,89%	375	0%
Ağrı	536.285	0,66%	126	0%
Aksaray	402.404	0,50%	7	0%
Amasya	329.888	0,41%	133	0%
Ankara	5.445.026	6,74%	14586	13%
Antalya	2.364.396	2,93%	2725	2%
Ardahan	97.096	0,12%	2	0%
Artvin	166.143	0,21%	104	0%
Aydın	1.080.839	1,34%	698	1%
Balıkesir	1.204.824	1,49%	891	1%
Bartın	193.577	0,24%	154	0%
Batman	585.252	0,72%	65	0%
Bayburt	80.417	0,10%	63	0%
Bilecik	221.693	0,27%	57	0%
Bingöl	273.354	0,34%	86	0%
Bitlis	341.474	0,42%	71	0%
Bolu	303.184	0,38%	159	0%
Burdur	264.779	0,33%	84	0%
Bursa	2.936.803	3,63%	2892	2%
Çanakkale	530.417	0,66%	528	0%
Çankırı	186.074	0,23%	135	0%
Çorum	528.422	0,65%	660	1%
Denizli	1.018.735	1,26%	1030	1%
Diyarbakır	1.699.901	2,10%	479	0%
Düzce	377.610	0,47%	199	0%
Edirne	406.855	0,50%	509	0%
Elazığ	583.671	0,72%	271	0%

Tablo 7. Konum Bilgisine Göre Tweet Sayıları

Tablo 7. devamı

İl	Nüfus Sayısı	Toplam Nüfusa Oran	Atılan Tweet Sayısı	Toplam Tweete Oran
Malatya	786.676	0,97%	281	0%
Neveşehir	292.365	0,36%	75	0%
Niğde	352.727	0,44%	110	0%
Ordu	742.341	0,92%	341	0%
Osmaniye	527.724	0,65%	413	0%
Rize	331.041	0,41%	439	0%
Sakarya	990.214	1,23%	761	1%
Samsun	1.312.990	1,62%	221	0%
Siirt	324.394	0,40%	81	0%
Sinop	207.427	0,26%	100	0%
Sivas	621.301	0,77%	241	0%
Şanlıurfa	1.985.753	2,46%	273	0%
Şırnak	503.236	0,62%	36	0%
Tekirdağ	1.005.463	1,24%	1009	1%
Tokat	602.086	0,75%	147	0%
Trabzon	786.326	0,97%	2635	2%
Tunceli	82.498	0,10%	26	0%
Uşak	364.971	0,45%	79	0%
Van	1.106.891	1,37%	285	0%
Yalova	251.203	0,31%	266	0%
Yozgat	418.650	0,52%	82	0%
Zonguldak	596.892	0,74%	181	0%

Nüfus sayısı ile atılan tweet sayısı arasında doğrusal bir ilişki olduğu (%96) görülmektedir. Nüfus yoğunluğu ve internete erişim imkânları dolayısıyla diğerlerine göre önde olan illerden daha fazla tweet atıldığı gözlemlenmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir illerinden atılan tweet sayısı toplam tweet sayısının %70'ini teşkil ediyor. Yaygın olarak Kürtçe konuşulan iller (Ağrı, Batman, Bingöl, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Muş, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli ve Van) özelinde tablo incelendiğinde Twitter kullanımının ortalamadan yaklaşık olarak 7 kat daha düşük olduğu gözlenmektedir.

SONUÇ

Takipçi sayısı yüksek kullanıcılar, okunma, retweet edilme ve favori yapıma sayısı yüksek tweetler, diğer kullanıcılara ve tweetlere nispetle analizler için daha zengin içerikler sunmaktadır. Okunma sayılarına göre tweetler analiz edildiğinde ise hiç okunmayan tweetlerin, toplam veri setinin yarıdan fazlasını teşkil ettiği bilgisi elde edilmiştir. Hiç

okunmayan tweetler 1000'den fazla kişi tarafından okunan tweetler ile kıyaslandığında ise 1000 ve üzeri okunan tweetlerin, hiç okunmayan tweetlerden yaklaşık olarak 120 kat daha etkili olduğu değerlendirilmiştir. En çok okunan 10 tweet tablosuna (Tablo 3) bakıldığında ise retweet yapılan tweetlerin listenin başını çektiği görülmektedir. Tweetlerin %42'si ise Retweet olan tweetlerden oluşmaktadır.

Favori yapılmış istatistiklerine bakıldığında ise hiç favori yapılmayan tweetlerin, çalışma kapsamında oluşturulan tweet havuzunun %77 gibi ciddi bir oranını teşkil ettiği görülmektedir. Lokasyon bilgisi bulunan tweetler üzerinden yapılan analize göre ise nüfus sayısı ile atılan tweet sayısı arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğu (%96'lık oran ile) görülmektedir. Tweetlerin önemli bir kısmının da nüfusu yoğun olan 3 ilden paylaşıldığı görülmektedir.

Bu istatistiklere dayanarak, sadece belirli takipçi sayısı üzerindeki kullanıcılar tarafından paylaşılan ve en az bir kere okunan tweetlerin analize sokulmasının daha anlamlı sonuçlar vereceği söylenebilir. Sosyal medya analiz sonuçlarının puanlandırılmasında kullanılan etki ağırlığının hesaplanmasında ise okunma sayıları ve favori yapılmış sayıları değerlendirmeye katılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Al-Khouri, A. M. (2013). "Privacy in The Age of Big Data: Exploring The Role of Modern Identity Management Systems" [Büyük Veri Çağında Gizlilik: Modern Kimlik Yönetim Sistemlerinin Rolünü Keşfetmek]. *World Journal of Social Science*, 1(1), 37-47.
2. Anderson, C. (2008). "The End Of Theory: The Data Deluge Makes The Scientific Method Obsolete" [Teorinin Sonu: Veri Tufanı, Bilimsel Metodu Eski Yapar]. *Wired magazine*, 6.
3. Anuradha, J. (2015). "A brief introduction on Big Data 5Vs characteristics and Hadoop technology" [Big Data 5Vs özellikleri ve Hadoop teknolojisi hakkında kısa bir giriş]. *Procedia Computer Science*, 48, 319-324.
4. Barske, A. (2013). *Big Data Whitepaper*. http://www.academia.edu/4556547/Big_Data_Turkce_Whitepaper
5. Beyer, M. A., & Laney, D. (2012). *The Importance of 'Big Data': a Definition*. <https://www.gartner.com/doc/2057415/importance-big-data-definition>
6. Bayrakçı, S. (2015). *Sosyal Bilimlerdeki Akademik Çalışmalarda Büyük Veri Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri.
7. Casado, R., & Younas, M. (2015). Emerging Trends And Technologies In Big Data Processing. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*, 27(8), 2078-2091.
8. Davenport, T. H. (2014). *Big Data @ Work*. Amerika: Türk Hava Yolları Yayınları.
9. Dener, M., Dörterler, M., & Orman, A. (2009). "Açık Kaynak Kodlu Veri Madenciliği Programları: Weka'da Örnek Uygulama". *Akademik Bilişim*, 9, 11-13.
10. Doğan, M. (2014). *Büyük Veri'nin Kişiler ve Kurumlar Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilişim ve Teknoloji Hukuku.
11. Dorenkott, J. (2013). *Big Data Part 4*. <http://www.relationalsolutions.com/blog/bid/334338/Big-Data-Part-4>
12. Dumbill, E. (2012). *Planning for Big Data*: California: O'Reilly Media, Inc.
13. Erl, T., Khattak, W., & Buhler, P. (2016). *Big Data Fundamentals*. Prentice Hall: Upper Saddle River, NJ, USA.

14. Fayyad, U., Piatetsky-Shapiro, G., & Smyth, P. (1996). "From Data Mining to Knowledge Discovery in Databases" [Veri Madenciliğinden Veritabanlarındaki Bilgi Keşfine]. *AI magazine*, 17(3), 37-54.
15. Gantz, J., & Reinsel, D. (2012). *Bigger Digital Shadows and Biggest Growth in the Far East*. <https://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in-2020.pdf>
16. Gökşen, Y., Aşan, H. (2015). „Veri Büyüklüklerinin Veritabanı Yönetim Sistemlerinde Meydana Getirdiği Değişim: NoSQL“. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 8(3), 125-131
17. Gülseçen, S. (2015). *Bilgi Yönetimi: Bilgi Türeticileri, Büyük Veri, İnovasyon, Kurumsal Zekâ* (Vol. 1): İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
18. Güven, A., Bozkurt, Ö. Ö., & Kalıpsız, O. (2007). "Veri Madenciliğinin Geleceği" [Bildiri]. The IX. Akademik Bilişim Konferansı, Kütahya.
19. Karataş, G. (2015). *Dağıtık Veritabanları için Test Uygulaması*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği.
20. Katal, A., Wazid, M., & Goudar, R. H. (2013). "Big data: issues, challenges, tools and good practices" [Bildiri]. *2013 Sixth International Conference*, Noida, India.
21. Laney, D. (2001). *Application Delivery Strategies*. <http://blogs.gartner.com/doug-laney/files/2012/01/ad949-3D-Data-Management-Controlling-Data-Volume-Velocity-and-Variety.pdf>
22. Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2004). *Management Information Systems: Managing the Digital Firm* (Vol. 8). Amerika: Global Edition.
23. Lewis, L. & Chadd, O. (2018). What is happening in one minute of Internet in 2018? <https://www.devdiscourse.com/Article/agency-wire/8337-what-is-happening-in-one-minute-of-internet-in-2018>
24. Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Büyük Veri - Yaşama, Çalışma ve Düşünme Şeklimizi Dönüştürecek Bir Devrim*. Çev. Banu Erol. İstanbul: Paloma.
25. Oğuzlar, A. (2011). *Temel Metin Madenciliği*. Bursa: Dora.
26. Özdoğan, O. (2016). *Büyük Veri Denizi* (Vol. 1): Ankara: Elma Yayınevi.
27. Öztürk, M. (2002). *Bilgi Yönetimi: Rekabet Üzerindeki Etkileri ve Bir Uygulama*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme.
28. Öztürk, S., & Atmaca, H. E. (2017). "İlişkisel ve İlişkisel Olmayan (Nosql) Veri Tabanı Sistemleri Mimari Performansının Yönetim Bilişim Sistemleri Kapsamında İncelenmesi." *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(2), 199-209.
29. Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants Part 1". *On the horizon*, 9(5), 1-6.
30. Rometty, G. (2014). *Future of Data Hortonworks Data Platform and Hortonworks Data Flow*. [https://www-01.ibm.com/events/wwc/grp/grp310.nsf/vLookupPDFs/The%20Power%20of%20Open%20Montreal%20Hortonworks/\\$file/The%20Power%20of%20Open%20Montreal%20Hortonworks.pdf](https://www-01.ibm.com/events/wwc/grp/grp310.nsf/vLookupPDFs/The%20Power%20of%20Open%20Montreal%20Hortonworks/$file/The%20Power%20of%20Open%20Montreal%20Hortonworks.pdf)
31. Rouse, M. (2014). *Big Data*. <http://searchcloudcomputing.techtarget.com/definition/big-data-Big-Data>
32. Schutt, R., & O'Neil, C. (2013). *Doing Data Science: Straight Talk From the Frontline*. Amerika: O'Reilly Media, Inc.
33. Seagate, (2018). *Data Age 2025*. <https://www.seagate.com/tr/tr/our-story/data-age-2025/>

34. Selçuk, A. (2015). *Private Search Over Big Data Leveraging Distributed File System And Parallel Processing*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği.
35. Şimşek, M. U., & Özdemir, S. (2012). «Analysis of the Relation Between Turkish Twitter Messages and Stock Market Index» [Bildiri]. *The 6th International Conference: Application of Information and Communication Technologies (AICT)*, Tbilisi, Georgia.
36. Taslitz, A. E. (2012). "Information Overload, Multi-Tasking, and the Socially Networked Jury: Why Prosecutors Should Approach the Media Gingerly" [Bilgi Aşırı Yüklendiği, Çoklu Görevlendirme ve Sosyal Ağ Üzerindeki Jüri: Neden Savcılar Medyaya Zekice Yaklaşmalılar?]. *Journal of the Legal Profession*, 37, 89-138.
37. Tekin, M., Güleş, H. K., & Öğüt, A. (2006). *Değişim Çağında Teknoloji Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
38. Toffler, A. (2008). *3. Dalga: Bir Fitürist Ekonomi Analizi Klasiği*: İstanbul: Koridor Yayınları.
39. Uzkurt, C. (2010). "İnovasyon Yönetimi: İnovasyon Nedir, Nasıl Yapılır ve Nasıl Pazarlanır". *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, 39, 37-51.
40. Uzunbayır, S. (2015). *A Comparison Between Relational Database Models and Nosql Trends on Big Data Design Challenges Using A Social Shopping Application*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği.
41. Vinod, B. (2013). "Leveraging Big Data for Competitive Advantage in Travel" [Seyahatte Rekabet Avantajı için Büyük Verileri Kaldırabilme]. *Journal of revenue and pricing management*, 12(1), 96-100.
42. Yıldız, U. A., & Topal, S. (2015). „Büyük Veri Kahramanı Veri Bilimci“. *Bilim ve Teknik*, 76-79.
43. Yılmaz, M. (2009) "Enformasyon ve Bilgi Kavramları Bağlamında Enformasyon Yönetimi ve Bilgi Yönetimi." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49(1), 95-118.
44. Yücel, İ. H. (1997). *Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu*: Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Başkanlığı.
45. Yüzügüldü, M. Z. (2015). İçerik Tabanlı Resim Arama Motoru. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği.

Yönetim Sistemlerinde İki Aşamalı Akış Kuramı: Etik Lider

Belis ŞAHİN¹

CHAPTER 15

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri Bölümü

1. YÖNETİMLERDE LİDERLİK:

Modernlik, tarihsel tanımıyla “aydınlanma” olarak tanımlanabilir. Modern dönemde etik ve yönetsel sorunları teorik düzeyde tartışmak ve kritize etmek sosyal bilim çerçevesinde ele almak daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır (Mardin, 2017: 25). Çünkü sosyal bilimde etik büyük ölçüde yönetime, yöntem de etiğe ilişkindir. Modern bilimin oldukça geniş ve karmaşık bir sosyal kurum olduğu gerçeği çerçevesinde özellikle bilimsel araştırmalarda etiğin önemi adeta yeniden test edilmiş, bilim ile etik arasında bağlantıyı kuran birçok olay bulunmuştur.

Bu nedenle akademik çalışmalarda “etik” kavramına yönelik üniversite, iş dünyası ve bilim toplulukları etik ile ilgili ders ve konferans gibi etkinlikleri çalışmalarına arasına dahil etmiştir. Günümüzde etiğin tanımını geliştirerek ortak bir tanım yapmak birçok bilim insanı tarafından uygulanmış bir çalışma olmuştur.

Gelişmiş ülkelere göre, ülkemizde çok geç yürürlüğe girmiş olan tüketiciyi koruma kanunu (bkz: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf>, 26.03.2018) özellikle 1996 yılı başlarından itibaren bir takım ilke, kural ve standartlarının özellikle iş hayatına yerleşmesine olanak sağlamıştır (Fama & Jensen, 1983: 301). Bu gelişmeler işletme faaliyetleriyle ilgili olarak çeşitli düzeylerde ilgi konusu olmaya başlamıştır. Bununla beraber bilim insanların dikkatlerini bu alana çevirmeleri ticari hayattaki işletme faaliyetlerinden kaynaklanan olumsuz sonuçlar ve algılamalar etik konusuna ayrı bir önem kazandırmıştır.

Günümüzde yeni yeni ahlak ve etik gibi değerlerin kurumsallaşmaya başlaması, sosyal ve ekonomik alanda halen devam etmekte olan istikrarsızlık, oto kontrol sisteminin ticari hayatta yerleşmemiş olması ülkemizde birçok sektörde etik konusunu gündeme taşımaktadır. Bu nedenle birçok meslek kuruluşları, kurumsal şirketler etik kuralları belirlemesine ve çalışanlarına uyulmasına yönelik çalışmalar başlatmaktadır (Peker, Karabal & Karakaya, 2018 www.bulentsenver.com/.../Etik%20Liderlik_Mustafa_Karabal.doc).

Günümüzde ticari işletmelerin karşılaştıkları sorunların başında yasal hareket etmekten çok, “etiksel davranış” biçimi ortaya çıkmaktadır. İşletmeler faaliyetlerini sürdürürken uygulamada doğru ve yanlış arasındaki farklılıkları ve ayrımı yapması etik kuralların kullanıldığının bilincinde olmalarındandır (Erdoğan, 2006: 6). Elbette ki ticari işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken neyin ahlaka uygun neyin uygun olmadığını belirlenmesi çok kolay olmasa da, siyah ve beyaz kadar net olan uygulamalarda ahlak ve etik kuralların izlenmesi de zor olmayacaktır. İki rengin arasında kalan gri bölgede ancak işletme faaliyetlerinin kararlarında bocalama yaşanacaktır. Birçok iyi ile birçok kötü arasında seçimi yapacaklardır. Burada en zor olan etiksel karar almada iyi ve kötünün bir arada olmasından kaynaklanmaktadır.

Örneğin; ülkemizin yapısal sorunlarının başında gelen enerji ithalatı ile her yıl artan oranda ödediğimiz faturalara karşın bunu aşağı çekecek nükleer enerji santrallerinin ülkemizde yapılmasıyla ortaya çıkacak çevre kirliliği teknolojinin yaşam standartlarını yükseltirken neden olduğu kirliliğin artırmasına etkisel karar olmasa da zorlanarak bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Etik ve ahlak kavramı birbiriyle karıştırılıp aynı anlamda kullanılsa da farklılıklar vardır. Ahlak; iyi ya da kötü davranış biçimini ifade etmektedir. Etik ise; iyi ya da kötü davranış biçimini nelerin oluşturduğunu analiz etmektedir. Bu anlamda etik, iyi ve kötü davranışları ayırt edebilme anlayışını sunan bir disiplin olarak etiğin özünde sadece doğru ve yanlış yatmaktadır. Bu anlamda etik ilkelerinin evrensel olması gerekmektedir. Etiğin konusu gereği ahlak üzerinde düşünme, ahlak üzerine felsefe yapmasıdır (Fama & Jensen, 1983:301).

Modern ekonomi biliminin kurucusu Adam Smith (bkz: <https://www.dersinozu.com/adam-smith-ve-iktisadi-gorusleri/>, 26.03.2018) sadece ekonomist değil ayrıca ahlak filozofu olma vasfını da taşımıştır. Adam Smith'e göre kendi çıkarı peşinde koşma davranışı her zaman bireysel etik ve kamusal düzen çerçevesi tarafından sınırlanmaktadır. Bu anlamda iş dünyasında etik pazarlama ve işletmeler arasındaki rekabet ve kar maksimizasyonunun zaman zaman iş dünyasını etik kurallar dışına itmekle bireysel çıkarlar öne çıkmaktadır. Haksızlık hukuksuzluk ahlaki haklılığın gelişmesine ve ahlak temel değerleriyle bağdaşmamaktadır. Oysa ki; normatif etik kuramı, ahlak sisteminin temel değerleri ve temel ilkelerin haklılığı iyileştirmesi ve geliştirmesi üzerine durmaktadır (bkz: <http://iktisadikonular.blogspot.com.tr/2012/06/adam-smith-ustune.html>, 26.03.2018) .

Modernleşme ve küreselleşen iş dünyasında etik pazarlama kavramı ve etik yönetim kavramı önemli bir noktaya gelmiştir. Etik pazarlama stratejileri ve etik yönetim kültürü işletmenin itibarını ve ürünün marka değerini hiç kuşku yok ki yükseltecektir. Müşterilerin, yatırımcıların ve toplumun güvenini ve desteğini alan işletmelerin uzun vadede daha kalıcı oldukları ticari hayatta ahlaki ve etik davranış ve karar biçimleri ile yönetilmenin farklılığını ortaya çıkarmıştır (Kesim, 2004:8-11).

Özellikle son 30 yılda küreselleşme, artan toplumsal duyarlılık, müşterilerin ve çalışanların istek ve beklentilerinin yükselmesi gibi nedenler sonucunda işletmelerin ticari kuruluşlar olduğu kadar sosyal sorumluluğu ile müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler, hissedarlar kısaca tüm paydaşlara yönelik sorumluluklarını yeniden tanımlamaya başlamışlardır (Lantos, 2001: 596). 2000'li yıllara geldiğimizde etik pazarlama ve etik yönetim ilkelerine yönelik "kurumsal nitelikte" çeşitli çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır (Balabanis, Phillips & Lyall,1998:42)

Ahlak felsefesi, iyi, kötü, hoşgörü gibi ahlak kavramlarını anlamaya ve ahlak ilkelerini doğrulamaya çalışır. Etik liderlik kavramı ile yakından ilişkili kavram "yönetsel" kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu yönetimi penceresinden bakıldığında yönetsel etiğin kamu kurumlarındaki çalışanların yönetilmesinde ahlaki ilke ve standartların uygulaması olarak tanımlanması mümkündür (Aktan,1999:18-19).

Genel anlamda düşünecek olursak yönetsel etik yöneticilerin kararlarına ve davranış biçimlerine rehberlik eden kurallar ve değerlerdir. Etik liderlik ise; sadece yönetim sürecine ilişkin kavram olarak düşünülmemiş, liderlerin kendilerine bağlı oluşumlarını, etik unsurlarını, nasıl şekillendireceğine odaklanmıştır.

Etik değerlere sahip yöneticiler ileriye yönelik olarak çalışanların davranışlarını etkileme ve değiştirmeye teşebbüs ederler. Çalışanlarla iletişim kurarak, bir koordinasyon içerisinde etik standart ve ilkelerine yönelik bilinçli çalışmalarla, etik davranışlar açısından rol modeli oluşturup ödül ve disiplini kullanarak çalışanlara etik davranma bağlamında hesap verebilir hale getirmeye özen gösterirler.

Yöneticilik; sonradan edinilebilir bir yetenektir. Ama liderlik, tamamen doğuştan gelen, insanın kendi benliğinde kendi davranışlarında olan ve asla sonradan edinilemeyen bir yetenektir. Bir insan yönetici olarak doğamaz veya yönetici ruhuna sahip olamaz. Ama liderlik doğuştan insanın içinde olan bir duygudur. Hissiyattır. Dolayısıyla; her yönetici lider değildir ama her lider bir yöneticidir aslında diyebiliriz.

Liderlik insana has bir yetenektir. Bu sebeptendir ki; herkesin lider olma şansı vardır. Ancak geliştirilmesi veya güncellenmesi gereken birçok yeteneğinde olduğunu söylememiz gerekmektedir.

Etik lider kavramını açıklayabilmek için liderlik kavramını tanımlamak gerekir. Bu bağlamda lider; bir grubu, topluluğu belirli amaçlar etrafında toplayabilen, bu amaçlar için onları etkileme, harekete geçirme yetenek ve bilgilerine sahip kişidir. Lider; hedef ve misyon koyan, yol gösteren kişidir. Lider ile yönetici eş anlamlı değildir. Yönetici belirli

bir merkezden atanan, görevlendirilen kişidir. Belirli bir süre için göreve getirilmiştir. Bu nedenle her yöneticinin liderlik özelliklerine sahip olması beklenemez.

Liderler; davranış biçimleriyle, kararlarıyla, adalet duygusuyla, güvenilir olmalarıyla, "etik lider" ilkeleriyle örtüşmelidir. Etik liderler takipçilerini etkileme gücüne ve onları ikna edebilme yeteneğine sahip olmalıdırlar. Eğer takipçiler liderin inanılmaz olduğuna kanaat getirirse, ikna olmaları beklenemez (Conlow, 1999:140).

Sergiovanni; etik lider kavramını; ahlaki süreçleri, örf ve adetleri dikkate alarak; astlarını etkilemek ve böylece lider olma konumuna gelmesi olarak ifade etmektedir. Liderlikteki en önemli etken ise; ahlaki değerlere sahip çıkma ve bu konuda ahlaki değerlere uygun şekilde hareket etmektir (Çelik, 2009: 90). Greenfield, yöneticiler bazında etik lider kavramını; yöneticinin kendisine ve ahlaki temellerine dayanan bir bakış açısına sahip olması ve bu konuda ekibinin hedeflerini gerçekleştirmesinde yardımcı olan kişidir şeklinde ifade etmiştir (Çelik, 2009: 90).

Etik liderlik, yenilikçi, dönüşümü sağlayabilen transformasyonel, değer merkezli, önceliğini kendi altında çalışanlarına veren fedakar, kendisini takip edenlere adanmış hizmetkar, çalışanlarına varoluş felsefesi ve aidiyet duygusunu aşıl原因 bir kişilik içinde olmalıdır.

2. YÖNETİMLERE UYULMASI GEREKEN AHLAKİ DEĞERLER:

Her yönetici – lider ve çalışan (personel) arasında uyulması gereken; işlerin yürütmesi için uyulması gereken, ahlaki değerlerimiz vardır. Bu değerleri şu şekilde sıralayabiliriz (Aydın, 2001: 47-59):

- Adalet
- Eşitlik
- Dürüstlük / doğruluk
- Tarafsızlık
- Sorumluluk
- İnsan Haklarına Saygı
- Hümanizim
- Örgütsel Bağlılık
- Hukukun Üstünlüğü
- Sevgi
- Hoşgörü
- Laiklik
- Saygı
- İyi insan ilişkileri (Etkili İletişim)
- Hak ve Özgürlükler
- Hakkı Teslim Etme

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi; liderlerin tüm bu vasıflara sahip olması ve aynı zamanda sahip olduğu bu nitelikleri de en doğru ve etik şekilde, ahlaki değerlerimize uygun olacak biçimde kullanıyor olması gerekmektedir.

3. İLETİŞİM SÜREÇLERİNDE KARAR VERME MODELLERİ:

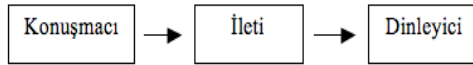
İletişim, dünyaya geldiğimiz an itibari ile, diğer tüm canlılarla yaşamak olduğumuz etkileşim halidir. Sürekli bir iletişim halinde olduğumuzu söylesek, yanlış olmayız. Hali hazırda kullanmış olduğumuz iletişim kelimesi, Latince'deki "communication" teriminden gelmektedir (Oskay, 2015: 23). "İletişim olgusu Antik Çağlar'dan beri düşünürlerin ilgisini çekmiştir ve Aristoteles'in Retorik'i bu anlamda önemli bir ilk adım olarak değerlendirilmektedir" olarak aktarılmıştır (Güngör, 2016: 21).

Günlük yaşam ve iletişim birbirinden ayrılmaz bir parça olduğundan Aristoteles ile birlikte kullanılmaya başlayan bu kavram, günümüzde de kullanımına devam etmektedir. Toplumu oluşturmanın mihenk taşlarından biri iletişimdir ve toplumu oluşturan her birey bunu gerçekleştirirken iletişim sürecini de yaşamış olmaktadır (Bektaş, 2013: 97). Yengin; iletişimin süregelen bir şey olduğunu söylemekte ve asla bununda sonlanmayacağını belirtmektedir. Şöyle ki; yine Yengin'e göre; iletişim süreci ya döndü şeklinde kendini devam ettirir ya da yenilenerek hedef kitleye iletilme çabasını sürdürür. Ve iletişimi devam ederken de, her bir evresinde yeni bir süreç meydana getirmektedir. (2014: 22).

İletişim süregelen bir döngüdür zira dönemsel durumlar açısından ihtiyaçlarımız değiştiği için iletişimimizde değişim göstermektedir. Bireyler duygu ve düşüncelerini iletirken öncelikle vücut dillerini, işaret ve sembollerini kullanmış, sonra sesi kullanarak iletişimi öğrenmiş ve sonrasında da yazıyı icat ederek gelecek nesillere bu duygu ve düşüncelerini aktarmayı başarmıştır (Doğan, 2015: 17).

İletişim çeşitli tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman, "Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim, komünikasyon" (Parlatır, vd., 1998: 1067) kimi zaman ise "Bir bağlantı kanalı üzerinden alıcı ile verici arasında göstergeler aracılığıyla gerçekleşen bildirişim" (Rifat, 2013: 48) şeklinde tanımlanmaktadır. Yengin iletişimi; "alıcı ve verici konumundaki bireylerin ilettileri paylaştıkları bir süreç" şeklinde ifade ederken (2014: 1), Güngör ise "İletişim her şeyden önce dilin, sözün kullanıldığı sistemli bir yapıdır" (2016: 41) olarak tanımlamaktadır.

Buradan da anlaşıldığı üzere iletişim; kavram üzerinde düşünen pek çok kişi tarafından farklı şekilleri ile ele alınmış ve farklı şekillerde aktarılmıştır. Yukarıda yapılan tüm tanımlamalar doğrultusunda; iletişimin gerçekleşebilmesi için alıcı ile verici arasında mesajın (iletinin) bir kanal üzerinden aktarılması ve işlemin bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Aristoteles temel iletişimi sürecini, yaşadığı zamana uygun olarak; konuşan, vermek istediği mesaj ve dinleyici ile tanımlanmaktaydı.

Şekil 1: Aristoteli'nin Temel İletişim Süreci

(Kaynak: Yengin, 2014: 22)

Aristoteles'in iletişim modelini incelediğimizde, yukarıdaki şekilde de görüleceği gibi tek yönlü bir iletişim söz konusudur. Mesajın konuşmacı tarafından dinleyiciye iletildiği anlaşılmaktadır. Aristoteles'in yaşadığı zamanı ele aldığımızda süreci yukarıdaki gibi ele almak uygun olmaktadır. Fakat daha öncede belirttiğimiz gibi, iletişim süreci döneme göre değişim göstermektedir. Birçok bilim insanı iletişim süreçleriyle ilgili yeni modeller geliştirmişlerdir. Laswell'in Genel İletişim Modeli, Shannon ve Weaver'in Enformasyon Modeli, Westley ve MacLean'in Aracılanmış İletişim Modeli vb. kendi alanlarına yönelik çeşitli iletişim modelleri bularak ve yorumlayarak, iletişim bilimine katkıda bulunmuşlardır.

Gelişen ve değişen yeni dünya düzeniyle beraber yeni iletişim modellerin alana katılması da söz konusu olmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte radyo ve televizyonun toplumda yer edinmesiyle birlikte kitle iletişimi ve medya kavramları da iletişim bilimlerinin içinde yerini almıştır.

Lazarsfeld ve Katz'ın; iletişim akışını iki aşamalı süreç olarak incelemelerinden yola çıkılarak, 'Two steps flow' olarak bilinen, bireylerin bir ürünü tüketme ya da oy verip vermeme kararını yönlendiren sürecin sosyolojik açıdan incelendiği kanaat önderleri kavramı, liderlik kavramına başka bir pencereden bakmamızı sağlamıştır. Lider ile yönetici arasındaki farklılığa da değinilmesiyle birlikte karar verme süreçlerinde de toplumu nasıl etkilediği yönünde de birçok durum ortaya koymuşlardır.

Karar verme aşamasında başvuru olan iki tip model vardır. Birincisi Rasyonel Karar verme Modeli (veya bize buna mantıksal model de diyebiliriz); bu modelde sayısal verilerden yararlanır ve nicelikselidir. İkinci model ise; Sezgisel karar verme modelidir ve bu modelde de sözel verilerden yararlanır ve nitelikselidir. Sistemler üzerinde deneysel herhangi bir analiz yapmadan, bu eksikliği bu iki karar verme modeliyle kapatmamız mümkündür. Çünkü bu "karar verme modelleri" olağan (gerçek) sistemlerin daha iyi anlaşılabilir olmasını sağlamaktadır.

"Two steps Flow" yani "iki aşamalı akış kuramı" nda yer verilen "kanaat önderleri / eşik bekçileri (gatekeeper)" kavramı, gündelik hayatımızda bireyin düşüncelerini, tutum ve algılarını nasıl ve hangi yönde etkilediğini anlatmaktadır. Kanaat önderi veya eşik bekçisi (gatekeeper) dediğimiz bu birey, kendi ekibindeki / grubundaki diğer bireylerle medya arasında "arabulucu" görevini temsil etmektedir.

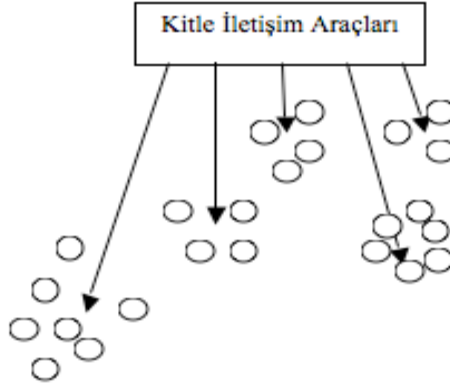
İki aşamalı akış kuramına göre;

- Bireyler/kişiler, ötekileştirilmiş değildirlir ve her birey kendini ait hissettiği farkı bir grubun mensubudur.
- Medya, direkt olarak bireyi etkilemez. Birey toplum içinde, başkaları tarafından (birbirinden) etkilenir.
- Kitle iletişim araçları direkt olarak bireyi etkilemez. Mesaj, hedef kitlesine yani alıcısına giderken, "eşik bekçileri" tarafından kodlanarak; alıcıya gider. Dolayısıyla medyanın göndermek istediği "mesaj", "eşik bekçileri" tarafından analiz - sentez yapılarak yani süzülerek, esas alıcısına "hedef kitlesine" iletilir.

Kitle iletişiminden bahsetmeden önde; terimin tanımını yapmak daha doğru olacaktır. Türk Dil Kurumu; kitle iletişimini insan topluluğu olarak ifade etmektedir (Parlatır, vd., 1998: 1333). Denis McQual'in belirttiği gibi "*bu terim çok kullanılmakla birlikte tek başına açıklanması, birçok yan anlamı yüzünden neredeyse olanaksız bir sözcüktür*" (Mutlu, 1995: 210). İnsan topluluğu olarak ifade edilen kitlenin, aynı mekanı veya zamanı paylaşma, birbirleriyle sürekli iletişim halinde olma ya da aynı sınıfa yani aynı düşünce tarzına sahip olma gibi bir zorunluluğu yoktur. Bağımsız bireyler bütünü de kitle olarak nitelendirilir. "*Geniş dağıtık insan topluluklarının, aynı zamanda, örgütlenmiş bir kaynaktan iletilen haberlere veya uyarılara maruz kalması, birtakım kaynaklardan elde edilen bilgi ve haberlerin değişik araçlarla geniş halk topluluklarına yaygın olarak duyurulması*" (Parlatır, vd., 1998: 1333) ise kitle iletişimi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacak önemli olanın iletilerin yani mesajların kaynaktan değişik araçlarla geniş insan topluluklarına ulaştırılmasıdır.

I. Dünya Savaşı sırasında radyonun propaganda amaçlı olarak kullanılması, bir kitle iletişim aracı olarak radyonun öne çıkmasına ve de etki kuramı olarak kullanılmasına neden olmuştur. 'Kitle İletişim' terimi ilk kez 1940'ların başında Harol D. Laswell tarafından siyasal iletişim ve propaganda çalışmaları sırasında kullanılmıştır (Mutlu, 1995: 211). I. Dünya Savaşı sırasında radyo vasıtasıyla iletilen propaganda mesajlarının halkı yani kit-

leyi doğrudan etkilediğine ve keza halk tarafından verilen tepkilerin de beklenen şekilde olduğuna inanılıyordu. Bu bağlamda da medya; hipodermik iğneye benzetilerek, hitap ettiği birey üzerinde doğrudan ve güçlü bir şekilde etkili olduğuna inanılıyordu (Severin & Tankard, 1994: 338). Aşağıdaki şekil 2, bu düşünce bağlamında kitle iletişim modeli olarak ortaya çıkarılmıştır.

O = Kitleyi oluşturan izole edilmiş bireyler

Şekil 2: Kitle İletişim Modeli

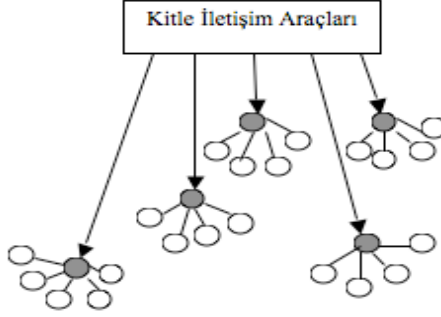
Kaynak: McQuail, D. & Windahl, S. 1997: 77

Yukarıdaki şekilden de anlaşıldığı gibi kitle iletişim aracından iletilen mesaj kitleyi oluşturan izole edilmiş bireyler üzerinde doğrudan etki göstermektedir. Bu nedenle de hipodermik iğne modeli olarak adlandırılmaktadır.

Hipodermik iğne modelinin iletişim araştırmacıları arasında kabul görmesi nedeniyle, kitlesel medyanın etkileri konusunda 1940 yılında, Colombia Uygulamalı Sosyal Araştırmalar Bürosu tarafından, Ohio Eyaleti Erie ilçesinde yapılan, oy verme kararını etkilemede kitle iletişim araçlarının gücünü göstermek amacıyla bir araştırma düzenlenmiştir (Severin & Tankard, 1994: 339). Bu araştırmanın asıl amacı etki kuramının tekrar olumlanmasıydı. Fakat 600 denekle yapılan alan çalışması sonucunda kitlesel medyadan iletilen mesajların kod açımının doğrudan alıcı tarafından yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Oy verme sürecinde, deneklerin bir kısmının medyadan edindikleri mesajı, ilk önce başkalarıyla paylaşıp, onların düşüncelerine göre davranışa dönüştürdükleri anlaşılmıştır (Güngör, 2016: 105). Literatürde bu kişiler kanaat önderi olarak adlandırılmaktadırlar.

Kamuoyunu en çok etkileyen, toplum tarafından sevilen ve hoş görülen veya topluma faydası olduğu düşünülen kişilere ve gruplara 'Kanaat Önderleri' denmektedir (Bektaş, 2013: 110). Bu bakımdan kanaat önderlerinin birey ya da grupları etkileme ve yönlendirme gücü vardır. Bu bağlamda da kendileriyle fikir alış veriş yapıldığında bu gücü kullanırlar.

Lazarsfeld ve Katz; insanların oy kullanmasında veya herhangi bir karar verme sürecinde - bu ister ürün olsun ister fikir olsun değişmez - iletişimi iki aşamalı akış (two step flow) olarak adlandırdıkları modelle açıklamaktadırlar (Bourse & Yücel, 2012: 86).

● = Fikir (kanaat) önderleri

O = Kanaat önderi ile ilişki kuran bireyler

Şekil 3: İki Aşamalı Akış Modeli

(Kaynak: McQuail, D. & Windahl, S. 1997: 77)

Şekil 3'te görüldüğü gibi kitle iletişim araçları ile gönderilen mesajın ilk önce kanaat önderleri tarafından kod açılımı yapıldıktan sonra bu kişi ya da gruplarca düşünceleri üzerinde etkili oldukları kişilere mesajın iletimi yapılmaktadır. Bu süreç içinde kanaat önderi kendi düşüncesini de yorumlayarak mesaj içeriğini de değiştirebilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; kanaat önderi olarak adlandırılan kişiler veya gruplar, o dönemin konularına göre değişebilir. Kanaat önderleri revizyona uğramayan yani güncellenmeyen / değişmeyen kişi veya gruplar değildir. Burada önemli olan, ortak konu üzerindeki ilgiyi aktarabilmek ve de arttırabilmektir. Toplum hem kanaat önderlerinden hem de kitle iletişim araçlarında da etkilenmekte ve bilgilenmektedir. Kanaat önderleri haricinde de farklı düşünce ve davranış aşamalarının olması muhtemeldir.

Bu modelin anahtar kavramlarından olan "kanaat önderi", toplumda güvenilir ve saygıdeğer bir kişi olarak görüldükçe, etkinliği de son derece fazla olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gönderdiği mesajları kendi kişisel etkisi aracılığıyla yayan kanaat önderleri, bu anlamda, en az iletişim aracının güvenilirliği ve inandırıcılığına sahip olmalıdır.

İki aşamalı akış kuramında; toplumlar arasındaki dengeyi - eşitliği sağlayabilmek adına; ara bulucu rolü üstlendirilmiş ve eşik bekçisi kavramı ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının -özellikle medyanın- hedef kitlesine iletmek istediği mesajı; seçmiş olduğu kanaat önderleri, halkın dilinden, halkın bakış açısıyla aktararak, halkın iletilmek istenen mesajı anlamasını sağlar. Bu bağlamda da toplumsal dengeyi sağlamaktadır.

Etik lider ve etik pazarlama açısından bu kuramı ele aldığımızda; çalışacak olduğumuz yöneticimizin "etik liderlik" vasıflarına sahip olması dışında; "kanaat önderi" vasıflarına da sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda; etik pazarlama kısmında da, mesaj nasıl kaynaktan - alıcıya doğru giderken "eşik bekçisi" tarafından kodlanarak; iletiliyor ise; bir ürün pazarlanırken de, kaynaktan - tüketiciye doğru giderken, eşik bekçisi tarafından "kodlanarak" satışı gerçekleştirir.

SONUÇ

Çalışmamızda, etik liderlik kavramı üzerinden, etik liderin; toplumu veya çalışanlarını arkasından sürükleyici olabilmesi için güvenilir, hak ve hukuku eşit dağıtan, yeterli bilgi, donanım, tecrübe ve vizyona sahip, dürüst, ahlaki temel ilke ve standartlara göre neyin iyi ile kötü olduğunu, doğru ile yanlış etik değerlere göre ortaya koyan kişilik üzerinde durulmuştur.

Etik liderlikte; bilindiği gibi yazılı bir protokol söz konusu olmadığı için, kurum ile arasında karşılıklı olarak hazırlanan bir psikolojik (sözel) bir protokole dayanır. Burada önemli olan şey; etik liderin çalışanlarını etiksel – ahlaki davranışlara yönlendirmesi ve bu konuda bilinçlendirmesidir.

İletişim modelleri, teknolojinin ilerlemesiyle beraber nasıl değişime ve gelişime uğru-yorsa; liderlik ve yöneticilik modellerinde de değişim ve gelişim söz konusu olmaktadır. İletişimde nasıl kanaat önderi var ise; yönetimde de çalışanlarına yön veren, ikna eden bir kanaat önderi söz konusudur.

Kanaat önderi nasıl kitleyi arkasından sürükleyip, ikna edip topluma yön veriyorsa, bizim iş hayatında da kendimize seçtiğimiz, bizim çalışma hayatımıza ışık tutacağını düşündüğümüz liderimiz de bizim çalışma hayatımızdaki kanaat önderimizdir.

Bu bağlamda; iletişim çalışmalarındaki bu teori nasıl toplumun yönünü etkiliyorsa, bu teoriyi hayatımızın içine dahil ettiğimizde de bizim yaşamımıza yön verecek bir durum söz konusu olacaktır. Kendimize seçeceğimiz liderimizde, bizim kanaat önderimizdir ve bizi çalışma hayatında da, toplumda da temsil edecektir.

KAYNAKÇA:

1. Aktan, C. C. (1999) Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği.
2. Aydın, İ.P. (2001). Yönetmel, Mesleki Ve Örgütsel Etik. (2. Baskı). İstanbul: Pegema yayıncılık.
3. Ayşegül Kıvılcım Kesim, *Pazarlama Etiğinin Teorik Çerçevesi ve Türkiye'deki Pazarlama Faaliyetlerinin Etiksel Açından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, (2004).
4. Balabanis, G. & H. Phillips, & J. Lyall, (1998). "Corporate Social Responsibility and Economic Performance in the Top British Companies: Are They Linked ", European Business Review, Vol. 98, No.1.
5. Bayındır, B. (2017). "İletişimin İki Aşamalı Akış Modelinin Yeniden Yorumlanması", The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC October 2017 Volume 7 Issue 4.
6. Bektaş, A.(2013). Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, 4. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
7. Bourse, M. & Yücel, H.(2012). İletişim bilimlerinin Serüveni, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
8. Eugene F. Fama; Michael C. Jensen Journal of Law and Economics, Vol. 26, No. 2, Corporations and Private Property: A Conference Sponsored by the Hoover Institution. (Jun., 1983).
9. Erdoğan, İrfan (2006). Teori Ve Pratikte Halkla İlişkiler. Ankara: Erk.
10. Conlow, R. (1999). Yönetimde Mükemmellik, 1. Baskı., Alfa Yayınlan, Yönetim Dizisi . No: 007 (Orijinal: Conlow, R. (1991). Excellence in management, Crisp Publication.)

11. Çelik, S. (2009). İş Ahlakı Uygulamalarının Çalışan Memnuniyeti İle İlişkisi. *Turkish Journal of Business Ethics*, 3 (5).
12. Doğan, E. (2015). İletişim Çalışmaları Dergisi Sayı 1 içinde "Türkiye'deki Görsel İletişim Tasarımı Bölümleri Üzerine Genel Bir Durum Analizi", İstanbul.
13. Güngör, N. (2016). İletişim, Kuramlar ve Yaklaşımlar, 3. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
14. Oskay, Ü.(2015). İletişimin ABC'si, 3. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
15. Oskay, Ü. (2014). Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
16. Özdemir, M. ve Açıkğöz, B. (2007). Mobbinge Maruz Kalanların Tepki Seviyelerinin Ölçümü. *Sakarya Üniversitesi XV. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri*, Sakarya, 912-919.
17. Parlatur, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, B. T., Türkmen, S. & Yılmaz, Y. (1998).
18. Rifat, M. (2013). Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü-Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
19. Severin, J. W. & Tankard, W. J. (1994). İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları, (Çev: Ali Atıf Bir ve N. Serdar Sever), Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.
20. Türk Dil Kurumu-Türkçe Sözlük, Dokuzuncu Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
21. Mardin, Ş. (2017). İdeoloji Toplu Eserleri 3, İletişim Yayınları, 17. Baskı.
22. McQuil, D. & Windahl, S. (1997). İletişim Modelleri Kitle İletişim Çalışmalarında, Ankara: İmge Kitabevi
23. Mutlu E. (1995). İletişim Sözlüğü, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara: Ark Yayınevi.
24. Lantos, G. P. (2001) "The Boundaries of Startegic Corporate Social Responsibility", *Journal of Consumer Marketing*, Vol.18, No.7.
25. Severin, J. W. & Tankard, W. J. (1994). İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları, (Çev: Ali Atıf Bir ve N. Serdar Sever), Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.
26. Yengin, D. (2014). Yeni Medya ve Dokunmatik Toplum, 2. Baskı, İstanbul: Der Kitabevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.

İnternet Kaynakları:

1. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf>, 26.03.2018
2. <https://www.dersinozu.com/adam-smith-ve-iktisadi-gorusleri/>, 26.03.2018
3. <http://iktisadikonular.blogspot.com.tr/2012/06/adam-smith-ustune.html>, 26.03.2018
4. Peker, B., Karabal, M.ve Karakaya, M. (2018) www.bulentsenver.com/.../Etik%20Liderlik_Mustafa_Karabal.doc , 2.10.2018.

Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Büro Personelinin Sosyal Medya Kullanımı¹

Yasemin BİLİŞLİ²

CHAPTER 16

¹ Bu çalışmanın ilk hali, 22-24 Kasım 2018'de Antalya'da düzenlenen ""Innovation and Global Issues in Multidisciplinary Sciences IV" Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitapçığında yayımlanmıştır. Burada sunulan metin, araştırmanın gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

² Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

1. GİRİŞ

Günümüzde internet neredeyse her insanın ilgi ve faaliyet alanının merkezinde yer almaktadır (Haythornthwaite, C. ve Wellman, B., 2002). İnternette olduğu gibi bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sosyal yaşantıyı da büyük ölçüde etkilemektedir. Öyle ki bireyler çoğu zaman birbirleriyle iletişimlerini ya da paylaşımlarını gelişen teknolojileri kullanarak gerçekleştirmektedirler. Bu şekilde bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini sanal ortamlara taşıyıp, sürdürmelerine dayanan yapılara sosyal ağ denmektedir (Kuduğ, 2011). Bireylerin sosyal ağ sitelerini kullanmaları çok farklı amaçlar için olabilmektedir. Oldukça geniş bir kesim tarafından kullanılan sosyal ağlar, aynı zamanda bireylerin duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimine katkı sağlamaktadır (Nelson vd., 2013, s. 29).

Sosyal ağ siteleri, bireylerin tanıdığı ya da tanımadığı diğer kullanıcılarla iletişim kurma ve sürdürme, fotoğraf, belge, ses kaydı, video, dosya vb. paylaşma, kullandıkları sosyal ağlarda kendilerini tanıtmaya, kişisel bilgilerini, fotoğraf ve videolarını içeren profil sayfası oluşturma ve profillerinden birbirlerinin ilgileri, hobileri, ilişki durumu ve müzik zevkleri hakkında bilgi edinme, yeni arkadaşlıklar keşfetme, eleştiri imkanı, özgürlük ve hak arama ve örgütlenme alanı olma gibi olanaklar sunmaktadır (Ellison vd., 2007: 1143; Nelson vd., 2013: 30; Sözen, 2012:19; Tektaş, 2014: 852; Toprak vd., 2014: 44-54).

Bu gelişmeler çerçevesinde, sosyal medya kullanımı, gerek sosyal hayatın, gerekse iş hayatının birçok alanında var olan alışkanlıklar ve çalışma şekillerini de değişikliğe uğratmıştır. Medyanın güçlü etkileri üzerine odaklanan çalışmalardan olan “kullanımlar ve doyumlar” yaklaşımı ise kitle iletişim araçları kullanıcısının pasifliği yerine izleyicinin aktifliği ve medyayı kullanan bireylerin ondan belli bir doyum sağladığı fikrine dayanmaktadır. Bu çerçevede hizmet sektöründe çalışan bireylerin sosyal medya kullanıp kullanmadığı, kullanıyorsa bu kullanımdan hangi tür doyumları sağladığını araştırmayı amaç edinen bu çalışmada; literatür taraması, ve anket tekniği kullanılmıştır. Sosyal medya ve kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı araştırmaları alanına yeni katkılar sağlaması beklenen araştırmada veriler; Akdeniz Üniversitesi Hastanesinde tıbbi ve idari birimlerde çalışmakta olan 169 büro personeline anket uygulaması sonucu elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmış olup, frekans, t testi, doğrulayıcı faktör ve korelasyon analizi yöntemleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda çalışmaya katılan büro personelinin tamamının sosyal medyayı kullandıkları; kullanma nedenlerinin başında, sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinmenin geldiği ve sosyal medyada ortalama 1 ile 4 saat arasında zaman geçirdikleri tespit edilmiştir.

2. WEB 2.0 VE YENİ İLETİŞİM ORTAMI OLARAK SOSYAL MEDYA

Medyanın kurucusu Tim O'Reilly İletişime ve etkinliğe dayalı, bilginin hızlı ve sınırsız bir biçimde paylaşımına olanak tanıyan web ağına, “Web 2.0” adını vermiştir (Kahraman, 2010, s. 13). Web 2.0, internet kullanıcılarının ortaklaşa oluşturdukları bir sistemi tanımlamaktadır. Daha fazla kişi kullandıkça ilerleyen bir yazılım hizmeti sağlamakta olan Web 2.0 uygulamaları, bireysel kullanıcıları içermekte, bireyin kendi veri ve hizmetlerinin başkaları tarafından yeniden tasarlanmasına olanak sağlamakta ve sürekli güncellenmektedir Web 1.0, dünyanın en büyük kütüphanesi olarak görülürken, Web 2.0 dünyanın en büyük kafesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda Web 2.0 bireylerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu, sadece okumanın değil katılımın gerçekleştiği bir platformdur (Bat, 2012, s.52). Sosyal medyanın daha çok teknik boyutunu ifade eden Web 2.0 yerini uygulama boyutunda sosyal medya kavramına bırakmaktadır. (Bat, 2012, s. 55).

Sosyal medya; kullanıcıların karşılıklı, çevrimiçi metin, haber, dosya, fotoğraf, video paylaşmasını sağlayan web sitelerine verilen ortak addır. Sosyal medyanın geleneksel medyaya göre en büyük artışı kullanıcıların istedikleri gibi yorum ve fikir paylaşımında bulunabilmeleridir (Evans, 2008, s. 33). Sosyal medya; kullanıcıları arasında etkileşime

dolayısıyla çift yönlü iletişime imkân tanıyan özellikleriyle, kullanıcıların sosyal ilişkide buldukları ve kendilerini yeniden tanımladıkları toplumsal bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır (Güzel, 2007, s. 191). Sosyal medya uygulamaları ise çoğunluğunu “y” kuşağının oluşturduğu internet bağımlısı kuşakların en önemli ve uzun zaman geçirdikleri bir mecradır (Ayhan, 2015: 121). Sosyal medya terimi, wikiler, bloglar, postcastler, mikro bloglar, sosyal yer imleri ve formlar, gibi uygulamaları ve video, fotoğraf, müzik paylaşımı kavramlarını bir çatı altına toplamaktadır (Bat, 2012, s. 55).

Sosyal medya paylaşımları geleneksel medya kullanımındaki tek yönlü enformasyon akışını çok boyutlu hale getirerek sürekli olarak kaynak ve alıcının yer değişmesine olanak sağlayan, diyalogu, tartışmayı, bilgiyi paylaşmayı ve dolayısıyla etkileşimli iletişimi esas alır. Sosyal medya, her geçen gün daha da fazla toplumsal alana yayılmakta, gündelik yaşamın olağan akışının bir parçası olmakta ve kullanıcı sayısını düzenli olarak artırmaktadır (Alioğlu, 2013: 255). Sosyal medya kullanımının bu denli yaygınlaşmasının asıl nedeni, bireylerin ağ bağlantısı ile dünyanın herhangi bir yerindeki bireylerle ya da gruplarla kişisel, sosyal, siyasi, ekonomik, mesleki vb. konularda iletişim kurmasına imkan sağlayarak, sosyal iletişim olgusunda derin bir boyutunda büyük bir değişiklik yaratmış olmasındandır (Kurt, 2014, s.823).

Ağ toplumunda yaşadığımız düşünüldüğünde, yeni bir çağda olduğumuz gerçeği (Castells, 2005, s.631), teknolojideki gelişmeler insanların hayatını kolaylaştırırken boş zamanlarının artmasına neden olmuştur. Öte yandan teknolojideki gelişmeler bireylerin sosyal yaşam anlayışlarını ve iş yaşamlarını değiştirmektedir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı da bireylerin kitle iletişim araçlarını kullanmalarının belli ihtiyaçlarını gidermek amacıyla olduğunu öngörmektedir. Bu bağlamda hizmet sektöründe bilgisayar başında çalışan ve ağlara bağlanabilen mobil cihazlar ile bu cihazlara uygun sosyal medya uygulamalarının her geçen gün artması sonucu sosyal medya kullanma imkânı da artan büro çalışanlarının sosyal medyayı hangi sıklıkla kullandıkları ve ne tür doyumlar sağladıklarının ortaya konması önemlidir.

3. KULLANIMLAR VE DOYUMLAR YAKLAŞIMI

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı kitle iletişim araç kullanıcılarının aktif olma durumunu içerir. Yaklaşımına göre kitle iletişim araçlarını kullanan okuyucu, izleyici ya da dinleyici iletişimde etkindir ve kullandığı kitle iletişim araçlarını nasıl ve hangi durumlarda kullanması gerektiğini bilme yetisine sahiptir. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı kapsamında yapılan çalışmalar bireylerin kitle iletişim araçlarını hangi gereksinimlerini gidermek üzere kullandığını ve bu gereksinimlerin ne oranda gerçekleştiğini ortaya koymak üzere yapılmaktadır.

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, bireylerin medya içeriklerini kendi ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda kullandıkları görüşüne dayanmakla birlikte, bireylerin kendi gereksinimlerini doyurma yöntemlerini şartlandıran ekonomi-politik çevreyi oluşturan sınıfsal koşullar ihmal edilmektedir (Yaylagül, 2008: 71). Bu yaklaşımda bireyler iletişim araçlarını ve içeriklerini seçerken kendi gereksinimlerini göz önünde bulundurmakta ve kendi etkilerini kendileri aramaktadırlar. Bu durum önceki araştırmalardaki bireyleri “Pasif İzleyici” olma durumunun “Aktif İzleyici” olmaya doğru yön değiştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım bireyleri pasif konumdan aktif konuma alırken bireylerin iletişim alanında kendi enformasyonunun yaratıcısı olduğunu ileri sürer ve iletişim sürecinin merkezine durumu anlama etkinliğini yerleştirir (Erdoğan ve Alemdar 2002, s.188).

İzleyicilerin aktifliği tezine dayanan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı, medya kullanıcılarının gönderici kadar etkin olduğu görüşünü savunmaktadır. Gönderici iletiyi alıcıya iletirken belirli bir amacı olduğu gibi iletinin her alıcı için ifade ettiği farklıdır. Bu durumda ileti her alıcı tarafından aynı anlamda algılanmayacaktır. Medya tarafından

iletile mesaj, izleyicinin ona verdiği anlam ölçüsünde değerli olmaktadır (Fiske, 2003, s. 194-195). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımında, kullanımlar şeklinde ifade edilen kısımda iletişim araçlarını kullanmanın nedenleri sorgulanmaktadır. Bu yaklaşımda doyumlar kavramı ise bireylerin iletişim araçlarını birtakım gereksinimlerini gidermek üzere kullanmalarını ve belli doyumlar elde etmelerini ifade etmektedir (Akçay, 2011: 157,158).

Lasswell'in iletişim sürecinde kitle iletişim araçlarının etkileri konusundaki tanımlamasında kullandığı "kim, neyi, hangi kanaldan, kime ve hangi etkiyle söyler" formülü Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımında "kim, hangi mesajları, neden ve ne gibi yarar getirdiği amacıyla seçmektedir" şekline dönüştürmüştür (Gökçe, 2003: 200). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı'na göre elde edilen doyumlar, bireylerin belirli bir medyayı kullanmak suretiyle elde ettiği tatmin olarak kabul edilirken; motivasyonları ya da gereksinimleri ise bireylerin söz konusu medyayı henüz kullanmadan önce o medyayı kullanması sonucunda elde etmeyi umut ettiği doyumlar olarak tarif edilebilir. Bireyin arzu ettiği doyumlar ile elde ettiği doyumlar arasındaki farkın düzeyi bireyin doyum sağlaması ya da doyum sağlamama düzeyiyle yakından ilgilidir. Eğer medya kullanımından dolayı elde edilen doyumlar bireyin beklentilerini beklentileri doğrultusunda karşılar ya da beklentilerin üzerine bir doyum sağlayacak olursa medyanın kullanımı o birey açısından bir tüketim alışkanlığına dönüşebilir. Tersi bir durum gerçekleşirse o halde, medyanın kullanımında azalma olacaktır (Koroğlu, 2014: 19).

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının kuramsal temelleri ilk olarak 1959 yılında Psikolog Elihu Katz tarafından yazılan makale ile oluşmaya başlamıştır. Bernard Berelson'un iletişim araştırmaları alanının ölmekte olduğu yönündeki düşüncesine tepki olarak asıl ölmekte olanın iletişim araştırmaları alanı değil ikna araştırmaları olduğunu belirten Katz, "medyanın insanlara ne yaptığı" sorusunun yerine "insanların medya ile ne yaptığı" sorusuna odaklanmasıyla birlikte oluşmaya başlamıştır (aktaran, Balci ve Ayhan, 2007, s.176). Katz ve Blumler tarafından oluşturulan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı daha sonra Rosengren ve Windahl tarafından geliştirilerek ayrıntılandırılmıştır.

Önceleri, kitle iletişim araçları kullanıcısının pasif olduğu ve medyanın onları yönlendirdiği şeklindeki yaklaşımın yerine medyayı kullanan bireylerin ondan belli bir doyum sağladığı fikri gelişmeye başlamıştır. Öte yandan kitle iletişim araçlarının kullanımına yapılan bir eleştiri de bireyleri gerçek yaşamdan kaçışa yönlendirme durumudur (Mutlu, 1998: 194). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı yapılan bu tarz eleştirilere karşı bireylerin kitle iletişim araçlarını kendilerini daha iyi bir düzeyde görmek, birtakım kültürel kazanımlarda bulunmak, rahatlamak ya da saygınlık kazanmak amacıyla da kullanmakta olduğu görüşüne dayanmaktadır. Kitle iletişim araçları bireyler üzerindeki güçlerini bu ihtiyaçları tatmin etmek suretiyle kurmaktadır (Katz, Blumer ve Gurevitch, 1974, s.20).

Katz'a göre, insanların psikolojik ve sosyal bir takım ihtiyaçları vardır. Bireyler söz konusu olan bu ihtiyaçlarını gidermek üzere medya araçlarından ya da diğer kitle iletişim araçlarından arayışa girerler. Bunun neticesinde ise gereksinimlerinden bazılarını giderirler (Yaylagül 2008: 70). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre kitle iletişim araçları, insanların ihtiyaçlarını karşılamaya katkı sağlar. Buna göre kitle iletişim araçları aracılığıyla bireylere günlük yaşamı kolaylaştırıcı bilgiler sunulurken, bir takım gereksinimlerini nasıl karşılayacaklarına ilişkin bilgilendirmeler yapılarak ya da gereksinimlerini doğrudan karşılayarak insanların günlük hayatlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı aktif izleyici tezinin, iletişim bilminde daha önceki dönemlerde egemen olan etki söyleminden gereksinim söylemine doğru bir kayma gösterdiği değerlendirilebilir (Güngör, 2013, s.123).

İzleyicinin aktifliği tezine dayanan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre bireyler etki kuramlarının aksine medyadan aldıkları bilgiler arasından kendi ihtiyaçlarını karşı-

lamaya yarayanları seçerler ve kullanırlar. Oysa etki kuramlarında medya ne verirse bireyler sorgulamadan onu alıp kullanırlar görüşü egemendi. Bu bakımdan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre, kitle iletişim araçlarının iletileri, alıcı durumunda bulunan hedef kitle tarafından alınıp kabul edilmediği ve yorumlanmadığı sürece anlamsız kalmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının etkili olup olmayacağına yalnızca alıcı durumdaki bireyler karar vermektedir. Öte yandan bu araçların etkili olabilmesi söz konusu bireylerin amaçlarına, beklentilerine ve gereksinimlerine uygun düşmesi ile mümkün olabilmektedir (Gökçe, 2003, s. 205).

İzleyicinin aktifliği üzerine yapılan araştırmaların sonucunda, kitle iletişim araçlarından elde edilen doyumlar farklı şekillerde kategorilere ayrılmıştır. McQuail, medya kullanımından elde edilen bazı motivasyon ve memnuniyetleri; enformasyon, kişisel kimlik, bütünleşme ve sosyal etkileşim ile eğlence başlıkları altında sıralamaktadır (Bal, 2013: s. 44-45). Medyayı kullanırken sağladığı faydalardan; bireyin yakın çevresindeki, yaşadığı toplumdaki ve genel olarak dünyadaki olaylarla ve ya koşullarla ilgili enformasyon bulmak, genel olarak ilgi ve merak duyduğu konularla ilgili tatmin sağlamak, pratik konularda tavsiye ya da bilgi almak, bilgi sayesinde güvenlik duygusunu kazanmak, öğrenme ve kendi kendine eğitim sağlamak şeklindeki faydalar enformasyon kategorisinde değerlendirilmektedir. Davranış modelleri bulmak, kişisel değerlere destek bulmak, kendine ilişkin içgörü kazanmak, gündelik rutinelere bir temel oluşturmak ya da bireysel görüşlerine bir destek bulmak ise, kişisel kimlik kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca sosyal rollerin yürütülmesine yardımcı olmak, gerçek yaşamdaki arkadaşlığın yerine koyabileceği bir şey bulmak, sosyal empati kurarak, başkalarının koşullarını deneyimlemek, başkalarıyla özdeşim kurarak aidiyet duygusu kazanmak, sosyal ilişkileri güçlendirmek, bireylerin ailesiyle, arkadaşlarıyla ya da toplumla bağlantı kurmasını sağlamak işlevleri bütünleşme ve sosyal etkileşim kategorisinde yer bulurken, boş zamanını değerlendirmek, zaman öldürmek, hayali bir dünyaya kaçarak, gerçek sorunlarından uzaklaşmak, kültürel ya da estetik zevk almak, duygusal rahatlama/boşalma, rahatlamak ve gevşemek ise eğlence kategorisinde değerlendirilmektedir.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı Akdeniz Üniversitesi hastanesi idari ve tıbbi birimlerinde çalışan ve sosyal medya kullanan büro personelinin sosyal medya kullanım amacının hangi doyumları elde etmekte olduğunu ve sosyal medya kullanım düzeylerini tespit etmek ve bireylerde sosyal medya kullanımının etkilerini Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı bağlamında incelemektir.

4.2. Araştırmanın Soruları

Bu doğrultuda yapılan çalışmanın kuramsal çerçevesi ve sosyal medyanın giderek artan toplumsal varlığı ve kullanımı, bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aramamıza neden oldu.

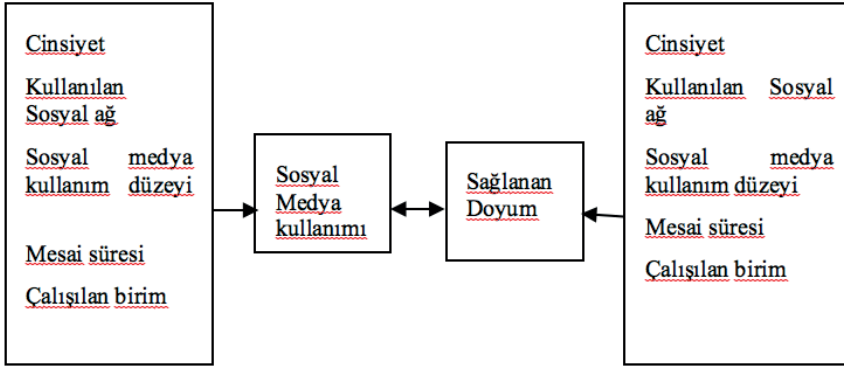
1. Büro personeli hangi medya araçlarını kullanıyor?
2. Büro personelinin sosyal medya sitelerini kullanma durumları nedir?
3. Büro personelinin sosyal medya sitelerini kullanma amaçları nelerdir?

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Akdeniz Üniversitesi Hastanesinde çalışmakta olan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 169 büro personeli sınırlıdır.

4.5. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Araştırma betimsel bir çalışmadır ve araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile ya evrenin tümü üzerinde ya da ondan alınacak belli bir grup üzerinde yapılan tarama çalışmasıdır (Karasar, 2002). Araştırmada sağlık sektöründe çalışan büro personelinin sosyal medya kullanım alanları ve düzeyleri ile sosyal medya kullanımından sağladığı doyumlar incelenmiştir. Bu kapsamda, büro personeli tarafından doldurulan anketlerle durum tespitine yönelik betimsel model kullanılmıştır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

4.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın amacı ve sınırlılıkları doğrultusunda evreni Akdeniz Üniversitesi Hastanesi tıbbi ve idari birimlerde çalışan büro personeli oluşturmaktadır. Hastanenin ilgili birimlerinden örnek kütleye ilişkin veriler toplanmıştır. Bu doğrultuda toplam 236 büro personeli olduğu tespit edilmiştir. Veri toplamak üzere hastane yönetiminden ve ölçeği hazırlayan araştırmacıdan gerekli izinler alındıktan sonra hazırlanan anket formu yüz yüze anket yöntemi ile doldurulmuştur. Veri toplama aşamasında toplam 192 kişiyle görüşülebilmiş, ön inceleme neticesinde anketlerin 169 tanesi örnekleme dâhil edilebilmiştir. Elde edilen örneklemin yeterliliği, çalışmada kullanılacak istatistiksel analiz yöntemi dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Örneklem büyüklüğü konusunda birbirinden farklı birçok görüş bulunmaktadır (Akgül ve Çevik, 2005, s.419). Bu görüşler; örneklem büyüklüğünün analiz edilecek değişken sayısının en az 5 katı olması gerektiği, örneklem büyüklüğünün minimum 50, mümkünse 100'den fazla olması gerektiği ve çalışmada kullanılan analiz yöntemine bağlı olarak örneklem büyüklüğünün değişeceği şeklindedir (Albayrak, 2006, s.112). Çalışmada kullanılan örneklemin yeterliliği bu görüşler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu bağlamda analiz edilecek değişkenin 5 katından fazla olması, 100'den fazla olması bakımından ve ayrıca kullanılan analiz yönteminin Faktör Analizi olması bakımından kullanılan örneklemin yeterli olacağı kanısına varılmıştır.

4.7. Veri toplama aracı

Sağlık sektöründe çalışan büro personelinin sosyal medya kullanım alanları ve sosyal medya kullanım düzeyleri ile sosyal medya kullanımından sağladıkları faydayı belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada veri toplama aracı olarak Akçay (2011) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin kullanımı konusunda gerekli izinler araştırmacıdan alınmıştır.

Anket formu iki bölüm ve demografik sorular dahil 38 ifadeden oluşmaktadır. İlk bölümde personele ait demografik soruların yanında sosyal medya kullanım kanalları tespit etmeye yönelik toplam 8 adet soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise sosyal medya kullanım amaçlarına ilişkin görüşlerin yer aldığı 30 ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerin karşılıkları 1'den (kesinlikle katılmıyorum), 5'e (Kesinlikle katılıyorum) uzanan 5'li Likert tipi ölçek şeklinde hazırlanmıştır. Ölçekten elde edilen düşük skorlar, sosyal medya kullanımından elde edilen düşük doyumunu, yüksek skorlar ise yüksek doyumunu ifade etmektedir.

4.8. Verilerin Analizi

Çalışmaya katılmayı kabul eden 169 büro personeline uygulanan anketler, SPSS 22.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler frekans, ortalama, yüzde ve standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Çalışmadaki soru gruplarının faktör yapısını tespit etmek amacı ile doğrulayıcı faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Boyutların ikili gruplara göre farklı olup olmadığının incelenmesi amacı ile t testi analizi yapılmıştır. Boyutlar arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacı ile korelasyon analizi uygulanmıştır. Çalışmada 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular tablolarda sunulmuştur.

4.9. Bulgular

4.9.1. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Anket çalışmasında katılımcıların sosyal medya kullanımı ile ilgili 30 adet ifadenin güvenilirliğinin test edilmesi amacı ile Co. Alpha analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda Co. Alpha katsayısı 0,94 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen katsayı ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Bunun sonucu olarak çalışmadan herhangi bir soru çıkarmaya gerek duyulmamıştır. Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile 30 ifadenin bulunduğu ölçeğe faktör analizi uygulaması yapılmıştır.

Boyut	Açıklanan Varyans	KMO	Güvenilirlik
Sosyal Çevre Edinme	%19	0,92	0,94
Eğlence ve Boş Vakit Değerlendirme	%19		
Rahatlama	%17		
Bilgi Edinme	%17		

Tablo 1. Sosyal Medya Kullanımı ve Elde Edilen Doyumlar Ölçeği

Faktör analizi sonucunda 4 adet alt boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme alt boyutları olarak adlandırılmıştır. Bu faktörlerden sosyal çevre edinme faktörü, internette edindiğim arkadaşlarla çevrem genişliyor, tanımadığım insanlarla iletişim kurabiliyorum, yeni arkadaşlar edinebiliyorum, karşı cinsle daha rahat iletişim kurabiliyorum, kendimi daha rahat ifade edebiliyorum ve kendimi olduğumdan farklı gösterebiliyorum şeklindeki altı sorudan oluşmaktadır. Beş sorudan oluşan ikinci faktör; eğlence ve boş vakit geçirme faktörüdür. Bu grupta arkadaşlarımla resim, video ve müzik paylaşabiliyorum, müzik dinleyip video izleyebiliyorum, çeşitli faaliyetler yaparak eğleniyorum, oyun oynuyorum, arkadaşlarımla paylaşımına yorum yapıyorum ve böylece onlarla zaman geçirebiliyorum soruları yer almaktadır. Dört sorudan oluşan üçüncü faktör ise rahatlama. Bu grupta; günlük koşuşturma içinde rahatlama sağlıyor, sıkıntılardan uzaklaşmamı sağlıyor, günlük hayattaki stresten uzaklaşmamı sağlıyor, boş zamanlarımı değerlendirebiliyorum

soruları bulunmaktadır. Son faktör bilgi edinme faktörüdür ve dört sorudan oluşmaktadır. Bu sorular; bilmediğim olayları öğrenebiliyorum, dünya ve ülke gündemini takip ediyorum, günlük olaylarla ilgili yapılmış yorumları takip ediyorum, herhangi bir durumla ya da zorlukla karşılaştığımda nasıl başa çıkabileceğimi öğreniyorum şeklindedir.

Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,92 olarak tespit edilmiş olduğu sosyal çevre edinme boyutunun açıklanan varyans yüzdesi %19, Eğlence ve Boş vakit değerlendirme %19, rahatlama %17, bilgi edinme % 17 açıklanan varyans düzeyine sahip olduğu görülmüştür (Tablo 1).

4.9.2. Katılımcıların Özellikleri

Çalışmaya dâhil olan katılımcıların % 82'sinin kadın, %18'nin erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %41'nin 4 saat ve altında, %31'nin 4-8 saat arasında, %17'nin 8-12 saat arasında ve %11'nin 12-24 saat arasında mesai yaptığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %45'i sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları ifade etmişlerdir. Katılımcıların %92'si günlük 0-2 saat arasında ve %8'nin 2-4 saat arasında sosyal medya kullandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %4'ü forum, %27'si bloglar, %69'u facebook, % 1'i ise linkedin sosyal ağlarını kullandığı görülmüştür (Tablo 2).

Cinsiyet	n	%
Kadın	139	82
Erkek	30	18
Günlük Mesai Saatleri	n	%
4 veya Daha Az	69	41
4-8 Saat Arası	52	31
8-12 Saat Arası	29	17
12-24 Saat Arası	19	11
Sosyal Medyayı Etkin Kullanma	n	%
Evet	76	45
Hayır	93	55
Günlük Sosyal Ağlarda Geçirilen Süre	n	%
0-2 Saat Arası	156	92
2-4 Saat Arası	13	8
Sosyal Medya Araçları	n	%
Forumlar	6	4
Bloglar	45	27
Facebook	116	69
Linkedin	2	1

Tablo 2. Katılımcıların Özellikleri

Katılımcıların yaş ortalamasının $30,29 \pm 5,45$ olduğu tespit edilmiştir.

Ölçüm	n	X	s.s.
Yaş	169	30,29	5,45

Tablo 3. Katılımcıların Özellikleri

4.9.3. Sosyal Medya Kullanımına Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi

Alt boyutlar	Cinsiyet	n	X	s.s.	p
Sosyal Çevre Edinme	Kadın	139	2,74	0,50	0,81
	Erkek	30	2,72	0,43	
Eğlence ve Boş Vakit Değerlendirme	Kadın	139	3,24	0,57	0,15
	Erkek	30	3,41	0,57	
Rahatlama	Kadın	139	3,26	0,48	0,21
	Erkek	30	3,38	0,52	
Bilgi Edinme	Kadın	139	2,68	0,43	0,17
	Erkek	30	2,81	0,58	

Tablo 4. Sosyal Medya Kullanımı ve Cinsiyet

Katılımcıların sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit, rahatlama ve bilgi edinme boyutlarının katılımcıların cinsiyetine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda; alt boyutların cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Kadın veya erkeklerin sosyal medyayı benzer düzeylerde sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme amacı ile kullandığı görülmüştür ($p_{SCE}=0,81$, $p_{EBV}=0,15$, $p_R=0,21$, $p_{BE}=0,17$, $p>0,05$).

Alt boyutlar	Birim	n	X	s.s.	p
Sosyal Çevre Edinme	İdari Birim	75	2,79	0,52	0,48
	Akademik Birim	94	2,71	0,47	
Eğlence ve Boş Vakit Değerlendirme	İdari Birim	75	3,30	0,53	0,59
	Akademik Birim	94	3,22	0,62	
Rahatlama	İdari Birim	75	3,38	0,49	0,09
	Akademik Birim	94	3,18	0,46	
Bilgi Edinme	İdari Birim	75	2,77	0,49	0,17
	Akademik Birim	94	2,64	0,41	

Tablo 5. Sosyal Medya Kullanımı ve Çalışılan Birim

Katılımcıların sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ile bilgi edinme boyutlarının katılımcıların çalıştıkları birimlere göre farklı olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan analizde idari veya akademik birimlerde çalışan katılımcıların sosyal medyayı benzer düzeylerde sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme amacı ile kullandığı görülmüştür ($p_{SCE}=0,48$, $p_{EBV}=0,59$, $p_R=0,09$, $p_{BE}=0,17$, $p>0,05$).

Alt boyutlar	Sosyal Medyayı Etkin Kullanma	n	X	s.s.	p
Sosyal Çevre Edinme	Evet	76	2,75	0,50	0,74
	Hayır	93	2,73	0,48	
Eğlence ve Boş Vakıt Değerlendirme	Evet	76	3,32	0,53	0,32
	Hayır	93	3,23	0,61	
Rahatlama	Evet	76	3,31	0,41	0,47
	Hayır	93	3,26	0,54	
Bilgi Edinme	Evet	76	2,63	0,36	0,05
	Hayır	93	2,77	0,52	

Tablo 6. Sosyal Medya Kullanımı ve Sosyal Medyayı Etkin Kullanma

Katılımcıların sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme boyutlarının katılımcıların sosyal medyayı etkin kullanma durumlarına göre farklı olmadığını tespit edilmiştir. Sosyal medyayı etkin kullanan ve sosyal medyayı etkin kullanmadığını ifade eden katılımcıların sosyal medyayı benzer düzeylerde sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme amacı ile kullandığı görülmüştür ($p_{SCE}=0,74$, $p_{EBV}=0,52$, $p_R=0,47$, $p_{BE}=0,05$, $p>0,05$).

Alt Boyut	Kullanılan Sosyal Ağ	n	X	s.s.	p
Sosyal Çevre Edinme	Facebook	116	2,74	0,49	0,75
	Bloglar	45	2,75	0,48	
Eğlence ve Boş Vakıt Değerlendirme	Facebook	116	3,24	0,57	0,59
	Bloglar	45	3,31	0,61	
Rahatlama	Facebook	116	3,28	0,48	0,91
	Bloglar	45	3,28	0,53	
Bilgi Edinme	Facebook	116	2,72	0,46	0,74
	Bloglar	45	2,69	0,50	

*forumlar ve linkedin grup için sayıları yeterli düzeyde olmadığı için göz ardı edilmiştir.
n=8

Tablo 7. Sosyal Medya Kullanımı ve Kullanılan Sosyal Ağ

Katılımcıların sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme boyutlarının, katılımcıların kullandıkları sosyal ağa göre farklı olmadığını tespit edilmiştir. Genel olarak facebook ve blog kullanan katılımcıların sosyal medyayı

benzer düzeylerde sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme amacı ile kullandığı görülmüştür ($p_{SCE}=0,75$, $p_{EBV}=0,59$, $p_R=0,91$, $p_{BE}=0,74$, $p>0,05$).

Boyutlar	Günlük Mesai	n	X	s.s.	p
Sosyal Çevre Edinme	4 veya Daha Az	69	2,81	0,48	0,01
	4-8 Saat Arası	52	2,74	0,47	
	8-12 Saat Arası	29	2,50	0,36	
	12-24 Saat Arası	19	2,96	0,57	
Eğlence ve Boş Vakıt Değerlendirme	4 veya Daha Az	69	3,37	0,56	0,28
	4-8 Saat Arası	52	3,14	0,57	
	8-12 Saat Arası	29	3,28	0,56	
	12-24 Saat Arası	16	3,35	0,71	
Rahatlama	4 veya Daha Az	69	3,35	0,51	0,17
	4-8 Saat Arası	52	3,18	0,44	
	8-12 Saat Arası	29	3,28	0,44	
	12-24 Saat Arası	16	3,38	0,52	
Bilgi Edinme	4 veya Daha Az	69	2,71	0,52	0,60
	4-8 Saat Arası	52	2,64	0,38	
	8-12 Saat Arası	29	2,78	0,48	
	12-24 Saat Arası	16	2,73	0,41	

Tablo 8. Sosyal Medya Kullanımı ve Günlük Mesai Saati

Katılımcıların eğlence ve boş vakit, bilgi edinme ve rahatlama boyutlarının katılımcıların günlük mesai saatlerine göre farklı olmadığı tespit edilmiştir. Günde 4 saat altında, 4-8 saat, 8-12 saat arası ve 12-24 saat çalışan katılımcılar sosyal medyayı benzer düzeylerde eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme amacı ile kullandığı görülmüştür ($p_{EBV}=0,28$, $p_R=0,17$, $p_{BE}=0,60$, $p>0,05$).

Sosyal çevre edinme boyutunun ise katılımcıların günlük mesai saatlerine göre farklı olduğu, farkın 8-12 saat arası günlük mesai yapan katılımcıların sosyal çevre edinme boyutu puanlarının diğer gruplara göre daha düşük olduğu görülmüştür ($p_{SCE}=0,01$ $p<0,05$).

Ölçüm		Sosyal Çevre Edinme	Eğlence ve Boş Vakit Değerlendirme	Rahatlama	Bilgi Edinme
Yaş	r	0,09	-0,04	-0,06	-0,02
	p	0,24	0,62	0,46	0,78

Tablo 9. Yaş, Mesleki Kıdem ve Kurumda Çalışma Süresi Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Katılımcıların yaşlarının sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme boyutları ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Katılımcıların mesleki kıdemlerinin sosyal çevre edinme, eğlence, rahatlama ve bilgi edinme boyutları ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Katılımcıların iş yeri kıdemlerinin sosyal çevre edinme, eğlence, rahatlama ve bilgi edinme boyutları ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı tespit edilmiştir ($p > 0,05$).

Sonuç olarak; katılımcıların yaşları, mesleki kıdemleri ve iş yerindeki kıdem düzeylerinin sosyal medya kullanımına etki etmediği söylenebilir ($p > 0,05$).

		Sosyal Çevre Edinme	Eğlence ve Boş Vakit Değerlendirme	Rahatlama	Bilgi Edinme
Sosyal Çevre Edinme	r	1			
	p				
Eğlence ve Boş Vakit Değerlendirme	r	0,17*	1		
	p	0,03			
Rahatlama	r	0,13	0,80**		
	p	0,09	0,01	1	
Bilgi Edinme	r	0,03	0,22*	0,24*	1
	p	0,69	0,02	0,02	

Tablo 10. Alt Boyutların Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi

Katılımcıların sosyal çevre edinme düzeyleri ile eğlence ve boş vakit değerlendirme düzeyleri arasında anlamlı düzeyde, pozitif düzeyde güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = 0,17$, $p < 0,05$). Sosyal çevre edinme amacıyla sosyal medya kullanan katılımcılar aynı zamanda boş vakit değerlendirme amacı ile de sosyal medyayı kullandıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların rahatlama düzeyleri ile eğlence ve boş vakit değerlendirme boyutları arasında anlamlı düzeyde, pozitif düzeyde güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = 0,80$, $p < 0,05$). Eğlence amaçlı sosyal medya kullanan katılımcılar aynı zamanda rahatlama amacı ile de sosyal medyayı kullandıkları söylenebilir.

Katılımcıların bilgi edinme düzeyleri ile eğlence ve boş vakit değerlendirme düzeyleri arasında anlamlı düzeyde, pozitif düzeyde, zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = 0,22$, $p < 0,05$). Bilgi edinme amaçlı sosyal medya kullanan katılımcılar aynı zamanda eğlence ve boş vakit değerlendirme amacı ile de sosyal medyayı kullandıkları görülmüştür.

Katılımcıların bilgi edinme düzeyleri ile rahatlama boyutları arasında anlamlı düzeyde, pozitif düzeyde, zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=0,24$, $p<0,05$). Bilgi edinme amaçlı sosyal medya kullanan katılımcılar aynı zamanda rahatlama amacı ile de sosyal medyayı kullandıkları görülmüştür.

SONUÇ

Akdeniz Üniversitesi hastanesinde çalışmakta olan büro personelinin sosyal medya kullanımını ve sağladıkları doyumları belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada bireylerin sosyal medya kullanımının dört ana nedenden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu nedenler; sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinmedir. Katılımcıların sosyal medyayı kullanım amaçları arasında farklılık olup olmadığının tespiti amacıyla yapılan analizlerde sosyal çevre edinme, eğlence ve boş vakit değerlendirme, rahatlama ve bilgi edinme amacıyla sosyal medya kullanımının benzer oranlarda olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılan personellerin %82'si kadın, %18'i erkektir ve yaş ortalamaları 30'dur. Ayrıca %69'unun facebook kullandığı, sosyal medyada günde 1 ile 4 saat vakit geçirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların %45'i sosyal medyayı aktif olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan çalışılan birim ve cinsiyete göre sosyal medya kullanımının önemli bir farklılık yaratmadığı, her birimde çalışan ve her iki cinsiyetin de benzer oranlarda sosyal medya kullandıkları ve benzer oranlarda doyum sağladıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın bir hastanenin büro personeli üzerinde yapılması bir sınırlamadır. Araştırmanın sadece bu örneklem üzerinde gerçekleştirilmiş olması, hizmet sektöründe çalışan daha geniş bir büro personeli yelpazesine genelleme yapma kabiliyetini sınırlar. Özellikle, çalışma örnekleminin seçiminde katılımcıların çalıştıkları ortamda sürekli internete erişimin mümkün olması ve yaşları gereği sosyal medyayı aktif olarak kullanıyor olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Bu bakımdan araştırmanın, hizmet sektöründe sosyal medya kullanımının nedenlerini araştırmak isteyenlere bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, çeşitli kitleleri bilgilendirmeye hizmet etmektedir. Katılımcılarımızın sosyal medyayı kullanımları sonucunda elde ettikleri faydaları düşünürsek, çalışmadan elde edilen bulgular sosyal medya kullanımı konusunda izlenecek yolu ya da sosyal medya kullanımının çalışanlara hangi konularda fayda sağladığını sorgulayan yöneticiler için bir yol haritası olarak kullanılabilir. Çalışma ayrıca sosyal medya platformlarının hizmet sektöründe iş amacıyla kullanılan mevcut platformlara daha iyi entegre edilmesi için yol gösterici ilkeler olarak kullanılabilir. Araştırmacılar için, çalışmamızda tanımlanan faktörler ve bu çalışmadaki kullanımlar ve doyumlar çerçevesinin uygulanması, bu çerçevenin benimsenmesini ve kullanılmasını yönlendiren faktörleri keşfetmek için çerçeveyi uygularken diğer araştırmacılar için bir başlangıç noktası ve karşılaştırmalı bir durum olarak kullanılabilir.

Tüm bu sonuçlardan hareketle; sosyal medya kullanımının iş doyumunu üzerindeki etkisi göz ardı edilmeden; büro personelinin özellikle mesai saatleri içinde sosyal medya kullanım süresi ve alışkanlıkları ile ilgili bilinçlenmeleri hususunda katkıda bulunulması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Akçay, H. (2011). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı: Gümüşhane Üniversitesi üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 33, 137-161
2. Akgül, A. ve Çevik, O. (2005). İstatistiksel Analiz Teknikleri, *SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları*, Ankara: Emek Ofset.
3. Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
4. Alioğlu, N. (2013). Genel İletişim, Sosyal Medya ve Sanat Pazarı. A. Büyükaslan ve A. M. Kınık (Ed.) *Sosyal Medya içinde* (253-284). Konya: Çizgi Kitapevi.
5. Ayhan, A. (2015). *Halkla İlişkiler, Tarihçe, Kavram ve Medya İlişkileri*. Konya: Literatürk.
6. Bal, E. (2013). *Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
7. Balcı Ş., Ayhan B. (2007). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanım ve Doyumları Üzerine Bir Saha Araştırması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5 (1), 174-197.
8. Bandura, A. (1977). Self efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psy-chological Review*, 84, 191-215.
9. Bat, M. (2012). *Dijital Platformda Sosyal Medyanın Stratejik Kurumsal İletişime Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir.
10. Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. (E. Kılıç. Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
11. Ellison, N.B., Steinfield, C., Lampe, C., (2007). The benefits of facebook "friends": Social capital and college students' use of online social network sites, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, s.1143-1168.
12. Erdoğan İ. ve Alemdar K. (2002). *Öteki Kuram: Kitle İletişime Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Ankara: Erk Yay.
13. Evans, D. (2008). *Social Media Marketing: An Hour a Day*, Canada: Willey Publishing.
14. Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
15. Gökçe, O. (2003). *İletişim Bilimine Giriş: İnsanlararası İlişkilerin Sosyolojik Bir Analizi*, Ankara. Turhan Kitabevi.
16. Güngör, N. (2013). *İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
17. Güzel, M. (2007). Küreselleşme, Tüketim Kültürü ve İnternetteki Gençlik Siteleri, *Yeni Medya Çalışmaları*, Der. Mutlu Binark, Ankara: Dipnot.
18. Haythornthwaite, C., Wellman, B. (2002). *The Internet in everyday life* (pp. 3-41). Oxford: Blackwell.
19. Kahraman, M. (2010). *Sosyal medya 101: pazarlamacılar için sosyal medyaya giriş*. İstanbul: MediaCat.
20. Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (11. Baskı.) Ankara: Nobel Yayınları.
21. Katz, E. (1959). Mass Communication Research and the Study of Popular Culture: An Editorial Note on a Possible Future for This Journal, *Studies in Public Communication*, 21(6): 1-6.

22. Katz, E., Blumer, J. ve Gurevitch, M. (1974). Utilization of Mass Communication by Individual" İçinde J. Blumer ve E. Katz (ed.) *The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratification Research*. (s. 19-34). Beverly Hills: Sage Publications.
23. Köroğlu, İ, Ş. (2014). **Üstün Yetenekli Çocukların Sosyal Medya Kullanım Motivasyonları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
24. Kurt, H. (2014). Gazetecilik pratiği ve sosyal medya. *Gaziantep University Journal of Social Science*, 13(4), 821-835.
25. Kuduğ, H., (2011). *Sosyal Ağ Analizi Ölçütlerinin İş Ağlarına Uyarlanması*, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir. s.3
26. Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınları
27. Nelson, R., Joos, I. ve Wolf, D. (2013). *Social Media for Nurses*. New York: Springer Publishing Company, s.29-60.
28. Sözen, E., (2012). Sosyal medyanın arkeolojisi, (E. Sözen der.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz Dutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye içinde* (s.1-36.), İstanbul: Alfa Yayınları,
29. Tektaş, N., (2014). *Üniversite öğrencilerinin sosyal ağları kullanımına yönelik bir araştırma*, *Tarih Okulu Dergisi*, 7, (17), s. 851-870.
30. Toprak, A., Yıldırım, A., Aygül, E., Binark, M., Börekçi, S., Çomu, T., (2014). *Toplumsal paylaşım ağı Facebook: "görülüyorum öyleyse varım!*, 2. Baskı, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 9-298.
31. Yaylagül, L. (2008). *Kitle İletişim Kuramları. Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Örnek ve Teorisi İle Gri İlişki Analizi

Veysel Gökhan AYDIN¹

Elif BULUT²

CHAPTER 17

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İşletme Böl., Sayısal Yöntemler Bilimdalı

² Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İşletme Böl., Sayısal Yöntemler Bilimdalı

GİRİŞ

Gri sistem teorisi ilk kez 1982 yılında Profesör Julong Deng tarafından çalışılmıştır (Deng, 1989). Gri teori, gri ilişki analizi, gri modelleme gibi farklı isimler altında farklı konularda oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gri sistem teorisi eksik bilgi durumundaki belirsizliğin sayılara dökülmesi ve bu şekilde eldeki kısıtlı bilgi ile bu verileri anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu yönüyle gri sistem teorisi kısıtlı bilgi bulunması durumunda anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi bakımından oldukça güçlü bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teori beyazın tam bilgiyi, siyahın hiç bilgi bulunmamasını ve grinin eksik bilgiyi simgelediği durumlarda çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk kez ortaya atıldığı 1982 yılından bu yana 36 yılı aşkın süredir hızla gelişen gri sistem teorisi ile ilgili yapılan çalışmalar da disiplinler arasında farklılık göstermektedir. Bununla beraber gri sistem teorisi; gri oluşumlar, gri ilişki analizi, gri sistem modellemesi, gri tahmin, gri birleştirilmiş modeller, gri karar verme, gri kümeler, gri programlama, gri input-output modelleri, gri kontrol gibi alanlardan oluşmaktadır (Aydın, 2014).

1. GRİLİK VE TEMEL KAVRAMLARI

Günümüzdeki doğal sistemler genellikle araştırma alanlarına göre isimler almaktadırlar. Fakat gri sistem araştırdığı sistemin rengine göre isim almaktadır.

Bunun yanı sıra beyaz sistemler ve siyah sistemler de bulunmaktadır. Bu noktada renklerin koyuluğu bilginin netliğinin derecesini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Liu ve Lin, 2006).

Bir araştırma çerçevesinde siyah bir sistem araştırmacının konu içeriğini tamamen bilmediği bir sistemi ifade etmektedir.

Aynı şekilde beyaz bir sistem ise araştırmacının konu içeriğini tamamen bildiği bir sistemi ifade etmektedir. Bu noktada siyah tamamen bilinmeyen, beyaz ise tamamen bilinen anlamında kullanılmaktadır. Fakat gri sistemlerde ise belirsizlik, kısmi bilgi söz konusudur. Bu nedenle kısmen bilinen ya da kısmen bilinmeyen sistemler gri sistemler olarak adlandırılmaktadır (Aydın, 2014).

Günümüz yaşam koşullarında çoğu olaylar aslında gri sistemlere örnek olarak kullanılabilir.

Örneğin bir tarlanın ne kadar sulandığı, gübrelendiği, tohum kalitesi vb değişkenleri her ne kadar bilinse de doğal koşullardaki değişiklikler vb değişkenlerden dolayı tarlanın yıllık getirisini tahmin etmek oldukça güçtür. Bu noktada bir belirsizlik oluşmakta ve bu gri bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir sistemin gri sistem olabilmesi için bilgi eksikliğinin olması gerekmektedir. Bilgi eksikliği aşağıdaki dört durumda mümkün olabilmektedir (Liu ve Lin, 2006);

- Temel bilgi unsurlarındaki eksiklik,
- Yapısal bilgideki eksiklik,
- Alt ve üst sınırlardaki bilgide eksiklik,
- Faaliyetlerin işleyiş tarzı, durum ve davranış bilgisindeki eksiklik.

2. GRİ SAYI

Gri sistemler belirsizliğin sayısallaştırılması ile anlamlandırılmaktadırlar. Bu nedenle her gri sistem gri sayılar, gri denklemler, gri matrisler ve gri modellerden oluşmakta ve bu şekillerde tanımlanabilmektedir.

Bir gri sayının kesin değeri bilinmemekte fakat bulunduğu aralık bilinmektedir. Bu nedenle gri sistemler içerisinde gri sayılar belirli aralıklar ya da sayı kümeleri şeklinde ifade edilmektedirler (Lin vd, 2004; Yamaguchi vd, 2007).

2.1. Gri Sayıların Gösterimi

Gri sayılar kesin olarak bilinmeyen fakat buldukları aralıkları bilinen sayılardır. Bu sayıların farklı durumlarda farklı gösterimleri mevcuttur.

▲: Belirsiz bir gri sayıyı temsil etmekte olup;

- Alt limitli gri sayılar: $\blacktriangle \in [a, \infty)$ veya $\blacktriangle (a)$ şeklinde gösterilmektedir. “ $\underline{a}$ ” gri sayının alt limitini göstermektedir.
- Üst limitli gri sayılar: $\blacktriangle \in (-\infty, \bar{a}]$ veya $\blacktriangle (\bar{a})$ şeklinde gösterilmektedir. “ $\bar{a}$ ” gri sayının üst limitini göstermektedir.
- Alt ve üst limitli sayılar: $\blacktriangle \in [a, \bar{a}]$ şeklinde gösterilir.
- Sürekli ve kesikli gri sayılar: Değerleri tam sayı olan gri sayılar kesikli gri sayılardır. Belirli bir aralıkta tüm değerleri alan gri sayılar ise sürekli gri sayılar olarak adlandırılır.
- Siyah ve beyaz sayılar: Eğer bir gri sayının alt ve üst limitleri sonsuz ya da yine bir gri sayı ise bu sayı siyahtır. Fakat alt ve üst limitleri $\blacktriangle \in [a, \bar{a}]$ şeklinde ise gri sayı beyaz bir sayıdır (Aydın, 2014).

3. GRİ İLİŞKİ ANALİZİ (GİA)

Gri ilişki analizi, gri sistem teorisinin alt başlıklarından birisi olup, çok kriterli karar verme tekniklerinden bir tanesidir (Wen, 2004).

GİA, sistemlerin anahtar kriterlerinin belirlenmesi ve ağırlıklarına göre sınıflandırılmasını sağlamak için geliştirilmiş bir yöntemdir (Cable, 1996).

3.1. Gri İlişki Analizinin Amacı

Birçok disiplinde birbirine benzer sistemler yer almaktadır. Bu sistemler bünyesinde birçok farklı faktör bulundurmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı ortak bir kısmı ise farklıdır.

Tüm bu faktörlerin birbirleri ile karşılaştırılması ve incelenebilmesi sistem analizi ile mümkün olmaktadır. Bu noktada bazı sistemlerde az bazı sistemlerde fazla veriyle mümkün olan maksimum faydalı sonucu elde etmeye çalışılmaktadır.

İçeriğindeki regresyon analizi, faktör analizi gibi birçok farklı analiz türü sistem teorisinde en yaygın kullanılan nicel yöntemlerden bazılarıdır (Kung ve Yu, 2006). Fakat bu analizlerin çoğu aşağıdaki gibi bazı varsayımların sağlanmasına ihtiyaç duymaktadır (Liu ve Lin, 2006);

- Bu analizlerde büyük miktarda veri gerekmektedir. Aksi halde sonuçlar güvenilir olmayacak ve anlamlı sonuçlar elde edilemeyecektir.
- Eldeki verilerin dağılımlarının normallik varsayımını sağlaması gerekmektedir. Fakat günümüz şartlarında özellikle de sosyal bilimlerde elde edilen verilerin normal dağılım göstermeleri nadir rastlanılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Bu analizlerin çoğunda normallik varsayımı gibi varsayımların sağlanmasının zorunlu olmasına ilave olarak çok uzun formüllerle hesaplanması da işleyici güçleştirmektedir.
- Nicel analizler ile nitel analizlerin sonuçları arasındaki uyumsuzluk sonuçların yanlış yorumlanmasına sebep olabilmektedir.

Gri ilişki analizinde çok büyük miktarda örneklem büyüklüğüne ihtiyaç duyulmakta, çok kısıtlı verilerle de analiz yapılarak tutarlı sonuçlar elde edilebilmektedir. Aynı

zamanda sistem analizinden daha basit formüllerle hesaplanabiliyor olması nitel analizlerdekilerle daha uyumlu sonuçlar elde edilmesini ve sonuçların yorumlanırken daha az uyumsuzluk oluşmasını sağlamaktadır (Aydın, 2014).

Gri ilişki analizinde sade ve net hesaplama süreci bulunmaktadır (Lu ve Wevers, 2007). Sistem teorisindeki gibi birçok varsayımın sağlanması gibi bir zorunluluğu da bulunmamaktadır.

Çoğu zaman bilgi eksikliği ve normallik varsayımı gibi varsayımların sağlanamaması durumunda farklı modeller kurularak alternatif kararlar verilir. Gri sistem teorisinin temelinde eldeki bilgiyi kullanarak ulaşılmak isteneni bulmak yer almaktadır. Burada gri bir sistem içerisinde siyah ve beyaz problemler yer almaktadır. Gri ilişki analizinin temel amacı beyaz problemler üzerinden siyah problemlere yanıt bulmaya çalışmaktır. GİA tüm bu problemler arasındaki ilişkiyi değerlendirerek faktörler arasındaki bağıntıyı kurmaya çalışmaktadır (Wen, 2004).

GİA, bir sistem içerisindeki tüm olası durumların bir sistem çerçevesinde ilişkilerin gayet net bir şekilde ortaya koymak için kullanılmaktadır (Huang ve Lee, 2003).

3.2. Gri İlişki Yönteminin Avantajları

GİA, disiplinler arası son derece etkili bir çok kriterli karar verme tekniğidir. Bağlı olduğu ilkeler ve avantajları aşağıda verilmektedir. (Aydın, 2014);

- Kuruluş modeli bir dizi işlevsel olmayan modeldir.
- Hesaplama tekniği basit formüllerden oluşmakta ve kolay hesaplanabilmektedir.
- Örnek miktarı belirleme konusunda katı kuralları ya da varsayımları bulunmamaktadır.
- Veri setlerinin normallik varsayımını sağlaması zorunluluğu yoktur.
- Veri setleri arasındaki ilişki derecesi sayısal olarak kolayca analiz edilebilir ve yorumlanabilir.

Gri ilişki analizi kısıtlı bilgi ve kısıtlı veri miktarına rağmen ilişkilerin önemli olanlarını bulabilmek için rahatlıkla kullanılabilir. Bundan dolayı çok küçük veri miktarı ile bile yüksek performans elde edilebileceği birçok çalışmada gösterilmiştir (Huang ve Lee, 2003).

3.3. Gri İlişki Derecesi ve Hesaplanması

Gri ilişki analizinde alternatiflerin performansları karşılaştırılabilir bir biçime dönüştürülmektedir. Oluşan diziler ideal bir hedef dizisine göre belirlendikten sonra ideal hedef dizisi ile aralarındaki gri ilişki katsayıları hesaplanmaktadır. Son olarak ise gri ilişki katsayılarına dayanan, örnek dizi ve her karşılaştırılabilir diziler arasındaki gri ilişki derecesi belirlenmektedir.

Gri ilişki analizi sistem içerisindeki her faktörün kıyas yapılan referans faktör ile arasındaki ilişki derecesini belirlemeye yaramaktadır. Sistem içerisindeki her faktör bir dizi (sıra ya da sütun) olarak tanımlanır. Bu faktörler arasındaki ilişki derecesi ise gri ilişki derece olarak adlandırılmaktadır.

Gri ilişki analizi fonksiyonu geliştirilerek hesaplanabilmektedir. Oluşturulacak olan bu gri ilişki derece fonksiyonunun aşağıdaki bazı şartları sağlaması gerekmektedir;

- Normallik : $0 < y(x_i, x_j) \leq 1, \forall_i, \forall_j$
- Dual Simetri : $y(x_i, x_j) = y(x_j, x_i) \leftrightarrow X = x_i, x_j$
- Bütünlük : $y(x_i, x_j) \neq y(x_j, x_i), \forall x_i, x_j \in X = x_s | s = 1, 2, \dots, m; m \geq 2$
- Yakınlık : $y(x_i, x_j)$ 'nin değeri $|x_i(k) - x_j(k)|$ belirler. $|x_i(k) - x_j(k)|$ ne kadar küçük ise gri ilişkisel derece o kadar büyüktür (Yılmaz, 2010).

GİA' da öncelikle yapılması gereken karşılaştırılabilirliğin sağlanması için bütün alternatiflerin performanslarını dönüştürmektir. Bu aşamaya "Gri ilişkisel oluşum" adı verilmektedir. Bu belirlenen dizilere göre "referans serisi" adı verilen ideal seri tanımlanmaktadır.

Ardından tüm karşılaştırma serileri ile referans seri arasındaki "gri ilişkisel katsayı" değerleri hesaplanmalıdır. Son olarak ise bu gri ilişkisel katsayılar üzerinden referans seri ile karşılaştırma serileri arasındaki "gri ilişkisel derece" hesaplanmaktadır. Gri ilişkisel derece hesaplama adımları aşağıdaki Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Gri İlişkisel Derece Hesaplama Adımları

Gri ilişkisel derecenin hesaplanabilmesi için aşağıdaki aşamaların tanımlanması gerekmektedir (Wen, 2004);

- Aşama 1: n uzunluğundaki referans serisi aşağıdaki gibi olsun;
- Aşama 2: Verilerin normalize edilmesi;

$$x_0 = x_0(1), x_0(2), x_0(3), \dots, x_0(n) \quad \text{Formül.1}$$

GİA' ya tabi tutulacak olan verilerin farklı birimlerde ölçüldüğü göz önüne alındığında ilk adım olarak verilerin aynı birime dönüştürülmesi gerekmektedir. Gri sistem teorisinde verilerin bu şekilde normalleştirilmesine "Gri İlişkisel Oluşum (Grey Relational Generating)" ismi verilmektedir. Verilerin normalizasyonunda sıklıkla kullanılan tekniklerden birisi lineer veri ön işleme tekniğidir. Bu noktada verileri normalleştirmeden önce dikkat edilmesi gereken detay "daha yüksek daha iyi", "daha düşük daha iyi" ve "en ideal en iyi" kriterlerinin hangisinin serinin özelliklerini en iyi temsil ettiği.

"Daha yüksek daha iyi" durumunda normalizasyon işlemi Formül 2'ye göre yapılmaktadır;

$$x_i(k) = \frac{x_i^0(k) - \min x_i^0(k)}{\max x_i^0(k) - \min x_i^0(k)} \quad \text{Formül 2}$$

$x_i^0(k)$, i serisi k. sıradaki orijinal değer, $x_i(k)$ normalizasyon işlemi sonrası i. seri k. sıradaki değer, $\min x_i^0(k)$ i serisindeki minimum değer ve $\max x_i^0(k)$ ise i serisindeki maksimum değeri ifade etmektedir.

"Daha düşük daha iyi" durumunda normalizasyon işlemi Formül 3'e göre yapılmalıdır;

$$x_i(k) = \frac{\max x_i^0(k) - x_i^0(k)}{\max x_i^0(k) - \min x_i^0(k)} \quad \text{Formül 3}$$

“İdeal değer daha iyi” durumunda normalizasyon işlemi Formül 4’e göre yapılmalıdır;

$$x_i(k) = 1 - \frac{|x_i^0(k) - x^0|}{\max x_i^0(k) - x^0} \quad \text{Formül 4}$$

Yukarıdaki formül 4’de x^0 istenilen ideal değeri ifade etmektedir.

- Aşama 3: x_0 serisi ile karşılaştırılacak m tane seri Formül 5’de ki gibi tanımlanmış olsun.

$$x_i = x_i(1), x_i(2), x_i(3), \dots, x_i(n) \quad i = 1, 2, \dots, m \quad \text{Formül 5}$$

- Aşama 4: k, n uzunluğundaki serideki k . sırayı ifade etmektedir. $\varepsilon x_0(k), x_i(k)$, k . noktadaki gri ilişki katsayısını ifade etmekle birlikte değeri sırasıyla Formül 6,7,8 ve 9’a göre hesaplanmaktadır. Aşağıda verilen gri ilişki katsayısı hesaplama yöntemi Deng’ e ait hesaplama *yöntemidir* (Wen, 2004);

$$\varepsilon x_0(k), x_i(k) = \frac{\Delta_{\min} + \zeta \Delta_{\max}}{\Delta_{0i}(k) + \zeta \Delta_{\max}} \quad \text{Formül 6}$$

$$\Delta_{0i}(k) = |x_0(k) - x_j(k)| \quad \text{Formül 7}$$

$$\Delta_{\min} = \min_j \min_k |x_0(k) - x_j(k)| \quad \text{Formül 8}$$

$$\Delta_{\max} = \max_j \max_k |x_0(k) - x_j(k)| \quad \text{Formül 9}$$

$\zeta \in (0,1)$ arasındaki bir sayıdır. Ayrıcı katsayı olarak da bilinmektedir. Yukarıdaki formüllerde $j = 1, 2, 3, \dots, m$; $k=1,2,3, \dots, n$ şeklindedir. ζ işlevi Δ_{0i} ile $\Delta_{\max}$ arasındaki farkı belirlemektedir.

Daha önceki GİA ile yapılan çalışmalara bakıldığında ζ değerinin gri ilişki derece hesaplanmasından sonraki sıralamaya herhangi bir etki etmediği görülmektedir.

Won’un gri ilişki katsayısı için geliştirmiş olduğu hesaplama Formül 10’da verilmektedir (Wen, 2004);

$$\varepsilon x_0(k), x_i(k) = \left(\frac{\Delta_{\max} - \Delta_{0i}(k)}{\Delta_{\max} - \Delta_{\min}} \right)^\zeta \quad \text{Formül 10}$$

- Aşama 5: Gri ilişki katsayılarının hesaplamasının ardından gri ilişki derece Formül 11’e göre hesaplanmaktadır. Deng ve Won’un gri ilişki katsayı hesaplama yöntemleri farklı olsa da gri ilişki derece hesaplamak için ikisi de aynı geleneksel gri ilişki derece hesaplama yöntemini (Formül11) kullanmaktadır;

$$\gamma x_0, x_i = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \varepsilon x_0(k), x_i(k) \quad \text{Formül 11}$$

$\gamma x_0, x_i$ gri bir sistemdeki x_i serisi ile x_0 referans serisi arasındaki geometrik benzerliği ifade etmektedir. Eğer karşılaştırılan iki seri birbirinin aynısı ise gri ilişki derece 1 olarak belirlenmektedir.

Eğer bir gri sistemde her bir kriterin ağırlıkları verildiyse, kriterin gri ilişki katsayısı ile kriterin önem derecesine ilişkin ağırlık değeri çarpılarak gri ilişki derecesi hesaplanabilmektedir. Bu işlem Formül 12’de gösterilmektedir;

$$\gamma x_0, x_i = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \varepsilon x_0(k), x_i(k) \cdot W_i(k) \quad \text{Formül 12}$$

Gri ilişkisel derecenin hesaplanmasındaki adımlardan birisi olan verilerin normalizasyonunu (Aşama 2) Hsia ve Chang farklı şekillerde hesaplamaktadır. Bu hesaplama yöntemleri aşağıdaki gibidir;

1. Hsia'nın Metodu (Wen, 2004);

- “Daha yüksek daha iyi” durumunda normalizasyon;

$$x_i^*(k) = \frac{x_i^{(0)}(k) - \min_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)}{\max_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k) - \min_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)} \quad \text{Formül 13}$$

- “Daha düşük daha iyi” durumunda normalizasyon;

$$x_i^*(k) = \frac{\max_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k) - x_i^{(0)}(k)}{\max_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k) - \min_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)} \quad \text{Formül 14}$$

- “İdeal değer daha iyi” durumunda normalizasyon;

$$x_i^*(k) = 1 - \frac{|x_i^{(0)}(k) - OB|}{\max_{\text{all}i} \max_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k) - OB, OB - \min_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)} \quad \text{Formül 15}$$

2. Chang'ın Metodu (Wen, 2004);

- “Daha yüksek daha iyi” durumunda normalizasyon;

$$x_i^*(k) = \frac{x_i^{(0)}(k)}{\max_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)} \quad \text{Formül 16}$$

- “Daha düşük daha iyi” durumunda normalizasyon;

$$x_i^*(k) = \frac{-x_i^{(0)}(k)}{\min_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)} + 2 \quad \text{Formül 17}$$

- “İdeal değer daha iyi” durumunda normalizasyon;

$$x_i^*(k) \leq OB \text{ ise, } x_i^*(k) = \frac{x_i^{(0)}(k)}{OB} \quad \text{Formül 18}$$

$$x_i^*(k) > OB \text{ ise, } x_i^*(k) = -\frac{x_i^{(0)}(k)}{OB} + 2 \quad \text{Formül 19}$$

$x_i^*(k)$: Normalizasyon Değeri

$\min_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)$: Min; $x_1^{(0)}(k), x_2^{(0)}(k), x_3^{(0)}(k), \dots, x_n^{(0)}(k)$

$\max_{\text{all}i} x_i^{(0)}(k)$: Mak; $x_1^{(0)}(k), x_2^{(0)}(k), x_3^{(0)}(k), \dots, x_n^{(0)}(k)$

OB : $x_i^{(0)}(k)$ 'deki hedeflenen değerdir.

Hsia ve Wu (1998) gri ilişkisel derecenin hesaplanmasında (Aşama 5) aşağıdaki formülü kullanarak farklı bir hesaplama yöntemi geliştirmişlerdir (Wen, 2004);

$$\gamma(x_0, x_i) = \frac{\Delta_{min} + \Delta_{max}}{\Delta'_{0i} + \Delta_{max}} \quad \text{Formül 20}$$

$$\Delta'_{0i} = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n [\Delta_{0i}(k)]^2} \quad \text{Formül 21}$$

Hsia ve Wu'ya karşın Wen (2004) ise gri ilişkisel dereceyi hesaplamada aşağıdaki Formül 22'de ki gibi daha genel bir hesaplama yöntemi önermiştir;

$$\gamma(x_0, x_i) = \frac{\Delta_{min} + \Delta_{max}}{\Delta^*_{0i} + \Delta_{max}} \quad \text{Formül 22}$$

$$\Delta^*_{0i} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n [\Delta_{0i}(k)] \quad \text{Formül 23}$$

Hsia ve Wu'nun hesaplama yöntemi ve Wen'in hesaplama yönteminde 'nin (ayrıca kat-sayı) etkisi ortadan kaldırılmış ve gri ilişkisel katsayılar hesaplanmadan direkt olarak gri ilişkisel derece hesaplanmıştır.

Yukarıda anlatılmış olan yöntemlerden hangisi kullanılırsa kullanılsın elde edilen gri ilişki derecelerinde en yüksek değere sahip olan faktör karar verme probleminde en iyi karar olarak karşımıza çıkmaktadır (Üstünişik, 2007).

4. ÖRNEK UYGULAMA:

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de cam sektöründen 4 farklı firmanın finansal verileri yer almaktadır. Her firma için 10 farklı finansal gösterge belirlenmiştir. Bu oranlar firmaların yayınlamış oldukları 2016 yılı finansal tablolarından elde edilen bilgilerle hesaplanmıştır. Burada X=1 ANACAM'ı, X=2 DENCM'ı, X=3 İZOCAM'ı, X=4 TRKCM'ı temsil etmektedir.

X→	Finansal Oranlar	X=1	X=2	X=3	X=4
K=1	Cari Oran	1,4017	0,7990	1,4801	2,0197
K=2	Asit Test Oranı	0,8646	0,2214	1,1438	1,4898
K=3	Kaldıraç Oranı	0,5674	0,4360	0,4522	0,4786
K=4	Nakit Oran	0,5869	0,0015	0,2431	0,9438
K=5	Stok Devir Hızı	4,1190	3,3464	8,5186	4,3069
K=6	MDV Devir Hızı	0,8637	1,1981	3,6795	0,9189
K=7	Aktif Devir Hızı	0,4001	0,6597	1,3100	0,4384
K=8	Brüt Kar Marjı	0,2228	0,0520	0,2289	0,2943
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	0,9054	2,1648	2,1573	1,1593
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	0,7168	0,9489	3,3351	0,7051

Tablo 1. Firmaların Finansal Göstergeleri

Tablo 1’de hesaplanmış olan veriler üzerinden GİA yöntemi kullanılarak aşağıda gösterildiği gibi aşama aşama performans değerleri hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalarda kullanılan formül numaraları tabloların ardından belirtilmiştir.

Aşama 1. Maksimum-Minimum-Nominal tablosunun hazırlanması:

Tablo 1’de hesaplanmış olan veriler içerisinde “Kaldıraç Oranı”nın düşük olmasının ve diğer verilerin ise yüksek olmasının *işletmeler için daha iyi* olacağı düşünülmektedir. Veriler içerisinde nominal olması gereken bir değer bulunmadığı için Tablo 2’de nominal bölümü bulunmamakta, sadece minimum ve maksimum değerler yer almaktadır.

K↓	Finansal Oranlar	Maks.	Min.	Metod
K=1	Cari Oran	2,0197	0,7990	DYDİ
K=2	Asit Test Oranı	1,4898	0,2214	DYDİ
K=3	Kaldıraç Oranı	0,5674	0,4360	DDDİ
K=4	Nakit Oran	0,9438	0,0015	DYDİ
K=5	Stok Devir Hızı	8,5186	3,3464	DYDİ
K=6	MDV Devir Hızı	3,6795	0,8637	DYDİ
K=7	Aktif Devir Hızı	1,3100	0,4001	DYDİ
K=8	Brüt Kar Marjı	0,2943	0,0520	DYDİ
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	2,1648	0,9054	DYDİ
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	3,3351	0,7051	DYDİ

Tablo 2. Minimum-Maksimum Değerler Tablosu

Aşama 2. Referans serinin hazırlanması:

Yukarıdaki Tablo 2’ye bakıldığında “Kaldıraç Oranı” için daha düşük daha iyi (DDDİ), diğer göstergeler için daha yüksek daha iyi (DYDİ) yöntemi belirlenmiştir. Bu nedenle referans seri oluşturulurken kaldıraç oranı için minimum değer, diğer finansal göstergeler için maksimum değerler baz alınarak referans serisi hazırlanmış olup değerler Tablo 3’de gösterilmiştir.

K↓	Finansal Oranlar	X0
K=1	Cari Oran	2,0197
K=2	Asit Test Oranı	1,4898
K=3	Kaldıraç Oranı	0,5674
K=4	Nakit Oran	0,9438
K=5	Stok Devir Hızı	8,5186
K=6	MDV Devir Hızı	3,6795
K=7	Aktif Devir Hızı	1,3100
K=8	Brüt Kar Marjı	0,2943
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	2,1648
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	3,3351

Tablo 3. Referans Seri Tablosu

Aşama 3. Normalizasyon işleminin yapılması:

Gri ilişki analizinde farklı türden verilerin analize tabi tutulabilmesi için verilerin normalize edilerek belirli bir aralığa toplanması gerekmektedir. Bu işlem için Hsia ve Chang'ın kullandıkları 2 farklı yöntem yer almaktadır. Bu örnekte literatürde yaygın olarak kullanılan Hsia'nın normalizasyon metodu kullanılmıştır. Aşağıda Hsia Metodu Formül 13 ve 14 kullanılarak normalizasyon işlemi yapılmış olup oluşan yeni veri Tablo 4'te gösterilmiştir.

X→	Finansal Oranlar	X=1	X=2	X=3	X=4
K=1	Cari Oran	0,4937	0,0000	0,5579	1,0000
K=2	Asit Test Oranı	0,5071	0,0000	0,7272	1,0000
K=3	Kaldıraç Oranı	0,0000	1,0000	0,8772	0,6757
K=4	Nakit Oran	0,6212	0,0000	0,2564	1,0000
K=5	Stok Devir Hızı	0,1494	0,0000	1,0000	0,1857
K=6	MDV Devir Hızı	0,0000	0,1188	1,0000	0,0196
K=7	Aktif Devir Hızı	0,0000	0,2854	1,0000	0,0422
K=8	Brüt Kar Marjı	0,7049	0,0000	0,7305	1,0000
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	0,0000	1,0000	0,9940	0,2017
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	0,0044	0,0927	1,0000	0,0000

Tablo 4. Hsia Metoduna Göre Normalizasyon Sonrası Veri Seti

- Cari Oran için hesaplama (daha yüksek daha iyi metodu):

$$x_1^*(1) = \frac{1,4017 - 0,7990}{2,0197 - 0,7990} = 0,4937$$

$$x_2^*(1) = \frac{0,7990 - 0,7990}{2,0197 - 0,7990} = 0,0000$$

$$x_3^*(1) = \frac{1,4801 - 0,7990}{2,0197 - 0,7990} = 0,5579$$

$$x_4^*(1) = \frac{2,0197 - 0,7990}{2,0197 - 0,7990} = 1,0000$$

- Kaldıraç Oranı için hesaplama (daha düşük daha iyi metodu):

$$x_1^*(3) = \frac{0,5674 - 0,5674}{0,5674 - 0,4360} = 0,0000$$

$$x_2^*(3) = \frac{0,5674 - 0,4360}{0,5674 - 0,4360} = 1,0000$$

$$x_3^*(3) = \frac{0,5674 - 0,4522}{0,5674 - 0,4360} = 0,8772$$

$$x_4^*(3) = \frac{0,5674 - 0,4786}{0,5674 - 0,4360} = 0,6757$$

Not: Verilerde normalizasyon işlemi yapıldıktan sonra elde edilen yeni veri seti analizde kullanılacağı için referans seri de yeni veri setine göre yeniden oluşturulmalıdır. Hsia'nın normalizasyonuna göre oluşturulan referans seri aşağıdaki Tablo 5'de gösterildiği gibidir;

K↓	Finansal Oranlar	X0
K=1	Cari Oran	1,0000
K=2	Asit Test Oranı	1,0000
K=3	Kaldıraç Oranı	0,0000
K=4	Nakit Oran	1,0000
K=5	Stok Devir Hızı	1,0000
K=6	MDV Devir Hızı	1,0000
K=7	Aktif Devir Hızı	1,0000
K=8	Brüt Kar Marjı	1,0000
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	1,0000
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	1,0000

Tablo 5. Normalizasyon Sonrası Referans Seri

Aşama 4. Farklar tablosunun oluşturulması:

Farklar tablosu oluşturulurken normalizasyon işlemi sonucu elde edilen veriler (Tablo 4) ile yeni referans serideki veriler (Tablo 5) arasındaki farklar hesaplanır. Bu işlem için Formül 7 kullanılmıştır.

X→	Finansal Oranlar	X=1	X=2	X=3	X=4
K=1	Cari Oran	0,5063	1,0000	0,4421	0,0000
K=2	Asit Test Oranı	0,4929	1,0000	0,2728	0,0000
K=3	Kaldıraç Oranı	0,0000	1,0000	0,8772	0,6757
K=4	Nakit Oran	0,3788	1,0000	0,7436	0,0000
K=5	Stok Devir Hızı	0,8506	1,0000	0,0000	0,8143
K=6	MDV Devir Hızı	1,0000	0,8812	0,0000	0,9804
K=7	Aktif Devir Hızı	1,0000	0,7146	0,0000	0,9578
K=8	Brüt Kar Marjı	0,2951	1,0000	0,2695	0,0000
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	1,0000	0,0000	0,0060	0,7983
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	0,9956	0,9073	0,0000	1,0000

Tablo 6. Farklar Serisi

- Cari Oran için hesaplama:

$$\Delta_{01}(1) = |1,0000 - 0,4937| = 0,5063$$

$$\Delta_{02}(1) = |1,0000 - 0,0000| = 1,0000$$

$$\Delta_{03}(1) = |1,0000 - 0,5579| = 0,4421$$

$$\Delta_{04}(1) = |1,0000 - 1,0000| = 0,0000$$

Yukarıda “cari oran” için yapılan hesaplama örneği yer almaktadır. Tüm oranlar için aynı şekilde hesaplama yapılmış ve Tablo 6 oluşturulmuştur. Tüm tablodaki veriler incelemeye alınarak Δ_{min} ve Δ_{max} belirlenmiş ve Tablo 7’de gösterilmiştir.

Δ MAKSİMUM	1,0000
Δ MİNİMUM	0,0000

Tablo 7. Min.&Mak. Değerleri

Aşama 5. Gri ilişki katsayılarının hesaplanması:

Oluşturulan farklar tablosu ve minimum-maksimum değerler göz önünde bulundurularak Formül 6 kullanılarak Deng’in metoduna göre ve Formül 10 kullanılarak Won’un metoduna göre gri ilişki katsayıları hesaplanır.

X→	Finansal Oranlar	X=1	X=2	X=3	X=4
K=1	Cari Oran	0,4969	0,3333	0,5307	1,0000
K=2	Asit Test Oranı	0,5036	0,3333	0,6470	1,0000
K=3	Kaldıraç Oranı	1,0000	0,3333	0,3631	0,4253
K=4	Nakit Oran	0,5690	0,3333	0,4020	1,0000
K=5	Stok Devir Hızı	0,3702	0,3333	1,0000	0,3804
K=6	MDV Devir Hızı	0,3333	0,3620	1,0000	0,3378
K=7	Aktif Devir Hızı	0,3333	0,4117	1,0000	0,3430
K=8	Brüt Kar Marjı	0,6288	0,3333	0,6497	1,0000
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	0,3333	1,0000	0,9882	0,3851
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	0,3343	0,3553	1,0000	0,3333

Tablo 8. Deng’in Metoduna Göre Gri İlişki Katsayıları

- Cari Oran için hesaplama:

$$\varepsilon x_0(1), x_1(1) = \frac{0,0000 + 0,5 * 1,0000}{0,5063 + 0,5 * 1,0000} = 0,4969$$

$$\varepsilon x_0(1), x_1(2) = \frac{0,0000 + 0,5 * 1,0000}{1,0000 + 0,5 * 1,0000} = 0,3333$$

$$\varepsilon x_0(1), x_1(3) = \frac{0,0000 + 0,5 * 1,0000}{0,4421 + 0,5 * 1,0000} = 0,5307$$

$$\varepsilon x_0(1), x_1(4) = \frac{0,0000 + 0,5 * 1,0000}{0,0000 + 0,5 * 1,0000} = 1,0000$$

Yukarıdaki Tablo 8'de Deng'in metoduna göre gri ilişki katsayıları hesaplanmıştır. Bu hesaplama için Formül 6 kullanılmıştır. Bölüm 2'de bahsedildiği gibi Won'un gri ilişki katsayısı hesaplamada kendi geliştirmiş olduğu farklı bir hesaplama yöntemi bulunmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 9'da Formül 10 kullanılarak Won'un gri ilişki katsayısı hesaplama yöntemi sonucu elde edilen değerler verilmiştir.

X→	Finansal Oranlar	X=1	X=2	X=3	X=4
K=1	Cari Oran	0,7026	0,0000	0,7469	1,0000
K=2	Asit Test Oranı	0,7121	0,0000	0,8528	1,0000
K=3	Kaldıraç Oranı	1,0000	0,0000	0,3505	0,5695
K=4	Nakit Oran	0,7882	0,0000	0,5063	1,0000
K=5	Stok Devir Hızı	0,3865	0,0000	1,0000	0,4309
K=6	MDV Devir Hızı	0,0000	0,3446	1,0000	0,1401
K=7	Aktif Devir Hızı	0,0000	0,5342	1,0000	0,2054
K=8	Brüt Kar Marjı	0,8396	0,0000	0,8547	1,0000
K=9	Dönen Varlık Devir Hızı	0,0000	1,0000	0,9970	0,4491
K=10	Duran Varlık Devir Hızı	0,0667	0,3045	1,0000	0,0000

Tablo 9. Won'un Metoduna Göre Gri İlişki Katsayıları

- Cari Oran için hesaplama:

$$\epsilon x_0(1), x_1(1) = \left(\frac{1,0000 - 0,5063}{1,0000 - 0,0000} \right)^{0,5} = 0,7026$$

$$\epsilon x_0(1), x_1(2) = \left(\frac{1,0000 - 1,0000}{1,0000 - 0,0000} \right)^{0,5} = 0,0000$$

$$\epsilon x_0(1), x_1(3) = \left(\frac{1,0000 - 0,4421}{1,0000 - 0,0000} \right)^{0,5} = 0,7469$$

$$\epsilon x_0(1), x_1(4) = \left(\frac{1,0000 - 0,0000}{1,0000 - 0,0000} \right)^{0,5} = 1,0000$$

Aşama 6. Gri ilişki derecelerinin hesaplanması:

Gri ilişki katsayılarının belirlenmesinin ardından gri ilişki derecelerinin hesaplanması için Hsia normalizasyonundan elde edilen verilen doğrultusunda Deng'in gri ilişki katsayısı hesaplama yöntemi kullanılmıştır.

Elde edilen gri ilişki katsayıları temel alınarak geleneksel yöntemle, Wu'nun gri ilişki derece hesaplama yöntemine ve Wen'in gri ilişki derece hesaplama yöntemine göre 3 farklı şekilde hesaplanmış olup elde edilen değerler sırasıyla Tablo 10, 11,12'de gösterilmiştir.

- **Geleneksel Metot**

X→	X=1	X=2	X=3	X=4
GRI İLİŞKİSEL DERECE	0,4903	0,4129	0,7581	0,6205

Tablo 10. Geleneksel Hesaplama Yöntemi Gri İlişki Derece

- Gri ilişkisel derecelerin hesaplanması:

$$\gamma_{x_0, x_1} = \frac{1}{10} \sum_{k=1}^{10} (0,4969; 0,5036; 1,0000; 0,5690; 0,3702; 0,3333; 0,3333; 0,6288; 0,3333; 0,3343) = 0,4903$$

$$\gamma_{x_0, x_2} = \frac{1}{10} \sum_{k=1}^{10} (0,3333; 0,3333; 0,3333; 0,3333; 0,3333; 0,3620; 0,4117; 0,3333; 1,0000; 0,3553) = 0,4129$$

$$\gamma_{x_0, x_3} = \frac{1}{10} \sum_{k=1}^{10} (0,5307; 0,6470; 0,3631; 0,4020; 1,0000; 1,0000; 1,0000; 0,6497; 0,9882; 1,0000) = 0,7581$$

$$\gamma_{x_0, x_4} = \frac{1}{10} \sum_{k=1}^{10} (1,0000; 1,0000; 0,4253; 1,0000; 0,3804; 0,3378; 0,3430; 1,0000; 0,3851; 0,3333) = 0,6205$$

Yukarıdaki Tablo 10'da da görüldüğü gibi gri ilişkisel dereceler hesaplanmış olup firmaların finansal performansları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

$$0,7581 > 0,6205 > 0,4903 > 0,4129$$

$$X3 > X4 > X1 > X2$$

- Wu'nun Metodu**

X→	X=1	X=2	X=3	X=4
GRI İLİŞKİSEL DERECE	0,5754	0,5262	0,7102	0,5949

Tablo 11. Wu'nun Hesaplama Yöntemi ile Gri İlişkisel Dereceler

- Δ'_{0i} 'lerin hesaplanması:

$$\Delta'_{01} = \sqrt{\frac{(0,5063^2 + 0,4929^2 + 0,0000^2 + 0,3788^2 + 0,8506 + 1,0000^2 + 1,0000^2 + 0,2951^2 + 1,0000^2 + 0,9956^2)}{10}} = 0,7379$$

$$\Delta'_{02} = \sqrt{\frac{(1,0000^2 + 1,0000^2 + 1,0000^2 + 1,0000^2 + 1,0000^2 + 0,8812^2 + 0,7146^2 + 1,0000^2 + 0,0000^2 + 0,9073^2)}{10}} = 0,9006$$

$$\Delta'_{03} = \sqrt{\frac{(0,4421^2 + 0,2728^2 + 0,8772^2 + 0,7436^2 + 0,0000^2 + 0,0000^2 + 0,0000^2 + 0,2695^2 + 0,0060^2 + 0,0000^2)}{10}} = 0,4080$$

$$\Delta'_{04} = \sqrt{\frac{(0,0000^2 + 0,0000^2 + 0,6757^2 + 0,0000^2 + 0,8143^2 + 0,9804^2 + 0,9578^2 + 0,0000^2 + 0,7983^2 + 1,0000^2)}{10}} = 0,6808$$

- Gri ilişkisel derecelerin hesaplanması:

$$\gamma_{x_0, x_1} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,7379 + 1,0000} = 0,5754$$

$$\gamma_{x_0, x_2} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,9006 + 1,0000} = 0,5262$$

$$\gamma_{x_0, x_3} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,4080 + 1,0000} = 0,7102$$

$$\gamma_{x_0, x_4} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,6808 + 1,0000} = 0,5949$$

Yukarıdaki Tablo 11'de de görüldüğü gibi gri ilişkisel dereceler hesaplanmış olup firmaların finansal performansları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

$$0,7102 > 0,5949 > 0,5754 > 0,5262$$

$$X_3 > X_4 > X_1 > X_2$$

- Wen'in Metodu

X→	X=1	X=2	X=3	X=4
GRI İLİŞKİSEL DERECE	0,7960	0,7939	0,8326	0,8070

Tablo 12. Wen'in Hesaplama Yöntemi Gri İlişkisel Dereceler

- Δ_{0i}^* lerin hesaplanması:

$$\Delta_{01}^* = \frac{(0,5063 + 0,4929 + 0,0000 + 0,3788 + 0,8506 + 1,0000 + 1,0000 + 0,2951 + 1,0000 + 0,9956)}{10} = 0,6519$$

$$\Delta_{02}^* = \frac{(1,0000 + 1,0000 + 1,0000 + 1,0000 + 1,0000 + 0,8812 + 0,7146 + 1,0000 + 0,0000 + 0,9073)}{10} = 0,8503$$

$$\Delta_{03}^* = \frac{(0,4421 + 0,2728 + 0,8772 + 0,7436 + 0,0000 + 0,0000 + 0,0000 + 0,2695 + 0,0060 + 0,0000)}{10} = 0,2611$$

$$\Delta_{04}^* = \frac{(0,0000 + 0,0000 + 0,6757 + 0,0000 + 0,8143 + 0,9804 + 0,9578 + 0,0000 + 0,7983 + 1,0000)}{10} = 0,5227$$

- Gri ilişkisel derecelerin hesaplanması:

$$\gamma_{x_0, x_1} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,6519 + 1,0000} = 0,6054$$

$$\gamma_{x_0, x_2} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,8503 + 1,0000} = 0,5404$$

$$\gamma_{x_0, x_3} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,2611 + 1,0000} = 0,7929$$

$$\gamma_{x_0, x_4} = \frac{0,0000 + 1,0000}{0,5227 + 1,0000} = 0,6567$$

Yukarıdaki Tablo 12’de de görüldüğü gibi gri ilişki dereceleri hesaplanmış olup firmaların finansal performansları aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

5. SONUÇ

Araştırma kapsamında farklı hesaplama yöntemlerine göre farklı formüller kullanılarak birçok farklı bilim insanının metodlarından yararlanılarak gri ilişki analizi yapılmış olup analizler sonucunda aynı sonuçlar elde edilmiştir. Hsia ve Chang’ın normalizasyonu üzerinden ayrı ayrı işlemler yapıldığında firmaların finansal performansları IZOCM>TRKCM>ANACM>DENCM şeklinde belirlenmiştir. Aynı şekilde Deng’in gri ilişki katsayısı hesaplama yöntemine göre ve Won’un gri ilişki katsayısı hesaplama yöntemine göre elde edilen sonuçlar da IZOCM>TRKCM>ANACM>DENCM şeklinde hesaplanmıştır. Son olarak ise geleneksel gri ilişki derecesi hesaplama yöntemine göre, Wu’nun gri ilişki derecesi hesaplama yöntemine göre ve Wen’in gri ilişki derecesi hesaplama yöntemine göre farklı hesaplamalar yapılmış hepsinde IZOCM>TRKCM>ANACM>DENCM sonucu elde edilmiştir. Elimizdeki veriler doğrultusunda en iyi finansal performansı gösteren firma İzocam A.Ş. olarak belirlenmiştir.

Gri ilişki analizi farklı hesaplama yöntemleri kullanılarak denenmiş ve aynı sonuçlar elde edilmiştir. Çok kriterli karar verme tekniklerinden birisi olan GİA eldeki minimum veri ile maksimum doğrulukta sonuçları elde etmeyi amaçlamaktadır. Her analiz yönteminde olduğu gibi eldeki veri miktarı arttıkça sonuçların tutarlılığı da artmaktadır. Bu çalışmada analize tabi tutulan firmaların finansal göstergelerinin 10 tanesi göz önünde bulundurularak analizler yapılmıştır. Gri ilişki analizinin kullanılabilmesi için gerekli olan varsayımlar az sayıda ve kolay sağlanabilir olduğu için analizin kullanımı kolay ve pratik olmaktadır. Fakat bu durumun getirdiği dezavantajlardan birisi de veri setindeki bazı küçük değişikliklerin sonuçlara büyük etkiler yapabiliyor olmasıdır. Bu nedenle verilerin normalize edilmesi ve mümkün olduğunca küçük aralıkta sayılardan oluşması işlem kolaylığı sağlayacaktır.

6. KAYNAKÇA

1. Aydın, M. (2014). "Gri İlişki Analizi Kullanılarak Öğrencilerin Teknoloji ve Tasarım Dersine Yönelik Tutumların İncelenmesi". Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi. p.57.
2. Cable, G. D., (1996). "Grey Analysis". Sandia National Labs., Albuquerque, NM (United States)
3. Deng, J. L., (1989). "Introduction to Grey System". Journal of Grey System, 1(1), 1-24.
4. Huang, C. C.; Lee, H. M., (2003). "A Novel Partial-Memory Learning Algorithm Based on Grey Relational Structure", p.74., Berlin, Germany.
5. Kung, Ling-Ming and Shang-Wu, Yu, (2006), "The Prediction for Index Futures Returns and the Relational Analysis of Spillover Effect among American and Eurasian Markets with the Grey Theorem", 5th International Conference on Computational Intelligence in Economics and Finance in conjunction with 9th Joint Conference on Information Sciences (JCIS 2006), October 8 - 11, Kaohsiung, Taiwan.
6. Lin, C. L., (2004). "Use of the Taguchi Method and Grey Relational Analysis to Optimize Turning Operations with Multiple Performance Characteristics", Materials And Manufacturing Processes 19 (2), 209-220.
7. Liu, S.; Lin, Y., (2006). "Grey Information: Theory and Practical Applications", Springer, 11-21.
8. Lu, Meng and Kees, Wevers, (2007). "Grey System Theory and Applications: "A Way Forward", Journal of Grey System", Vol. 10, No. 1, pp. 47-54.

9. Üstünişik, N., (2007). "Türkiye'deki İller ve Bölgeler Bazında Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması: Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ve Uygulaması", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
10. Wen, K.L., (2004). "Grey Systems: Modeling and Prediction", YangSky Scientific Press, Tucson, USA, 49-144.
11. Yılmaz, E., (2010). "Dış Tornalama İşleminde, Takım Tutucu Malzemesinin ve Sertliklerinin (HRC) Yüzey Pürüzsüzlüğü ve Kesme Kuvvetlerine Etkisinin Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Belirlenmesi", Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
12. Yamaguchi, Daisuke, Guo-Dong, LI and Masatake, Nagai, (2007). "A Grey- Rough Set Approach For Interval Data Reduction of Attributes", Rough Sets and Intelligent Systems Paradigms, Marzena, KRYSZKIEWICZ, James, F. PETERS, Henryk, RYBINSKI ve Andrzej, Skowron, International Conference RSEISP, Proceedings, Warsa, Poland, p. 400-410.